

 <p>ΠΑΑ 2007-2013</p>		 <p>ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΞΟΝΑΣ 4 ΠΑΑ. «ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ LEADER»</p>
 <p>ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ Α.Α.Ε. ΟΤΑ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.</p>	 <p>Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης: Η Ευρώπη επενδύει στις αγροτικές περιοχές</p>	 <p>ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ &amp; ΤΡΟΦΙΜΩΝ</p>



**«ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΟΜΑΔΙΚΗΣ  
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ –  
ROUTES AND CIVILIZATION OF  
TRANSHUMANCE WORLD HERITAGE»**

**Υποδράση 2.1**

**Σύνταξη Τοπικού Σχεδίου Ανάπτυξης της περιοχής με  
επίκεντρο το πολιτιστικό απόθεμα του νομαδικού πολιτισμού**

**ΤΡΙΚΑΛΑ – ΒΟΛΟΣ 2015**

Οι φωτογραφίες στο εξώφυλλο προέρχονται:

- Φωτογραφία κάτω αριστερά : *Γέφυρα*.  
**ΠΗΓΗ:** Ασπροπόταμος, 2014. Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org>, Ημ. Πρόσβασης: Νοέμβριος 2014.
- Φωτογραφία πάνω αριστερά : *Πορεία κοπαδιού για τα χειμαδιά*.  
**ΠΗΓΗ:** Μάρκου Α. Γκόλια (2004), Παραδοσιακό Δίκαιο και Οικονομία του Τσελιγκάτου, εκδόσεις ΠΟΡΕΙΑ.
- Φωτογραφία κάτω Δεξιά: *Κοινοτικός χορός*.  
**ΠΗΓΗ:** Δήμας Γ., 2007. Ο Χορός στην παράδοση του Ασπροποτάμου. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.
- Φωτογραφία κάτω Δεξιά: *Η δρακολίμνη τέλη Μαΐου αρχές Ιουνίου*  
**ΠΗΓΗ:** [www.aspropotamos.org](http://www.aspropotamos.org), φωτογράφος © Παπάκος Γ., Τρίκαλα.

*Το έργο υλοποιήθηκε με τη συνεργασία της Αναπτυξιακής Τρικάλων Α.Α.Ε. Ο.Τ.Α. - ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε. και του Εργαστηρίου Αγροτικού Χώρου του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*

Το παρόν συγχρηματοδοτείται στο πλαίσιο του τοπικού προγράμματος προσέγγισης LEADER Άξονας 4 του ΠΑΑ 2007-2013, Μέτρο 421B «Διακρατική συνεργασία» με τίτλο: «Διαδρομές και Πολιτισμός της Νομαδικής Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς » - "Routes and Civilization of Transhumance World Heritage" από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΓΤΑΑ) και το Ελληνικό Δημόσιο.

---

## Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ Α. Εισαγωγή.....	7
1.1 Πλαίσιο και Στόχοι του Τοπικού Σχεδίου .....	7
1.2 Μεθοδολογική προσέγγιση .....	10
1.3 Διάρθρωση Τοπικού Σχεδίου .....	11
ΜΕΡΟΣ Β. Η φυσιογνωμία της Περιοχής .....	13
2.1 Συνοπτική παρουσίαση υφιστάμενης κατάστασης των στοιχειωδών διοικητικών ενοτήτων στις οποίες εντάσσεται η περιοχή όπου αναπτύχθηκε η νομαδική δραστηριότητα .....	14
2.1.1 Όραμα και Στρατηγική της περιοχής αυτής.....	17
2.2 Προσδιορισμός και χαρακτηριστικά περιοχής Ασπροποτάμου .....	19
2.2.1 Σύνομη παρουσίαση των κυριότερων χαρακτηριστικών της περιοχής .....	19
2.2.2 Σύνομη παρουσίαση των υπαρχόντων και των δυνητικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής (φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, κλπ) .....	27
2.3. Φυσικο-γεωγραφικά στοιχεία της περιοχής.....	30
2.3.1 Σύνομη παρουσίαση των φυσικο-γεωγραφικών και περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών της περιοχής.....	30
ΜΕΡΟΣ Γ. Ταυτοποίηση του πόρου: νομαδικός πολιτισμός .....	39
3.1. Οριοθέτηση της περιοχής που αφορά το νομαδικό πολιτισμό.....	45
3.1.1 Παρουσίαση των υλικών στοιχείων (δασική έκταση, βοσκότοποι, οικισμοί, νομαδικές διαδρομές).....	46
3.2 Παρουσίαση των άυλων στοιχείων (λαογραφία, μουσική και τραγούδια, φορεσιές, τεχνογνωσία, γνώσεις, συλλογική μνήμη).....	63
3.3 Φορείς που εκπροσωπούν σήμερα τον νομαδικό πολιτισμό .....	73
3.4 Εμπλεκόμενοι φορείς στην περιοχή ανάπτυξης του νομαδικού πολιτισμού .....	75
ΜΕΡΟΣ Δ. Όραμα της περιοχής για τη διαχείριση και αξιοποίηση του πόρου: νομαδικός πολιτισμός.....	79
4.1 Όραμα της περιοχής για τη διαχείριση και αξιοποίηση του πόρου νομαδικός πολιτισμός .....	79

4.2 Ενσωμάτωση του οράματος στη στρατηγική της περιοχής .....	81
4.3 Ένταξη του στοιχείου στον Εθνικό Κατάλογο της ICOMOS .....	82
ΜΕΡΟΣ Ε. Πρόταση Αναπτυξιακού Προγράμματος με επίκεντρο τον Νομαδικό Πολιτισμό.....	87
5.1 Στόχοι και στρατηγική της κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής: ανάγκη επαναπροσδιορισμού .....	94
5.2 Δράσεις Ανάδειξης και διαχείρισης .....	99
5.2.1 Δράσεις ανάδειξης και διαχείρισης των υλικών στοιχείων.....	101
6. το υλικό βιβλιοθηκών: βιβλία, μελέτες, ψηφιακά αρχεία, αρχεία κοινοτήτων.....	103
5.2.2 Δράσεις ανάδειξης και διαχείρισης των άυλων στοιχείων .....	103
5.2.3 Πολιτικές στήριξης των δράσεων ανάδειξης & διαχείρισης .....	107
5.3 Μετατροπή του πόρου σε προϊόντα και υπηρεσίες.....	111
5.3.1 Παραγωγή ιδιότυπων προϊόντων .....	112
5.3.2 Δημιουργία «καλαθιού προϊόντων».....	120
5.3.3 Προϊόντα και υπηρεσίες του τόπου.....	121
Βιβλιογραφία .....	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ .....	129
Παράρτημα Ι. Πληροφορίες για τα χωριά της περιοχής μελέτης.....	131
Παράρτημα ΙΙ. Διασπορά πολιτιστικών πόρων στην περιοχή Ασπροποτάμου .....	149
Παράρτημα ΙΙΙ. Δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους πολιτιστικούς υλικούς πόρων στην περιοχή Ασπροποτάμου .....	154
Παράρτημα ΙV. Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους πολιτιστικούς άυλους πόρους στην περιοχή Ασπροποτάμου.....	160

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

<b>ΑΠΚ</b>	: Άυλη πολιτιστική κληρονομιά
<b>ΕΓΤΑΑ</b>	: Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης
<b>ΕΕ</b>	: Ευρωπαϊκή Ένωση
<b>ΕΚΤ</b>	: Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
<b>ΕΜ</b>	: Εδαφικό Μάρκετινγκ
<b>ΕΤΘΑ</b>	: Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας
<b>ΕΤΠΑ</b>	: Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
<b>ΚΑΠ</b>	: Κοινοτική Αγροτική Πολιτική
<b>ΚΕΝΑΚΑΠ</b>	: Αναπτυξιακή Τρικάλων ΑΑΕ ΟΤΑ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.
<b>ΝΑΚ</b>	: Νομαδική άυλη κληρονομιά
<b>ΝΑΠΚ</b>	: Νομαδική άυλη πολιτιστική κληρονομιά
<b>ΝΠΚ</b>	: Νομαδική Πολιτιστική Κληρονομιά
<b>Φ.Α.Τ.Α.</b>	: Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζιας Αθαμανίας
<b>ΦκΠΚ</b>	: Φυσική και Πολιτιστική Κληρονομιά
<b>Ο.Α.Σ.Π.Ε.</b>	: Ομοσπονδία Αστροποτάμιων Συλλόγων Πολιτισμικής Ενότητας
<b>ΟΥΝΕΣΚΟ</b>	: Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
<b>ΟΧΕ</b>	: Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση
<b>ΠΑΑ</b>	: Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης
<b>ΠΓΕ</b>	: Προϊόντα Γεωγραφικής Ένδειξης
<b>ΠΕ</b>	: Περιφερειακή Ενότητα
<b>ΠΕΠ</b>	: Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
<b>ΠΟΠ</b>	: Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης
<b>Π.Ο.Σ.Π.Β.</b>	: Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων
<b>ΣΜ</b>	: Συλλογική Μνήμη
<b>ΣυΣυΕ</b>	: Συμμετοχικό Σύστημα Εγγύησης
<b>ΤΠΕ</b>	: Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνίας
<b>CLLD</b>	: Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων
<b>ICOMOS</b>	: Διεθνές Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών
<b>RIS3</b>	: Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση
<b>UICN</b>	: Διεθνής Ένωση Προστασίας της Φύσης (World Conservation Union ή International Union for Conservation of Nature and Natural Resources)

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας	Τίτλος	Σελίδα
2.1.	Μόνιμος, Πραγματικός και Νόμιμος Πληθυσμός Ασπροποτάμου	23
2.2.	Μόνιμος & Νόμιμος Πληθυσμός 2001, 2011	23
2.3.	Εξέλιξη ζωικού κεφαλαίου 2011-14	24
3.1.	Παράδειγμα ελάττωσης ζωικού πληθυσμού (αριθμός αιγοπροβάτων	48

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα	Τίτλος	Σελίδα
2.1.	Τα χωριά Δροσοχώρι, Αγ. Νικόλαος Δέση από την κορυφή Μπριτσιάσα (Νεράιδα)	30
2.2.	Τριγγιά	30
3.0	Βλαχόστρατα	55
3.1	Η διαδρομή Βρυσιά Φαρσάλων - Στεφάνι & επιστροφή διαμέσου Τρικάλων - Καρδίτσας	56
3.2.	Η διαδρομή Τρίκαλα - Γαρδίκι	57
3.3.	Η διαδρομή Νέο Μοναστήρι - Ανθούσα	59
3.4.	Η διαδρομή Τρίκαλα - Κρανιά	60
3.5.	Η διαδρομή Μεσσοράχη - Παλαιοχώρι	61
3.6.	Η διαδρομή Χαλίκι – Δενδροχώρι	62
3.7.	Οι έξι βασικές διαδρομές μετακίνησης των κτηνοτρόφων	63

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης	Τίτλος	Σελίδα
2.1.	Η περιοχή του Ασπροποτάμου στην Ελλάδα	19
2.2.	Η περιοχή του Ασπροποτάμου στη Θεσσαλία	19
2.3.	Η Περιοχή Ασπροποτάμου (Θεσσαλία & Ελλάδα)	20
2.4.	Καλύψεις γης	22
2.5.	Θέσεις με Καταφύγια Άγριας Ζωής και Ελεγχόμενες κυνηγετικές περιοχές	36
2.6.	Περιοχές Natura	38
3.1.	Δάση και Βοσκοτόπια στη περιοχή Ασπροποτάμου (Corine 2000)	48

## ΜΕΡΟΣ Α. Εισαγωγή

---

### 1.1 Πλαίσιο και Στόχοι του Τοπικού Σχεδίου

Το παρόν σχέδιο δράσης αναφέρεται σε μια τυπική ορεινή περιοχή της οποίας το μέλλον είχε προδιαγραφεί ως αρνητικό τις προηγούμενες δεκαετίες τόσο από τους σχεδιαστές της ανάπτυξης και από τις παρελθούσες πολιτικές όσο και από ένα τμήμα της τοπικής κοινωνίας. Οι πολιτικές ευνοώντας τις πεδινές περιοχές κατέστησαν την ορεινή οικονομία βασισμένη στο ποιμενικό σύστημα μη ανταγωνιστική. Σήμερα, η κοινότητα Ασπροποτάμου, μόνιμα εγκατεστημένη στα πεδινά αστικά κέντρα (κατά το μεγαλύτερο μέρος της), θέτει το ζήτημα της εξέλιξης της περιοχής στο πλαίσιο των σχέσεων που διατηρεί και αναπαράγει η ίδια με τον τόπο καταγωγής της. Αυτό το ενδιαφέρον μεταφράζεται στην πραγματικότητα ως μια θέληση επαναπροδιορισμού αυτών των σχέσεων υπό το βάρος των σημαντικών αλλαγών, περιβαλλοντικών, κλιματικών, φυσικών, οικονομικών, κοινωνικών που επηρεάζουν στενά το χώρο του Ασπροποτάμου και την κοινωνία του. Αφορά δε σε κάθε περίπτωση την αποφυγή μιας μεγάλης υποβάθμισης των πολιτιστικών αποθεμάτων που πρόσφερε το σύστημα της μετακινούμενης ημινομαδικής κτηνοτροφίας.

Ωστόσο, σήμερα οι αλλαγές στο παγκόσμιο περιβάλλον και στο καταναλωτικό κοινό επιτρέπουν να αναδειχθεί ένα νέο ενδιαφέρον γι' αυτές τις περιοχές ακόμη δε μια προσέγγιση του ποιμενικού κτηνοτροφικού συστήματος και της "ποιμενικότητας" γενικότερα. Αν προκύπτει μια σχετική αισιοδοξία για το μέλλον στηρίζεται ταυτόχρονα και στη συμπεριφορά και το ρόλο της κοινότητας των Ασπροποταμιτών η οποία εν τω μεταξύ διατήρησε τους δεσμούς με την περιοχή της αλλά και συνέδεσε

την συνοχή της με τη αναπαραγωγή και τη μεταβίβαση της ημινομαδικής πολιτιστικής κληρονομιάς της. Πράγματι, η κοινότητα επένδυσε σε νέες χρήσεις της περιοχής σε πρώτη φάση από τους ίδιους τους εγκατεστημένους στις πεδινές περιοχές ασπροποταμίτες. Την αναπαλαίωση και επιδιόρθωση κατοικιών, ήρθε να συμπληρώσει η κατασκευή των πρώτων ξενώνων και αργότερα μεσαίου και μεγάλου μεγέθους ξενοδοχείων κυρίως στο νότιο και βόρειο τμήμα της περιοχής. Την αναπαλαίωση υλικών πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής όπως γεφύρια, μοναστήρια, μύλους, κ.ά. συμπληρώνει η παραγωγή προωθητικού ενημερωτικού υλικού. Όλες αυτές οι υποδομές και ενέργειες αποτέλεσαν τη βάση για την ανάπτυξη ενός τουρισμού της φύσης στην περιοχή με την υποστήριξη της Τοπικής αναπτυξιακής Εταιρείας ΚΕΝΑΚΑΠ. Η σύνδεση των περιβαλλοντικών διακυβευμάτων και των προσμονών των τουριστών εμφανίζεται να ανοίγει νέες προοπτικές και δυνατότητες για την αποφυγή τουλάχιστον της εγκατάλειψης, στον παραγωγικό χαρακτήρα της περιοχής Ασπροποτάμου αλλά και στον συμμετοχικό τουρισμό. Αυτές οι δυνατότητες προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα της περιοχής να αναδείξει και να ενεργοποιήσει με τρόπο αειφορικό την νομαδική κληρονομιά της, αν ληφθεί υπόψη η αυξανόμενη τάση του συμμετοχικού-δημιουργικού τουρισμού και η ζήτηση για απόκτηση πολιτιστικών εμπειριών στον τόπο επίσκεψης εκ μέρους των τουριστών με ειδικά ενδιαφέροντα.

Παράλληλα, οι διάφορες νέες πολιτικές (ΕΣΠΑ 2014-2020) και τα πολυπληθή περιβαλλοντικά προγράμματα που τις συνοδεύουν ιδιαίτερα μετά τις τελευταίες μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ, συμβάλλουν στην αειφόρο διαχείριση της φυσικής κληρονομιάς και επομένως και των βοσκοτόπων αλλά ανοίγουν ταυτόχρονα το δρόμο για μια δυναμική αξιοδότηση της εκτατικής κτηνοτροφίας. Αυτή η εξέλιξη στηρίζεται στις προσμονές της κοινωνίας όχι μόνο για τη διαχείριση του χώρου, των τοπίων και της φύσης αλλά και στην διατροφική ασφάλεια.

Πρόκειται στην πραγματικότητα για τη δειλή ανάδυση μιας σύγχρονης ποιμενικής δραστηριότητας η οποία ήδη έχει προωθηθεί στις ευρωπαϊκές χώρες μέσω της ανάπτυξης και λειτουργίας των «φυσικών πάρκων». Η ενεργοποίηση αυτών των θεσμών επέτρεψε να αξιοποιηθούν τα διάφορα σχετικά αγρο-περιβαλλοντικά μέτρα και να διευρυνθούν σημαντικά οι δυνατότητες παρεμβάσεων ακόμη και στο επίπεδο των ποιμενικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, στην περίπτωση του Ασπροποτάμου η διατήρηση και η συνέχιση των δεσμών της ευρύτερης κοινότητας με την περιοχή επιτρέπει τη διερεύνηση άλλων πιο προσαρμοσμένων στις τοπικές συνθήκες μορφών οργάνωσης και συντονισμού ενός σχεδίου αναζωογόνησης του Ασπροποτάμου.

Η περιοχή του Ασπροποτάμου βρίσκεται σήμερα μεταξύ της περιθωριοποίησης ως αποτέλεσμα της κοινωνικο-οικονομικής εξέλιξης και των πολιτικών του σχετικά πρόσφατου παρελθόντος, και μιας ενσωμάτωσης μέσω δυναμικών που προσδίδουν



σ' αυτό τον τόπο ένα καινούργιο αίσθημα ελπίδας, ένα λόγο ύπαρξης και δυνητικές πολλαπλές νέες λειτουργίες.

Η νομαδική παράδοση υποτιμημένη και περιθωριοποιημένη μέχρι χθες, έλκει το ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια, ως έκφραση του εκτατικού τρόπου αξιοποίησης της κτηνοτροφίας και της αυτοφυούς φυσικής βλάστησης, αλλά και των αξιών και των αρχών που χαρακτηρίζουν αυτή τη δραστηριότητα και την κοινωνία της και τέλος, ως πολιτιστικός πόρος. Όλες αυτές οι αλλαγές και οι προσαρμογές των οικοσυστημάτων και των πολιτιστικών τοπίων στους σύνθετους μετασχηματισμούς που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση των αγορών στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα καθώς και η ενσωμάτωση στην Ε.Ε., θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο ενός σχεδίου δράσης για την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής Ασπροποτάμου. Αυτό σημαίνει ότι σεβόμενοι το κληρονομημένο φυσικό και πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής, τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις αλλά και τις ευρωπαϊκές πολιτικές (Natura κτλ), θα πρέπει να προσδιορίσουμε τους στόχους και τις διαδικασίες που θα επιτρέψουν τον ορισμό ενός αναπτυξιακού στόχου με αειφορική διάσταση, με συναινετικές και συμμετοχικές διαδικασίες. Ένας τέτοιος στόχος θα πρέπει να εξασφαλίσει μια ισόρροπη κι αειφόρα σχέση μεταξύ της διατήρησης και αναπαραγωγής της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και της αξιοποίησής της.

Το σχέδιο ανάπτυξης υιοθετεί την εδαφική προσέγγιση και τη διαδικασία εντοπισμού, ανάδειξης και ενεργοποίησης αυτού του πόρου ο οποίος αναδύεται μέσα από την κληρονομιά της ημινομαδικής κτηνοτροφίας. Τα συστατικά του αποτελούνται από τις υλικές και άυλες εγγραφές στο χώρο και στα τοπία της περιοχής Ασπροποτάμου. Η διαχείριση και η ανάδειξη αυτού του πόρου θα προσδιορίσουν τα όρια και τις δυνατότητες κατασκευής των τελικών προϊόντων δηλαδή αγαθών και υπηρεσιών που θα προσφερθούν σε ενδιαφερόμενους πολίτες βλέπε καταναλωτές. Πέρα από τη μοναδικότητα και τη διακριτικότητα του πόρου, η διάρκειά του και η δυναμική του εξαρτώνται από την ικανότητα της τοπικής κοινωνίας να τον διαχειρισθεί, να τον αναπαράγει και να τον μεταβιβάσει. Αυτός ο στόχος βασίζεται στη συμμετοχικότητα, τη συνεργασία, τις δικτυώσεις και την δημιουργία μιας μορφής διακυβέρνησης ικανής να συντονίσει ένα τέτοιο πολυστοχευμένο έργο.

Στην περίπτωση του Ασπροποτάμου η ανάγκη δημιουργίας μιας μορφής Εδαφικής Διακυβέρνησης απαντά στο εμπόδιο της γεωγραφικής και διοικητικής διπολικότητας της ευρύτερης περιοχής, δραστηριοποίησης της κοινότητας αλλά και στο έλλειμμα του συντονισμού της συλλογικής διαχείρισης της Νομαδικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΝΠΚ) από την ίδια την κοινότητα Ασπροποταμιτών.

Όσον αφορά την επιχειρησιακή χρησιμότητα του παρόντος σχεδίου, προτείνεται αυτό να προωθηθεί σε αρμόδιους φορείς και υπηρεσίες σχεδιασμού και παρεμβάσεων,

έτσι ώστε να ενταχθεί σε υπερκείμενα χωροταξικά και αναπτυξιακά σχέδια τοπικής και περιφερειακής κλίμακας όπως:

- Το Περιφερειακό Χωροταξικό Σχέδιο Θεσσαλίας που βρίσκεται σε διαδικασία εκπόνησης
- Τα Επιχειρησιακά Προγράμματα των δύο Δήμων στους οποίους εντάσσεται η περιοχή καθώς και τα Τοπικά Χωροταξικά Σχέδια, τα οποία στο μέλλον θα εκπονηθούν.
- Τα νέα προγράμματα CLLD (τύπου leader) που θα διαμορφωθούν στην ΠΕ Τρικάλων, καθώς και τις παρεμβάσεις των Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων (ΟΧΕ) της Περιφέρειας Θεσσαλίας.

## **1.2 Μεθοδολογική προσέγγιση**

Η μεθοδολογική προσέγγιση βασίζεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου εδαφικού διαγνωστικού. Συνδυάζει διαφορετικές πηγές (γραπτές, προφορικές), συμμετοχικές διαδικασίες (συναντήσεις, διαβουλεύσεις) και χρήση νέων τεχνολογικών εργαλείων για τον εντοπισμό και απεικόνιση υλικών και άυλων στοιχείων αλλά και για την ενεργή συμμετοχή τοπικών δρώντων. Αξιοποιήθηκε προπαντός το πολυπληθές έργο ντόπιων συγγραφέων γύρω από την ιστορία και τη ζωή της ποιμενικής κοινωνίας και δραστηριότητας. Παράλληλα, λήφθηκαν υπόψη τα αποτελέσματα της εθνικής και διεθνούς έρευνας σχετικά με την αξιολόγηση των τεχνικών και πρακτικών της ποιμενικής κτηνοτροφίας αλλά και για τη συσχέτιση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς με τις προσμονές των καταναλωτών. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν νέα τεχνολογικά εργαλεία (τρισεδιάστατες απεικονίσεις, λογισμικά πτήσης σε εικονικό περιβάλλον) για την ενεργή συμμετοχή των τοπικών δρώντων στη συλλογή πληροφοριών με χωρική διάσταση. Γι' αυτό το λόγο πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με τοπικούς φορείς, κτηνοτρόφους και τυροκόμους. Η σημασία της συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού αλλά και φορέων της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης θεωρείται ακόμη πιο ουσιαστική ενόψει της εκκίνησης της διαδικασίας υποβολής της πρότασης εγγραφής στον κατάλογο της παγκόσμιας άυλης κληρονομιάς ώστε να ορισθεί το μέρος της ευθύνης τους όσον αφορά τη συντήρηση του αγαθού που είναι εδώ η Νομαδική Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά (ΝΑΠΚ).

Η πρωτοτυπία της μεθόδου που υιοθετήθηκε βασίζεται στο γεγονός ότι προσεγγίζει τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες της περιοχής και της κοινωνίας της από το μέλλον, με την έννοια ότι λαμβάνοντας υπόψη τις προσμονές των καταναλωτών και τη δύναμη των αγορών προσπαθεί να ανιχνεύσει τη δυνατότητα της περιοχής και του πόρου της να απαντήσουν και να ανταποκριθούν στις νέες αντιλήψεις, ανάγκες και

προσμονές που διαμορφώνει ο εξωτερικός κόσμος. Απ' αυτή την άποψη, η κλασική προσέγγιση από το παρελθόν μέσω της μέτρησης των διαχρονικών εξελίξεων των διαφόρων δεδομένων χαρακτηρίζεται ως ήσσονος σημασίας εκτός ορισμένων περιπτώσεων που αφορούν τη σχέση κτηνοτροφικής δραστηριότητας, κοινωνίας και φυσικού περιβάλλοντος (μείωση κοπαδιών, εγκατάλειψη βοσκοτόπων, εξέλιξη αριθμού πολιτιστικών συλλόγων κτλ). Μεταξύ των δρώντων ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι εναπομείναντες κτηνοτρόφοι μετακινούμενοι και προπαντός οι πολιτιστικοί σύλλογοι των καταγόμενων από τους οικισμούς της περιοχής. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένα μεγάλο μέρος των πηγών έπρεπε να αναζητηθεί εκτός της περιοχής λόγω των διαχρονικών σχέσεων που ανέπτυξε η κοινωνία του Ασπροποτάμου με τη θεσσαλική πεδιάδα διαμέσου της ημινομαδικής δραστηριότητας.

### **1.3 Διάρθρωση Τοπικού Σχεδίου**

Το τοπικό σχέδιο δράσης βασίζεται στα αποτελέσματα μιας πρώτης διάγνωσης της κατάστασης της περιοχής και του ημινομαδικού πόρου συμπεριλαμβανομένων της αξιολόγησης του κοινωνικού τομέα κυρίως μέσα από τη δράση των πολιτιστικών συλλόγων. Βασική στόχευση αποτελεί, αφού παρουσιασθούν κατά τρόπο περιληπτικό, η γεωγραφική θέση της περιοχής, το ανθρώπινο και υπόλοιπο παραγωγικό δυναμικό της, οι διοικητικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές σχέσεις της με τη θεσσαλική πεδιάδα (μέρος Β'), να παρουσιαστεί η ταυτοποίηση του πόρου του νομαδικού πολιτισμού της περιοχής του Ασπροποτάμου (μέρος Γ'). Η ταυτοποίηση του πόρου περιλαμβάνει τον εντοπισμό των άυλων και υλικών στοιχείων του αλλά και την αξιολόγηση της κατάστασής τους ενόψει παρεμβάσεων διαχείρισής τους και ανάδειξής τους στο πλαίσιο μιας στρατηγικής αξιοποίησής τους. Λόγω της υιοθέτησης της εκ των κάτω προσέγγισης, η διάγνωση εστιάσθηκε στην αναγνώριση των φορέων που εκπροσωπούν σήμερα άμεσα και έμμεσα τον πληθυσμό νομαδικής καταγωγής και την κληρονομιά του, αλλά και εκείνους οι οποίοι εμπλέκονται στην ανάπτυξη της περιοχής.

Η διάγνωση της κατάστασης του πόρου του νομαδικού πολιτισμού και η ευαισθητοποίηση-ενεργοποίηση των τοπικών φορέων επιτρέπει στο μέρος Δ' , να διατυπωθεί το όραμα της περιοχής για την προστασία του πόρου μέσω της διαχείρισής του και της αξιοποίησής του και να ενσωματωθεί στις στρατηγικές Δήμων Καλαμπάκας και Πύλης στους οποίους ανήκει διοικητικά η περιοχή Ασπροποτάμου.

Το Σχέδιο Ανάπτυξης ολοκληρώνεται με τη πρόταση αναπτυξιακού προγράμματος με επίκεντρο τον νομαδικό πολιτισμό (μέρος Ε') η οποία περιλαμβάνει της Στρατηγική και τους Στόχους της, καθώς και τις απαραίτητες δράσεις για την ανάδειξη και διαχείριση των άυλων και υλικών συστατικών του πόρου. Με βάση την καταγραφή αυτών των συστατικών αλλά και των σχετικών πολιτικών, θα επιχειρηθεί η μετατροπή

των συστατικών του πόρου σε αγαθά και υπηρεσίες του νομαδικού πολιτισμού και σύνδεσής τους με τον τουρισμό και την αγορά γενικότερα. Ειδική δράση αφιερώνεται στο ζήτημα της μεταβίβασης της άυλης κληρονομιάς το οποίο προσεγγίζεται μέσω της σύνδεσης της υφιστάμενης άτυπης εκπαίδευσης (προφορική-βιωματική) και της επίσημης εκπαίδευσης. Αφορά τόσο τα νεαρά μέλη της ευρύτερης κοινότητας των ασπροποταμιτών όσο και το κοινό του συμμετοχικού και δημιουργικού τουρισμού. Τέλος, προτείνονται βήματα για την οργάνωση της αξιοποίησης αυτών των αγαθών και υπηρεσιών στην κλίμακα του Ασπροποτάμου με τη μορφή του «καλαθιού προϊόντων» και της προβολής των προϊόντων και υπηρεσιών του τόπου του Ασπροποτάμου. Στόχος η ανάδειξη της εικόνας της περιοχής ως τόπος « διατήρησης και εμπύχωσης» της νομαδικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

## **ΜΕΡΟΣ Β. Η φυσιογνωμία της Περιοχής**

---

Η περιοχή και η κοινότητα του Ασπροποτάμου βρέθηκαν αντιμέτωπες μετά το 1960, με νέα οικονομικά πρότυπα που πρόβαλλαν την ποσότητα σε βάρος της ποιότητας, την εντατικοποίηση μέσω νέων πρακτικών και τεχνικών. Το παραγωγικό της σύστημα θεωρούμενο ως ένα εμπόδιο στον εκσυγχρονισμό δεν επωφελήθηκε από τη γενικότερη πρόοδο στις τεχνικές, στις μεταφορές, στις επικοινωνίες κτλ, όπως άλλοι τομείς δραστηριοτήτων, αντίθετα περιθωριοποιήθηκε. Ο αποκλεισμός κατ' αυτόν τον τρόπο κάθε δυνατότητας εξέλιξης, προσαρμογής και επένδυσης έστω επιλεκτικής εντός της περιοχής ώθησε τον πληθυσμό της στη μόνιμη εγκατάστασή του στις πεδινές περιοχές των χειμαδιών. Σ' αυτή τη διαδικασία σημαντική ευθύνη αποδίδεται στην κεντρική διοίκηση, τις τότε πολιτικές, ιδιαίτερα τις δασικές αλλά και στο εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα. Το σύνολο αυτών των φορέων αποτέλεσαν το όχημα για την υποβάθμιση ή την μη ανάδειξη της ποιμενικής δραστηριότητας και των αξιών που την συνοδεύουν. Η δύναμη αυτής της συνειδητής απαξίωσης της ποιμενικής ζωής και δραστηριότητας επηρέασε στη συνέχεια και τις ποιμενικές κοινωνίες οι οποίες με τη σειρά τους, μέσω της οικογένειας και των στρατηγικών της για τα παιδιά της, συνέβαλλαν συνειδητά, στην εγκατάλειψή της. Χάθηκε επομένως, η ευκαιρία και η δυνατότητα, οι ποιμενικές κοινωνίες, να εξελιχθούν στις νέες συνθήκες, συλλογικές μορφές και δράσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να προσαρμοστούν καλύτερα και να επιβιώσουν ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες. Η



Διευρυμένη Κοινότητα Ασπροποτάμου, Καστανιάς, Κλεινοβού) για να καταλήξουν μετά το 2009 στο μοίρασμα της περιοχής στους δύο σημερινούς και διευρυμένους Δήμους: της Καλαμπάκας και της Πύλης της περιφερειακής ενότητας (ΠΕ) Τρικάλων.

Και οι δύο Δήμοι με κέντρα κωμοπόλεις που δεν ξεπερνούν η πρώτη τις 10.000 και δεύτερη τις 3.000, δημιουργούν ως προς τον Ασπροπόταμο ένα διπολικό σύστημα διαχείρισης, παρεμβάσεων και λήψης αποφάσεων το οποίο προς το παρόν δεν εξασφαλίζει τη διατύπωση μιας κοινής στρατηγικής και συνέργιας μεταξύ των δύο αυτών αυτοδιοικητικών ενοτήτων. Οι δύο Δήμοι δεν έχουν οικοδομήσει σχέσεις και συνεργασίες μεταξύ τους και μεταξύ των πεδινών και ορεινών τμημάτων τους. Η Καλαμπάκα εξαρτάται εξ' ολοκλήρου από την διεθνή τουριστική έλξη των Μετεώρων ενώ αντίθετα η Πύλη προσπαθεί να επωφεληθεί από την τουριστική ανάπτυξη των γειτονικών κοινοτήτων της Ελάτης, του Περτουλίου και του Νεραΐδοχωρίου που βασίζεται κυρίως στον θεσσαλικό εσωτερικό τουρισμό τους καλοκαιρινούς μήνες και τα Σαββατοκύριακα. Η πεδινή γεωργική παραγωγή στην πλειονότητά της βασίζεται σε εντατικές βιομηχανικές καλλιέργειες ενώ αντίθετα, στα ημιορεινά διατηρείται ακόμη μια ποιμενική κυρίως αιγοπροβατοτροφία η οποία εξασφαλίζει τοπικά ένα μέρος των ζωοτροφών της. Ιδιαίτερα μετά την αναγνώριση της φέτας ως προϊόν ΠΟΠ η δραστηριότητα αυτή έχει ενισχυθεί. Τέλος, ένα άλλο χαρακτηριστικό που διακρίνει κανείς στο εσωτερικό αυτών των δύο διοικητικών ενοτήτων ως προς την περιοχή Ασπροποτάμου είναι η συγκέντρωση του πληθυσμού στις δύο κωμοπόλεις και στα πεδινά τμήματά τους. Ως προς την ίδια την περιοχή Ασπροποτάμου εντοπίζεται μια σχετική συγκέντρωση παραμονή του πληθυσμού προς την ανατολική του πλευρά. Η Καλαμπάκα λόγω της οικονομικής ευρωστίας της που οφείλεται στον τουρισμό των Μετεώρων έχει μετατραπεί σε τόπο εγκατάστασης των νέων ζευγαριών των αγροτικών κοινοτήτων ενώ η Πύλη λόγω του μικρού πληθυσμιακού μεγέθους της δύσκολα αντιστέκεται στην παρόμοια έλξη που ασκεί η γειτονική πόλη των Τρικάλων.

Η κατάργηση των κοινοτήτων συνοδεύτηκε από την εγκαθίδρυση του θεσμού των τοπικών (κοινοτικών) συμβουλίων των οποίων οι αρμοδιότητες είναι περιορισμένες αλλά ο ρόλος θα μπορούσε έστω και συμβολικά να είναι σημαντικός για την οικοδόμηση της περιοχής Ασπροποτάμου ως μιας ενιαίας αναπτυξιακής ενότητας. Την προοπτική αυτή μπορεί να ενισχύσει η ύπαρξη της Αναπτυξιακής Εταιρείας – ΚΕΝΑΚΑΠ η οποία<sup>2</sup> έχει συμβάλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στη δημιουργία υποδομών και στη συντήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς αξιοποιώντας κυρίως τα προγράμματα Leader και ΟΠΑΑΧ. Ωστόσο, η έλλειψη μέχρι πρόσφατα διατομεακών και διαταμειακών πολιτικών δεν επέτρεψε την ενσωμάτωση αυτών των υποδομών και στοιχείων της Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΦκΠΚ) σε δράσεις ολοκληρωμένες. Τέτοιες δράσεις θα μπορούσαν να στηρίξουν το συμμετοχικό

---

<sup>2</sup> Η ΚΕΝΑΚΑΠ διαθέτει τεχνογνωσία για οργανωτική και τεχνική υποστήριξη για την προώθηση ενός τέτοιου στόχου.

τουρισμό, να διευρύνουν τις τουριστικές αγορές και την τουριστική περίοδο, προχωρώντας σε δικτυώσεις των διαφόρων τοπικών μικρο-αλυσίδων (αγροτρόφιμα, γαστρονομία, ποτά, βιοτεχνικά προϊόντα) εξασφαλίζοντας απασχόληση ιδιαίτερα στους νέους των δύο περιοχών.

Από την διοικητική στην πολιτιστική εδαφικότητα: σχέσεις με τη Δυτική Πίνδο

Η ενσωμάτωση της περιοχής Ασπροποτάμου στη διοικητική ενότητα των Τρικάλων εξασθένησε την εσωτερική συνοχή της αλλά και τους δεσμούς της με τη γενικότερη περιοχή της Αθαμανίας η οποία σύμφωνα με τον Βαγγέλη Αυδίο λειτουργεί ως υπερ-τόπος που ενοποιεί τον κατακερματισμένο όγκο των Τζουμέρκων και του Ασπροποτάμου: « Μεταξύ των πληθυσμών ένθεν και κείθεν της νότιας Πίνδου διαμορφώθηκε ένα αίσθημα κοινοκτημοσύνης στον «ιδιαιτέρο» τόπο τους, που καλλιέργησε η νομαδική κτηνοτροφία ως βασική οικονομική εξειδίκευση στις δυο πλευρές. Διαμορφώθηκε μια τοπικότητα η οποία εξασθένησε ιδιαίτερα λόγω των ενσωματώσεων διοικητικών και πολιτικών στις αντίστοιχες νομαρχίες». Ωστόσο, ενισχύονται τα τελευταία χρόνια, οι δράσεις για επαναπροσδιορισμό της θέσης του Ασπροποτάμου στον ευρύτερο αυτό χώρο της Νότιας Πίνδου. Από τη μια, οι Ασπροποταμίτες διεκδικούν σήμερα τη διάνοιξη δύο διόδων (μέσω Μπάρου σε Καλαρρύτες και Συρράκο και μέσω Ανθούσας στο Μέτσοβο) προς τη δυτική πλευρά της Ν. Πίνδου για την επανασύνδεση του Ασπροποτάμου με την περιοχή αυτή. Από την άλλη, η ενεργοποίηση των συλλόγων στο πλαίσιο της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ο.Σ.Π.Β.) διευκόλυνε την επιστροφή του Ασπροποτάμου ως κοινή γεωγραφία πάνω στην οποία θα διεκδικήσουν οι καταγόμενοι την οικοδόμηση της νέας Ασπροποταμίτικης συνείδησης. Στη βάση αυτή, ιδιαίτερη εξέλιξη αποτελεί η συγκρότηση της “φαντασιακής εντοπιότητας” που διαμορφώθηκε στις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Πρόκειται για την ενίσχυση του αισθήματος της συλλογικότητας που υπαγορεύεται από συναισθηματικούς λόγους των μεταναστών πρώτης γενιάς στον κάμπο, αλλά υποστηρίζεται - γι’ αυτό έχει διάρκεια – από ένα τρίπτυχο παλιών και νέων λειτουργιών : τις ανάγκες των κατοίκων των αστικών κέντρων (Β’ κατοικία), την ποιμενική κτηνοτροφία και τις νέες ευκαιρίες για επιχειρηματική δραστηριότητα βασισμένες κυρίως στον τουρισμό. Σ’ αυτό το πλαίσιο, η περιοχή του Ασπροποτάμου έχει αρχίσει να λειτουργεί ως *εμβληματική γεωγραφία της νέας συλλογικότητας*, παράλληλα με την ενίσχυση του αισθήματος της εντοπιότητας στις νέες γενιές. Αυτή η εξέλιξη αποτελεί το θεμέλιο για την ανάδυση μιας ιδιότυπης εδαφικής περιοχής τα όρια της οποίας καθορίζουν οι αναπαραστάσεις, οι δεσμοί και οι στοχεύσεις της ίδιας της κοινότητας των Ασπροποταμιτών. Σε κάθε περίπτωση, αυτή η περιοχή περιλαμβάνει τους δύο πόλους διαβίωσης και δραστηριοποίησης της κοινότητας: τους τόπους της μόνιμης εγκατάστασης και την περιοχή Ασπροποτάμου.



### 2.1.1 Όραμα και Στρατηγική της περιοχής αυτής

Πριν διατυπωθεί το όραμα για την περιοχή μελέτης είναι αναγκαίο να παρουσιασθούν τα οράματα και οι στρατηγικές που διαμόρφωσαν και διατύπωσαν οι δύο όμοροι Δήμοι Καλαμπάκας και Πύλης μέσω των πιο πρόσφατων επιχειρησιακών τους σχεδίων για την περίοδο 2012-2014. Στόχος μας είναι να αξιολογηθούν αυτά στη βάση των αρχών και στόχων που υιοθετούν, της μεταξύ τους συμβατότητας και σύγκλισης. Τα οράματα των δύο Δήμων έχουν ως εξής:

#### A. Το αναπτυξιακό όραμα του Δήμου Καλαμπάκας

Υιοθετεί το πρότυπο της βιώσιμης ανάπτυξης, ως ένα εν δυνάμει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για την περιοχή. Αυτή στοχεύει στην περιβαλλοντική αριστεία μέσω της αειφορικής διαχείρισης των Μετεώρων και των προστατευόμενων περιοχών Αντιχασίων – Μετεώρων και του όρους Κόζιακας, ενώ για την τοπική οικονομία στρατηγικός στόχος είναι η διαφοροποίηση προϊόντων και υπηρεσιών.

Η οικονομία της περιοχής βασίζεται στον τουριστικό παρά στον αγροτικό και μεταποιητικό τομέα. Γι' αυτό θεωρείται κρίσιμο σημείο ανάπτυξης του Δήμου η ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού στο πλαίσιο της αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των Μετεώρων, μνημείου παγκόσμιας πολιτιστικής εμβέλειας, μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας του τομέα, του εμπλουτισμού και της προσαρμογής του τουριστικού προϊόντος στις τάσεις της τουριστικής αγοράς. Η προώθηση νέων μορφών και τρόπων διαχείρισης, αναμένεται να συμβάλει στην «συγκράτηση» και επιμήκυνση της διαμονής των επισκεπτών της περιοχής. Προβλέπεται η ανάδειξη περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος και η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού (θρησκευτικός, αγροτουρισμός, συνεδριακός, πολιτιστικός).

Παράλληλος στόχος είναι «η προστασία του περιβάλλοντος: αναδιάρθρωση των καλλιεργειών στο πλαίσιο της οικολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, ορθολογική διαχείριση των φυσικών οικοσυστημάτων, προστασία των δασών, αναβάθμιση συστημάτων πρόληψης πυρκαγιών, απαγόρευση της δόμησης σε δάση και σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές, αναβάθμιση και επέκταση των προστατευμένων περιοχών με στήριξη της απασχόλησης των κατοίκων.....

Προγραμματίζονται δράσεις περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, στον άξονα Τουρισμός – Πολιτισμός, δράσεις ανάδειξης – αξιοποίησης τουριστικών και πολιτιστικών πόρων (θέσεις θέας και αναψυχής, θεματικό πάρκο στη Διάβα, σήμανση αναρριχητικών πεδίων στα Μετέωρα). Προβλέπονται επίσης υποδομές ανάδειξης τουριστικών πόρων (κτίρια πολιτιστικών εκδηλώσεων, χώροι υποδοχής επισκεπτών, αναβάθμιση του Κέντρου Τουριστικών Πληροφοριών Καλαμπάκας, σιδηροδρομικό μουσείο, teleferic κ.α.). Προωθούνται τέλος, δράσεις ενίσχυσης της ταυτότητας της περιοχής (συνεργασίες πολιτιστικών συλλόγων, πρόγραμμα «Δρόμοι Τοπικού Πολιτισμού»).

Όσον αφορά την οικονομία και την επιχειρηματικότητα, σχεδιάζονται δράσεις προσαρμογής του πρωτογενή τομέα (νέα συστήματα εμπορίας), ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας για νέους και γυναίκες, προώθησης τοπικά της καινοτομίας.

ΠΗΓΗ: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ Καλαμπάκας 2012-2014

## Β. Το αναπτυξιακό όραμα του Δήμου Πύλης

«Η δημιουργία μιας ζωντανής και βιώσιμης κοινωνίας και η ανάδειξη της περιοχής σε πρότυπο βιώσιμης ανάπτυξης, κυρίως μέσω της διατήρησης και αειφορικής διαχείρισης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, αποσκοπώντας στην ισόρροπη εξυπηρέτηση όλων εκείνων των παραμέτρων που καθορίζουν την κοινωνική ευημερία σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον».

Ως προς την τοπική οικονομία, η περιοχή επιλέγει να στηριχθεί στις δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοπονία) καθώς και στον τουριστικό τομέα. Ο τελευταίος έχει αξιοποιήσει μερικώς την τοπική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, ωστόσο η παραπέρα ανάπτυξή του, πρέπει να λάβει υπόψη, τις πιθανές απειλές για το τοπικό φυσικό περιβάλλον και τα τοπικά φυσικά οικοσυστήματα.

Σύμφωνα με τη Στρατηγική του Δήμου «*Η ανάπτυξη και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος βασίζεται στην ανάπτυξη του α) οικοτουρισμού ως αξία που προβάλλει το σεβασμό και όχι απλά την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, β) αγροτουρισμού, γ) φυσιολατρικού και πολιτιστικού τουρισμού, ως ήπιες τουριστικές δραστηριότητες που επιτρέπουν τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου. Η ανάπτυξη των τουριστικών υποδομών στοχεύει στην προσέλκυση και εξυπηρέτηση των τουριστών διασφαλίζοντας τη συμβατότητά τους με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον*».

Στη Στρατηγική δίνεται έμφαση στην αποτελεσματική διαχείριση των περιβαλλοντικών πιέσεων που δημιουργεί η τουριστική δραστηριότητα επιλέγοντας το πρότυπο της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης. Παράλληλα, το Φυσικό Περιβάλλον, αντιμετωπίζεται ως ένα σημαντικό κεφάλαιο το οποίο χρήζει προστασίας, αναβάθμισης και ορθολογικής διαχείρισης, ως υπόβαθρο για την ποιοτική ανάπτυξη της περιοχής. Ειδική στόχευση υπάρχει για το δασικό απόθεμα της περιοχής χωρίς ωστόσο να προκύπτουν ειδικές δράσεις αξιοποίησής του.

Αναφορικά με τις δράσεις του άξονα «Περιβάλλον και Ποιότητα ζωής» όλες περιορίζονται στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Στον άξονα «Κοινωνική Πολιτική, Παιδεία, Πολιτισμός και Αθλητισμός», οι δράσεις στοχεύουν στην ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στον άξονα «Τοπική Οικονομία και Απασχόληση», οι δράσεις αναφέρονται στη στήριξη της αγροτικής δραστηριότητας, στην ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος καθώς και στην ανάπτυξη της τοπικής επιχειρηματικότητας (δεξιότητες, καινοτομία).

ΠΗΓΗ: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δ. Πύλης 2012-2014

Προκύπτει σε γενικές γραμμές ότι τα οράματα των δύο Δήμων υιοθετούν ως πλαίσιο τη βιώσιμη ανάπτυξη με επίκεντρο την προστασία και διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαφορά έγκειται στο ότι η Καλαμπάκα εστιάζει στον τουρισμό λόγω Μετεώρων ενώ η Πύλη αναζητά μια πιο ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ ΦκΠΚ, ήπιων μορφών τουρισμού και γεωργίας. Και οι δύο αναζητούν τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος λόγω της πλούσιας ΦκΠΚ

αλλά και για να διακριθούν από τις παραθαλάσσιες περιοχές της Θεσσαλίας. Η βούληση της στήριξης της τοπικής επιχειρηματικότητας είναι εμφανής με στόχευση τις δεξιότητες και την καινοτομία.

Ωστόσο, παρατηρείται ότι η περιοχή Ασπροποτάμου δεν προσεγγίζεται και στις δύο περιπτώσεις ως μια ιδιαίτερη γεωγραφική ενότητα την οποία χαρακτηρίζει έντονα, η εγγραφή στα τοπία της, της νομαδικής υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της. Τα διάφορα στοιχεία αυτής της παράδοσης εντάσσονται στους συνολικούς πόρους του κάθε Δήμου είτε για να προσελκύσουν τους τουρίστες των Μετέωρων είτε για να εξασφαλίσουν στοιχεία-πόρους για την οργάνωση πολιτιστικών διαδρομών και άλλων δράσεων θεματικού και ήπιου τουρισμού. Δεν έχει επιδιωχθεί αποτελεσματικά, η σύνδεση της τοπικής αγροτικής και τουριστικής δραστηριότητας μέσω τοπικών δικτύσεων. Σε καμιά περίπτωση δεν διαφαίνεται η προσπάθεια να προσεγγισθεί η νομαδική πολιτιστική κληρονομιά και η ποιμενική δραστηριότητα ως μια αυτοτελής θεματική ικανή να συμβάλλει τοπικά στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας και να αποτελέσει ένα δεύτερο πόλο ανάπτυξης δίπλα στα Μετέωρα, μεταξύ Καλαμπάκας και Πύλης.

## 2.2 Προσδιορισμός και χαρακτηριστικά περιοχής Ασπροποτάμου

### 2.2.1 Σύντομη παρουσίαση των κυριότερων χαρακτηριστικών της περιοχής

#### Γεωγραφική θέση

Η περιοχή αποτελεί το νοτιότερο μέρος της ζώνης κατοίκησης των βλάχικων πληθυσμών της Πίνδου. Πράγματι, το σύνολο σχεδόν των ορισμών της περιοχής Ασπροποτάμου παρά τις μικρές διαφορές συμφωνούν ότι αυτή αντιστοιχεί στον πολιτισμικό χώρο των Βλάχων ημινομάδων κατοίκων της περιοχής. Αυτοί προσδίδουν όντως το κύριο πολιτισμικό φορτίο του γεωγραφικού όρου «Ασπροπόταμος». Η ονομασία της αναφέρεται ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια. Παραθέτουμε εδώ



Χάρτης 2.1: Η περιοχή του Ασπροπόταμου στην Ελλάδα



Χάρτης 2.2: Η περιοχή του Ασπροποτάμου στη Θεσσαλία

συγκριτικά την οριοθέτηση του Αλεξίου «Ευρύτερα ο Ασπροπόταμος περιλαμβάνεται μέσα στον κύκλο που σχηματίζεται από τα στενά Πόρτα-Παναγιάς (πορταϊκός ποταμός, παραπόταμος του Πηνειού), από τα βουνά Λέουσα, του παραπόταμου

Αρέντας κοντά στο Μυρόφυλλο και φτάνει ίσαμε τα σύνορα της Άρτας και από τα στενά Καλαμπάκας-Πηνειός, βουνό Λάκμος, ίσαμε τη διάβαση Ζυγός. Από τη μεριά του Θεσσαλικού κάμπου κλείνεται ο χώρος αυτός με το βουνίσιο φράχτη του βουνού Κόζιακα (Κερκέτιο όρος)» (Αλεξίου Δ 1998).

Με βάση την ιστορία και τις απόψεις των κατοίκων μια κοινώς αποδεκτή γεωγραφική οριοθέτηση της περιοχής Ασπροποτάμου είναι ο εξής: δυτικά και βορειοδυτικά



Χάρτης 2.3: Η Περιοχή Ασπροποτάμου (Θεσσαλία & Ελλάδα)

περικλείεται από τους ορεινούς όγκους των Τζουμέρκων (Αθαμανικά όρη, 2.429 m), του Περιστερίου (Λάκμος, 2.295 m) και την ορεινή συνέχεια του Ζυγού που οριοθετούν το σύνορο με την περιφέρεια Ηπείρου (ΠΕ Ιωαννίνων), βόρεια από την οροσειρά που την διαχωρίζει από την κοιλάδα του Πηνειού, ανατολικά από το βουνό Κόζιακας (Κερκέτιο όρος) που τη διαχωρίζει από τη θεσσαλική πεδιάδα, ενώ νότια διαγράφεται η συνέχεια των ορεινών όγκων προς τα βουνά των Αγράφων με υψηλότερες κορυφές την Τούρλα (1.781 m), τις Τσούκες (1.706 m) και τα Καραβούλια (1.862 m). Το δυτικό όριο της περιοχής αποτελεί ο ποταμός Ασπροπόταμος, ο οποίος διαχωρίζει τη περιοχή του Ασπροποτάμου από τα Τζουμέρκα

### Οδικό δίκτυο και προσπελιμότητα περιοχής

Η περιοχή διαθέτει ένα σχετικά καλό οδικό δίκτυο το οποίο εξασφαλίζει δύο εισόδους: απο το σημείο Μουργκάνη 10 περίπου χιλιόμετρα μετά την Καλαμπάκα στο δρόμο προς Γιάννενα και από την Πύλη μέσω Ελάτης.

Η ολοκλήρωση της Εγνατίας Οδού και η αναμενόμενη της Ε 65 καθώς και η βελτίωση του οδικού άξονα Άρτας Τρικάλων αλλά και η σύνδεση με το Μέτσοβο μέσω Χαλικίου βελτιώνουν σε μεγάλο βαθμό την προσπελιμότητα της περιοχής. Παρόλα αυτά η μέση χρονοα-



απόσταση από τις Θεσσαλικές πόλεις είναι περίπου μεταξύ 1.30 με 2 ώρες, από τη Θεσσαλονίκη περίπου 3 ώρες, 4.30 από την Αθήνα και 2 από τα Γιάννενα. Η χρονο-απόσταση από τους δημοφιλείς προορισμούς της Λίμνης Πλαστήρα και των Μετεώρων είναι 2 ώρες και 1 ώρα και 15 λεπτά αντίστοιχα.

### Διοικητική Οργάνωση

Η περιοχή ανήκει όπως προαναφέρθηκε στην ΠΕ Τρικάλων της Περιφέρειας Θεσσαλίας, η οποία συνορεύει βόρεια με την ΠΕ Γρεβενών, δυτικά με τις ΠΕ Ιωαννίνων και Άρτας, νότια με την ΠΕ Καρδίτσας και ανατολικά με την ΠΕ Λάρισας. Ταυτόχρονα η περιοχή βρίσκεται στα όρια της Περιφέρειας Θεσσαλίας με την Περιφέρεια Ηπείρου.

Πιο συγκεκριμένα η περιοχή του Ασπροποτάμου (συνολικής έκτασης 62.785 ha), εντάσσεται κατά το μεγαλύτερο μέρος της στον Καλλικρατικό Δήμο Καλαμπάκας, ενώ στο νότο ένα μικρό τμήμα της ανήκει στον Καλλικρατικό Δήμο Πύλης.

Στο εσωτερικό της αποτελείται από 4 βασικές Δημοτικές Ενότητες των δύο Δήμων: τις ΔΕ Καστανιάς, Ασπροποτάμου και Κλεινοβού του Δήμου Καλαμπάκας και την ΔΕ Αιθίων του Δήμου Πύλης.

- ❖ Στην ΔΕ Ασπροποτάμου ανήκουν 8 Τοπικές Κοινότητες (Αγίας Παρασκευής, Ανθούσης, Καλλιρρόης, Καταφύτου, Κρανέας, Πολυθέας, Στεφανίου, Χαλικίου) και συνολικά 11 οικισμοί (οι έδρες των ΤΚ και η Μηλιά, τα Δολιανά και τα Κονάκια),
- ❖ Στην ΔΕ Καστανιάς ανήκουν 5 Τοπικές Κοινότητες (Αμαράντου, Αμπελοχωρίου, Καλομοίρας, Καστανέας και Ματονερίου) και συνολικά 7 οικισμοί (οι έδρες των ΤΚ και το Ελάφιο και ο Μηλότοπος),
- ❖ Στην ΔΕ Κλεινοβού ανήκουν 6 Τοπικές Κοινότητες (Αηδόνας, Γλυκομηλέας, Καλογριανής, Κλεινού, Παλαιοχωρίου και Χρυσομηλέας) και συνολικά 9 οικισμοί (οι έδρες των ΤΚ και οι οικισμοί Αμπέλια, Μπάσια και Χρύσινο της ΤΚ Κλεινού),
- ❖ Τέλος στην ΔΕ Αιθίων ανήκουν 11 Τοπικές Κοινότητες (Αγίου Νικολάου, Αθαμανίας, Βροντερού, Γαρδικίου, Δέσης, Δροσοχωρίου, Ελάτης, Καλογήρων, Νεραϊδοχωρίου, Περτουλίου και Πύρρας) και συνολικά 17 οικισμοί (οι έδρες των ΤΚ και οι οικισμοί Παλαιοχώρι, Βακάριο, Φορτώσι, Άγιος Γεώργιος, Λιπιότα και Ξυλοχώρι). Συνολικά η περιοχή έχει 44 οικισμούς.



Χάρτης 2.4: Διοικητική Οργάνωση της Περιοχής Μελέτης

### Πληθυσμός

Η περιοχή Ασπροποτάμου ανήκει στις ορεινές ζώνες όπου μετά την μεταπολεμική αγροτική έξοδο, η έννοια του πληθυσμού ως δημογραφικό και παραγωγικό δυναμικό περιορίζεται σε μια μόνο διάσταση: αυτή της συνέχισης των δεσμών μιας κοινότητας με την περιοχή καταγωγής. Αυτή η νέα πραγματικότητα εκφράζεται άτυπα μέσω των δεσμών, των επισκέψεων και της συμμετοχής των μελών της σε κοινωνικές μορφές οργάνωσης (πολιτιστικούς συλλόγους) που έχουν ως τόπο αναφοράς και αντικείμενο δραστηριοποίησης την περιοχή καταγωγής. Το φαινόμενο αυτό αποτυπώνεται στατιστικά μέσω της διατήρησης από ένα μεγάλο τμήμα αυτού του πληθυσμού των εκλογικών του δικαιωμάτων στην κοινότητα καταγωγής του (νόμιμος πληθυσμός). Το γεγονός αυτό εξηγεί τη μεγάλη απόκλιση μεταξύ του μόνιμου και νόμιμου πληθυσμού. Ο μόνιμος πληθυσμός αντιπροσωπεύει μόλις το 38% του νόμιμου πληθυσμού, όταν στο σύνολο της ΠΕ Τρικάλων το ποσοστό αυτό είναι 86%.

**Πίνακας 2.1.** Μόνιμος, Πραγματικός και Νόμιμος Πληθυσμός Ασπροποτάμου

Πληθυσμός 2011	Μόνιμος Πληθυσμός	Πραγματικός Πληθυσμός	Νόμιμος Πληθυσμός (Δημότες)
Δημοτική Ενότητα (ΔΕ) Ασπροποτάμου	419	779	1.517
Δ.Ε. Καστανιάς	868	995	1.695
Δ.Ε. Κλεινοβού	1.345	1.580	2.654
Δ.Ε. Αιθήκων	1.022	1.182	3.505
<b>ΣΥΝΟΛΟ Περιοχής Ασπροποτάμου</b>	<b>3.654</b>	<b>4.536</b>	<b>9.371</b>
<b>ΠΕ Τρικάλων</b>	<b>131.085</b>	<b>132.492</b>	<b>150.938</b>

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2011

Στο εσωτερικό των Δημοτικών Ενοτήτων το ποσοστό αυτό κατανέμεται ως εξής :

- ❖ ΔΕ Ασπροποτάμου: 27,6%
- ❖ ΔΕ Καστανιάς: 51,2%
- ❖ ΔΕ Κλεινοβού: 50,6%
- ❖ ΔΕ Αιθήκων: 29,1%

**Πίνακας 2.2.** Μόνιμος & Νόμιμος Πληθυσμός 2001, 2011

	Μόνιμος Πληθυσμός		% μεταβολή 2001-2011	Νόμιμος Πληθυσμός (Δημότες)		% μεταβολή 2001-2011
	2001	2011		2001	2011	
Δ.Ε Ασπροποτάμου	103	419	306,8%	1.940	1.517	-21,8%
Δ.Ε. Καστανιάς	1.116	868	-22,2%	2.683	1.695	-36,8%
Δ.Ε. Κλεινοβού	1.820	1.345	-26,1%	3.711	2.654	-28,5%
Δ.Ε. Αιθήκων	1.360	1.022	-24,9%	4.830	3.505	-27,4%
<b>ΣΥΝΟΛΟ Περιοχής Ασπροποτάμου</b>	<b>4.399</b>	<b>3.654</b>	<b>-16,9%</b>	<b>13.164</b>	<b>9.371</b>	<b>-28,8%</b>

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2001, 2011

Ο πίνακας 2.2. παρουσιάζει την εξέλιξη και την διατήρηση σε μεγάλο βαθμό, του παραπάνω φαινομένου μεταξύ της περιόδου 2001 και 2011 όπως καταγράφονται από τις αντίστοιχες απογραφές πληθυσμού. Προκύπτει μείωση του μόνιμου πληθυσμού (αν και σε μικρότερο ποσοστό -17%) και του νόμιμου (-29%). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ο νόμιμος πληθυσμός, ο οποίος περιλαμβάνει επιπλέον του μόνιμου πληθυσμού και τους διαμένοντες μόνιμα εκτός περιοχής αλλά που διατηρούν την εγγραφή τους στα δημοτολόγια των κοινοτήτων του Ασπροποτάμου, παραμένει τριπλάσιος του μόνιμου πληθυσμού.

Οι οικισμοί της περιοχής μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες:

- ❖ στην 1<sup>η</sup> κατηγορία συγκεντρώνονται οι οικισμοί των οποίων, με βάση την απογραφή του 2011, ο μόνιμος πληθυσμός καθόλη τη διάρκεια του χρόνου είναι άνω των 300 κατοίκων. Οι οικισμοί αυτοί είναι της Ελάτης (406 κ.), Καλομοίρας (471), Καστανιάς (322), Κρανιάς (356), Χρυσομηλιάς (700) και Κλεινού (303)

- ❖ στην 2<sup>η</sup> κατηγορία συγκεντρώνονται οι οικισμοί των οποίων ο πλυθυσμός πολλαπλασιάζεται με βάση την προσέλκυση των αποδήμων την καλοκαιρινή περίοδο. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται σχεδόν το σύνολο των χωριών αλλά προπαντός τα χωριά Καστανιά, Χαλίκι, Γαρδίκι, Ελάτη, Νεραϊδοχώρι και Περούλι.

Κλάδοι και προϊόντα με δυναμική

Τα βασικά οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής αναφέρονται σε τρεις βασικούς πυλώνες: Ο πρώτος πυλώνας αφορά κυρίως τις δραστηριότητες οι οποίες συνδέονται με την παραγωγή τοπικών αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρονται στα πρόσωπα τα οποία διαμένουν στην περιοχή ιδιαίτερα την καλοκαιρινή περίοδο. Πρόκειται από τη μια, για τους απόδημους και από την άλλη για τους τουρίστες. Τα αγαθά αυτά περιορίζονται κυρίως στην εστίαση, σε ορισμένες κατηγορίες λαϊκής τέχνης και σουβενίρς. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τη διαμονή και την προσφορά εναλλακτικών μορφών τουρισμού (περιπατητικός, πολιτιστικός, κυνηγετικός κτλ). Ο δεύτερος πυλώνας της τοπικής οικονομίας αφορά την μετακινούμενη κτηνοτροφία αιγοπροβάτων και βοοειδών. Στον τομέα της τυροκόμησης, υπάρχει μόνο ένα μικρό αναγνωρισμένο τυροκομείο με έδρα το

	Αιγοπρόβατα			
	2011	2012	2013	2014
ΔΗΜΟΣ ΑΙΘΗΚΩΝ	3107	3092	2986	2886
ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ	4160	3470	3374	2851
ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΝΟΒΟΥ	17536	16707	17204	17209
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ	109	112	107	159
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>24912</b>	<b>23381</b>	<b>23671</b>	<b>23105</b>
	Βοειδή			
	2011	2012	2013	2014
ΔΗΜΟΣ ΑΙΘΗΚΩΝ	1132	1110	1025	1008
ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ	388	408	399	425
ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΝΟΒΟΥ	1413	1244	1375	1574
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ	441	387	386	470
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>3374</b>	<b>3149</b>	<b>3185</b>	<b>3477</b>
	Ιπποειδή			
	2011	2012	2013	2014
ΔΗΜΟΣ ΑΙΘΗΚΩΝ	66	88	84	52
ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ	69	68	70	41
ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΝΟΒΟΥ	26	54	36	31
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ	32	30	62	65
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>193</b>	<b>240</b>	<b>252</b>	<b>189</b>
	Κυψέλες μελισσών			
	2011	2012	2013	2014
ΔΗΜΟΣ ΑΙΘΗΚΩΝ	300	543	743	530
ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ	155	328	323	488
ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΝΟΒΟΥ	860	1048	1729	1945
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ	60	1190	1418	1404
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>1375</b>	<b>3109</b>	<b>4213</b>	<b>4367</b>
	Χοιρινά			
	2011	2012	2013	2014
ΔΗΜΟΣ ΑΙΘΗΚΩΝ	621	521	152	297
ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ	191	1343	1224	1174
ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΝΟΒΟΥ	20	60	72	72
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ				
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>832</b>	<b>1924</b>	<b>1448</b>	<b>1543</b>
Πηγή: ΟΠΕΚΕΠΕ				

Πίνακας 2.3. Εξέλιξη ζωικού κεφαλαίου 2011-14



Χαλίκι και παραγωγή τυριών για αυτοκατανάλωση και σε ορισμένες περιπτώσεις για εμπορία σε στενό συγγενικό και φιλικό περιβάλλον από τις κτηνοτροφικές οικογένειες. Ωστόσο, η μεγάλη ποσότητα γάλακτος ιδιαίτερα της περιόδου Μαΐου-Ιουλίου κατευθύνεται προς τα πεδινά τυροκομεία. Ο τρίτος πυλώνας αφορά την υλοτομία

#### *α. Κτηνοτροφία – προϊόντα*

Η περιοχή εξειδικεύεται παραγωγικά στην εκτατική και ιδιαίτερα στη μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία. Σημαντική είναι και η εκτροφή βοοειδών ελευθέρως βοσκής για την παραγωγή κρέατος από μετακινούμενες κτηνοτροφικές μονάδες.

Η κτηνοτροφική δραστηριότητα της περιοχής, όσον αφορά την αιγοπροβατοτροφία και την βοοτροφία παρουσιάζει μεγαλύτερη συγκέντρωση στη περιοχή του Κλεινοβού, ενώ στη περιοχή της πρώην διευρυμένης Κοινότητας Ασπροποτάμου η κτηνοτροφία είναι αρκετά υποτονική. Ωστόσο, σχετική δυναμική εμφανίζεται στη μελισσοκομία (περιοχές Κλεινοβού και Ασπροποτάμου). Σήμερα, συνεχίζουν την παράδοση της μετακίνησης στα καλοκαιρινά βοσκοτόπια περίπου 50 κοπάδια με μέσο όρο 400 αιγοπρόβατα το καθένα. Επίσης καταγράφονται 25 κοπάδια αγελάδων ελευθέρως βοσκής με μέσο όρο 80 περίπου ζώα το καθένα.

Το αιγοπρόβειο γάλα της περιοχής προωθείται σε τυροκομεία και βιομηχανίες γάλακτος της περιοχής των Τρικάλων. Στο χωριό Χαλίκι λειτουργεί το καλοκαίρι ένα μικρό τυροκομείο. Οι κτηνοτρόφοι μεμονωμένα πουλούν το γάλα σε μεταποιητικές μονάδες εκτός περιοχής Ασπροποτάμου. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις το τελευταίο διάστημα συμβάλλουν στη βελτίωση των όρων παραγωγής τυριού δεδομένου ότι επιτρέπεται πλέον (από το Σεπτέμβριο 2015) η τυροκόμηση και σε εργαστήρια - οικοτεχνίες δίνοντας με αυτό τον τρόπο τη δυνατότητα ανάπτυξης τυριών ετικέτας – τυριών των παραγωγών. Το μαλλί ως κτηνοτροφικό υποπροϊόν δεν αξιοποιείται στην περιοχή πλέον αλλά διοχετεύεται σε εργαστήρια επεξεργασίας μαλλιού της περιοχής Καλαμπάκας –Τρικάλων και αντιμετωπίζεται ως μικρής αξίας κτηνοτροφικό υποπροϊόν.

Τέλος, στην περιοχή Ασπροποτάμου διαβιεί εκλεκτής ποιότητας πέστροφα. Από το 1973 λειτουργεί πεστροφογεννητικός σταθμός Ασπροποτάμου με κύριο μέλημα τον εμπλουτισμό των ορεινών ρεμάτων της περιοχής και της χώρας λόγω των καινοτομικών μεθόδων παραγωγής των ιχθυδίων. Επιχειρηματικές δράσεις ιχθυοκαλλιέργειας πέστροφας και εμπορίας της (εντός και εκτός της περιοχής αξιοποιώντας και την κοινότητα Ασπροποταμιτών) έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία έτη, ενώ αρκετοί είναι και ερασιτέχνες αλιείς της πέστροφας.

Παρότι τα προϊόντα (γάλα, κρέας, μαλλί, πέστροφα) φέρουν τόσο ποιοτικά χαρακτηριστικά όσο και φήμη εξαιτίας της ποιότητάς τους, δεν υπάρχει σήμερα παραγωγή προϊόντος που να αναφέρεται ως *προϊόν της περιοχής Ασπροποτάμου*.

### *β. Τουρισμός / Εναλλακτικός τουρισμός*

Η περιοχή τα τελευταία χρόνια έχει εξελιχθεί σε έναν τουριστικό προορισμό που βασίζεται στις εναλλακτικές δραστηριότητες. Στο γεγονός αυτό έχει συμβάλλει η ύπαρξη του Χιονοδρομικού Κέντρου Περτουλίου καθώς και αρκετές νέες υποδομές που έχουν δημιουργηθεί στη περιοχή όπως το δίκτυο ορειβατικών μονοπατιών Κόζιακα, Ιππικά κέντρα στα Περτουλιώτικα Λειβάδια, ακόμη και λαογραφικά μουσεία (Κρασιά, Πύρρα κ.α.), αθλητικές δραστηριότητες (Mountain bikes, τοξοβολία κλπ), τα τελευταία 15 έτη με τη εφαρμογή των καινοτομικών προγραμμάτων LEADER από το ΚΕΝΑΚΑΠ και το ΠΙΝΔΟΣ καθώς και με τις προσπάθειες προβολής της.

Σημαντικό επίσης για την περιοχή και τις προοπτικές της στον τουρισμό είναι το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας το οποίο δημιουργήθηκε με την εμπλοκή των επαγγελματιών του τουρισμού της περιοχής (ξενοδοχεία, εστιατόρια και επιχειρήσεις εναλλακτικού τουρισμού) και το οποίο υποστηρίζεται από τους Δήμους και τους τοπικούς φορείς. Το Σύμφωνο υιοθετεί και προωθεί συγκεκριμένα πρότυπα ποιότητας στους χώρους υποδοχής των επισκεπτών (ξενοδοχεία, εστιατόρια). Επιπλέον αποτελεί ένα φόρουμ συζητήσεων των προβλήματων και των προοπτικών που σχετίζονται με τον τουρισμό και την ευρύτερη περιοχή.

Όσον αφορά το δυναμικό του τουριστικού τομέα στην περιοχή, παρουσιάζεται σημαντική αύξηση (της τάξης του 60%) των καταλυμάτων τα τελευταία 20 χρόνια. Ο κύριος όγκος των τουριστικών καταλυμάτων παρατηρείται στην Ελάτη, στο Νεραϊδοχώρι και στο Περτούλι ενώ τα τελευταία χρόνια σημαντική είναι η αύξηση των μονάδων εστίασης και αναψυχής.

### *γ. Κλάδος Ξύλου*

Σημαντική για την περιοχή είναι και η δασοπονία της. Λόγω του αναγλύφου της περιοχής και του μεγάλου ποσοστού δασοκάλυψής της, η δασοπονία αποτελεί μια δραστηριότητα με καλές προοπτικές. Στην περιοχή ή κοντά στη περιοχή του Ασπροποτάμου υπάρχουν ορισμένες επιχειρήσεις που αξιοποιούν τη ξυλεία της (βιομηχανίες ξύλου και προϊόντων από ξύλο, βιοτεχνίες κατασκευής επίπλων, παραγωγής χαρτοπολτού, χαρτιού και προϊόντων από χαρτί). Παρά τις σημαντικές αδυναμίες που έχει σήμερα ο κλάδος του ξύλου στη περιοχή και στη Θεσσαλία γενικότερα, μια σειρά καινοτομιών (ανάδειξη της ποιότητας, περιβαλλοντική διαχείριση, design κλπ) θα μπορούσαν να δώσουν νέα δυναμική στον κλάδο αυτό. Άλλωστε η Περιφέρεια Θεσσαλίας στο νέο Επιχειρησιακό Πρόγραμμά της για την περίοδο 2014-2020, μέσω του RIS3, δίνει έμφαση στη προώθηση καινοτομιών στον κλάδο του ξύλου στη Θεσσαλία.

#### δ. Κλάδος Υφαντουργίας

Ο κλάδος αυτός παρουσιάζει δυνητική αξία λόγω της μεγάλης παράδοσης και φήμης που τον χαρακτήρισε κατά το παρελθόν. Σήμερα, παρά την ύπαρξη αυτής της σημαντικής παράδοσης της περιοχής στην υφαντουργία, τα φημισμένα προϊόντα της έχουν σχεδόν εξαφανισθεί. Ωστόσο, τόσο οι σχετικές γνώσεις και τεχνογνωσίες όσο και οι εναπομείναντες τεχνίτες μπορούν να υποστηρίξουν μια διερευνητική προσπάθεια αναζωογόνησης του κλάδου με τυπικά προϊόντα κατευθυνόμενα σε ειδικές αγορές αλλά και προσαρμοσμένες κατασκευές υπό μορφή σουβενίρ για την τοπική αγορά καθώς και την αγορά των Μετεώρων. Θα πρέπει να αξιοποιηθεί το ενδιαφέρον για κάπες (περιπατητικός τουρισμός, τουρισμός ιππασίας) και για φλοκάτες (σύστημα πώλησης με ταχυπληρωμή). Στις προηγούμενες δράσεις του προγράμματος Leader έχουν επισκευασθεί και μπορούν να λειτουργήσουν δριστέλλες ο ρόλος των οποίων είναι απαραίτητος και αναντικατάστατος για την τελική επεξεργασία αυτών των προϊόντων. Στην περίπτωση της προώθησης των προϊόντων αυτού του κλάδου είναι δυνατόν να κινητοποιηθούν τα δίκτυα εμπορίας των επιχειρηματιών που κατάγονται από τον Ασπροπόταμο.

### 2.2.2 Σύντομη παρουσίαση των υπαρχόντων και των δυνητικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής (φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, κλπ)

#### Η αξιολόγηση του νομαδικού πολιτισμού

Η νομαδική παράδοση και δραστηριότητα υποτιμημένη μέχρι χθες, έλκει το ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια τόσο για τις τεχνικά και παραγωγικά επιτεύγματα της (ως εκτατικός τρόπος αξιοποίησης της κτηνοτροφίας και της φυσικής βλάστησης και άρα της επίδρασής τους στη διαμόρφωση του τοπίου), όσο και για την ποιότητα των προϊόντων της και τον πολιτισμό που δημιούργησε. Αυτή την κατάσταση αποδίδει η έννοια του ποιμενισμού στενά συνδεδεμένη με την ποιμενική δραστηριότητα. Η αξία του ποιμενισμού έχει πλέον αναγνωρισθεί<sup>3</sup> και καλύπτει τόσο τις υλικές και άυλες πτυχές του πολιτισμού όσο και τις τεχνικές και πρακτικές που ανέπτυξε στη διαχείριση της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση μέσω των ζώων.

Αυτή η αξιολόγηση συνδέεται επίσης στενά με τις προσμονές των καταναλωτών σχετικά με τη σχέση των αγροτροφίμων με τον τόπο και το περιβάλλον παραγωγής, την ποιότητα και την ταυτότητά τους και τις αξίες που φέρει ο ποιμενισμός.

---

<sup>3</sup> Η Επιτροπή της Παγκόσμιας κληρονομιάς στην 28η σύνοδό της (Suzhou, 2004) βασισμένη στις αναλύσεις της ICOMOS και της UICN και στις αξιολογήσεις των πολιτιστικών τοπίων 1992-2002 που δημοσιεύτηκε το 2003, θεωρεί ότι τα ποιμενικά τοπία εντάσσονται στην κατηγορία των πολιτιστικών τοπίων της παγκόσμιας κληρονομιάς.

Προεκτείνεται αυτό το νέο ενδιαφέρον και στους επισκέπτες-τουρίστες οι οποίοι συμβάλλουν σε μια συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για συμμετοχικότητα και δημιουργικότητα κατά τη διάρκεια επίσκεψης και γνωριμίας ενός τόπου, του πολιτισμού του και τους ανθρώπους του. Αυτό το αυξανόμενο ενδιαφέρον των καταναλωτών συμβάλλει στην εδραίωση μιας πιο διευρυμένης έννοιας που είναι αυτή της ποιμενικότητας η οποία εκφράζει τον χαρακτήρα και την ουσία όλων όσων ανήκουν στη σφαίρα της ποιμενικής ζωής, δηλαδή το σύνολο των αξιών και των χαρακτηριστικών, πραγματικών ή υποτιθέμενων που ενσαρκώνουν οι δρώντες της ποιμενικής ζωής.

Πρόκειται στην πραγματικότητα για ένα νέο ευνοϊκό πλαίσιο για την ποιμενική δραστηριότητα, το οποίο εκτός από τη σημαντική αναβάθμιση που της προσφέρει σε σχέση με το παρελθόν, αναδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο τον πλούτο και τη σημερινή αξία της ίδιας της νομαδικής πολιτιστικής κληρονομιάς (ΝΠΚ) ως διαχρονικό δημιούργημα της κοινωνίας του Ασπροποτάμου. Η ποιμενικότητα ως έννοια, αντανακλώντας ταυτόχρονα τις αξίες που συνδέονται με την κτηνοτροφία, τους διαθέσιμους πόρους για την περιοχή και τις αξίες για το χώρο της αναδεικνύει τη συμβολική και τη χρηστική διάσταση της ποιμενικότητας. Ο συνδυασμός αυτών των δύο διαστάσεων, επιτρέπει τη μετουσίωση σε δράσεις, με τρόπο αειφορικό και ισόρροπο, εκείνων των στοιχείων της ΝΠΚ που προσφέρουν γνώσεις, εμπειρίες, δεξιότητες, τεχνογνωσίες και εξασφαλίζουν ευζωία αλλά και αξίες. Αυτός ο συνδυασμός και η δυνατότητα ευέλικτης διεύρυνσης και εμπλουτισμού των πόρων και προϊόντων της περιοχής Ασπροποτάμου, δημιουργεί ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στη περιοχή με την προϋπόθεση να ενσωματώσει ενεργά την ΝΠΚ της.

Αυτό το ευνοϊκό περιβάλλον είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί από ένα τοπικό σχέδιο ανάπτυξης ενσωματώνοντας το όραμα και τη στρατηγική της κοινότητας των καταγόμενων με τρόπο ώστε να απαντήσει στα παραπάνω ειδικά ενδιαφέροντα της συνολικής κοινωνίας και στις προκλήσεις του μέλλοντος. Ένα τέτοιο σχέδιο ανάπτυξης θα πρέπει να προτείνει τρόπους αξιοποίησης αυτού του πλεονεκτήματος αξιοποιώντας τη δυναμική και την εμπειρία της ίδιας της Κοινότητας του Ασπροποτάμου. Στην πραγματικότητα, αυτή η ίδια η Κοινότητα, οργανωμένη, προσδεδεμένη στην πολιτιστική της ταυτότητα και δραστηριοποιούμενη σε δραστηριότητες οι οποίες συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με τις παραδοσιακές εξειδικεύσεις της περιοχής καταγωγής της (τυροκομικά, εμπόριο, μεταφορές) αποτελεί ταυτόχρονα, αξιόλογο πόρο αλλά και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα με βάση τις ικανότητές της να στηρίξει επιχειρησιακά και επιχειρηματικά την προώθηση του αναπτυξιακού στόχου της περιοχής.

Στο πλαίσιο των παραπάνω αλλαγών και των νέων δυνατοτήτων, η Κοινότητα Ασπροποταμιτών μπορεί να αποκτήσει την ικανότητα να προβάλλει με τρόπο εγγυημένο α) τη σχέση της ποιότητας των προϊόντων της (αγαθών και υπηρεσιών) με

τον τόπο και τα αιεφόρα παραγωγικά συστήματά της, β) τις πρακτικές και εμπειρίες που διαχρονικά έχουν αναπτυχθεί μέσα από δραστηριότητες συνδεδεμένες με τις παραγωγικές διαδικασίες και τον πολιτισμό της (ποιμενική οργάνωση, παρασκευή βιοτεχνικών προϊόντων, γιορτές κτλ.) και γ) τις αξίες της ΝΠΚ της που παραμένουν πάντα επίκαιρες.

Η αξιοποίηση αυτής της εξωγενούς αξιολόγησης της ΝΠΚ της περιοχής Ασπροποτάμου μέσω μιας ολοκληρωμένης προσπάθειας ανάδειξης και ενεργοποίησης των πόρων της περιοχής<sup>4</sup>, ευνοείται από συμπληρωματικά πλεονεκτήματα όπως :

- το αξιολογικό δυναμικό (σε αριθμό και ποιότητα) τουριστικών μονάδων και κλινών καθώς και κατασκηνωτικών κέντρων,
- η προχωρημένη ανάδειξη υλικών στοιχείων σημαντικού μέρους της ΦκΠΚ της περιοχής (γεφύρια, μοναστήρια, εκκλησίες, πλατείες, δριστέλλες, νερόμυλοι κλπ),
- η ανάπτυξη αρκετών δραστηριοτήτων του εναλλακτικού τουρισμού (χιονοδρομικό κέντρο, ορειβατικά καταφύγια, πεζοπορικά μονοπάτια, σπορ),
- η πολύ μεγάλη αύξηση του πληθυσμού το καλοκαίρι και τα σαββατοκύριακα,
- η δυνατότητα δημιουργίας προϊόντων με ονομασία προέλευσης (ΠΟΠ, ΠΓΕ, ορεινής προέλευσης) με βάση την ποιότητα και αναγνωρισιμότητα της περιοχής,
- η αύξηση του ενδιαφέροντος από όλο και περισσότερους τουρίστες για περιοχές με πλούσια φυσική και πολιτιστική κληρονομιά.
- η βελτίωση της προσπελασιμότητας με την ολοκλήρωση βασικών οδικών αξόνων (Εγνατία, Ε 65, οδός Τρίκαλα - Άρτα),
- γειτνίαση με τα Μετέωρα και τη λίμνη Πλαστήρα (δημοφιλείς προορισμοί).

Ωστόσο, η αξιοποίηση αυτών των πλεονεκτημάτων οφείλει να μην περιορισθεί στη μεμονωμένη ανάδειξη και προσφορά αυτών των πόρων και των αγαθών και υπηρεσιών, στις αγορές, αλλά να επεκταθεί στην ένταξή τους σε ολοκληρωμένες και υπεύθυνες διαδικασίες προβολής (συμμετοχικό σύστημα εγγύησης της διαδικασίας εντοπισμού της ποιότητας και της ταυτότητας) καθώς και δημιουργικότητας (δράσεις εμπειρίας στους τομείς του ποιμενισμού, της παρασκευής βιοτεχνικών προϊόντων, της παραδοσιακής μουσικής, του παραδοσιακού χορού κτλ).

Τέλος, ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα συνιστά η δυνατότητα συνδυασμού του πλούτου της φυσικής κληρονομιάς<sup>5</sup> που διαθέτει η περιοχή Ασπροποτάμου με την πολιτιστική κληρονομιά της, μέσω του σχεδιασμού δράσεων οι οποίες να στοχεύουν στην προσέλκυση και στην εξασφάλιση της απαραίτητης κρίσιμης μάζας επισκεπτών και τουριστών.

---

<sup>4</sup> Στο παράρτημα I & II παρουσιάζονται ανά κοινότητα όλοι οι υλικοί και άυλοι πόροι που έχουν εντοπιστεί στην περιοχή

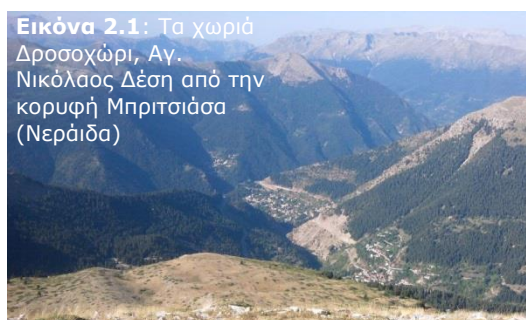
<sup>5</sup> Ήδη αναπτύσσονται προσπάθειες τουριστικής αξιοποίησης των υδάτων του Αχελώου ποταμού και των παραποτάμων του, μέσω του οικοτουρισμού. Σημειώνεται η κατασκευή πρότυπου κέντρου ποτάμιων δραστηριοτήτων (κανόε-καγιάκ) στη θέση συμβολής του Ρέματος Ασπροποτάμου με το Ρέμα Τρία Ποτάμια.

## 2.3. Φυσικο-γεωγραφικά στοιχεία της περιοχής

### 2.3.1 Σύντομη παρουσίαση των φυσικο-γεωγραφικών και περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών της περιοχής

#### Μορφολογία

Η περιοχή του Ασπροποτάμου χαρακτηρίζεται από έντονη ορεινότητα, έντονο ανάγλυφο με ανώμαλες επιφάνειες, βαθιές χαράδρες και απότομους γκρεμούς. Τα βουνά είναι ασβεστολιθικής και σχιστολιθικής σύστασης. Στην περιοχή κυριαρχεί ο ποταμός Ασπροπόταμος που πηγάζει στη περιοχή Ρόνα. Οι κλίσεις των βουνών κυμαίνονται από 45 έως 90%. Μέχρι τα 1.000 μέτρα υψόμετρο η περιοχή καλύπτεται από πλούσια βλάστηση θάμνων και δάση ελάτου, οξυάς και δρυός. Η κορυφή Τριγγιά<sup>6</sup> (2.204 m) έχει το μεγαλύτερο υψόμετρο και ανήκει στο ομώνυμο ορεινό συγκρότημα. Ακολουθεί το συγκρότημα της Νεράιδας (2.067m), μέσω του αυχένα Γκολέμι (1.700 μ) και το συγκρότημα Δοκίμι μέσω του αυχένα *Ορθή Πέτρα* (Κιάτρα Μπροάστα, 1.400 μ). Στις πλαγιές της Τριγγιάς εκτείνονται τα χωριά Ελάφι, Κρασιά, Δολιανά, Καλογριανή Παλαιοχώρι και Κλεινός. Άλλες κορυφές είναι το Αβγό (2.148 m), η Λουπάτα (2.066 m) και η Τσοούκα (1.727 m). Δυτικά της περιοχής (όρια ΠΕ Ιωαννίνων και Άρτας) βρίσκονται τα όρη Λάκμος (υψόμετρο 2.295 m) και Αθαμάνων (2.429 m).



Εικόνα 2.1: Τα χωριά Δροσοχώρι, Αγ. Νικόλαος Δέση από την κορυφή Μπριτσιάσα (Νεράιδα)

#### Κλίμα

Το κλίμα της περιοχής θεωρείται ορεινό, με σημαντικό ετήσιο ύψος βροχοπτώσεων (1.200 mm έναντι μ.ο. 600 mm για την υπόλοιπη ημιορεινή και πεδινή Θεσσαλία γεγονός) που καταδεικνύει ότι η κατανομή των βροχοπτώσεων μειώνεται από τα δυτικά προς τα ανατολικά (κορυφές Κόζιακα) του Ασπροποτάμου. Η συχνή εκδήλωση βροχοπτώσεων μεγάλης έντασης αλλά βραχείας διάρκειας το καλοκαίρι έχει ως αποτέλεσμα το σύνολο του βρόχινου νερού να απορρέει επιφανειακά.



Εικόνα 2.2: Τριγγιά

<sup>6</sup> Η Τριγγιά είναι κατάφυτη από μεγάλα δάση ελάτης, ενώ σε χαμηλότερο υψόμετρο κυριαρχούν φυλλοβόλα είδη, όπως η βελανιδιά, ο σφένδαμος και ο ψευδοπλάτανος. Σε υψόμετρο πάνω από τα 1.700 μέτρα υπάρχουν εκτεταμένα αλπικά λειβάδια, όπου γίνεται συστηματική βόσκηση κατά τη θερινή περίοδο. Οι άφθονες πηγές της Τριγγιάς τροφοδοτούν μερικούς από τους σημαντικούς παραποτάμους του άνω ρου του Αχελώου. Οι βόρειες και ανατολικές κλιτύες του συγκροτήματος ανήκουν στη λεκάνη απορροής του ποταμού Πηνειού.

### Υδατικοί πόροι

Το υδρογραφικό δίκτυο θεωρείται πυκνό και στην ευρύτερη περιοχή απαντώνται τα ανάντι δύο από τους μεγαλύτερους ποταμούς της Ελλάδας: του Αχελώου στα δυτικά και του Πηνειού ποταμού στα ανατολικά<sup>7</sup> οι οποίοι είναι αποδέκτες όλων των υδατορευμάτων που έχουν τις πηγές τους στους ορεινούς όγκους του Λάκμου, των Τζουμέρκων, της Νότιας Πίνδου, του Κόζιακα και των Χασίων. Όσον αφορά τα τεχνικογεωλογικά χαρακτηριστικά η γεωλογική δομή, η μορφολογία και οι κλιματικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή διαμορφώνουν ασταθείς συνθήκες ισορροπίας και εξηγούν τη συχνή εκδήλωση κατολισθητικών κινήσεων, θραύσεων, καταπτώσεων και καθιζήσεων.

Τα ποτάμια και παραποτάμια ύδατα του Άνω Ρου του Αχελώου είναι σχεδόν ανεκμετάλλευτα (Μπαμπαλιάρη, 2008). Υπάρχει εποχιακή αλιεία κατά μήκος της κύριας κοίτης και των σημαντικότερων υδατορευμάτων που συχνά είναι υπέρμετρα. Είναι εμφανείς οι πρόσφατες προσπάθειες τουριστικής αξιοποίησης των υδάτων του Αχελώου ποταμού και των παραποτάμων του, μέσω του οικοτουρισμού. Προς την πλευρά αυτή αποσκοπεί και η κατασκευή του πρότυπου κέντρου ποτάμιων δραστηριοτήτων (κανόε-καγιάκ), το οποίο βρίσκεται στη θέση Τρία Ποτάμια.

### Καλύψεις γης - Δασοπονία

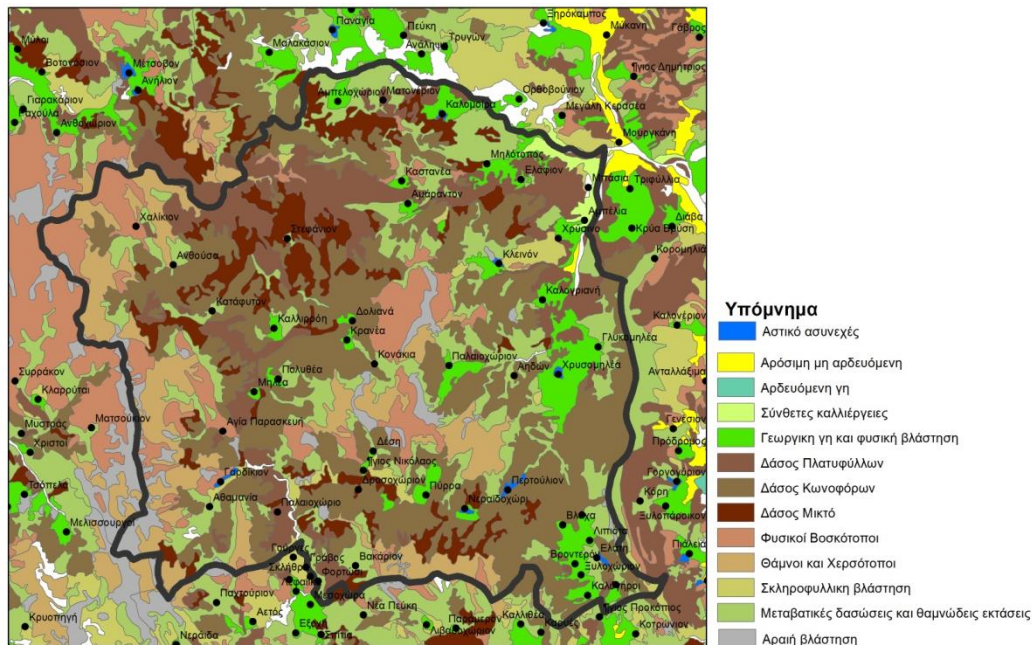
Η περιοχή χαρακτηρίζεται από υψηλά ποσοστά δασοκάλυψης και μικρά ποσοστά καλλιεργήσιμων και αρδευόμενων εκτάσεων που εντοπίζονται στα χαμηλότερα κυρίως ανατολικά τμήματά της. Εξίσου σημαντικοί σε έκταση και σε ποιότητα είναι οι βοσκότοποι της περιοχής. Όμως, η μείωση της κτηνοτροφίας και η τάση συγκέντρωσης των κοπαδιών που έχουν απομείνει σε ορισμένες ζώνες οδηγούν ήδη στην υποβάθμιση πολλών από τους βοσκότοπους ιδιαίτερα όσον αφορά τη βιοποικιλότητα.

Στα μεγάλα υψόμετρα, στις κορυφές των ορεινών όγκων, απαντώνται μεγάλης έκτασης λιβάδια. Η **ελάτη** απαντάται σε υψόμετρο 900-1700 m και σχηματίζει εκτεταμένα δάση. Τα δάση της ελάτης διαχειρίζονται συστηματικά από τη Δασική Υπηρεσία με στόχο την αναγωγή τους σε υψηλά δάση και την παραγωγή τεχνικής ξυλείας αλλά και την διατήρηση και βελτίωση του προστατευτικού και οικολογικού χαρακτήρα των δασών αυτών. Η **οξυά** εμφανίζεται ελάχιστα, σε αμιγή μορφή σε μικρή έκταση στα δυτικά της περιοχής.

---

<sup>7</sup> Προσομοίωση της ανάντη λεκάνης του ποταμού Πηνειού και ανάλυση ευαισθησίας με χρήση του υδρολογικού μοντέλου HEC – HMS. Καψάλης, Παναγιώτης Κ.; <http://dspace.lib.ntua.gr/handle/123456789/5747>

Στα χαμηλότερα υψόμετρα, μεταξύ των 200 και 700 m και κυρίως στις νότιες εκθέσεις απαντώνται **δρυοδάση**. Παραδοσιακά τα δάση αυτά προσέφεραν την πρώτη ύλη για καυσόξυλα και τροφή για τα κοπάδια κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Σήμερα τα δρυοδάση συντίθενται κυρίως από συστάδες πρεμνοφυούς προέλευσης με έντονα σημάδια από την υπερβόσκηση, τις λαθροϋλοτομίες, την κλαδονομή και τις πυρκαγιές. Στα χαμηλά υψόμετρα μεγάλο τμήμα καταλαμβάνουν και οι υποβαθμισμένες διαπλάσεις πουρναριού-γαύρου.



**Χάρτης 2.5:** Καλύψεις γης

Σε στενές λωρίδες κατά μήκος των ρεμάτων και ποταμών της περιοχής εμφανίζεται χαρακτηριστική παραποτάμια (παραρεμάτια) βλάστηση, η οποία χαρακτηρίζεται από τη παρουσία διαφόρων λίγο ή πολύ υδροχαρών φυτών. Τα είδη που κυριαρχούν είναι τα δενδρώδη. Μικρό ποσοστό της έκτασης της περιοχής μελέτης αποτελείται από άγονες βραχώδεις εκτάσεις.

Για αρκετά είδη φυτών η Θεσσαλία αποτελεί το όριο ανάμεσα σ' ένα μεσοευρωπαϊκό και σ' ένα μεσογειακό περιβάλλον (Sivignon, 1992). Ουσιαστικά, η θεσσαλική Πίνδος εμφανίζεται σαν το τελευταίο σημείο ενός τύπου ορεινού περιβάλλοντος που συνδέεται ακόμη και με την Κεντρική Ευρώπη.

#### *Ιδιοκτησιακό καθεστώς των δασών*

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς των δασικών εκτάσεων στην περιοχή μελέτης ποικίλει. Υπάρχουν δάση δημόσια, κοινοτικά, μοναστηριακά, συνεταιριστικά, συνιδιόκτητα του Δημοσίου και Φυσικών προσώπων ή μονών, διακατεχόμενα φυσικών προσώπων ή με συγκυριότητα του Δημοσίου σε κάποιο ποσοστό ενώ ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί



το Πανεπιστημιακό δάσος Περτουλίου. Όπως είναι φυσικό, η διαχείριση σε κάθε δάσος διαφέρει. Για παράδειγμα το σύμπλεγμα δημοσίων δασών (Χρυσομηλιάς – Γλυκομηλιάς – Παλαιοχωρίου), ανήκει κατ' απόλυτο δικαίωμα κυριότητας και νομής στο Ελληνικό Δημόσιο και από τους κατοίκους της περιοχής ασκούνται περιορισμένα δικαιώματα βοσκής και ξύλευσης (μόνο για ατομικές ανάγκες). Αντίθετα, στο συνδιακατεχόμενο δάσος Αηδόνας, καλύπτονται κυρίως οι ανάγκες των κατοίκων του ΔΔ Αηδόνας σε καύσιμη ξυλεία και βοσκή.

### Πανίδα

Σε σχέση με την πανίδα παρότι παρατηρείται έλλειψη συστηματικών παρατηρήσεων και σχετικής βιβλιογραφίας<sup>8</sup>, στην περιοχή Κόζιακα – Ασπροποτάμου απαντώνται πολλά είδη ζωικών οργανισμών που αναδεικνύουν την πλούσια βιολογική ποικιλομορφία της περιοχής. Το βουνό Κόζιακας και κυρίως οι Βόρειες και Ανατολικές πλαγιές αποτελούν σημαντικούς βιότοπους πολλών αρπακτικών πτηνών ενώ σε όλη την περιοχή απαντάται η αρκούδα<sup>9</sup>, είδος που προστατεύεται τόσο από την Εθνική όσο και την Κοινοτική νομοθεσία. Σε σχέση με τα αρπακτικά πτηνά ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία στην περιοχή γυπών (*Gyps fulvus*), ασπροπάρηδων (*Neophron percnopterus*), τσίφτηδων (*Milvus migrans*), χρυσογεράκων (*Falco biarmicus*), κερκινεζιών (*Falco naumanni*), κ.ά. ειδών σπάνιων και προστατευόμενων.

Τα τελευταία χρόνια, στην περιοχή έχει παρατηρηθεί μείωση των νεκροφάγων πτηνών *Gyps fulvus* και *Neophron percnopterus*. Οι λόγοι δραματικής ελάττωσής τους φαίνεται να είναι κυρίως η μείωση της τροφής λόγω μείωσης του ζωικού κεφαλαίου που παλιά έβοσκε στην περιοχή σε συνδυασμό με την ελαττωμένη θνησιμότητα των ζώων και την απομάκρυνση των τυχόν πτωμάτων από την περιοχή. Τέλος η διασπορά παράνομων δηλητηριωδών δολωμάτων για τον έλεγχο του πληθυσμού αλεπούδων, αδέσποτων σκύλων, λύκων και ίσως και αρκούδων που προξενούν ζημιές στο ζωικό κεφάλαιο έχει επίσης συμβάλει στη μείωση των νεκροφάγων πτηνών.

Τα πλουσιότερα ενδιαιτήματα σε βιολογική ποικιλομορφία ως προς τα είδη πτηνοπανίδας είναι κατά φθίνουσα σειρά το ελατοδάσος με ανοίγματα, τα

---

<sup>8</sup> «Φυσικό Περιβάλλον της περιοχής Ασπροποτάμου-Μαλακασίου», Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., ΚΕΝΑΚΑΠ. Α.Ε.Κ.Ε.Κ Σταγών, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Τρικάλων, Έργο: Β' ΚΠΣ – Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον, 2001. «Ειδική Περιβαλλοντική μελέτη περιοχής Ασπροποτάμου-Κόζιακα Ν. Τρικάλων», Α' και Β' στάδιο. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Τρικάλων. Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. ΚΕΝΑΚΑΠ. Α.Ε., Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον»- Προστασία & Διαχείριση των ορεινών οικοσυστημάτων Ασπροποτάμου-Κόζιακα νομού Τρικάλων.

<sup>9</sup> Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία ο πληθυσμός των αρκούδων έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την αύξηση των ζημιών στο κτηνοτροφικό κεφάλαιο. Παλιότερα στην περιοχή, υπήρχε μεγάλος αριθμός άγριων σπηλιόφωνων όπως ζαρκάδια καθώς και ένας μικρός αριθμός ελαφιών που κάλυπταν μέρος των τροφικών αναγκών της αρκούδας. Επειδή τα τελευταία χρόνια, τα ζαρκάδια έχουν μειωθεί δραματικά ενώ τα ελάφια έχουν σχεδόν εξαφανισθεί, η αρκούδα κινείται για την αναζήτηση της τροφής σε ανθρωπογενείς περιοχές.

παραποτάμια δάση, τα συμπαγή ελατοδάση και οι καλλιεργημένες εκτάσεις ενώ τα πτωχότερα είναι τα νεαρά δάση δρυός.

#### Θεσμοθετημένες ζώνες

Σύμφωνα με την Μπαμπαλιάρη (2008) στην περιοχή απουσιάζουν οι θεσμοθετημένες ζώνες (ΖΟΕ, ΒΙΠΕ κ.λπ.) καθόσον δεν έχουν αναπτυχθεί διαδικασίες χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού. Όσον αφορά τις άλλου τύπου θεσμοθετημένες ζώνες :

- στο οικιστικό επίπεδο αναφέρονται οι *ειδικοί όροι δόμησης των παραδοσιακών οικισμών* Ανθούσας και Χαλικίου,
- στο επίπεδο *τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους* αναφέρονται οι περιοχές Μονής Δουσίκου και οι περιοχές Μονής Μετεώρων
- στο επίπεδο *διατηρητέων μνημείων της φύσης* η περιοχή «Φτελιά Αηδόνας»,
- στο επίπεδο *ελεγχόμενου κυνηγιού*, η Ελεγχόμενη Κυνηγητική Περιοχή Κόζιακα (476.000 στρέμματα).

Επιπλέον έχουν καταγραφεί και μη θεσμοθετημένες περιοχές από διάφορες έρευνες όπως:

- το πρόγραμμα αναγνώρισης, καταγραφής, αξιολόγησης και χαρτογράφησης των *τύπων οικοσυστημάτων και ειδών χλωρίδας και πανίδας της Ελλάδας του Δικτύου Φύση 2000* (περιοχές Natura 2000) και
- το πρόγραμμα Corine Biotopes Project (περιοχή Corine) : *Οικολογικά σημαντικές χωρικές ενότητες* σύμφωνα με τα πορίσματα διάφορων μελετών, οι οποίες βρίσκονται στην περιοχή μελέτης ή γειτνιάζουν μ' αυτήν.

#### *Περιοχές Προστασίας της Φύσης*

Οι θεσμοθετημένες ζώνες που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή είναι οι εξής:

*α) Καταφύγια Άγριας Ζωής (πρώην Καταφύγια Θηραμάτων ή Ζώνες προστασίας και αναπαραγωγής θηραμάτων)*

Αποτελούν ένα αποτελεσματικό μέτρο για την προστασία της άγριας πανίδας και κυρίως της θηραματοπανίδας. Μέσα στις περιοχές αυτές, επικρατούν ευνοϊκές οικολογικές συνθήκες, που δίνουν τη δυνατότητα στο θήραμα να προστατευτεί και να αναπτυχθεί, αφού εξασφαλίζονται εντός των περιοχών αυτών, οι βασικές ανάγκες του ζώου σε ότι αφορά την τροφή και το νερό.

Στην περιοχή υπάρχουν τα εξής καταφύγια Άγριας Ζωής για τη διαχείριση των οποίων υπεύθυνο είναι το Δασαρχείο Καλαμπάκας.:

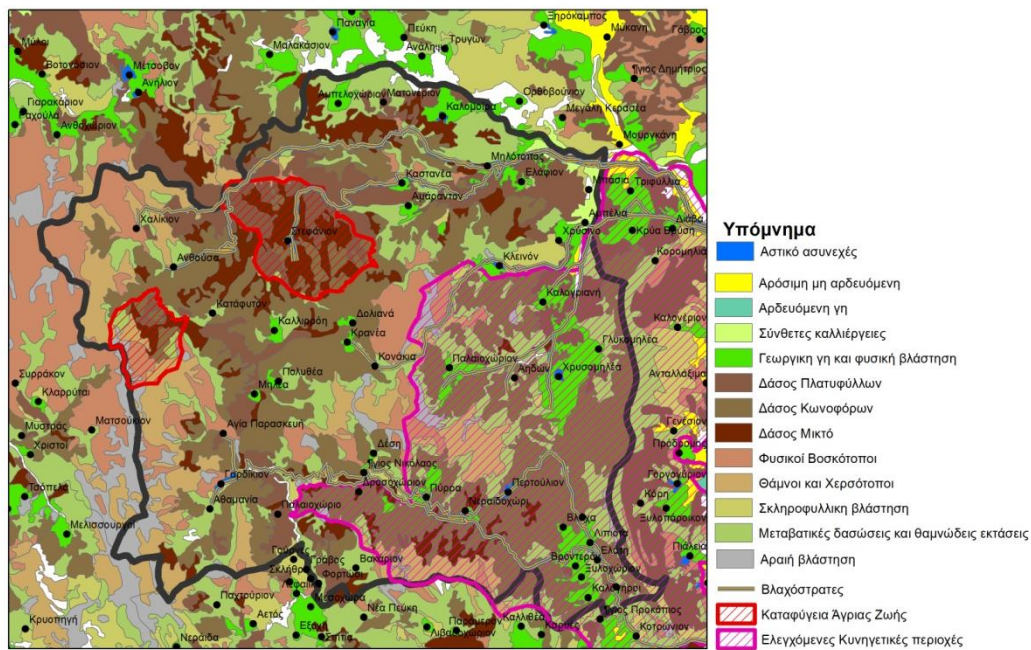
1. Έλατος – Σεκόρες – Νάνα κ.λπ., με συνολική έκταση 44.370 στρ..
2. Κούτσουρα - Τζακούτα - Μνήματα κ.λπ., με συνολική έκταση 18.674 στρ..

*β) Ελεγχόμενη κυνηγετική περιοχή «ΚΟΖΙΑΚΑ»*

Η συνολική έκταση της ελεγχόμενης Κυνηγετικής περιοχής ανέρχεται σε 483.600 στρ. (ΦΕΚ 527/Β/17-8-1992) και την ευθύνη διαχείρισής της έχουν από κοινού τα Δασαρχεία Τρικάλων και Καλαμπάκας. Η Ε.Κ.Π. είναι μία προστατευόμενη περιοχή επαρκώς οριοθετημένη και καθορισμένη με πινακίδες σήμανσης και χαρακτηριστικά φυσικά όρια, όπως κορυφογραμμές, ποτάμια, ρέματα, δρόμοι κλπ.. Εντός της Ε.Κ.Π. ζουν διάφορα θηραματικά είδη, ενδημικά και αποδημητικά των οποίων το κυνήγι-ορισμένων τουλάχιστον από αυτών- επιτρέπεται σε κυνηγούς υπό όρους, δηλαδή κατόπιν ειδικής άδειας, με την καταβολή ενός καθορισμένου αντιτίμου.

Τα κύρια θηράματα που συναντώνται στην ελεγχόμενη κυνηγετική περιοχή Κόζιακα, είναι ο φασιανός, η πέρδικα τσούκαρ, το ορτύκι, διάφορα περιστροειδή, η μπεκάτσα, το μπεκατσίνι, διάφορα υδρόβια και παρυδάτια πτηνά, η τσίχλα, η ορεινή πέρδικα, ο λαγός, το αγριογούρουνο, ο αίγαγρος, το ζαρκάδι, το πλατύκερο ελάφι και το κόκκινο ελάφι.

γ) Πανεπιστημιακό Δάσος Περτουλίου. Το Δημόσιο Δάσος Περτουλίου παραχωρήθηκε κατά νομή από το Δημόσιο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης με το Νόμο 6320/1934 (ΦΕΚ τ.Α' 356/17-10-1934), για σκοπούς πρακτικής εξάσκησης των φοιτητών της Δασολογίας, ερευνητικούς και εγκατάστασης πρότυπης δασοπονίας. Η παραχωρηθείσα έκταση ανέρχεται περίπου στα 33.000 στρέμματα, από τα οποία 24.000 στρέμματα είναι δασοσκεπής ή μερικώς δασοσκεπής έκταση, 1.600 στρέμματα γυμνές ή άγονες εκτάσεις εντός του δάσους, 5.800 στρέμματα ορεινοί βοσκότοποι, 1.000 στρέμματα πεδινόι λιβαδότοποι και 600 στρέμματα λοιπές εκτάσεις (κοινοτικές, αγροί, οικισμοί, κλπ). Το Πανεπιστημιακό Δάσος Περτουλίου, είναι ένα αυτοφυές αμιγές δάσος υβριδογενούς ελάτης (*Abies borisii regis*) και εκτείνεται σε υψόμετρο από 1.100 – 1.700 m περίπου



**Χάρτης 2.5:** Θέσεις με Καταφύγια Άγριας Ζωής και Ελεγχόμενες κινητικές περιοχές

### Περιοχές Natura 2000

#### 1. **Ασπροπόταμος-GR1440001** (Έκταση (ha): 249.145,62)

Η περιοχή περιλαμβάνει μεικτά δάση, ποταμούς με παραποτάμια βλάστηση και υποαλπικά λιβάδια και μπορεί να θεωρηθεί τμήμα της αλπικής ζώνης. Εδώ βρίσκονται οι σπουδαιότερες πηγές του Αχελώου. Κυρίαρχα είδη δέντρων είναι τα *Abies borisii-regis* (υβριδογενή ελάτη) και *querqus cerris* (δρύες). Υπάρχουν αμιγή δάση με *Abies borisii-regis* (κάλυψη 28%), ενώ στα όρια της εξαπλώσεως τους η οξιά και η ελάτη σχηματίζουν μεικτά δάση μικρής έκτασης. Υπάρχουν επίσης αναδασωμένες εκτάσεις με *Pinus nigra ssp. pallasiana* (μαύρη Πεύκη). Η γεωμορφολογία της περιοχής χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία κλίσεων και οι πλαγιές έχουν διάφορους προσανατολισμούς. Άλλοι τύποι οικοτόπων στην περιοχή είναι τα έλη με *Blysmus compressus*. Επίσης, οι ασβεστολιθικοί βράχοι της Πίνδου με είδη της φυτοκοινωνίας *Gallion degenii* (πωώδη φυτά). Τέλος, ένας ακόμα τύπος οικοτόπου είναι οι ασβεστολιθικοί βράχοι της Πίνδου με *Geranium aristatum* (γεράνια).

Αξίες: Η περιοχή περιλαμβάνει μεγάλη ποικιλία οικοτόπων σε πολύ καλή κατάσταση. Το παρόν επίπεδο συντήρησης των οικοτόπων αλλά και οι δυνατότητες διατήρησής τους χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι τα δάση και τα ποτάμια γενικά δεν διαταράσσονται από ανθρώπινες δραστηριότητες και προστατεύονται αποτελεσματικά. Τα δάση οξιάς, ελάτης και βελανιδιάς διατηρούν τη δομή και τη λειτουργία τους σε άριστο επίπεδο. Ενδεικτική της σπουδαιότητας της περιοχής, όσον

αφορά τη βιοποικιλότητα, είναι η παρουσία πολλών φυτικών και ζωικών ειδών τα οποία είναι ενδημικά ή απειλούμενα και προστατεύονται από την Ελληνική Νομοθεσία και από Διεθνείς Συμβάσεις. Τέλος στοιχείο της σπουδαιότητας της περιοχής αποτελεί και η υψηλή αισθητική της αξία.

## **2. Κερκέτιο Όρος (Κόζιακας)-GR1440002 (Έκταση (ha): 5.043,17)**

Το Κερκέτιο όρος (Κόζιακας) βρίσκεται στο ανατολικό άκρο της κεντρικής Πίνδου. Χαρακτηρίζεται από γυμνές και βραχώδεις ράχες και κορυφές αλλά και από δασωμένα φαράγγια και δάση ελάτης. Η βλάστηση της περιοχής περιλαμβάνει φρύγανα, ξηρά ασβεστολιθικά λιβάδια, ξηρά πυριτικά λιβάδια και αυτόχθονα δάση κωνοφόρων. Είναι χαρακτηριστική και ενδιαφέρουσα η βλάστηση και η χλωρίδα των βραχωδών βιοτόπων όπως οι λιθώνες, οι εκτεθειμένες βραχώδεις επιφάνειες και οι απότομοι γκρεμοί. Ο κυρίαρχος τύπος βλάστησης (42%) είναι τα δάση ελάτης με το είδος *Abies borissi-regis* το οποίο σχηματίζει αμιγή δάση με άριστη δομή. Κατά τόπους, σε μικρή έκταση, το έλατο σχηματίζει μικτά δάση με οξιά, (συνολικά 1%). Και τα μικτά και τα αμιγή δάση ελάτης αντιστοιχούν σε μεικτά δάση οξιάς – ελάτης.

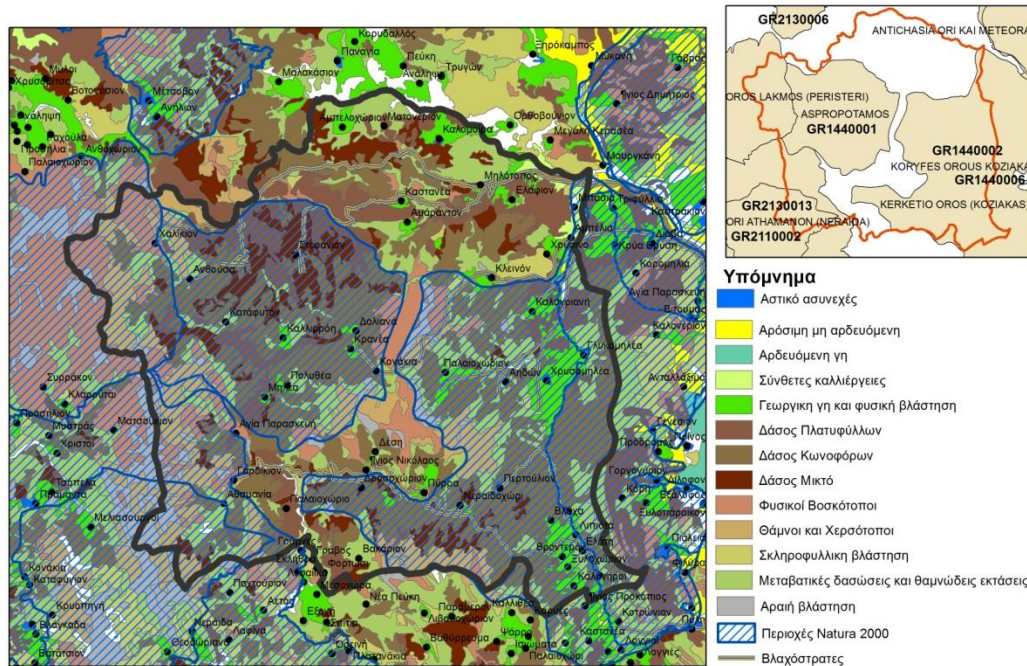
**Αξίες:** Το Κερκέτιο Όρος είναι μια περιοχή με καλά διατηρημένους φυσικούς οικοτόπους από τους οποίους οι πιο σημαντικοί είναι τα δάση ελάτης και βελανιδιάς καθώς και οι βραχώδης οικοτόποι. Οι οικοτόποι αυτοί αποτελούν ενδιακτήματα ενδημικών ή απειλούμενων και σπάνιων ειδών της χλωρίδας και της πανίδας – κυρίως της ορνιθοπανίδας και της πανίδας των θηλαστικών. Το βουνό έχει σημαντικούς πληθυσμούς μεγάλων αρπακτικών, κυρίως γυπών και έχει χαρακτηριστεί ως Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά (Important Bird Area, IBA). Οι σημαντικοί πληθυσμοί θηλαστικών της περιοχής είναι εν μέρει αποτέλεσμα της διαχείρισης της προτεινόμενης περιοχής ως καταφύγιο θηραμάτων και ως περιοχή ελεγχόμενης θήρευσης. Τα ζώα εκτρέφονται και προστατεύονται από φυσικές και ανθρωπογενείς απειλές (π.χ. κυνήγι). Τρία είδη που αποτελούν θηράματα έχουν εισαχθεί και εκτρέφονται στην περιοχή: ένα είδος ελαφιού (*Dama dama*), ένα είδος φασιανού (*Phasianus colchicus*) και ένα είδος πέρδικας.

Η οικολογική ποιότητα και η ισορροπία της περιοχής, όπως διαμορφώνονται από τη διαχείρισή της, είναι εύθραυστες και για αυτό απαιτείται συνεχής συντήρηση από το Δασαρχείο. Παρ'όλα αυτά είναι σημαντικό ότι το φυσικό περιβάλλον προστατεύεται και συντηρείται αποτελεσματικά ενώ ταυτόχρονα αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων για την περιοχή, προσελκύοντας επισκέπτες χειμώνα (κυρίως για θήρευση) και καλοκαίρι.

### 3. Κορυφές Όρους Κόζιακα-GR1440006 (Έκταση (ha): 19.720)

Βουνό με γυμνές και βραχώδεις κορυφές και ράχες. Ελατοδάση ανοικτού χαρακτήρα και δάσωνες ρεματιές. Οι κύριες ανθρώπινες δραστηριότητες είναι η γεωργία, η δασοπονία, η κτηνοτροφία και το κυνήγι. Υπάρχουν αραιοί οικισμοί

Αξίες: Σημαντικό βουνό για μεγάλα αρπακτικά, ιδιαίτερα για τα Όρνια. Στα αναπαραγόμενα είδη περιλαμβάνονται ο Ασπροπάρης *Neophron percnopterus*, το Όρνιο *Gyps fulvus* και ο Χρυσαιτός *Aquila chrysaetos*



Χάρτης 2.6: Περιοχές Natura

Το κράτος με βάση τη σύμβαση για βιοποικιλότητα (ν. 2204/1994) προκειμένου να διατηρήσει τη βιοποικιλότητα, έχει προβεί σε ενέργειες για την προστασία της ιδρύοντας καταφύγια άγριας ζωής, απαγορεύοντας τη θήρα, τη βόσκηση, την καταστροφή ζωνών με φυσική βλάστηση, την καταστροφή φυτοφρακτών και την αμμοληψία ή την υλοτομία (Καπότας Π., 2010). Οι θεσμοθετήσεις αυτές εισαγάγοντας απαγορεύσεις στην άσκηση της κτηνοτροφικής δραστηριότητας δημιουργούν συγκρούσεις με την κτηνοτροφική κοινότητα. Επιπλέον τα βοσκοτόπια που έχουν χαρακτηριστεί ως δασική έκταση διέπονται από τους περιορισμούς και απαγορεύσεις στη χρήση τους όπως αυτές προβλέπονται στην ισχύουσα δασική νομοθεσία (Καπότας Π. 2010).

## **ΜΕΡΟΣ Γ. Ταυτοποίηση του πόρου: νομαδικός πολιτισμός**

---

Στις αγροοικολογικές περιοχές των Βαλκανίων και της Μεσογείου έχει αναπτυχθεί δραστηριότητα νομαδικού και ημινομαδικού χαρακτήρα αποτυπώνοντας σε αυτές τα αποτελέσματα των πρακτικών τους ενώ ταυτόχρονα οι κοινωνίες που εκεί έζησαν εμπλούτισαν και διαμόρφωσαν τις γνώσεις τους και τις παραδόσεις τους βασιζόμενες στα χαρακτηριστικά των περιοχών αυτών. Η προσέγγιση της περιοχής Ασπροποτάμου εντάσσεται σε μια οπτική «Παγκόσμιας Κληρονομιάς» με επίκεντρο τα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο. Η νομαδική Πολιτιστική Κληρονομιά (ΝΠΚ) αναφέρεται σ' ένα σύνολο πρακτικών, γνώσεων, τεχνογνωσιών, εθίμων και συμβολισμών συνδεδεμένων με διάφορα υλικά δημιουργήματα, ενεργοποιημένων στο πλαίσιο ενός χωρο-χρονικού συστήματος αξιοποίησης των συμπληρωματικών πόρων δύο απομακρυσμένων περιοχών. Η περιοχή Ασπροποτάμου, χαρακτηριστική ορεινή ενότητα αποτέλεσε ιστορικά έναν από τους πόλους των μετακινούμενων ποιμενικών πληθυσμών στην Ελλάδα. Σε αντίθεση με το νομαδισμό η ημινομαδική Κοινότητα του Ασπροποτάμου δημιούργησε εδώ μόνιμους οικισμούς αναπτύσσοντας μια ολοκληρωμένη οικονομία βασισμένη στην παραγωγή, μεταποίηση και εμπορία κτηνοτροφικών και μη προϊόντων (γάλα, μαλλί, ξύλο, εκτροφή ζώων για μεταφορές). Γι' αυτό το λόγο, η ΝΠΚ

καλύπτει όλο το φάσμα της παραγωγικής και κοινωνικο-πολιτιστικής ζωής της κοινότητας (σχέση με τη φύση, ποιμενικά συστήματα, παρασκευή προϊόντων, γιορτές). Ωστόσο, κεντρική θέση στην οικοδόμηση αυτού του πολιτισμού κατέχουν η ίδια η κοινότητα των Ασπροποταμιτών και η ποιμενική δραστηριότητα και παράδοση, ως φορείς και τροφοδότες της κληρονομιάς αλλά και ιδιότυποι πόροι για την περιοχή. Έχοντας αναπτύξει ιστορικά το δικό της ποιμενικό ημινομαδικό σύστημα το οποίο έθεσε αποτελεσματικά σε διάδραση την κοινωνία, τις κτηνοτροφικές δραστηριότητες και το φυσικό περιβάλλον, η κοινότητα παρήγαγε όχι μόνο αιεφόρα οικοσυστήματα αλλά και πολιτιστικά τοπία υψηλής ποιότητας τα οποία συμβάλλουν στη συνολική βιοποικιλότητα και στην κοινωνική και οικονομική τοπική ανάπτυξη. Δημιουργήθηκε και κληρονομήθηκε κατ' αυτό τον τρόπο ένα αποδοτικό μοντέλο διαχείρισης της χωρικής ετερογένειας και των φυσικών κινδύνων. Αυτό σημαίνει ότι :

- η μεν περιοχή προσφέρει σήμερα στην ανθρωπότητα ένα τρόπο αξιοποίησης των φυσικών και ανθρωποζωογενών τόπων αλλά και προσαρμοσμένων φυλών ζώων,
- η δε Κοινότητα ασπροποταμιτών προσφέρει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα προσαρμογής της στο εσωτερικό αυτού του διπολικού χωρο-χρονικού συστήματος, η δυναμική του οποίου ξεπερνά τα όρια του Ασπροποτάμου και εντάσσεται στην ανθρώπινη δημιουργικότητα.

#### Η πολύπλευρη διάσταση του ποιμενισμού ως πόρος

Ο ποιμενισμός του Ασπροποτάμου αποτελεί μέρος των ευρύτερων συνόλων ποιμενικών συστημάτων των Βαλκανίων, της Μεσογείου, της Μικράς Ασίας και της Μέσης Ανατολής. Τον χαρακτηρίζει το εξής περιβάλλον :

- η επίδραση του μεσογειακού κλίματος (ξηρό καλοκαίρι με κρύο χειμώνα),
- ανάγλυφο χαρακτηριστικό του μεγάλου υψομέτρου της Πίνδου και των ορεινών συγκροτημάτων που περιβάλλουν την περιοχή και την Θεσσαλική πεδιάδα, δημιουργώντας μια ποικιλομορφία ελκυστικών ζωνών ανάλογα με το υπόστρωμα, το υψόμετρο, την έκθεση και την χλωρίδα,
- εδάφη γενικά χαμηλής παραγωγικότητας,
- κτηνοτροφία κυρίως αιγοπροβατοτροφίας η οποία διατήρησε τις εγχώριες φυλές προϊόν της τεχνογνωσίας των κτηνοτρόφων και υπόβαθρο της ταυτότητάς τους,
- η μεγάλη βιοποικιλότητα ενός ισχυρά ανθρωπογενούς χώρου,
- μια πανάρχαια ιστορία διάδρασης στο εσωτερικό της Θεσσαλίας παράγοντας ένα μωσαϊκό αγροτικών συστημάτων,
- η ποιμενική δραστηριότητα έχει παραδοσιακά ένα ισχυρό συμβολισμό μέσω των τσελιγκάτων και της εμπορίας των βιοτεχνικών προϊόντων αποτελώντας για αιώνες μια ισχυρή οικονομία και μάλιστα σε δύσκολες ορεινές περιοχές.



Για τις καταβολές αυτής της ποιμενικής δραστηριότητας, υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες από το βυζάντιο και ιδιαίτερα από την οθωμανική περίοδο που καταδεικνύουν την ικανότητα αυτής της ορεισίβιας κοινωνίας να αναπτύξει, μέσω του χωρο-χρονικού συστήματος αξιοποίησης της συμπληρωματικότητας των πόρων σε μια ακτίνα λειτουργικής απόστασης, μια κοινωνικο-οικονομική ζωή ολοκληρωμένη και αποτελεσματική<sup>10</sup>. Ο Ασπροπόταμος αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα μέσω των οικισμών του, της πρωτοτυπίας που χαρακτηρίζει τους Βλάχους ως προς την ικανότητα αξιοποίησης του βουνού. Αν ο Sivignon (1992 σελ. 384) ισχυρίζεται ότι οι διαφορές στην αξιοποίηση του βουνού οφείλονται λιγότερο στα φυσικά αίτια εφόσον η φύση του εδάφους (τεκτονική ενότητα που είναι διαμοιρασμένη ανάμεσα στο φλύσχη και στους ασβεστόλιθους) και το κλίμα είναι ίδια, και πολύ περισσότερο στις πολιτιστικές και εθνοτικές διαφορές, ο Ασπροπόταμος φέρει τη σφραγίδα του βλάχικου πολιτισμού.

Παρά το γεγονός ότι οι Βλάχοι διαθέτουν χωριά και κατοικίες στα καλοκαιρινά ορεινά βοσκοτόπια, εντάσσονται στο νομαδισμό λόγω της φύσης και του εύρους της κοινωνικής ομάδας που ακολουθεί τα κοπάδια<sup>11</sup>. Το κριτήριο της απόστασης μεταξύ καλοκαιρινών και χειμερινών βοσκοτόπων στο πλαίσιο του συστήματος οργάνωσης της μετακίνησης ορίζει το νομαδικό σύστημα του Ασπροποτάμου ως μεσαίο μεταξύ του μικρού (μέχρι τις παρυφές της Πίνδου) και του μεγάλου (Ν. Αλβανία, Καϊμακτσαλάν..).

Σ' αυτό το περιβάλλον-πλαίσιο η κοινότητα του Ασπροποτάμου ανέπτυξε ένα ποιμενικό σύστημα προσαρμοσμένο και πολύπλοκο συνδέοντας ποιμενισμό, δάσος αλλά και βιοτεχνία με εμπόριο. Με βάση την αποτελεσματική διαχείριση των φυσικών πόρων μπόρεσε να αναπτύξει και να εμπορευθεί μια παραγωγή προϊόντων, των βασικότερων για εκείνη την εποχή (γαλακτοκομικά, κρέας, μαλλί-ένδυση, δέρματα) σε κοντινές (θεσσαλικές κωμοπόλεις και πόλεις) αλλά και πιο μακρινές (κάπες κτλ) περιοχές. Πρόκειται τελικά για την έμπρακτη ικανότητα μιας μειονεκτούσας με βάση τις σημερινές αντιλήψεις περιοχής, να αποτελέσει τον τροφοδότη των παρακείμενων αλλά και πιο απομακρυσμένων πεδινών και αστικών πληθυσμών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ιδιαίτερα μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου ο οποίος συνέβαλλε τα μέγιστα στην αποδιοργάνωσή του (κοπάδια και πληθυσμούς), ο

---

<sup>10</sup> Οι μετακινήσεις των κοπαδιών αποδεικνύεται ότι αποτελούν μια από τις παλαιότερες πρακτικές. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι πρώτοι κάτοικοι του ελλαδικού χώρου ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι. Ο Σοφοκλής στο έργο του "Οιδίπους Τύραννος" αναφέρει διάλογο βοσκών για εξαμηνιαίες μεταναστεύσεις κοπαδιών. Ο Πίνδαρος αναφέρεται σε νομάδες κτηνοτρόφους στην Πίνδο, στη χώρα των Μολοσσών. Θουκυδίδης: Ιστορία, Βιβλίο Α, Κεφ. 2ο. Σοφοκλής: Οιδίπους Τύραννος, στίχοι 1133-1139. Πίνδαρος 522-438 π.Χ., Νεμεόνικοι, (IV, 52-53).

<sup>11</sup> Ολόκληρη η κοινωνική ομάδα στο νομαδισμό, μόνο οι εξειδικευμένοι βοσκοί στην περίπτωση της απλής μετακίνησης (Transhumance).

ποιμενικός νομαδισμός αντιμετωπίστηκε από τις αρμόδιες υπηρεσίες ως μια δραστηριότητα υποτιμητική, ένας τρόπος ζωής καταδικασμένος να εξαφανισθεί και γι' αυτό το λόγο θα έπρεπε να επισπευσθεί το τέλος του. Η ποιμενική παραδοσιακή δραστηριότητα του Ασπροποτάμου διατηρήθηκε έτσι μέχρι τις αρχές του 2<sup>ου</sup> μισού του 20<sup>ου</sup> αιώνα.

Σήμερα ο ποιμενισμός χαρακτηρίζει τους πόρους της περιοχής η οποία αποτέλεσε και αποτελεί ακόμη τον υποδοχέα της ημινομαδικής δραστηριότητας, σε δύο διαστάσεις:

- ❖ ως προς τα υλικά συστατικά του πόρου (τοπία, βοσκοτόπια, γεφύρια, στράτες που φέρουν τα ίχνη μιας διαχρονικής συλλογικής διαχείρισης, τα εργαλεία της παραγωγικής και κοινωνικής ζωής των κτηνοτρόφων, τα γαλακτοκομικά προϊόντα κτλ).
- ❖ ως προς τα άυλα συστατικά του πόρου όπως οι γνώσεις, οι αξίες, οι αναπαραστάσεις και οι τεχνογνωσίες, οι μορφές συνεργασίας, ο μουσικός και χορευτικός πολιτισμός ως ταυτότητα, μέσο δικτύωσης και συνοχής αλλά και έκφρασης.

Ωστόσο, μια άλλη επίσης ενδιαφέρουσα διάσταση του πόρου της νομαδικής κτηνοτροφίας αφορά τη διαχρονική δύναμη των βασικών αρχών και αξιών να παραμένουν επίκαιρες ως προς τα νέα διακυβεύματα που προσδιορίζουν το μέλλον των ορεινών περιοχών (πολυλειτουργικότητα, πολυδραστηριότητα, ποιότητα και ασφάλεια τροφίμων, κλιματική αλλαγή, βιοποικιλότητα, εταιρικές σχέσεις με το δημόσιο κτλ). Αυτές οι αρχές και αξίες (συλλογικότητα, αλληλεγγύη, αμοιβαιότητα, σεβασμός στη φύση) χαρακτήρισαν αυτό το κοινωνικο-παραγωγικό σύστημα και επέτρεψαν την ανάπτυξη δύο βασικών εφαρμογών στο χώρο:

- α) ένα χωρο-χρονικό σύστημα αξιοποίησης της συμπληρωματικότητας των πόρων μεταξύ δύο ή και περισσότερων απομακρυσμένων περιοχών, και
- β) θεσμούς παραδοσιακούς που επέτρεψαν και απέδειξαν την διαχρονική αποτελεσματικότητά τους στη διαχείριση των φυσικών πόρων, ως μια κοινωνική διαχείριση των ορεινών βοσκοτόπων (Sivignon 1992).

Αυτό το κοινωνικο-παραγωγικό σύστημα, τα έργα και οι πρακτικές αυτής της νομαδικής κοινωνίας συμμετέχουν σε ένα άυλο πολιτισμό φτιαγμένο περίτεχνα και υποδηλώνοντας προγονικές διαχειριστικές ικανότητες. Η μορφή διαχείρισης που ξεχωρίζει στους βλάχους του Ασπροποτάμου δεν φορά μόνο τα βοσκοτόπια, αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο μια που για αιώνες, διαθέτουν, οργανώνουν τη ζωή τους και συντηρούν-διατηρούν το χωριό τους στον ορεινό Ασπροπόταμο.

### Η κοινότητα των Ασπροποταμιτών

Η περιοχή Ασπροποτάμου αποτέλεσε το καταφύγιο μιας πληθυσμιακής ομάδας με ιδιαίτερη γλώσσα αλλά και πολιτισμικές συγγένειες με τους γειτονικούς πληθυσμούς σχεδόν όλης της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Η σύγχρονη κοινότητα Ασπροποτάμου ημινομαδικής καταγωγής είναι μόνιμα εγκατεστημένη μετά το 1960 στους τόπους των άλλοτε χειμερινών μετακινήσεών της. Ωστόσο, διατηρεί και μεταβιβάζει μέχρι σήμερα την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της συνδέοντάς την με τη διατήρηση τόσο των παραδοσιακών της παραγωγικών δραστηριοτήτων και εξειδικεύσεων (ποιμενική κτηνοτροφία, τυροκομία, εμπόριο) όσο και της συνοχής της (μουσική-τραγουδι-χορός, γιορτές). Πρόκειται επομένως, για την ικανότητα της κοινότητας να προσαρμόζεται στις συνθήκες μιας διευρυμένης χωρικής κλίμακας – που ορίζουν οι δύο πόλοι μετακίνησης – διατηρώντας την ΝΠΚ και μεταβιβάζοντάς την στους νέους όπως και τις αρχές που τη συνοδεύουν (αλληλεγγύη, αμοιβαιότητα, προσήλωση σε συλλογικά αγαθά) προς όφελος των ορεινών περιοχών, της διατροφικής ασφάλειας και της ισόρροπης ανάπτυξης.

Ο Ασπροπόταμος, χωρίς να αποτελεί πλέον τον κεντρικό τόπο της διαβίωσης και της δραστηριοποίησης της κοινότητας, παραμένει τόπος εστίασης και τόπος «θεμελιωτής» ενταγμένος ως κόμβος στην νέα εδαφική περιοχή που οικοδόμησε μέσω της εξέλιξής της αυτή η κοινότητα ημινομαδικής προέλευσης. Ευνοείται προς τούτο από την αξία που προσδίδουν η αστική κοινωνία και οι καταναλωτές στις κληρονομημένες πρακτικές, γνώσεις και τεχνογνωσίες συνδέοντάς τις με την ποιότητα της διατροφής και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, αλλά και από τη στροφή των νέων προς τις ρίζες τους. Αυτό το νέο πλαίσιο επιτρέπει στην κοινότητα να εμπλουτίζει τους τρόπους ενσωμάτωσης των φορέων της ΝΠΚ κατά ομάδες και άτομα σε όλη την έκταση της εδαφικής της περιοχής η οποία συμπεριλαμβάνει και τους πεδινούς τόπους. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι οργανώνουν τις καλοκαιρινές γιορτές στον Ασπροπόταμο αλλά και τις χειμερινές στην πεδιάδα. Παράλληλα, αναλαμβάνουν την εκμάθηση των ασπροποταμίτικων χορών κι τραγουδιών στα παιδιά ενώ νεαροί μαθητεύουν δίπλα σε τοπικούς μουσικούς. Οι κτηνοτρόφοι συνεχίζουν την πρακτική της ποιμενικής δραστηριότητας στα ορεινά βοσκοτόπια ενώ οι μόνιμα εγκατεστημένοι στους τόπους των παλιών χειμαδιών συνεργάζονται με προφορικές συμφωνίες με συμπατριώτες τυροκόμους που μετέφεραν εκεί τα τυροκομεία τους. Σε όλες τις περιπτώσεις εντοπίζεται μια προσήλωση σε γνώσεις, τεχνογνωσίες και πρακτικές που κληρονόμησαν. Αυτή η διάσπαρτη κοινότητα ασπροποταμίτικης καταγωγής συνεχίζει να μετακινείται κάθε καλοκαίρι στα χωριά της με κεντρικό γεγονός τη γιορτή όπου επιβεβαιώνεται η συνέχεια και η συνοχή της.

Με βάση αυτή την εξέλιξη της ημινομαδικής κοινότητας, ο κοινός πολιτισμικός χώρος της στο εσωτερικό του οποίου ενεργοποιείται η ΝΠΚ της αρθρώνεται σε δυο κλίμακες:

- ❖ *Ο Ασπροπόταμος* με τη στενή έννοια, ορίζεται ως η ζώνη της γεωγραφικής κατανομής της υλικής κληρονομιάς (οικισμοί, βοσκότοποι, τοπία, μοναστήρια κτλ) γύρω από την οποία εκφράζεται και αναπαράγεται η ΝΠΚ (γνώσεις, τεχνογνωσίες, έθιμα). Οι βασικοί χωρο-χρονικοί σταθμοί της ζωής του Ασπροποτάμου (άνοδος κοπαδιών, συγκέντρωση στην πλατεία του χωριού, γιορτές...) λειτουργούν με πρωτοβουλία των διάφορων ομάδων (κτηνοτρόφοι) και των κοινοτήτων (σύλλογοι) συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή της κληρονομημένης παραγωγικής εξειδίκευσης και της πολιτιστικής συνοχής της κοινότητας.
- ❖ *Ο σημερινός διευρυμένος χώρος της νομαδικής κοινότητας* ορίζει τη δεύτερη κλίμακα όπου οργανώνονται και δραστηριοποιούνται οι σημερινές κοινότητες των καταγόμενων από τον Ασπροπόταμο. Αυτή η κλίμακα προσδιορίστηκε ιστορικά, από τις συναλλαγές με μακρινούς τόπους στο πλαίσιο του ημινομαδικού συστήματος. Η ικανότητα αναζήτησης χειμαδιών, επίτευξης συμφωνιών με τοπικές εξουσίες, συναινετικής συμβίωσης με τις εκεί κοινωνίες, το πέρασμα της πεδιάδας για την άνοδο στον Ασπροπόταμο και το εμπόριο προσδιόρισαν τις εξωτερικές σχέσεις της κοινότητας. Σ' αυτή την παράδοση στηρίχθηκε η εξωστρέφεια της κοινότητας η οποία κατέληξε σε ένα δίκτυο εμπορίας των βιοτεχνικών προϊόντων της σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Αν επομένως, οι κοινότητες και οι ομάδες διασφαλίζουν σ' αυτό το χώρο και μ' αυτό τον τρόπο, τη βιωσιμότητα στοιχείων και εκφράσεων της ΝΠΚ, η συνολική κοινότητα προσδιορίζει τη δυναμική της διατήρησης της βασικής κτηνοτροφο-γαλακτοκομικής εξειδίκευσης και της πολιτιστικής συνοχής της, το λειτουργικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά παραμένουν ζωντανά. Αυτή η εξέλιξη δείχνει ότι η κοινότητα προσδίδει στην ΝΠΚ μια διττή σημασία: *λειτουργική* στο πλαίσιο της παραγωγικής της εξειδίκευσης και *συμβολική* στη βάση ενός οράματος διατήρησης και ενίσχυσης της ταυτότητά της. Αυτός ο συνδυασμός οικονομικού ενδιαφέροντος και πολιτιστικής αγκύρωσης εξηγεί τη συμμετοχή των νέων στη διαδικασία μεταβίβασης της ΝΠΚ.

Η ικανότητα της κοινότητας να αναπαράγει την ΝΠΚ σε δύο κλίμακες (Ασπροποτάμου και πεδινών αστικών κέντρων) αποτελεί το θεμέλιο της οικοδόμησης από την ίδια μιας νέας εδαφικής περιοχής ιδιαίτερα ιδιότυπης λόγω της ΝΠΚ. Σ' αυτή τη νέα κλίμακα, η κοινότητα συνεχίζει να εξελίσσει την κληρονομιά της εντάσσοντας την ποιμενική δραστηριότητα, την τεχνογνωσία παρασκευής βιοτεχνικών προϊόντων και τις κεντρικές γιορτές σε *αξίες και αρχές* όπως η σχέση ανθρώπου-φύσης, η ποιότητα

της διατροφής και η συλλογικότητα. Αυτή η εξέλιξη δημιουργεί μια νέα δυναμική στη σχέση της ΝΠΚ και της σύγχρονης ζωής των μελών της κοινότητας.

### Συμπέρασμα

Η σημερινή Κοινότητα ενώ έχει σχεδόν στο σύνολό της εγκατασταθεί στους τόπους των χειμαδιών, διατηρεί τους δεσμούς της με την περιοχή Ασπροποτάμου ως χώρο πολιτιστικής – κοινωνικής αγκύρωσής της. Παρά τη σχεδόν ριζική αλλαγή της συνολικής παραγωγικής δραστηριότητας μέσω της μείωσης των μετακινήσεων των κοπαδιών και τη μόνιμη εγκατάσταση στην πεδιάδα, οι Κοινότητες του Ασπροποτάμου ανέπτυξαν παράλληλα μια άλλη αποστολή βασισμένη στις ίδιες αξίες και αρχές: να διατηρήσουν, προστατεύσουν και διαχειρισθούν συλλογικά την πολιτιστική κληρονομιά τους ως αντιστάθμισμα στην εξασθένηση του παραδοσιακού συστήματος διαχείρισής της. Ωστόσο, η μείωση των πρακτικών βόσκησης και διαχείρισης δυσκολεύει τη διασφάλιση πλέον της αειφορίας στην εκμετάλλευση του ποιμενικού πόρου.

Το ζήτημα της ανάσχεσης της υποβάθμισης της περιοχής και των πόρων της συνδέεται επομένως, άμεσα με τη διαχείριση της περιοχής ως αποθετήριο ενός τοπικού πολιτισμού και μιας κληρονομιάς του ημινομαδισμού. Όμως, το ζήτημα της αξιοποίησης αυτών των πόρων συνδέεται επίσης, με τη μετατροπή της περιοχής σε ένα δυναμικό παράγοντα εμπύχωσης και ενεργοποίησης αυτών των πόρων. Σ' αυτή την δυνατότητα και προοπτική τον βασικό ρόλο θα πρέπει να αναλάβει η τοπική κοινωνία μέσω ενός σχεδίου διαχείρισης και ανάπτυξης το οποίο να ατενίζει το μέλλον. Εκτιμάται ότι η δυναμική του πόρου του νομαδικού πολιτισμού τροφοδοτούμενη από τις θετικές αλλαγές που παρατηρούνται στο εξωτερικό περιβάλλον (καταναλωτές, αγορά) αλλά και από το ενεργό ενδιαφέρον της κοινότητας Ασπροποτάμου μπορεί να προσδιορίσει στενά τους αειφορικούς αναπτυξιακούς αναπροσανατολισμούς της περιοχής.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η κοινότητα, εξελισσόμενη, συνεχίζει να χρησιμοποιεί το χρόνο και το χώρο στη βάση της ίδιας λογικής του ημινομαδισμού ως προς τη σχέση της με την περιοχή καταγωγής της. Για τον λόγο αυτό αποτελεί ουσιαστικό και ενεργό δρώντα για τις κατευθυντήριες αναπτυξιακές αποφάσεις που θα πρέπει να ληφθούν για την περιοχή.

### **3.1. Οριοθέτηση της περιοχής που αφορά το νομαδικό πολιτισμό**

Η περιοχή που αφορά το νομαδικό πολιτισμό έχει ως βάση την γεωγραφική ενότητα του Ασπροποτάμου αλλά περιλαμβάνει και τις πεδινές περιοχές των χειμαδιών και

της μόνιμης εγκατάστασης της κοινότητας όπου εκφράζεται και αναπαράγεται ένα μέρος του άυλου πολιτισμού. Περιλαμβάνει επίσης και τις διαδρομές αλλά και τις γνώσεις και τις πρακτικές που επέτρεπαν τις μετακινήσεις των κοπαδιών και των οικογενειών, χωρίς να διαταραχθούν ούτε η παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα, ούτε τα διαφορετικά κατά τόπους αγροτικά παραγωγικά συστήματα. Η βλαχόστρατα αποτελεί πριν απ' όλα ένα σύστημα χωρο-χρονικής μετακίνησης μιας κοινωνικο-οικονομικής ομάδας, των βλάχων Ασπροποταμιτών, που απαιτεί αποτελεσματική οργάνωση, κατανομή καθηκόντων, διαπραγματευτική ικανότητα με τις τοπικές κοινωνίες και εξουσίες, συλλογική αντιμετώπιση των κινδύνων. Η συνολική διάρκεια ενός μηνός ανόδου και καθόδου των ημινομάδων είναι αρκετή ώστε να θεωρηθεί αυτή η διαδρομή ως συμβάλλουσα καθοριστικά στη διαμόρφωση του πολιτισμού και της ταυτότητας των ημινομάδων του Ασπροποτάμου.

Θα παρουσιαστούν στη συνέχεια τα υλικά στοιχεία του πόρου όπως αυτά εμφανίζονται στην περιοχή Ασπροποτάμου και τα άυλα στοιχεία του όπως αυτά αποτυπώνονται στον πολιτισμό των Ασπροποταμιτών.

### **3.1.1 Παρουσίαση των υλικών στοιχείων (δασική έκταση, βοσκότοποι, οικισμοί, νομαδικές διαδρομές)**

Παρουσιάζονται εδώ τα υλικά στοιχεία της περιοχής Ασπροποτάμου τα οποία συνδέονται άμεσα ή/και έμμεσα με την ποιμενική δραστηριότητα και την ΝΠΚ.

#### Τα ποιμενικά τοπία

Τα ποιμενικά τοπία αν και χαρακτηρίζονται στενά από την αποτύπωση και την έκφραση της ΝΠΚ εντάσσονται στα υλικά στοιχεία γιατί ενδιαφέρει επίσης η χωρική τους διάσταση και οι απτές αξίες τους.

Η μορφή της ποιμενικής κτηνοτροφίας του Ασπροποτάμου εντάσσεται γενικότερα στο μεσογειακό νομαδισμό των βουνών ο οποίος χαρακτηρίζεται από τα κριτήρια: α/ ζώνη μεσογειακού κλίματος υψηλών βουνών και β/ τοπία διαμορφωμένα από την δραστηριότητα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφικής κτηνοτροφίας. Σ' αυτό το πλαίσιο, το τοπίο εκφράζει τη στενή σχέση μιας κοινωνίας με το χώρο και τη φύση (Augustin Berque). « Τοπίο » σημαίνει ένα τμήμα μιας περιοχής όπως αυτό γίνεται αντιληπτό από τους πληθυσμούς και του οποίου ο χαρακτήρας προκύπτει από τη δράση των φυσικών και ανθρώπινων στοιχείων και από τις αλληλεπιδράσεις τους (Ευρωπαϊκή σύμβαση του τοπίου, άρθρο 1, 2010).

Τα ποιμενικά τοπία του Ασπροποτάμου διαθέτουν στοιχεία ενδιαφέροντος μεγάλης κληρονομικής αξίας μεταξύ των οποίων τα οικοσυστήματα και τα ίχνη της ανθρώπινης δραστηριότητας η οποία τα διαμόρφωσε : μονοπάτια, γεφύρια, μοναστήρια, βρύσες,

καλύβες, τοιχία, κτλ. Γεωγραφικά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις ομάδες: α) της ζώνης που περιβάλλει τον οικισμό μέχρι τις παρυφές του δάσους, β) των θερινών βοσκοτόπων που βρίσκονται σε απόσταση από τον οικισμό, πάνω από τα δάση και σε μεγάλο υψόμετρο και γ) των διαδρομών που συνδέουν τις δύο παραπάνω ζώνες και εκείνες που ακολουθούνται για τις μετακινήσεις των κοπαδιών και των αγωγιατών. Όπως και τα άλλα πολιτιστικά τοπία της ποιμενικής δραστηριότητας στον κόσμο, παρουσιάζουν επίσης συνειρμικές ή άυλες αξίες αδιαχώριστες από τις απτές αξίες τους. Ο Ασπροπόταμος διαθέτει γι' αυτό το λόγο τόπους με μεγάλη συμβολική αξία όπως φαίνεται στο παράρτημα όπου παρουσιάζονται αναλυτικά οι οικισμοί και οι κτηματικές τους περιοχές. Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι όλες αυτές οι υλικές και άυλες αξίες χαρακτηρίζονται από μια ισχυρή αντίσταση στο χρόνο μέχρι σήμερα.

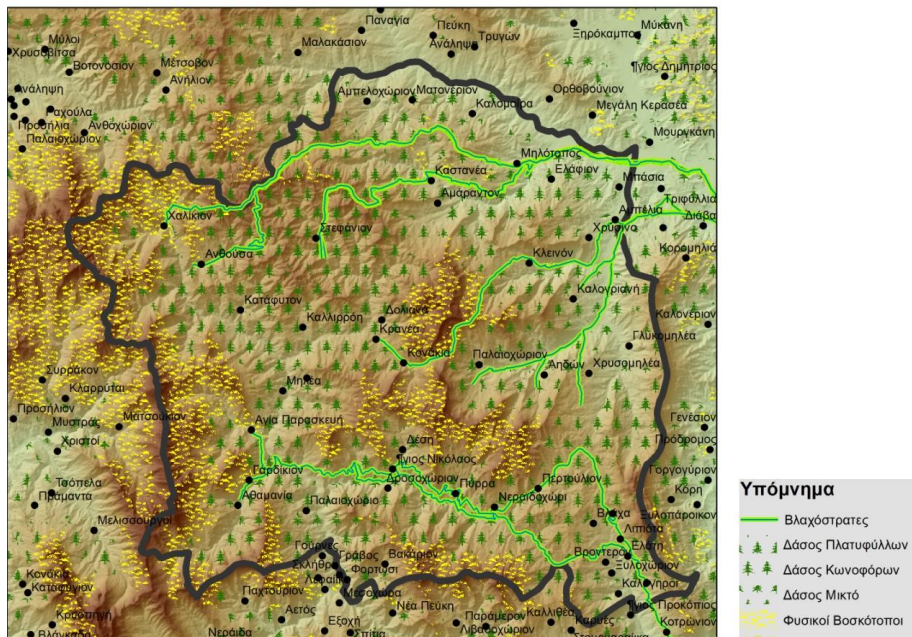
Οι δασικές και περιβαλλοντικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί για την περιοχή τεκμηριώνουν το βάρος και το μέγεθος των δασών, των βοσκοτόπων και των οικοσυστημάτων γενικότερα, επισημαίνοντας τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν ως τοπία κληρονομημένα μετά από αιώνες ποιμενικής δραστηριότητας (βλέπε αναλυτική παρουσίαση στο κεφάλαιο 2.3.1). Σημειώνεται ωστόσο, ότι οι μελέτες αυτές είναι συχνά μονόπλευρες (προϊόν μιας υπηρεσίας) χωρίς να έχουν ενσωματώσει στις διαγνώσεις τους και άλλους χρήστες μέσω μιας καλά οργανωμένης διαβούλευσης. Δεν αναδεικνύονται επίσης τα συνειρμικά άυλα χαρακτηριστικά που προβάλλουν αυτοί οι τόποι γεγονός που δεν επιτρέπει τη σύγκρισή τους με άλλα παρόμοια τοπία στο εσωτερικό της γεω-πολιτιστικής περιοχής τους αλλά και της παγκόσμιας ποιμενικής κληρονομιάς γενικότερα. Αν το σύνολο των πολιτιστικών αξιών των μεσογειακών ποιμενικών τόπων θα πρέπει να κατανοηθεί σε βάθος, η περίπτωση του Ασπροποτάμου θα μπορούσε να συμβάλλει στις γνώσεις των ιδιοτυπιών των πολιτιστικών τοπίων που διαμορφώθηκαν από την ποιμενική δραστηριότητα και από τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των ίδιων των μεσογειακών τοπίων.

### Οι βοσκότοποι

Η κτηνοτροφία των Ασπροποταμιτών αποτελεί μια δραστηριότητα της οποίας το παραγωγικό σύστημα χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό τους (αυτοφυείς) φυτικούς πόρους με τη βόσκηση στο πλαίσιο της χωρο-χρονικής της μετακίνησης. Τα θερινά βοσκοτόπια αποτελούν ένα σημαντικό φυσικό πόρο ιδιαίτερης αξίας για την ποιμενική κτηνοτροφία. Ο χάρτης 3.1 εμφανίζει τη θέση και τις επιφάνειες των σημαντικότερων βοσκοτόπων της περιοχής Ασπροποτάμου. Παρατηρείται η συγκέντρωσή τους στα δυτικά, κεντρικά και νότια τμήματα της περιοχής. Επίσης, με βάση το ανάγλυφο διακρίνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών των βοσκοτόπων

βρίσκεται, εκτός από το ανατολικό τμήμα της περιοχής, σε μεγάλα υψόμετρα, πάνω από τις δασικές ζώνες και τα χωριά. Πρόκειται για τις επιφάνειες με βλάστηση, παραδοσιακά χρησιμοποιούμενες από τα ποιμενικά κοπάδια αλλά και αναγνωρισμένες σήμερα ως φυσικοί βοσκότοποι από τις αρμόδιες υπηρεσίες (Δήμος, Δασική Υπηρεσία κτλ). Το δικαίωμα νομής και χρήσης αυτών των βοσκοτόπων από τους κτηνοτρόφους είναι παραδοσιακά αναγνωρισμένο σε κάθε κοινότητα.

**Χάρτης 3.1:** Δάση και Βοσκοτόπια στη περιοχή Ασπροποτάμου (Corine 2000)



Η βόσκηση στις περιοχές αυτές ακολουθούσε και ακολουθεί εθιμική διαχείριση. Οι κτηνοτρόφοι που χρησιμοποιούν τα βοσκότοπια συναποφασίζουν για τη διανομή τους σε επίπεδο έτους καθώς και για την περίοδο χρήσης της κάθε βοσκήσιμης έκτασης. Η διατήρηση και η διαχείριση των βοσκοτόπων εξαρτώνται απόλυτα από την παρουσία των ποιμενικών κοπαδιών. Σήμερα, η μείωση του αριθμού των ζώων είναι φανερή. Ο πίνακας που ακολουθεί δείχνει τη μεγάλη μείωση του ζωϊκού κεφαλαίου ήδη μεταξύ 1940 και 1965. Παρά τη μεσολάβηση της γερμανικής κατοχής και του εμφυλίου αξίζει να παραθέσουμε εδώ την άποψη του Sivignon (1992) για τον οποίο η μείωση (απαγόρευση) των βοσκοτόπων προκάλεσε τη μείωση των κοπαδιών.

**Πίνακας 3.1 :** Παράδειγμα ελάττωσης ζωϊκού πληθυσμού (αριθμός αιγοπροβάτων)

	1940	1965
Κρανέα	40.000	9.500
Στεφάνι	7.000	1.400
Χαλίκι	χωρίς αλλαγή	

ΠΗΓΗ: Sivignon M., 1992



Ο Sivignon αποδεικνύει ότι στην περίπτωση του Χαλικίου δεν υπήρξε μεταβολή του αριθμού των ζώων επειδή ακριβώς δεν υπήρχε δάσος κι επομένως ούτε παρέμβαση της δασικής υπηρεσίας.

Σήμερα εκτιμάται ότι ο συνολικός ζωϊκός πληθυσμός που μετακινείται στα βοσκοτόπια του Ασπροποτάμου δεν ξεπερνά τα 50 κοπάδια αιγοπροβάτων (περίπου 20.000 με 25.000 ζώα) και 25 κοπάδια (περίπου 2.000 ζώα) βοοειδών. Αυτή η μείωση έχει περιορίσει τη χρήση μέρους των βοσκοτόπων τουλάχιστον των πιο απομακρυσμένων στους οποίους εμφανίζονται φαινόμενα υποβάθμισης λιγότερο του εδάφους και περισσότερο της βιοποικιλότητας. Οι ίδιοι οι κτηνοτρόφοι επιβεβαιώνουν ότι όσοι βοσκότοποι έχουν εγκαταληφθεί έχουν εισέλθει σε μια διαδικασία προχωρημένης υποβάθμισης της χλωρίδας τους. Η δυσκολία συνδυασμού από τη μια, των πρακτικών και γνώσεων των κτηνοτρόφων σχετικά με την επιλογή, χρήση και διαχείριση των βοσκοτόπων και από την άλλη, των επιστημονικών γνώσεων και των διαχειριστικών σχεδίων της Δασικής Υπηρεσίας παραμένει πάντα ένα εμπόδιο για τη συνεργασία και την αποτελεσματικότητα της διαχείρισης των βοσκοτόπων. Τη δυσκολία αυτή ενισχύει το γεγονός ότι τα βοσκοτόπια αποτελούν τμήμα των δασικών εκτάσεων και διαχειρίζονται από τη Δασική υπηρεσία και ότι οι κτηνοτρόφοι δρουν με βάση τις πρακτικές και εμπειρικές γνώσεις τους χωρίς ουσιαστική συμβουλευτική υποστήριξη.

Ενδιαφέρον για το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ασπροποτάμου διατηρούν οι βοσκότοποι τους οποίους χρησιμοποιούν ακόμη αυτά τα 75 μετακινούμενα κοπάδια από τον Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο και όπου είναι δυνατόν κανείς, να γνωρίσει, παρακολουθήσει και βιώσει την οργάνωση της ποιμενικής δραστηριότητας σε όλες τις φάσεις της (μετακίνηση, βόσκηση, άρμεγμα κλπ).

### Η βιοποικιλότητα

Ο Ασπροπόταμος διαθέτει μια εξαιρετική και πλούσια βιοποικιλότητα (βλέπε παράγραφο 2.3.1), η αξία της οποίας αναγνωρίζεται μέσα από τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί αλλά και από την επιτόπια επίσκεψη και παρατήρηση. Η προστασία της βιοποικιλότητας αποτελεί από το τέλος της δεκαετίας του 1980 ένα σημαντικό διακύβευμα σε παγκόσμια κλίμακα (Convention sur la Diversité Biologique υιοθετημένη από 187 κράτη το 1992, στο Rio, Συνάντηση Κορυφής για τη Γη, Johannesburg 2002, Millenium Assesment κλπ.). Αυτή η προσπάθεια διατήρησης μεταφράζεται σε χωροταξικές παρεμβάσεις στις ζώνες διατήρησης (εθνικά πάρκα, προστατευόμενες περιοχές κτλ) και στις ζώνες επιρροής τους. Σε μικρότερο βαθμό, η ίδια προσπάθεια διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος στοχεύει επίσης τις ζώνες

παραγωγικού χαρακτήρα όπως οι διαδρομές και οι βοσκότοποι της μετακινούμενης κτηνοτροφίας.

Στην περίπτωση του Ασπροποτάμου η διατήρηση και ιδιαίτερα η εγγύηση μιας ιδιότυπης βιοποικιλότητας συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την παραμονή τουλάχιστον ενός μέρους της ποιμενικής κτηνοτροφίας και δραστηριότητας της οποίας η συμβολή αναγνωρίζεται. Ωστόσο, οι βασικοί δρώντες της διαχείρισης των βοσκοτόπων έχουν υποκατασταθεί από τη δασική υπηρεσία και την τοπική αυτοδιοίκηση. Αυτή η διαπίστωση βασίζεται στην σημερινή πραγματικότητα, αλλά αναδεικνύει την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της διαχείρισης των βοσκοτόπων και της βιοποικιλότητας στο πλαίσιο μιας νέας μορφής διακυβέρνησης η οποία θα μπορούσε να συμπεριλάβει τη συμμετοχή και άλλων φορέων και δρώντων (κτηνοτρόφοι, περιβαλλοντικοί και οικολογικοί σύλλογοι κτλ).

Η άσκηση της κτηνοτροφικής δραστηριότητας ως μέρος των μεσογειακών οικοσυστημάτων έχει συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση τοπίων υψηλής οικολογικής και αισθητικής αξίας (Γκανάτσου Ε και άλ. 2008)

#### Οικισμοί (βλέπε παράρτημα Ι)

Σε αντίθεση με τους καθαρά νομάδες Σαρακατσάνους χωρίς δηλαδή κατοικία με σταθερή κατασκευή, οι Βλάχοι του Ασπροποτάμου διαθέτουν στην περιοχή των ορεινών βοσκοτόπων τα χωριά τους. Η ιστορία της κατοίκησης της περιοχής Απροποτάμου φανερώνει το βάθος της με βάση τις καταγεγραμμένες μαρτυρίες, την σχετικά μεγάλη πυκνότητα και μια εξέλιξη που οδήγησε στη συνένωση δεκάδων μικρών οικισμών και τη δημιουργία νέων και μεγαλύτερων. Τα φερμάνια αυτονομίας που εξέδωσαν οι σουλτάνοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας από τον 15<sup>ο</sup> αιώνα που συνήθως αποτελούσαν ανανέωση προγενέστερων και οι αναφορές τους σε ονόματα χωριών που υφίστανται μέχρι σήμερα, αποδεικνύουν ότι αυτά ιδρύθηκαν ως μόνιμες εγκαταστάσεις τουλάχιστον από τον μεσαίωνα (Χαλίκι, Δέση, Τυφλοσέλι κτλ). Τα οθωμανικά αρχεία του 1454, 1485 και μεταγενέστερα, αναφέρουν σχεδόν το σύνολο των χωριών του Ασπροποτάμου αλλά και των δραστηριοτήτων, του ζωϊκού τους κεφαλαίου<sup>12</sup>. Σύμφωνα με την οθωμανική διοικητική διαίρεση του Σαντζακίου των Τρικάλων, αυτό περιλαμβάνει το 1538, πέντε περιοχές (bolgesi) μεταξύ των οποίων και αυτή του Ασπροποτάμου (Aspırorotam) με 44 οικισμούς. Αυτοί οι οικισμοί στην περιοχή Ασπροποτάμου μειώνονται σε 30 με βάση την οθωμανική απογραφή του 1820. Αυτή η μείωση φανερώνει την τάση συγκέντρωσης των πολύ μικρών οικισμών (ασφάλεια, απασχόληση σε βιοτεχνικές δραστηριότητες). Δεν παρατηρείται πλέον το

---

<sup>12</sup> Επεξεργασία Οθωμανικών αρχείων για τον Ασπροπόταμο. Mohammad Panachi, 2015.

φαινόμενο της διάσπασης της κατοίκησης σε πολλαπλούς όμορους μικρούς οικισμούς όπως στην γειτονική Αργιθέα.

Τα σημερινά 30 χωριά κατέχουν τη μεσαία και βόρεια ζώνη των κοιλάδων της περιοχής. Η θέση των βλάχικων χωριών εξηγείται από την αναγκαιότητα να εκμεταλλευθούν τα βοσκοτόπια που βρίσκονται στα υψώματα. Η μορφή του χωριού παρουσιάζει διαφορές, ανάλογα με το αν βρίσκεται σε αδιαπέραστα εδάφη φλύσχη ή πράσινων πετρωμάτων ή με το αν βρίσκεται σε ασβεστολιθικά εδάφη (Sivignon 1992 σελ. 203). Στην πρώτη περίπτωση το χωριό είναι κτισμένο σ'ένα ξέφωτο μικρής έκτασης όπως το Στεφάνι (1400 μ υψόμετρο). Το δάσος περικλείει το χωριό ενώ τα βοσκοτόπια βρίσκονται στις κορυφογραμμές. Στα χωριά αυτά έχει αναπτυχθεί και η υλοτομία. Αντίθετα, στα χτισμένα σε ασβεστολιθικές περιοχές χωριά στην όμορη περιοχή δυτικά του Ασπροποτάμου (Τζουμέρκα, Περιστέρι κτλ) η δραστηριότητα περιορίζεται μόνο στα κοπάδια. Η απόσταση του βοσκότοπου και του χωριού είναι τέτοια που απαιτεί το διαχωρισμό ανάμεσα στην κατοικία του βοσκού και στην κατοικία της οικογένειας. Αυτή η επιλογή εξηγεί γιατί η διάταξη των οικισμών ακολουθεί τις κορυφογραμμές γεγονός η οποία στη συνέχεια (18<sup>ος</sup> αιώνας) διευκόλυνε τον εμπορικό τους ρόλο. Στα περισσότερα βλάχικα χωριά που είναι κτισμένα σε μεγάλο υψόμετρο, ιδιαίτερα της δυτικής περιοχής, δεν υπάρχουν ούτε γεωργική δραστηριότητα ούτε καλλιέργειες γύρω από το χωριό εκτός ελάχιστες αφιερωμένες στη μηδική και καλαμπόκι. Τα σπίτια δεν έχουν συνήθως περιβόλια παρά μόνο μερικά οπωροφόρα δένδρα (μηλιές και δαμασκηνιές). Το έδαφός τους καταλαμβάνεται στο σύνολό του από λιβάδια και δάση. Σε πιο χαμηλό υψόμετρο εντοπίζονται ωστόσο ορισμένες γεωργικές καλλιέργειες (καλαμπόκι, τριφύλλι, πατάτες) και περιβόλια.

Τα χωριά αυτά που υποδέχονται το καλοκαίρι το σύνολο των μετακινούμενων κτηνοτρόφων με τις οικογένειές τους, εγκαταλείπονται το χειμώνα για να εγκατασταθούν οι ποιμένες με τις οικογένειές τους στα ημιορεινά ως επί το πλείστον χειμαδιά τους όπου διέμεναν σε καλύβες. Η τάση που ακολούθησε την εξασθένηση του νομαδισμού ήταν κάποια στιγμή η οικογένεια να μην ακολουθεί το ποίμνιο, να εγκαταλειφθούν τα αλπικά βοσκοτόπια και όπου η δραστηριότητα συνεχίζεται δεν ακολουθούν πλέον οι οικογένειες. Ο παρακάτω πίνακας φανερώνει τον μεγάλο αριθμό οικογενειών που ακολουθούσαν τους κτηνοτρόφους στα καλοκαιρινά βοσκοτόπια του Ασπροπόταμου στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ιδιαίτερα στα χωριά Κρανιά, Στεφάνι, Ανθούσα Χαλίκι, Αγία Παρασκευή και Δέση.

Οικισμοί Μάρτιος 1961	Πραγματικός Πληθυσμός	Νόμιμος Πληθυσμός	Αριθμός οικογενειών των βοσκών που μεταναστεύουν
Γαρδίκι	199	1.836	10
Κρανέα	292	856	40
Καστανέα	589	907	10
Στεφάνι	0	25	30
Ανθούσα	18	145	35
Χαλίκι	27	266	130
Αγία Παρασκευή	3	531	100
Αθαμανία	14	243	5
Δέση	199	299	25

ΠΗΓΗ: Sivignon M., 1992

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό για την κοινωνική και πολιτιστική ζωή και συνοχή αυτών των πληθυσμών είναι ότι τα χωριά του Ασπροποτάμου συνεχίζουν να προσελκύουν τους καλοκαιρινούς μήνες μεγάλο μέρος των αποδήμων τους. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η προσέλκυση αυτή επεκτείνεται και τις υπόλοιπες εποχές κατά τη διάρκεια των μεγάλων γιορτών και των Σαββατοκύριακων.

Υποδομές και Αρχιτεκτονική παράδοση: Βρύσες, γεφύρια, καλντερίμια, χάνια, μοναστήρια, εξωκλήσια κτλ<sup>13</sup>

Στην περιοχή εντοπίζεται ένας σχετικά μεγάλος αριθμός υλικών στοιχείων χωροθετημένα στην πλειονότητά τους εκτός οικισμών και που συνδέονται άμεσα με την ποιμενική δραστηριότητα, τη βιοτεχνία, τις μεταφορές και το εμπόριο (βρύσες, γεφύρια, χάνια, δριστέλες) αλλά και με τη θρησκευτική λατρεία και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις των τοπικών κοινοτήτων. Τα στοιχεία αυτά κατανέμονται σχεδόν σε όλες τις κοινότητες στο εσωτερικό των κτηματικών τους περιοχών.

Το **Γαρδίκι** διαθέτει χάνι στη γέφυρα Αλεξίου και τη Μονή Ανταποδόσεως της Θεοτόκου με ναό καμαροσκέπαστο και με χαραγμένες χρονολογίες 183(0) και 1892. Ο ναός ανακαινίσθηκε και αγιογραφήθηκε το 1842 και τον περιβάλλει διώροφη πτέρυγα κελιών που ανάμεσά τους έχει κτισθεί ο μονόκλιτος ναϊσκος της Αγ. Ειρήνης. Η τοπική παράδοση αναφέρει ότι το μοναστήρι ήταν κτισμένο στη θέση « Θεοτόκος» που παραχωρήθηκε στην επισκοπή Σταγών με χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Παλαιολόγου, το 1336 αλλά και με σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ', του 1393 όπου αναφέρεται ότι το μοναστήρι αυτό βρίσκεται «εν Ασπροποτάμω» και έτσι

<sup>13</sup> Στο Παράρτημα II. Διασπορά πολιτιστικών πόρων στην περιοχή Ασπροποτάμου, παρουσιάζεται η διασπορά των κτισμάτων, των στοιχείων ποιμενισμού, στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος, και οι γιορτές στο Ασπροπόταμο

αποκαλείται τοπικά η περιοχή από τις πηγές του ποταμού μέχρι το σημείο που συναντά τον Καμναϊτικό.

Η **Δέση** διαθέτει πετρόκτιστα σπίτια με τη χαρακτηριστική τους αρχιτεκτονική και κατασκευή (ένα απ' αυτά το Πατρικέικο λέγεται ότι κτίσθηκε το 1620) αλλά και πετρόκτιστες βρύσες και παραδοσιακό νερόμυλο.

Στην **Πύρρα** υπήρχε δριστέλα στη θέση Καζάνια. Τρία χλμ. αριστερά του οικισμού υπάρχει η διαλυμένη από το 1932 Ι. Μ. Προφήτη Ηλιού. Το καθολικό της ακολουθεί τον αθωνίτικο τύπο, σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλλο ενώ οι τοιχογραφίες φιλοτεχνημένες σύμφωνα με επιγραφή από τους σαμαριναίους ζωγράφους Αθανάσιο και Ζήση το 1859, διατηρούν την πολύχρωμη λαμπερότητα. Ο ναός της, τρίκλιτη βασιλική, κτισμένη το 1892, βρίσκεται στο κέντρο του χωριού.

Η **Ανθούσα** έχει χαρακτηριστεί διατηρητέος παραδοσιακός οικισμός. Μονή της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας (1799). Παραδοσιακό γεφύρι του Μίχου πάνω στον Χαλικιώτικο, παραπόταμο του Αχελώου.

Η **Αγία Παρασκευή** ή Τζούρτζια έχει πετρόκτιστα σπίτια που χρονολογούνται εδώ και 100 χρόνια.

Στο **Κατάφυτο** μέσα στα όρια του οικισμού υπάρχουν αρκετές πηγές - βρύσες με τρεχούμενα νερά (Τσόκνα, Ξυνόρι, Μπούτα), πέτρινες κατοικίες του χωριού, με αντιπροσωπευτικότερη αυτή της οικογένειας Πετσόπουλου που χρονολογείται στις αρχές του 19ου αι. Στο χωριό υπάρχει παλιός νερόμυλος.

Στην **Κρανιά**, η Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου ή Αγ. Ζώνης ιδρύθηκε στα τέλη του 18ου αι., καταστράφηκε το 1943 από τους Γερμανούς. Σώθηκε μόνον ο ναός του Τιμίου Σταυρού, 1.500 μ. έξω από το χωριό στο δρόμο προς τα Δολιανά. Αποτελεί μνημείο σπάνιας αρχιτεκτονικής αξίας λόγω της πολυπλοκότητας του κεντρικού τρούλλου. Η αρχική κατασκευή του ναού χρονολογείται στα 1770, ενώ η λαϊκής τεχνοτροπίας διακόσμησή του στα 1792. Επισκευάστηκε μεταξύ 1840 - 1848 και το 1900. Πέτρινα θολωτά γεφύρια στο Μύλο του Γκίκα και στο βακούφικο Μύλο

Στην **Πολυθέα**, στη θέση «Τρία Ποτάμια», έχει διαμορφωθεί σε χώρο αναψυχής με λιθόκτιστη βρύση. Στην έκταση του χωριού υπάρχουν πολλοί μικροί καταρράκτες.

Στο **Στεφάνι** υπάρχουν πάρα πολλές λιθόκτιστες βρύσες που βρίσκονται εντός του οικισμού όπως Κιάτρα, Νέστορα, Κουκουφλί κ.ά.

Το **Χαλίκι** έχει χαρακτηριστεί διατηρητέος παραδοσιακός οικισμός, διαθέτει μνημεία αρχιτεκτονικής όπως λιθόκτιστες εκκλησίες και αρκετά πετρόκτιστα σπίτια. Απαντώνται επίσης πέτρινες τοξωτές γέφυρες του Φίλου και του Αγ. Γεωργίου καθώς

και στις λιθόκτιστες βρύσες Αυλότοπα και Φίλος (1800), στη Φονίσκα (1900) και στη Νεράιδα (1960). Υπάρχουν εντυπωσιακοί καταρράκτες

Στον **Κλεινοβό**, η Μονή Κοίμησης Θεοτόκου Χρυσίνου και η Μονή Αποστόλων Πέτρου και Παύλου χρονολογούνται αμφότερες το 18ο αιώνα, εξαιρετικής αρχιτεκτονικής και με σπάνιες τοιχογραφίες. Υπάρχει επίσης το τοξωτό γεφύρι του Αγίου Γεωργίου

Στην **Αηδόνα**, η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής και το καμπαναριό του 1884.

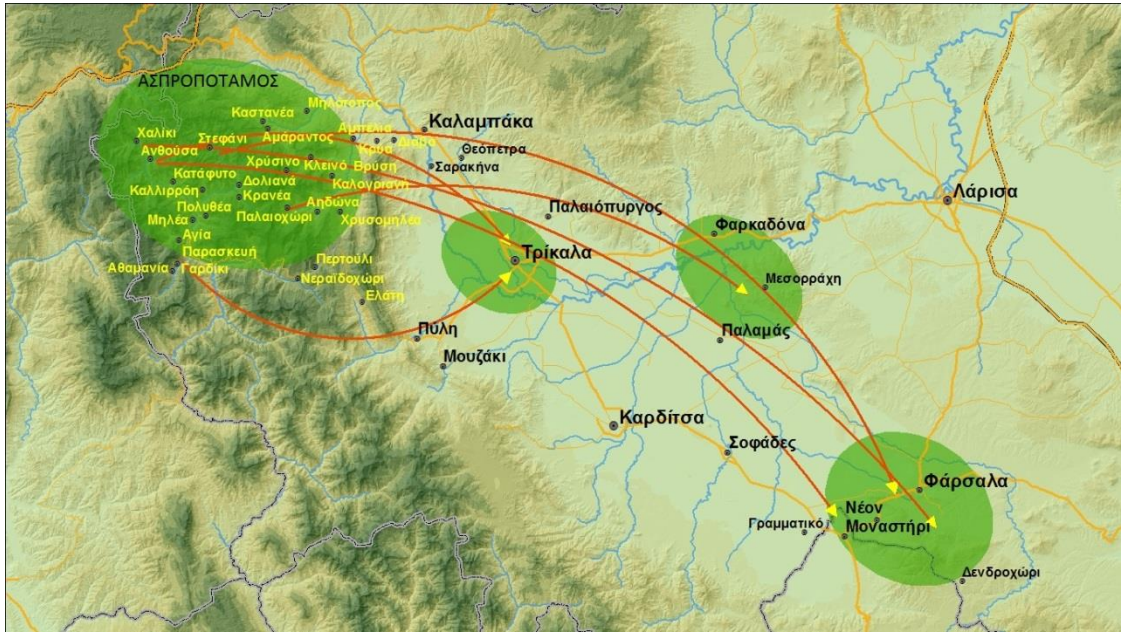
Στη **Χρυσομηλιά** υπάρχουν η Μονή Ταξιαρχών, τα δυο γεφύρια και οι πέτρινες βρύσες του χωριού.

Η υφαντουργία αναπτύσσεται στον Κλεινοβό όπως και σε άλλα χωριά της περιοχής όπως η Καλογριανή και η Γλυκομηλιά όπου λειτουργούσαν δριστέλλες και μαντάνια (το νερό με το χτύπημα μαλακώνει τις βελόντζες, τα χαλιά και τον ρουχισμό). Η υφαντική τέχνη είναι αναπτυγμένη επίσης στην περιοχή του Γαρδικίου και της Κρανιάς.

#### Νομαδικές διαδρομές (Βλαχόστρατα)

Ο χώρος της βλαχόστρατας αντιστοιχεί στις ποιμενικές διαδρομές των κτηνοτρόφων και των οικογενειών τους δηλαδή του τσελιγκάτου που ξεκινούν κυρίως από την ενδοχώρα της Θεσσαλίας για να καταλήξουν στις «κτηματικές περιοχές» που περιλαμβάνουν τον οικισμό και τα θερινά βοσκοτόπια. Η βλαχόστρατα αποτελεί την χωρο-χρονική διαδρομή γύρω από την οποία οργανώνεται η μετακίνηση των κοπαδιών ενταγμένη σ' ένα ολοκληρωμένο σύστημα διαχειριστικής υποστήριξης. Η υλική της πλευρά περιλαμβάνει, καλντερίμια, γέφυρες, χώρους στάσης για τις νύχτες κτλ. Δεν υπάρχουν κεντρικές εκδηλώσεις που να σηματοδοτούν την συλλογική άφιξη και αναχώρηση των κοπαδιών. Οι τοπικές κοινωνίες επιστρέφοντας στα ορεινά χωριά τους οργανώνουν την παραγωγική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή τους η κάθε μια με επίκεντρο το χωριό της. Ο τόπος των χειμαδιών αντιστοιχεί σε ένα χρόνο αναμονής για την επόμενη ανάβαση αλλά και διαδικασιών μεταβίβασης της άυλης κληρονομιάς.

Η βλαχόστρατα αποτελεί τελικά ένα άθροισμα διαφορετικών διαδρομών ανάλογα με τη γεωγραφική θέση των χειμαδιών στην πεδιάδα και του χωριού στον Ασπροπόταμο. Γενικά εντοπίζονται με βάση και το ανάγλυφο της περιοχής δύο είσοδοι από την πεδιάδα προς το βουνό : η **NA είσοδος μέσω Πύλης** και η **BA είσοδος μέσω Σαρακήνας**.



Εικόνα 3.0: Βλαχόστρατα

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι 6 βασικές διαδρομές μετακίνησης κοπαδιών:

1η διαδρομή: Βρυσιά Φαρσάλων (Θέση Αλογοπάτι)- Στεφάνι & επιστροφή

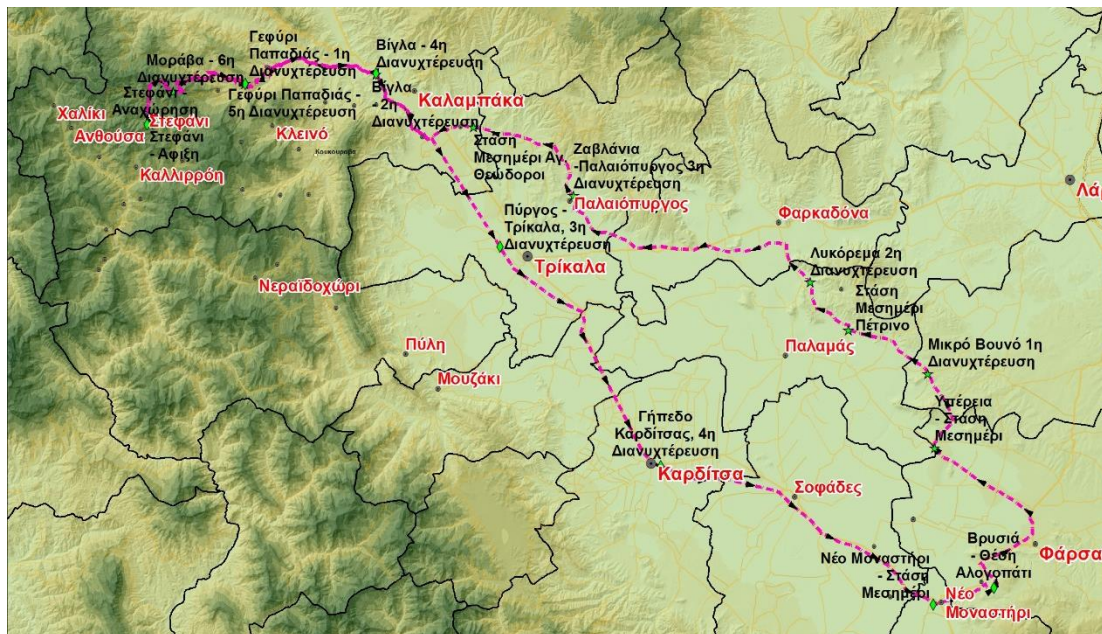
Στο Στεφάνι Ασπροποτάμου μετακινούνταν κτηνοτρόφοι όπου κατά τους χειμερινούς μήνες είναι εγκατεστημένοι κοντά στο χωριό Βρυσιά Φαρσάλων και στη θέση Αλογοπάτι. Η μετακίνηση προς το Στεφάνι γινόταν στα μέσα της άνοιξης, από 10 έως 15 Μαΐου και η επιστροφή τους, στην χειμερινή κατοικία, στο τέλος του Οκτώβρη. Μέχρι τη δεκαετία του '50 η μετακίνηση γινόταν με τα πόδια, μετά χρησιμοποιήθηκε ο σιδηρόδρομος και από το 1970 μέχρι σήμερα η μεταφορά των ζώων πραγματοποιείται με φορτηγά. Περίπου 100 οικογένειες κτηνοτρόφων που εκτρέφανε πρόβατα και βοοειδή από την περιοχή των Φαρσάλων, μετακινούνταν στο Στεφάνι, την Ανθούσα, το Χαλίκι και την Αγία Παρασκευή.

Οι κτηνοτρόφοι της περιοχής του Στεφανίου εκτρέφουν βοοειδή ελευθέρως βοσκής στους **βόσκοτους** του χωριού. Οι περιοχές στις οποίες βόσκανε τα ζώα ήταν χαρακτηρισμένες από το Δασαρχείο της περιοχής. Μέχρι το 1980 στην περιοχή εκτρέφονταν και πρόβατα αλλά στη συνέχεια η δραστηριότητα αυτή εγκαταλείφθηκε.

Κατά την άνοδο από τον κάμπο των Φαρσάλων στο Στεφάνι η απόσταση που διανύανε ήταν 145 χιλιόμετρα περίπου και διαρκούσε 8-10 μέρες. Η συνήθης διαδρομή που ακολουθούσαν ήταν:

- (1) Βρυσιά (Θέση Αλογοπάτι), Φάρσαλα, (2) στάση το μεσημέρι στην Υπέρεια, (3) 1<sup>ο</sup> βράδυ, στο Μικρό Βουνό, (4) στάση το μεσημέρι στο Πέτρινο, (5) 2<sup>ο</sup> βράδυ, στο Βλοχό

στη θέση λυκόρεμα (6) 3<sup>ο</sup> βράδυ, στον Παλαιόπυργο (Ζαβλάνια), (7) στάση το μεσημέρι, στη Θεόπετρα & στη συνέχεια περνάνε τη γέφυρα της Σαρακίνας, (8) 4<sup>ο</sup> βράδυ στη θέση Βίγλα, (9) 5<sup>ο</sup> βράδυ, στη γέφυρα της Παπαδιάς πριν την Καστανιά, (10) 6<sup>ο</sup> βράδυ, στη θέση Μουράβα, (11) Άφιξη στο χωριό Στεφάνι.



**Εικόνα 3.1:** Η διαδρομή Βρυσιά Φαρσάλων - Στεφάνι & επιστροφή διαμέσου Τρικάλων - Καρδίτσας

Στα σημεία που επέλεξαν να σταματήσουν υπήρχε τόπος για βόσκηση και επάρκεια σε νερό. Για να διανυκτερεύσουν έστηναν φούρκες (ξύλα) και έριχναν πάνω βλάχικες μαλλίνες (μάλλινο υφαντό).

Το γάλα, κατά την περίοδο του καλοκαιριού, στο Στεφάνι, το μεταποιούσαν στο σπίτι τους και παρασκεύαζαν κασέρι, φέτα και μπασκί (είδος τυριού). Το κασέρι παρασκευαζόταν σε τυροκομεία που ήταν γνωστά ως «κασσαρίες», στα οποία οι κτηνοτρόφοι προσκόμιζαν συνήθως αντί γάλακτος το στραγγισμένο πήγμα που ονόμαζαν «μπασκί».

Το φθινόπωρο, κατά την κάθοδο από το Στεφάνι η απόσταση που διανύανε με τα πόδια ήταν 130 χιλιόμετρα και διαρκούσε 5 ημέρες γιατί τα μικρά ζώα είχαν μεγαλώσει και η μετάβαση ήταν ευκολότερη. Η διαδρομή που συνήθως ακολουθούσαν ήταν:

(1) Έναρξη μετακίνησης από το χωριό Στεφάνι, (2) 1<sup>ο</sup> βράδυ, στη γέφυρα της Παπαδιάς μετά την Καστανιά, (3) 2<sup>ο</sup> βράδυ, στη θέση Βίγλα, (4) 3<sup>ο</sup> βράδυ, στον Πύργο έξω από τα Τρίκαλα (στη θέση που γινόταν το ζωπάζαρο), (5) 4<sup>ο</sup> βράδυ, στο γήπεδο της Καρδίτσας (στο σημείο που γινόταν το ζωπάζαρο), (6) Στάση το μεσημέρι στο Νέο Μοναστήρι, (7) Άφιξη στα Βρυσιά Φαρσάλων στη θέση Αλογοπάτι.



## 2η Διαδρομή Τρίκαλα – Γαρδίκι & επιστροφή

Οι Ασπροποταμίτες Βλάχοι του Γαρδικίου ξεχειμάζαν συνήθως στην πεδινή περιοχή των Τρικάλων. Το ταξίδι για το Γαρδίκι ξεκινούσε στα μέσα Μαΐου και διαρκούσε συνήθως 3 ημέρες, μέσα από μια διαδρομή 70 περίπου χιλιομέτρων και περιλάμβανε δύο διανυκτερεύσεις: στη Πύλη και στο Νεραϊδοχώρι (γέφυρα Αγ. Βησσαρίωνα και Παλιοβετερνίκο). Τα 5.000 περίπου αιγοπρόβατα του χωριού οργανωμένα σε τσελιγκάτα και κοπάδια ανέβαιναν στο χωριό τον Μάιο, διασχίζοντας πανέμορφα τοπία και επέστρεφαν στον κάμπο στα τέλη των φθινοπώρου.

Κατά την άνοδο τα τσελιγκάτα ξεκινούσαν αργά το βράδυ (ή νωρίς το πρωί) από τα Τρίκαλα και κάνανε το πρώτο κονάκι (διανυκτέρευση) στη γέφυρα του Αγ. Βησσαρίωνα δίπλα στην Πύλη, πριν αρχίσει ο ανηφορικός δρόμος. Την επόμενη ημέρα, περνούσαν τις πλαγιές του Κόζιακα και κάνανε μεσημεριανή στάση στην Τύρνα (Ελάτη) και από εκεί στο Παλιοβετερνίκο (κοντά στο Νεραϊδοχώρι) για διανυκτέρευση. Εναλλακτικά, η πορεία από την Ελάτη κατευθυνόταν προς τα Περτουλιώτικα λιβάδια και στη συνέχεια στη θέση Παλιοβετερνίκο. Από εκεί υπήρχαν πάλι δύο εναλλακτικές διαδρομές: η μία προς το χωριό Πύρρα και η άλλη ακολουθούσε τη ροή του Καμναϊτικού ποταμού. Και οι δύο διαδρομές κατέληγαν για μεσημεριανό κονάκι (στάση) στη θέση Ασφάκα. Από την Ασφάκα μέχρι το βράδυ η πορεία κατέληγε στο Γαρδίκι.



Εικόνα 3.2: Η διαδρομή Τρίκαλα - Γαρδίκι

Στην πορεία τα караβάνια συναντούσαν νερόμυλους, μαντάνια, βρύσες, χάνια, ξωκλήσια, μοναστήρια, ελατοδάση. Στο Γαρδίκι οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι

παρέμειναν μέχρι του Αγ. Δημητρίου ακολουθώντας στη συνέχεια την αντίστροφη πορεία για την κάθοδο προς την περιοχή των Τρικάλων.

### 3η διαδρομή: Νέο Μοναστήρι- Ανθούσα & επιστροφή

Στην Ανθούσα Ασπροποτάμου μετακινούνταν κτηνοτρόφοι όπου κατά τους χειμερινούς μήνες βρίσκονταν στην περιοχή του Νέου Μοναστηρίου. Η Ανθούσα είχε περίπου 7- 8 χιλιάδες αιγοπρόβατα έως και τη δεκαετία του '70. Η μετακίνηση από τα πεδινά στα ορεινά γινόταν του Αγίου Γεωργίου στις 23 Απριλίου και η επιστροφή τους, στην χειμερινή κατοικία, του Αγίου Δημητρίου στις 26 Οκτωβρίου. Στην περιοχή του Νέου Μοναστηρίου υπήρχαν 10 τσελιγκάτα που πήγαιναν στην περιοχή του Ασπροποτάμου.

Μέχρι το 1950 περίπου η μετακίνηση γινόταν με τα πόδια, αλλά αργότερα χρησιμοποιούσαν το τρένο από τα Παλαιοφάρσαλα μέχρι την Καλαμπάκα (δεκαετία 1960). Από τις αρχές του 1970 μέχρι και σήμερα η μεταφορά των ζώων πραγματοποιείται με φορτηγά.

Η διαδρομή με τα πόδια συνήθως ήταν: Νέο Μοναστήρι – Γραμματικό - Σοφάδες – Καρδίτσα –Αρτεσιανό–Τρίκαλα –Καλαμπάκα – Καστανιά – θέση Καταβόθρα – θέση Παλαιοκοντοβάσδα και μετά από 2 μέρες έφταναν στην Ανθούσα Ασπροποτάμου. Η απόσταση που διανύανε ήταν περίπου 130 χιλιόμετρα. Ουσιαστικά ταξίδευαν δίπλα στην οδική κεντρική αρτηρία της διαδρομής Νέο Μοναστήρι, Δομοκού, Καλαμπάκας. Η χρονική διάρκεια της μετακίνησης την άνοιξη ήταν 12-13 μέρες. Στα σημεία που επέλεγαν να σταματήσουν υπήρχε δυνατότητα για βόσκηση και επάρκεια σε νερό. Για να διανυκτερεύσουν έστηναν 3 φούρκες (ξύλα) και έριχναν πάνω βλάχικες μαλλίνες.

Κατά τη μετακίνηση την Άνοιξη κατασκεύαζαν μια αυτοσχέδια στρούγκα με 2 ξύλα και μια μαλλίνα και άρμεγαν τα ζώα 2 φορές την ημέρα, το πρωί και το βράδυ. Το γάλα το επεξεργάζονταν μόνοι τους κάνοντας φέτα. Όταν έβρισκαν κάπου να δώσουν το γάλα το έδιναν γιατί ήθελαν να αποφύγουν τη διαδικασία της επεξεργασίας. Στα βουνά υπήρχε γαλατάς που έπαιρνε το γάλα και το έκανε κασέρι και κεφαλοτύρι.



**Εικόνα 3.3:** Η διαδρομή Νέο Μοναστήρι - Ανθούσα

Το φθινόπωρο για να μετακινηθούν από την Ανθούσα Ασπροποτάμου στο Νέο Μοναστήρι ακολουθούσαν την ίδια διαδρομή. Κατά τη επιστροφή στα πεδινά ταξίδευαν 1 μήνα περίπου με τα πόδια γιατί ήθελαν να φτάσουν όσο γίνεται πιο αργά, αξιοποιώντας τα βοσκοτόπια της διαδρομής.

#### 4η διαδρομή : Τρίκαλα -Κρασιά & επιστροφή

Η διαδρομή που ακολουθούσαν τα Κρασιώτικα κοπάδια, για να έρθουν στο χωριό τους από τα Τρίκαλα, ήταν μέσω της γέφυρας της Σαρακίνας. Διανύανε μια απόσταση 52 χιλιομέτρων με μία διανυκτέρευση. Στην περίοδο του μεσοπολέμου υπήρχαν 32 χιλιάδες αιγοπρόβατα ενώ κατά τη δεκαετία του '60 υπήρχαν περίπου 10 χιλιάδες τα οποία μετακινούνταν τον Απρίλιο από τα πεδινά προς τα ορεινά ενώ η κάθοδος γινόταν τον Οκτώβριο, για να εξασφαλίζουν την απαραίτητη βοσκή. Φτάνοντας από τα Τρίκαλα στη Σαρακίνα κατευθύνονταν για διανυκτέρευση είτε στον Κουτσιλιά είτε στον Σαμαρά (χάνια της διαδρομής). Στη συνέχεια άρχιζαν οι ανηφόρες οι οποίες τελείωναν στη θέση Μπάμπα. Πριν την Κρασιά η διαδρομή περνούσε από τα Κονάκια των Σαρακατσαναίων.

Επιπλέον κάποιοι Κρασιώτες ξεχείμαζαν εκτός της πόλης των Τρίκαλα (στα χωριά Φανερωμένη και Φαρκαδόνα), στη περιοχή των Φαρσάλων (Υπέρεια και Σταυρός), στο Μικρό βουνό, το Ψυχικό και το Λουτρό της Λάρισας (κοντά στην Κρασιά

Ελασσόνας), στον Παλαμά και στο Πέτρινο Παλαμά Καρδίτσας. Η διαδρομή από την Υπέρεια (Χατζόμπασι) Φαρσάλων διαρκούσε συνολικά 6-7 ημέρες με τα πόδια.

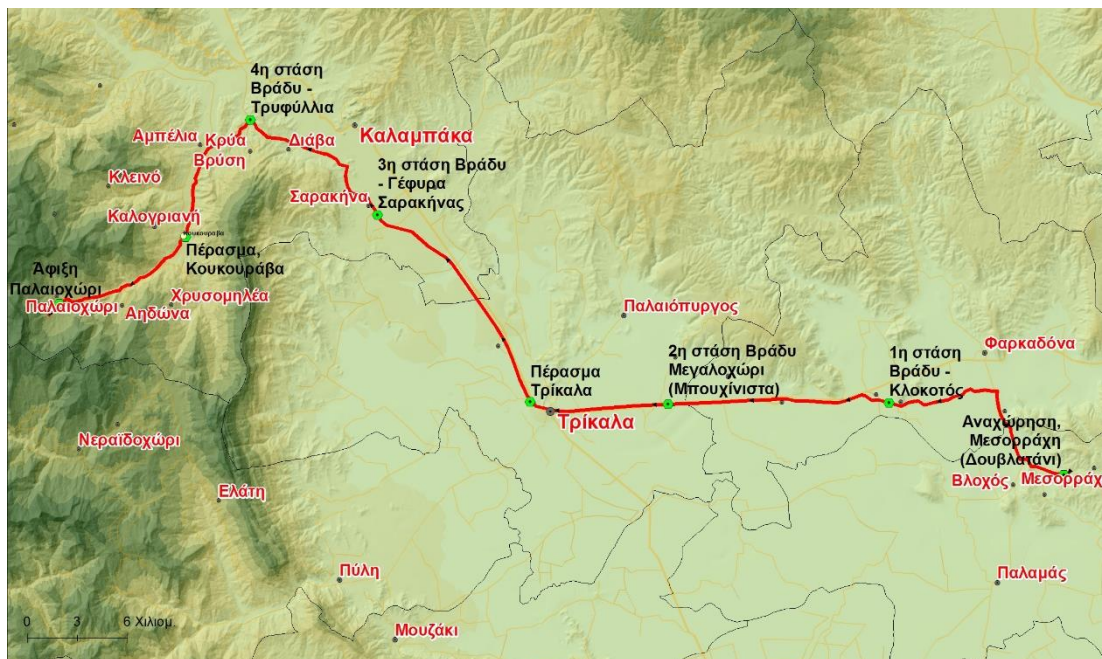


Εικόνα 3.4: Η διαδρομή Τρίκαλα - Κρανιά

#### 5η Διαδρομή: Μεσσοράχη - Παλαιοχώρι & επιστροφή

Η απόσταση της βλαχόστρατας από το Δουβλατάνι (Μεσσοράχη) μέχρι το Παλαιοχώρι, είναι 82 περίπου χιλιομέτρων. Τα κοπάδια τη διανύανε σε 5-6 ημέρες ανάλογα με τον καιρό. Το Παλαιοχώρι μέχρι το 1988 διατηρούσε 2.500 περίπου γιδοπρόβατα, τα οποία ξεχειμάζανε εκτός από το Δουβλατάνι και στα Φάρσαλα.

Τον Μάιο η διαδρομή που ακολουθούσαν για τα ορεινά ήταν: Αναχώρηση από Δουβλατάνι, περνούσαν έξω από τα χωριά Αγ. Δημήτριος – Βλοχός και στο Κεραμίδι περνούσαν τον Πηνειό ποταμό. Στη συνέχεια ακολουθούσαν το ανάχωμα μέχρι τον Κλοκοτό όπου ήταν η πρώτη διανυκτέρευση. Την επόμενη μέρα ακολουθούσαν τον δρόμο από το χωριό Γεωργανάδες έως το Μεγαλοχώρι (Μπουχουνίτσα). Εδώ γινόταν η δεύτερη διανυκτέρευση. Η Σαρακίνα ήταν ο επόμενος σταθμός διανυκτέρευσης, ενώ η τέταρτη διανυκτέρευση γινόταν στη θέση λάκες κοντά στο χωριό Κρύα Βρύση. Η συνέχεια της διαδρομής γινόταν στην ανατολική όχθη του Κλεινοβίτικου ποταμού και το πέρασμα στην απέναντι όχθη γινόταν στη θέση Κουκουράβα (χωρίς γεφύρι) για να καταλήξει στο χωριό Παλαιοχώρι.



**Εικόνα 3.5:** Η διαδρομή Μεσοράχη - Παλαιοχώρι

Στα 1000 μέτρα περίπου υψόμετρο η περιοχή του Παλαιοχωρίου έχει υπέροχα λιβάδια. Στο χωριό υπήρχε νερόμυλος, νεροπρίονο και νεροκορδέλλα (λειτουργούσαν μέχρι το 1960). Το χωριό κάποτε είχε και πολλά μελίσσια με κυψέλες φτιαγμένες από φλούδα ελάτου. Ανάλογα και με τις καιρικές συνθήκες, τον Οκτώβρη, ακολουθούσαν την ίδια διαδρομή, για επιστροφή στα πεδινά και στη χειμερινή τους κατοικία (Μεσοράχη).

### 6η Διαδρομή: Χαλίκι - Δενδροχώρι & επιστροφή

Το βορειότερο χωριό του Ασπροποτάμου είναι το Χαλίκι όπου βρίσκεται σε υψόμετρο 1150 μέτρων. Πλούσιοι βοσκότοποι και άφθονες πηγές υπάρχουν στην ευρύτερη περιοχή του Χαλικίου (πηγή Φονίσκα, Βερλίγκα κ.α.). Εδώ βρίσκονται και οι πηγές του Αχελώου ποταμού όπου οι ντόπιοι τον ονομάζουν, Ασπροπόταμο. Το Χαλίκι αποτελούσε και αποτελεί βασικό προορισμό των μετακινούμενων κτηνοτρόφων. Ακόμα και σήμερα περίπου 7.000 αιγοπρόβατα μετακινούνται στο Χαλίκι από την περιοχή των Φαρσάλων.

Η βλαχόστρατα από το Χαλίκι Ασπροποτάμου μέχρι και το Δενδροχώρι Φαρσάλων, είναι απόσταση 150 περίπου χιλιομέτρων και διαρκούσε 7 ημέρες (με τα πόδια) ανάλογα με τον καιρό.

Στα τέλη Οκτωβρίου η διαδρομή που ακολουθούσαν οι τσομπάνηδες με τα κοπάδια τους, για τα πεδινά ήταν: Αναχώρηση από το χωριό νωρίς το πρωί. Πρώτη στάση (1<sup>ο</sup> βράδυ), στην κοιλάδα, στη θέση Παλαιοκοντοβάσδα (κοντά στα ερείπια του χωριού

Γοδοβάσδα) και σε υψόμετρο 1000 μέτρων. Δεύτερη στάση (2<sup>ο</sup> βράδυ), στη θέση Καταβόθρες, σε υψόμετρο 900 περίπου μέτρων. Τρίτη στάση (3<sup>ο</sup> βράδυ), κοντά στο μοναστήρι του Αγ. Νικολάου, σε υψόμετρο 600 μέτρων. Τέταρτη στάση (4<sup>ο</sup> βράδυ), στη θέση βίγλα, δίπλα στον Πηνειό ποταμό, απέναντι από την Καλαμπάκα. Αφού περνούσαν τη γέφυρα της Σαρακηνάς έκαναν στάση στον Πύργο Τρικάλων (5η στάση-(5<sup>ο</sup> βράδυ)). Ακολουθώντας τον βασικό οδικό άξονα περνούσαν έξω από την Καρδίτσα και διανυκτερεύανε κοντά στους Σοφάδες (6η στάση-(6<sup>ο</sup> βράδυ)). Τέλος, την επόμενη περνούσαν από τα χωριά Γεφύρια, Σταυρό Φαρσάλων και αφού διασχίζανε το Ναρθάκιο Όρος φτάνανε στα βοσκοτόπια του Δενδροχωρίου για ξεχειμαδιό. Περίπου στα μέσα Μαΐου ακολουθούσαν την αντίστροφη διαδρομή για το χωριό Χαλίκι όπου και διαμένανε μέχρι και τον Οκτώβρη.



Εικόνα 3.6: Η διαδρομή Χαλίκι – Δενδροχώρι

### Συμπέρασμα

Στην εικόνα 3.7 που ακολουθεί απεικονίζονται συνολικά οι έξι βασικές διαδρομές όπως χαρτογραφήθηκαν (και περιγράφηκαν αναλυτικά πιο πάνω), μεταξύ της περιοχής του Ασπροποτάμου και της πεδιάδας της δυτικής Θεσσαλίας μέχρι και την νοτιοδυτική της απόληξη που είναι τα Φάρσαλα. Με γαλάζιο και με πορτοκαλί χρώμα απεικονίζονται το υδρογραφικό και το οδικό δίκτυο αντίστοιχα. Τέλος αποτυπώνονται οι βασικοί οικισμοί – πόλεις που σχετίζονται άμεσα με τη μετακίνηση των κτηνοτρόφων. Ο χάρτης αποτυπώνει ξεκάθαρα τον ζωτικό χώρο που χρησιμοποίησαν οι ασπροποταμίτες για την ανάπτυξη του ημινομαδικού χωροχρονικού συστήματός τους.



Εικόνα 3.7: Οι έξι βασικές διαδρομές μετακίνησης των κτηνοτρόφων

Αναδεικνύει επίσης, τα όρια στα οποία οργανώνεται ακόμη σήμερα η κοινωνικο - πολιτιστική και οικονομική ζωή αλλά και οικοδομείται η διπολική εδαφική περιοχή της ευρύτερης κοινότητας των ασπροποταμιτών.

### 3.2 Παρουσίαση των άυλων στοιχείων (λαογραφία, μουσική και τραγούδια, φορεσιές, τεχνογνωσία, γνώσεις, συλλογική μνήμη)

Στην περίπτωση της νομαδικής κτηνοτροφίας δίπλα στα υλικά στοιχεία και στις τεχνικές προσεγγίσεις (γεωργικές και κτηνοτροφικές πρακτικές) της κτηνοτροφικής δραστηριότητας που δημιουργήθηκε από τη διαχρονική άσκησή της και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των Ασπροποταμιτών θα πρέπει να προστεθεί και η ανθρωπολογική, πολιτιστική διάσταση της νομαδικής κληρονομιάς.

#### Γνώσεις (ποιμενική δραστηριότητα, μεταποίηση, σχέση ανθρώπου-φύσης), μουσικο-χορευτική παράδοση

Ο όρος γνώση ερμηνεύεται εδώ ως ένα σύνολο γνώσεων ορισμένων προσώπων ή μιας κοινότητας αποκτημένες περισσότερο μέσω της παρατήρησης, της εκμάθησης και/ή της εμπειρίας<sup>14</sup>. Η απόκτησή τους προϋποθέτει μια διαδικασία συνεχούς αφομοίωσης και οργάνωσης των γνώσεων από τα άτομα ή την ομάδα μιας κοινότητας γεγονός που είναι αντίθετο με την απλή συσσώρευση και συγκράτηση χωρίς πεδίο εφαρμογής. Αυτή η γνώση ενσωματώνει επομένως μια βιωμένη εμπειρία και πολλές

<sup>14</sup> Αυτή αντιδιαστέλλεται από τη γνώση (*connaissance*) η οποία αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο τομέα εξωτερικό του υποκειμένου (γνώση πχ μιας γλώσσας) και χρησιμοποιείται ως όρος στον πληθυντικό: χρηστικές, πρακτικές κτλ. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Savoir>

σχετικές πληροφορίες. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι επομένως η σχέση γνώσης, πεδίου εφαρμογής και εμπειρίας όπως αυτή εγγράφεται και εντοπίζεται σε διάφορους τομείς της οργανωμένης ζωής του Ασπροποτάμου. Πρόκειται στην πραγματικότητα για την ικανότητα των ομάδων και ατόμων της κοινότητας να κεφαλαιοποιήσουν ανάλογα τις εμπειρίες τους με βάση τις παραδοσιακές γνώσεις που κατέχουν και οι οποίες υποδιαιρούνται σε εξειδικευμένες γνώσεις.

Σ' αυτή τη βάση η κοινότητα του Ασπροποτάμου διαθέτει κοινή γνώση για την οργάνωση και διαχείριση της ορεινής περιοχής με βάση την ποιμενική ημινομαδική δραστηριότητα. Αυτή η γνώση αποτελεί συνιστώσα της ταυτότητάς της γι' αυτό το μέλλον της κοινότητας συνδέεται κατά γενικό τρόπο με τη διατήρηση αυτής της άυλης κληρονομιάς. Άλλοι βασικοί τομείς γνώσεων στην περίπτωση του Ασπροποτάμου και οι οποίοι θα παρουσιαθούν πιο αναλυτικά στη συνέχεια σε συνδυασμό με την τεχνογνωσία και τις τεχνικές είναι αυτοί της:

- α. *αιιφορικής αξιοποίησης των βοσκοτόπων, της οργάνωσης του κοπαδιού και της μετακίνησης και της εκμετάλλευσης του δάσους,*
- β. *αναγνώρισης βοτάνων, των φαρμακευτικών τους ιδιοτήτων και των χρησών τους,*
- γ. *μεταποίησης κτηνοτροφικών πρώτων υλών και παρασκευής αγροτροφίμων με βάση το γάλα και παραδοσιακές συνταγές φαγητών.*
- δ. *επεξεργασίας και χρήσης πέτρας*
- ε. *πολιτιστικής δημιουργίας και έκφρασης (μουσικο-χορευτική παράδοση, γιορτή...)*

Η μόνιμη εγκατάσταση εκτός Ασπροποτάμου δεν περιορίζει την μετάδοση της γνώσης σχεδόν για όλες τις παραπάνω κατηγορίες. Εξαιρέση αποτελεί η εφαρμογή όσων έχουν ανάγκη το τοπικό περιβάλλον και τις απαραίτητες συνθήκες για να εφαρμοσθούν όπως η ποιμενική δραστηριότητα, η αναζήτηση βοτάνων κτλ. Στην πρώτη περίπτωση η μεταβίβαση και εφαρμογή των γνώσεων γίνεται στον περιορισμένο πλέον κύκλο των οικογενειών των κτηνοτρόφων που ανεβαίνουν με τα κοπάδια τους στον Ασπροπόταμο. Στη δεύτερη περίπτωση, αυτή η διαδικασία ακολουθείται από ομάδες αποδήμων τους καλοκαιρινούς μήνες.

#### Τεχνογνωσία, τεχνικές,

Οι γνώσεις συνδέονται άμεσα με τις τεχνογνωσίες και τις τεχνικές. Αυτές όντας πιο πρακτικές ενδιαφέρουν εδώ για τη συμβολή τους στην προσαρμογή των τεχνικών γνώσεων και των αγροτικών συστημάτων στο ορεινό περιβάλλον του Ασπροποτάμου: τεχνικές ποιμενικές αλλά και μεταποίησης (άλεση, οινοποίηση, κατασκευή τροφίμων) και έκφρασης και απόδοσης της μουσικο-χορευτικής κληρονομιάς. Η τεχνική δεν συνδέεται μόνο με την επεξεργασία της ύλης αλλά με τη συνολική δράση του ανθρώπου στην ύλη. Πρόκειται για ένα ευρύ τομέα που καλύπτει τόσο τον τρόπο



στάσης και λειτουργίας του σώματος (στο χορό) όσο και τον μετασχηματισμό των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος σε προϊόντα λιγότερο ή περισσότερο επεξεργασμένα (παραγωγή). Η τεχνική προσεγγίζεται εδώ μέσω τριών φαινομένων: α) τα αντικείμενα που είναι τα μέσα δράσης στην ύλη ασχέτως της διάστασής τους και την φυσική ή τεχνική προέλευσή τους (πχ μποτινέλο), β) οι διαδικασίες, κατανεμημένες σε αλυσίδες λειτουργίας που ομαδοποιούν χειρονομιακές ακολουθίες (ύφανση στον αργαλειό), γ) οι γνώσεις που κατέχουν οι δρώντες (πχ στην ύφανση: επεξεργασία μαλλιού, κλωστή και αργαλειός), οι οποίες ομαδοποιούν διαφορετικές λειτουργίες και χειρονακτικές ακολουθίες.

Στα διάφορα πεδία εφαρμογής του Ασπροποτάμου έχουν δημιουργηθεί συστήματα τεχνικών μέσω της εξασφάλισης πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των στοιχείων τα οποία κινητοποιούν (το ζεύγος χειρονομία-εργαλείο στη χρήση του μποτινέλου ή του κλαρίνου, ειδικές γνώσεις όπως η αλυσίδα κατασκευής φλοκάτων, βαφή, πλύσιμο σε δριστέλες κτλ)<sup>15</sup>. Έχουν επιτευχθεί δηλαδή στον Ασπροπόταμο ένα 2<sup>ο</sup> επίπεδο διάδρασης των τεχνικών φαινομένων με βάση ένα σύστημα που σχηματίζουν οι διάφορες τεχνικές της κοινότητας. Η δύναμη της «πολιτιστικής τεχνολογίας» του Ασπροποτάμου βασίζεται τελικά στις σχέσεις μεταξύ των παραπάνω τεχνικών συστημάτων και της κοινωνικής οργάνωσης στην οποία αυτά συμμετέχουν (κτηνοτρόφοι, παραγωγοί κασεριού, μεταφορείς και έμποροι, αλλά και τοπικοί μουσικοί, τραγουδιστές, χορευτές και πολιτιστικοί σύλλογοι).

Ο αποτελεσματικός συνδυασμός γνώσεων, τεχνογνωσιών και τεχνικών εντοπίζεται στους βασικούς τομείς που χαρακτηρίζουν τις παραγωγικές εξειδικεύσεις καθώς και τη ζωή και τον πολιτισμό της Κοινότητας και της περιοχής Ασπροποτάμου όπως αναλύονται παρακάτω:

α. ποιμενική δραστηριότητα (αειφορική αξιοποίηση βοσκοτόπων, οργάνωση του κοπαδιού και της μετακίνησης, και εκμετάλλευση του δάσους),

*Στην περίπτωση των ποιμενικών πρακτικών πρόκειται για τη γνώση των βοσκοτόπων (οι κτηνοτρόφοι αναγνωρίζουν τους υγιείς και ποιοτικούς βοσκοτόπους, τις επικίνδυνες ζώνες για τα ζώα, τα τοξικά φυτά που οδηγούν στο θάνατο των ζώων ή σε αποβολή), τη γνώση για τις φροντίδες των ζώων, την έγκαιρη αναγνώριση των συμπτωμάτων μιας ασθένειας, πρόγνωση καιρού με βάση τοπικά σημάδια.*

β. αναγνώριση και αξιοποίηση βοτάνων και των φαρμακευτικών τους ιδιοτήτων,

*Ειδικές γνώσεις αλλά και τεχνικές επεξεργασίας τους, δοσολογίες και χρήση,*

---

<sup>15</sup> *Techniques & Culture*, 56 | 2011, 114-131.

γ. μεταποίηση κτηνοτροφικών πρώτων υλών

*Καλύπτει όλες τις εργασίες γύρω από το γάλα και την παρασκευή γαλακτοκομικών προϊόντων και φαγητών (συνταγές, είδη τυριών, γιαούρτη, ...) και αγροτρόφιμα με χρήση γάλακτος (τραχανάς, πίτες κτλ)*

*Κλωστούφαντουργικά (επεξεργασίας μαλλιού, τρόποι ύφανσης και ετοιμασίας του τελικού προϊόντος (βαφή, δριστέλα), καθώς. Οι τόποι και τα σημεία μεταποίησης και παρασκευής βρίσκονται στις πεδινές περιοχές όπου είναι εγκατεστημένες οι βιοτεχνίες των επιχειρηματιών της κοινότητας αλλά και στα σπίτια όπου το έργο αναλαμβάνουν οι γυναίκες τόσο στον Ασπροπόταμο όσο και στην πεδιάδα (χειμαδιό).*

δ. επεξεργασία και χρήση πέτρας, ράφτες,

ε. πολιτιστική δημιουργία και έκφραση (μουσικο-χορευτική παράδοση, γιορτή)

Περιλαμβάνει τους χορούς, το τραγούδι, τη μουσική και τους ρυθμούς της καθώς και την αναγνώριση της ιδιαίτερης απόδοσης τοπικής μουσικής και τραγουδιών, τις μορφές αυτοσχεδιασμού των τοπικών χορών, την οργάνωση και τους κανόνες της γιορτής. Οι τεχνικές σχετίζονται με την ερμηνεία των τραγουδιών, απόδοση-επιτέλεση της μουσικής και αυτοσχεδιασμών στους χορούς.

Γιορτές

Ένα σύνολο γιορτών υφίσταται κυρίως την καλοκαιρινή περίοδο στον Ασπροπόταμο. Οι γιορτές οργανώνονται με την ευκαιρία της γιορτής του αγίου του κάθε χωριού ή της καθόδου προς τα χειμαδιά κτλ. Η μουσική και οι χοροί φανερώνουν λόγω της σχετικής ομοιότητας με τις γειτονικές περιοχές, τις ανταλλαγές και τη συμβίωση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες (χειμαδιά, μετακίνηση κτλ) αλλά διατηρούν μια ιδιαιτερότητα, τόσο στους ρυθμούς όσο και στις τεχνικές απόδοσης και επιτέλεσης της μουσικής από τους οργανοπαίχτες.

Η γιορτή και η μουσικοχορευτική παράδοση αποτελούν ταυτόχρονα ένα μέσο που επιτρέπει ακόμη την ενίσχυση των δεσμών και της συνοχής αυτής της διασπαρμένης φαινομενικά κοινωνίας (μετά τη μόνιμη εγκατάσταση) αλλά και την αναπαραγωγή αυτής της άυλης κληρονομιάς. Οι γιορτές οργανώνονται μέχρι σήμερα στο χώρο και στο χρόνο ακολουθώντας την οργάνωση της ημινομαδικής ζωής: το χειμώνα στους τόπους μόνιμης πλέον εγκατάστασης οι πολιτιστικοί σύλλογοι από το κάθε ορεινό χωριό, ορίζουν την ημέρα γιορτής, το καλοκαίρι ακολουθώντας πιστά το ημερολόγιο με βάση την παραδοσιακά ορισμένη ημερομηνία η οποία πάντα ταυτίζεται με την ημερομηνία εορτασμού του τοπικού πολιούχου. Η γιορτή στο βουνό διατηρεί επομένως, ταυτόχρονα το διπλό χαρακτήρα της θρησκευτικής και κοινωνικής εκδήλωσης. Η εξαιρετική παγκόσμια αξία συσχετίζεται **επομένως** με την κοινωνική οργάνωση και συνδέεται με την μουσικοχορευτική καλλιτεχνική παράδοση. Αυτή αξιολογείται με βάση τη δεξιοτεχνία των μουσικών (οι οποίοι πρέπει να είναι ντόπιοι)

αλλά και των χορευτών. Επίσης, τα τραγούδια, όντας δίγλωσσα αναφέρονται στον νομαδικό πολιτισμό αλλά και σε υψηλές αξίες ανθρώπινες όπως η αλληλεγγύη, η συνεργασία και εκφράζουν τη συνύπαρξη με τις γειτονικές πληθυσμιακές ομάδες.

Ο τελετουργικός χρόνος ταυτίζεται με το βουνό και το καλοκαίρι. Την περίοδο αυτή ενισχύονται οι δεσμοί και η ταυτότητα των μελών της κάθε κοινότητας με τη συμμετοχή τους στα πανηγύρια, τα οποία επιτελούνται σε όλα τα χωριά. Σημείο εκκίνησης του τελετουργικού χρόνου για τη νότια Πίνδο, πιο συγκεκριμένα για τους Βλαχόφωνους ημινομάδες, είναι το Σιγκέντρο (Αγίου Πέτρου στην αρχή, Σύναξις 12 Αποστόλων αργότερα) στις 30 Ιουνίου. Τότε, οι κτηνοτρόφοι ανεβαίνουν πιο ψηλά, στα πάνω μαντριά στην Τζούρτζια. Η περίοδος κλείνει στις 15 Σεπτεμβρίου. Παρόλα αυτά, το βάρος πέφτει στην Αγία Παρασκευή στις 26 Ιουλίου, του Σωτήρος στις 6 Αυγούστου και της Κοίμησης της Θεοτόκου στις 15 Αυγούστου. Το ενδιαφέρον εδράζεται στη διαφοροποίηση των δύο πλευρών της νότιας Πίνδου όσον αφορά το κεντρικό πανηγύρι. Η δυτική οργανώνει την κορύφωση του τελετουργικού της χρόνου γύρω από το Δεκαπενταύγουστο, ενώ η ανατολική προτιμά την Αγία Παρασκευή, γεγονός που συνδέει τα Βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου με τα αντίστοιχα της κεντρικής Πίνδου.

Η κοινότητα του Ασπροποτάμου χρησιμοποιεί παραδοσιακές και νέες μορφές για να εκφρασθεί, μέσω των τοπικών χορών και της μουσικοχορευτικής της παράδοσης, όπως:

- η γιορτή της κοινότητας, στην πλατεία του χωριού ή σε προαύλια εκκλησιών,
- οι οικογενειακές εκδηλώσεις,
- οι χοροί της παρέας,
- οι εκδηλώσεις (Χοροεσπερίδες) των πολιτιστικών συλλόγων.

Οι κοινοτικοί χοροί είναι οι χοροί που διοργανώνονται την περίοδο του καλοκαιριού κατά την διάρκεια της ετήσιας πανηγυρης του χωριού ή σε κάποιο εξωκκλήσι κατά την ημέρα της γιορτής του. Οι κοινοτικοί χοροί γίνονταν για όλη την κοινωνία του χωριού υπό την φροντίδα του Δ.Σ. της (παλιάς) κοινότητας του κάθε χωριού ή με την φροντίδα εκπροσώπων της κοινωνίας κάθε χωριού, σήμερα δε με την φροντίδα των πολιτιστικών συλλόγων του κάθε χωριού.

Τα τελευταία χρόνια σε ορισμένα χωριά (τα μικρότερα συνήθως) έχει σταματήσει η τέλεση του εθίμου του κοινοτικού χορού. Αυτή η εξέλιξη φαίνεται λογική λόγω των δημογραφικών εξελίξεων, ωστόσο, σημασία έχει ότι οι γιορτές αυτές πραγματοποιούνται σε ορισμένα χωριά που καλύπτουν με την γεωγραφική κατανομή τους στην περιοχή. Στην πορεία του χρόνου σε ορισμένα χωριά παρατηρείται μια μετεξέλιξη του μικτού κοινοτικού χορού, αντρών γυναικών, σε καθαρά κοινοτικό χορό

γυναικών. Αυτό συνέβη γιατί οι άντρες άρχισαν σταδιακά να συμμετέχουν όλο και λιγότερο.

#### Οι χοροί και σκοποί του Ασπροποτάμου<sup>16</sup>

Οι χοροί του Ασπροποτάμου συνθέτουν μια ολοκληρωμένη διαδικασία επιτέλεσης της γιορτής:

- ◆ στα τρία: τραγούδια και μελωδίες που παίζονται σε μουσικό μέτρο 4/4 και 2/4. Κυκλικός χορός σε αργή κίνηση.
- ◆ ντουάου λάι φιάτι (δύο κορίτσια): τραγούδι που παίζεται σε μουσικό μέτρο 2/4. Παλιότερα χορευόταν σε γύρισμα συγκαθιστού αλλά και σε κυκλικό χορό.
- ◆ λα πάτρου τσιντζι μάρμαρι (στα τέσσερα πέντε μάρμαρα). Παίζεται σε μουσικό μέτρο 12/4 ή 8/4. Κυκλικός χορός σε αργή κίνηση αλλά δύσκολος χορεύεται ακόμη στα χωριά Χαλίκι, Ανθούσα, Κατάφυτο και λιγότερο στα χωριά Καλλιρρόη και Πολυθέα. Στα υπόλοιπα χωριά παρουσιάζεται μόνον μέσα από τις χορευτικές ομάδες των πολιτιστικών συλλόγων. Τα τραγούδια και οι μελωδίες που συναντώνται στο χορό αυτό είναι: Λα πάτρου τσιντζι μάρμαρι, Χανιώτικο οργανικό, η Βιργινάδα, η Μηλιά, το πράσινο μαντήλι.
- ◆ Γερόντικος: τραγούδια σε μουσικό μέτρο 4/4.
- ◆ Τσάμικο: παίζεται σε μουσικό μέτρο 6/8.
- ◆ Συρτό: παίζεται σε μουσικό μέτρο 7/4 και 2/4.
- ◆ Γαμήλιος: ειδικά τραγούδια και χοροί γ' αυτό το κορυφαίο κοινωνικό γεγονός. Παίζονται σε μουσικό μέτρο 4/4. Κυκλικός χορός σε αργή κίνηση. Πατινάδα,
- ◆ Πάρε τα γκιούμια κ'έλα: τραγούδι που παίζεται σε μουσικό μέτρο 8/4. Παλιός και δύσκολος χορός σε ζευγαρωτή διάταξη των «σιβασμενων» (αρραβώνες), έχει σχεδόν εκλείψει λόγω: α) της εξασθένηση του εθίμου των «σιβασμάτων» (το ζευγάρι χόρευε στην πλατεία παρουσία του χωριού, β) της δύσκολης χορευτικής φόρμας με υποδιαιρέσεις και παύσεις πάνω στο μουσικό μέτρο των 8/4.

Χοροί των οποίων τα τραγούδια αποδίδονται με το βλάχικο γλωσσικό ιδίωμα:

1. Λα πάτρου τσιντζι μάρμαρι λα σάσι κιτριτσιάλι : (Στα τέσσερα πέντε μάρμαρα στα πέντε λιθαράκια)
2. Βαγγιλίτσα ή Μαρ ντι κουνίκα νι' τ' αστιπτάει : (Βαγγιλίτσα από μικρή σε περίμενα).
3. Βούλω Τσιβούλω σοράνι Παρασκιβούλω : (Βούλω Τσιβούλω αδελφή μου, (μεταφορικά αγαπημένη μου) Παρασκιβούλω.
4. Ντουάου λάι φιάτι : (Δύο κορίτσια).

---

<sup>16</sup> Δήμας Γ., (2007), «Ο χορός στην παράδοση του Ασπροποτάμου», 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Ασπροπόταμος Τρικάλων 11-12-13 Μαΐου 2007

### Οι τεχνικές του χορού

Η τεχνική του χορού βασίζεται γενικά στην άρθρωση μεταξύ της κίνησης και του ρυθμού της μουσικής. Διακρίνουμε την εργασία εκτέλεσης του χορού, την απόδοση (κίνηση σώματος και χεριών) και τη δημιουργία μέσω του αυτοσχεδιασμού. Ο αυτοσχεδιασμός χρησιμοποιεί επίσης συγκεκριμένες τεχνικές.

Οι τεχνικές του χορευτή βασίζονται σε τρία στοιχεία: χρησιμοποίηση του χώρου, ο ρυθμός και ο χρόνος και τέλος η κίνηση του σώματος. Το τελευταίο δίνει μια αναγνωρίσιμη από τους παρατηρητές μορφή στο σώμα το οποίο και αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης. Οι καλοί χορευτές πατώντας πάνω στις βασικές βηματικές χορευτικές κινήσεις μπορούν να αυτοσχεδιάσουν με την ικανότητα όμως να μη διαταράσσουν τα βήματα της βασικής χορευτικής φόρμας του χορού που ακολουθούν οι υπόλοιποι. Πχ, στη χορευτική φόρμα του χορού «Στα Τρία» η επικεφαλής γυναίκα δείχνει τις χορευτικές της ικανότητες όταν 'παίζει βηματικά' με υποδιαιρέσεις των χορευτικών χρόνων του μουσικού μέτρου 4/4, κάνοντας μικρότερα και περισσότερα βήματα, χωρίς να ξεφεύγει από τη βασική φόρμα του χορού (Δήμας 2007).

Η πραγματοποίηση της γιορτής δεν γίνεται εντελώς αυθόρμητα. Υπάρχει οργάνωση και κανόνες που πρέπει να τηρούνται. Τον ρόλο του συντονιστή αναλάμβανε ο «χοράρχης» ο οποίος έπρεπε να γνωρίζει όλο το εθιμοτυπικό της οργάνωσης π.χ. την κοινωνική θέση του καθενός στο χωριό και ανάλογα τον τοποθετούσε στο χορό, τα τραγούδια, τις μελωδίες, τους χορούς και τις χορευτικές διατάξεις, τους τοπικούς χορευτικούς ρυθμούς και χορευτικούς σχηματισμούς. Αυτός επέβλεπε τους μουσικούς για τον τρόπο και το ύφος παιχνιδιού, ιδιαίτερα όταν αυτοί ήταν νέοι οργανοπαίχτες, ή καινούργιοι ως μουσικοί στην περιοχή. Σήμερα οι κανόνες αυτοί ακολουθούνται ως εθιμικοί από τους οργανωτές αλλά και από τους συμμετέχοντες με βάση την σχετική κοινή γνώση και εμπειρία

Φορεσιές: η παραδοσιακή γυναικεία φορεσιά του Ασπροποτάμου σταμάτησε να φοριέται από τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Κατασκευαζόταν τοπικά από ειδικά εργαστήρια. Παρουσιάζει πολλά κοινά στοιχεία με αυτή άλλων ορεινών χωριών της Ελλάδας με βλαχόφωνους πληθυσμούς, με χαρακτηριστικότερη τη φορεσιά του Μετσόβου<sup>17</sup>.

Η φορεσιά αποτελείται από το φουστάνι συνήθως σκούρου χρώματος, έχει μακριά μανίκια που διπλώνονταν και βαθύ στρόγγυλο άνοιγμα στο στήθος. Στο τελείωμα του

---

<sup>17</sup> Μπαλαμώτη Φανή (2007). Στην κεντημένη σου ποδιά μωρ' βλάχα. Μια περιγραφική και ερμηνευτική προσέγγιση της γυναικείας φορεσιάς του Ασπροποτάμου, με έμφαση στον ρόλο της ποδιάς. 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Ασπροπόταμος Τρικάλων 11-12-13 Μαΐου 2007.

φουστανιού και στην άκρη των μανικιών και του λαϊμού υπάρχει κέντημα (με χρυσή κλωστή στις επίσημες φορεσιές). Κάτω από το φόρεμα φοριόταν πουκάμισο εφαρμοστό που το μπροστινό του μέρος που φαινόταν κάτω από το άνοιγμα του φορέματος ήταν συνήθως σκουρόχρωμο βελούδο, ενώ τα μανίκια που πρόβαλαν κάτω από τα αναδιπλωμένα μανίκια του φορέματος ήταν από άλλο ύφασμα. Τον χειμώνα, η φορεσιά συνοδευόταν από το «φλοκάτο», είδος κάπας χωρίς μανίκια που σκέπαζε μόνο την πλάτη, από μάλλινο ύφασμα που γύρω-γύρω είχε κόκκινη φάσα. Η ποδιά ήταν απαραίτητο συμπλήρωμα της φορεσιάς, όπως και το μαντίλι στο κεφάλι. Το στόλισμα αποτελούσαν διάφορα χρυσά κοσμήματα στο στήθος καθώς και η ασημένια συνήθως ζώνη.

Οι Ασπροποταμίτισες υιοθέτησαν σχετικά νωρίς το δυτικότροπο ένδυμα, όπως μαρτυρούν προπολεμικές φωτογραφίες της δεκαετίας του '30. Αυτό οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι οι Ασπροποταμίτες κατέβηκαν νωρίτερα στις πόλεις και η αστικοποίηση ήταν αναπόφευκτη σε όλους τους τομείς. Σήμερα όλοι οι σύλλογοι διαθέτουν δεκάδες πρωτότυπες συλλογές αλλά και κατοπινά κατασκευασμένες τις οποίες χρησιμοποιούν στις διάφορες εκδηλώσεις. Έχουν διατηρήσει τη γνώση σχετικά με το υλικό κατασκευής, τα διάφορα τμήματα που αποτελούν την φορεσιά και τέλος τον τρόπο με τον οποίο φοριέται η φορεσιά (δέσιμο μαντηλιού κτλ).

### Λαογραφία-Παραμύθια

Ένα πλούσιο υλικό λαογραφικού περιεχομένου έχει καταγραφεί από δεκάδες ερασιτέχνες λαογράφους αλλά και ερευνητές σε εκδόσεις που επιμελήθηκαν και εξέδωσαν οι ίδιοι ή οι πολιτιστικοί σύλλογοι της περιοχής. Το υλικό αυτό έχει συγκεντρωθεί από την ερευνητική ομάδα του παρόντος έργου και μπορεί να αξιοποιηθεί για ιστορικές έρευνες αλλά και για παιδαγωγικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Ο Αλέξανδρος Χατζηγάκης, δημοσιεύει 340 παραδόσεις με τις εξής πιο σημαντικές κατηγορίες<sup>18</sup>. Παλιές ιστορίες: 34, Χώρες-τόποι: 5, Βουλιαγμένοι τόποι-πολιτείες: 5, Βασιλιάδες-ρηγάδες: 15, αντρειωμένοι γίγαντες: 29, Αρχαία κτίρια-μάρμαρα: 9, Άγιοι: 26, Εκκλησίες: 13, Ουρανός-άστρα: 5, Μαρμαρώματα: 9, Φυτά: 3, Ζώα: 13, Θηρία: 5, Δράκοι: 9, Στοιχειά-στοιχειωμένοι τόποι: 17, ποιμενικοί δαίμονες: 5, Καλλικάντζαροι: 4, Νεράιδες: 25, Λάμιες-Στρίγγλες: 4, Μάγοι-μάγισσες: 5, Διάβολος: 11, Φαντάσματα: 15, Ασθένειες: 4, Μοίρες: 4, Νεκροί και ψυχές: 19, Βρυκόλακες: 16.

Αναφέρονται ιδιαίτερα οι παραδόσεις που συνδέονται με την προστασία της πανίδας και των δασών (παραδόσεις για ελάφια και δευτερευόντως για άλλα ζώα κριάρι, τραγί κ.ά.). Κατά την Καμηλάκη (2007), οι παραδόσεις αυτές δείχνουν (πχ «τα λάφια του

<sup>18</sup> ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ ΚΑΜΗΛΑΚΗ (2007) Παραδόσεις του Ασπροποτάμου. Μια ανάγνωση της συλλογής του Αλεξ. Χατζηγάκη. Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Ασπροπόταμος Τρικάλων 11-12-13 Μαΐου 2007.

Χριστού») το βαθιά οικολογικό μήνυμα ότι η διεκδικητική και επιθετική παρουσία του ανθρώπου στους ίδιους χώρους μπορούν να διαταράξουν την οικολογική ισορροπία.

### Συλλογική μνήμη (ΣΜ)

Όλες αυτές οι παραδόσεις γύρω από την ποιμενική δραστηριότητα, τις γιορτές κτλ, τροφοδοτούν τη ΣΜ. Η δυναμική που προκύπτει πηγάζει από το γεγονός ότι υφίσταται ακόμη η γενιά των ανθρώπων που έχουν βιώσει τη νομαδική δραστηριότητα και διαθέτουν ακόμη άμεσες εμπειρίες σχετικές με τη λειτουργία και την έκφραση της ΝΠΚ. Η μνήμη αυτή εκδηλώνεται ιδιαίτερα με την μουσικοχορευτική παράδοση, τα έθιμα και τις γιορτές αλλά και με την προφορική αφήγηση μικρών ιστοριών, παραμυθιών κτλ. Η ιστορία της περιοχής αποτελεί επίσης, μέρος της ΣΜ γιατί μεταφέρει ορισμένες αρχές και αξίες που διατηρούν μια ηθική διάσταση και μπορούν εύκολα να μεταφέρονται στα παιδιά. Η τροφοδότηση και η έκφραση της ΣΜ διατηρεί ένα συνδυασμό συλλογικής και οικογενειακής δράσης<sup>19</sup>. Στην περίπτωση της Κοινότητας Ασπροποτάμου η προσπάθεια που καταβάλλεται για τη διατήρηση και διάχυση της ΣΜ φαίνεται να συμβάλλει στη συνοχή μεταξύ των μελών της κοινότητας ως κοινή γνώση (επαγγελματική επιτυχία, παραδείγματα αλληλεγγύης, κτλ).

Η προφορική αφήγηση συμβάλλει στην διαχρονική οικοδόμηση της ταυτότητας. Τα συνιστώντα στοιχεία της παράδοσης προσφέρουν κανονιστικές παραστάσεις που σχετίζονται με σύνολα ηθικών κανόνων, στάσεων και συμπεριφορών και αξιοποιούνται από την κοινότητα. Συγκροτούν ένα αφηγηματικό σώμα που τροφοδοτεί τη συλλογική μνήμη των μελών της κοινότητας. Σε κάθε περίπτωση αυτή η παράδοση συνιστά μια πηγή αξιολόγησης (Licata κα., 2007) και σύγκρισης με άλλες κοινότητες επιτρέποντας τον εντοπισμό και των διαφορών αλλά και της συγγένειας (πχ μουσική, χοροί, επάγγελμα κτλ).

Το διακύβευμα στην εξέλιξη της κοινότητας συνδέεται με την ικανότητά της να αναπροσδιορίζει το περιεχόμενο της μεταβίβασης αυτών των αναπαραστάσεων με βάση ότι αυτές μοιράζονται από τα μέλη και συμβάλλουν κάθε φορά στο αίσθημα της συνοχής των μελών της κοινότητας. Αυτό σημαίνει ότι η ΣΜ δεν περιορίζεται μόνο στις αναμνήσεις των παλιών κληρονομημένων συλλογικών πρακτικών της ποιμενικής δραστηριότητας. Περιλαμβάνει επίσης, φαινόμενα που συνδέονται με ανανεώσιμα επίπεδα εμπειριών όπως των επιχειρηματιών του γαλακτοκομικού τομέα, των νέων κτηνοτροφικών μονάδων αλλά και της διαδρομής επιχειρηματιών, επιστημόνων, καλλιτεχνών καθώς και των οικογενειών τους και των «σχολείων» των πολιτιστικών συλλόγων. Οι παραγωγοί, οι μεταποιητές, οι έμποροι έχουν ανάγκη να γνωρίσουν τις

---

<sup>19</sup> Maurice Halbwachs (1925). *Les cadres sociaux de la mémoire*.

εμπειρίες των παλιότερων. Στο εσωτερικό της κοινότητας ασπροποταμιτών η ανταλλαγή και μετάβαση εμπειριών και συμβουλών γίνεται σ' αυτό το πλαίσιο.

Αν η κοινότητα διατηρεί την ικανότητα να αναγάγει την ΣΜ<sup>20</sup> πέρα από τη σφαίρα της προσωπικής εμπειρίας αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επικοινωνιακή δύναμη των συμβόλων που χρησιμοποιεί. Η συμβολική ενσωμάτωση του τόπου συμβάλλει στη συνοχή της κοινότητας και άρα στο ρόλο της ΣΜ εφόσον συνδέεται όλο και περισσότερο με το γεγονός ότι ο τόπος που ταυτοποιείται συλλογικά και γίνεται αντικείμενο επικοινωνίας μετατρέπεται εκ νέου σε τόπο αναφοράς αλλά και προσφοράς επαγγελματικής προοπτικής (γαλακτοκομία, τουρισμός). Ιδιαίτερα όταν εμφανίζεται ως θεμελιωτής της αλληλεγγύης και της αμοιβαιότητας για τα κοινωνικά και επαγγελματικά δίκτυα. Φαίνεται, τελικά ότι *περισσότερο και από τα πρόσωπα και τα αντικείμενα, ο τόπος ανήκει στη συλλογική μνήμη λόγω της κεντρικής θέσης που κατέχει στη διαμόρφωση της ταυτότητας της κοινότητας των ασπροποταμιτών*. Η θέση «Τρία Ποτάμια» εξελίσσεται σε εμβληματικό χώρο της Ασπροποταμίτικης συνείδησης και εντοπιότητας. Αυτή η εξέλιξη δίνει στην συμβολική ενσωμάτωση τη δυνατότητα να θέτει την ανάμνηση πάνω από την προσωπική σφαίρα έτσι ώστε η επικοινωνία της να γίνεται σε μια σφαίρα κοινή και δημόσια.

Η ΣΜ καλύπτοντας τη μνήμη η οποία επηρεάζει την σημερινή ταυτότητα της ομάδας αποτελεί το βασικό διακύβευμα για τη διατήρησή της ιδιαίτερα λόγω της μόνιμης εγκατάστασης της Κοινότητας εκτός περιοχής. Η δύναμη της ΣΜ εξασφαλίζεται από το γεγονός ότι το σύνολο των μελών της κοινότητας μοιράζονται μια κοινή ιστορία και ταυτότητα. Η ΣΜ συμβάλλει στην αιτιολόγηση των ενεργειών της κοινότητας καθώς και στη συλλογική κινητοποίηση. Όμως, ενώ προσφέρει στοιχεία σχετικά με το ποια είναι η κοινότητα και από πού έρχεται, η ΣΜ δεν προσδιορίζει ξεκάθαρα την μελλοντική κατεύθυνση και πορεία που θα πρέπει αυτή να ακολουθήσει (Liu et Hilton).

### Μεταβίβαση

Η κοινότητα διαθέτει ακόμη την ικανότητα να συντηρεί τις ενθυμήσεις της αναπαριστώντας το παρελθόν μέσω της διατήρησης, υπενθύμισης και αναγνώρισης αυτών των ενθυμήσεων. Η κοινότητα, συγκεντρώνει τα κοινά βιώματα διατηρώντας τα στο παρόν μέσω διαφόρων τρόπων. Στη διαδικασία μεταβίβασης εντάσσονται και οι γνώσεις, εμπειρίες και τεχνογνωσίες σχετικές με την ΝΠΚ και ιδιαίτερα αυτές που

---

<sup>20</sup> Barash Jeffrey Andrew, « Qu'est-ce que la mémoire collective ? Réflexions sur l'interprétation de la mémoire chez Paul Ricoeur », *Revue de métaphysique et de morale* 2/2006 (n° 50), p. 185-195. URL: [www.cairn.info/revue-de-metaphysique-et-de-morale-2006-2-page-185.htm](http://www.cairn.info/revue-de-metaphysique-et-de-morale-2006-2-page-185.htm) DOI : 10.3917/rmm.062.0185.



αντιστοιχούν σε στοιχεία που παραμένουν ενεργά (εξειδίκευση στην κτηνοτροφία και παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, μουσικο-χορευτική παράδοση, γιορτή...).

- ◆ στην οικογένεια: μετάδοση της ιστορίας στον οικογενειακό χώρο μέσω των παππούδων και σε ορισμένες στιγμές της οικογενειακής ζωής,
- ◆ στους επαγγελματικούς χώρους παραγωγής και μεταποίησης,
- ◆ στις συναντήσεις ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες (πλατείες, καφεενία κτλ),
- ◆ στις κάθε είδους γιορταστικές εκδηλώσεις (γάμοι, γιορτή, χορο-εσπερίδες κτλ)
- ◆ στα σχολεία των πολιτιστικών συλλόγων της κάθε κοινότητας με βάση τις προφορικές παραδόσεις.

Το ζήτημα που τίθεται γι' αυτές τις παραδοσιακές γνώσεις είναι σε ποιο βαθμό η εκπαίδευση μπορεί να συνεισφέρει συμπληρωματικά με γνώσεις, ικανότητες και τεχνογνωσίες για την βελτίωση της διαδικασίας μεταβίβασης αλλά και εξέλιξής τους. Τα σχολικά προγράμματα μπορούν να ενσωματώσουν στοιχεία αυτής της άυλης κληρονομιάς μέσω της συλλογής γραπτών κειμένων και οπτικο-ακουστικού υλικού αλλά και προσφοράς εμπειριών για να συμβάλλουν στην διαδικασία μεταβίβασης της ΝΑΠΚ.

### **3.3 Φορείς που εκπροσωπούν σήμερα τον νομαδικό πολιτισμό**

#### Πολιτιστικοί σύλλογοι

Οι βασικοί φορείς που εκπροσωπούν σήμερα την ΝΑΠΚ είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι οι οποίοι οργανώνονται ανά κοινότητα και οι περισσότεροι εδρεύουν στους τόπους μόνιμης εγκατάστασης των πληθυσμών του Ασπροποτάμου. Σ' αυτούς θα πρέπει να προστεθούν και οι σύλλογοι των αποδήμων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό καθώς επίσης, και τα Τοπικά Συμβούλια που εκπροσωπούν τις παλιές κοινότητες στους νέους Καλλικρατικούς Δήμους. Αυτοί εργάζονται κυρίως για τη διατήρηση και διαχείριση του πολιτιστικού αποθέματος αναλαμβάνοντας τη διοργάνωση πολιτιστικών και επιστημονικών εκδηλώσεων γύρω από τον πολιτισμό αυτόν. Στηρίζονται εν μέρει από την τοπική αυτοδιοίκηση. Στο δυναμικό αυτό θα πρέπει να γίνει αναφορά στην Ομοσπονδία Ασπροποτάμιων Συλλόγων Πολιτισμικής Ενότητας (Ο.Α.Σ.Π.Ε.) η οποία παρά το γεγονός ότι είναι πλέον ανενεργή σηματοδότησε μια νέα φάση κινητοποίησης και παρέμβασης στη σχέση κοινότητας και πολιτισμού. Ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1995 με τη συμμετοχή των συλλόγων Τζούρτζιας, Χαλικίου, Ανθούσας, Κρανιάς, Καλλιρρόης, Μηλιάς, Στεφανίου, Πολυθέας, Δολιανών, Καταφύτου, Γαρδικίου. Εξέφρασε τις νέες αντιλήψεις που εισάγονται από τους πολιτιστικούς συλλόγους στα αστικά κέντρα. Οι στόχοι της ομοσπονδίας ήταν: α) Διάσωση πολιτιστικής κληρονομιάς, β) Ανάδειξη της βλάχικης ιδιαιτερότητας των Ασπροποταμιτών και γ) Δημιουργία υποδομών και ανάπτυξη της περιοχής. Υπ' αυτήν

την έννοια, η ομοσπονδία επιχείρησε να πάρει τη σκυτάλη από την προπολεμική εποχή και τον Σύνδεσμο Κοινοτήτων.

Η πόλη των Τρικάλων αποτελεί τη βάση για τους προβληματισμούς και τα σχέδια για τον Ασπροπόταμο. Η Ο.Α.Σ.Π.Ε. επιχείρησε να μετασχηματίσει την αίσθηση της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς σε δράση για τη διάσωση και την αναγέννηση της περιοχής. Ως συλλογικό όργανο προσανατολίστηκε στη δράση τόσο στον Ασπροπόταμο όσο και στο αστικό κέντρο. Στη δεύτερη περίπτωση συμπεριλήφθηκαν οι εκδηλώσεις που συσπειρώνουν τους κατοικούντες στα Τρίκαλα με τη μορφή συγκεντρώσεων γυναικών, διοργάνωσης χορών και Ασπροποταμίτικων γλεντιών, ή με την κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας. Οι διάφορες πολιτιστικές και επιστημονικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται και στις δύο περιοχές αποτελούν κατά τον Αудиό, εκφάνσεις ενός πρακτικού λόγου για την ανάγκη συστηματοποίησης μιας νεο-Ασπροποταμίτικης συνείδησης. Οι καλοκαιρινές εκδηλώσεις ενισχύουν την άποψη ότι στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα και στις αρχές του 21ου διαμορφώθηκε και αποκρυσταλλώθηκε η αναπαράσταση του Ασπροποτάμου ως τόπος ενίσχυσης της συνοχής της κοινότητας. Η ομοσπονδία συνάντησε δυσκολίες γιατί στο μεταξύ οι κοινότητες του Ασπροποτάμου εντάχθηκαν σε ξεχωριστές διοικητικές ενότητες (Δήμος Αιθίων, Διευρυμένη Κοινότητα Ασπροποτάμου).

Οι φορείς που εκπροσωπούν σήμερα τοπικά τον νομαδικό πολιτισμό είναι όλα τα τοπικά συμβούλια της περιοχής και όσοι πολιτιστικοί σύλλογοι δραστηριοποιούνται.

Πολιτιστικοί Σύλλογοι (ΠΣ) περιοχής παρέμβασης	
ΠΣ Κρασιάς	ΠΣ Κατάφυτου
ΠΣ Πολυθέας	ΠΣ Ανθούσας
ΠΣ Αγ.Παρασκευής	ΠΣ Καλλιρρόης
ΠΣ Χαλικίου	Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Χαλικίου
ΠΣ Κοτρωνίου	Π-ΜΣ Αγ. Νικολάου
Π-ΜΣ Αθαμανίας	Ευεργητικός ΜΣ Γαρδικίου
Π-εξωραϊστικός Σ Δέσης	Π-Εξωραϊστικός Σ Δροσοχωρίου
Ευεργητικός-ΜΣ Καλογήρων	Ευεργητικός-ΜΣ Νεραϊδοχωρίου
Ευεργητικός-ΜΣ Περτουλίου	ΠΜΣ Πύρας
Σύλλογος Προστασίας Περιβάλλοντος Ν. Πίνδου & Μνημείων Αχελώου	

Με το σημαντικό έργο τους οι Πολιτιστικοί Σύλλογοι έχουν κατακτήσει μια ισχυρή θέση στη συνείδηση της ασπροποταμίτικης κοινότητας. Ωστόσο, ο τρόπος δραστηριοποίησης και η έλλειψη συνεργασίας θέτουν τα όρια της περαιτέρω συμβολής τους σε αποφάσεις που αφορούν τον μελλοντικό προσανατολισμό της περιοχής. Μια κοινή στρατηγική θα μπορούσε να στηριχθεί στην αξιοποίηση της εθνικής στρατηγικής για τον Πολιτισμό (2014-2020) για την ανάδειξη και ενεργοποίηση της ΝΠΚ. Παρά το πλήθος των δραστηριοτήτων τους έχουν (εκτός των χορευτικών μαθημάτων) ελάχιστα ασχοληθεί με το ανθρώπινο δυναμικό της κοινότητας. Θα μπορούσαν να αναλάβουν δράσεις εκπαίδευσης, απόκτησης δεξιοτήτων ιδιαίτερα των ανέργων αποφοίτων στον τομέα του Πολιτισμού. Τέλος, επειδή ο ρόλος αυτών των φορέων είναι καθοριστικός για τη ρύθμιση της σχέσης

πολιτισμού και οικονομίας όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ διατήρησης και αξιοποίησης των στοιχείων της ΝΠΚ, θα πρέπει να ενεργοποιηθούν περισσότερο προς την εκπαίδευση εμψυχωτών και προς την ποιοτική επιχειρηματικότητα (μέσω της στήριξης των Πολιτιστικών και Δημιουργικών προϊόντων) και να υποστηρίξουν την νεανική επιχειρηματικότητα στον τομέα του Πολιτισμού. Η εξασφάλιση ιδιότυπων υπηρεσιών στον Ασπροπόταμο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ενεργοποίηση και των πολιτιστικών συλλόγων προς αυτή την κατεύθυνση.

Στους παραπάνω φορείς θα πρέπει να προστεθούν και οι υπηρεσίες του δημόσιου τομέα όπως η Διεύθυνση Άυλης Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού, η 19<sup>η</sup> εφορεία βυζαντινών αρχαιοτήτων και η 5<sup>η</sup> εφορεία Νεωτέρων μνημείων, η Διεύθυνση Πολιτισμού της Περιφέρειας Θεσσαλίας και οι αντίστοιχοι οργανισμοί των Δήμων Καλαμπάκας και Πύλης. Η ενίσχυση της ικανότητας της από κοινού παρέμβασης στον τομέα της ΝΠΚ (προστασία, διατήρηση, ανάδειξη) προϋποθέτει αυτές οι ομάδες φορέων του κοινωνικού και δημόσιου τομέα να βελτιώσουν την ικανότητα ενεργούς συμμετοχής στις διαβουλεύσεις και στη λήψη σχετικών αποφάσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι τοπικοί σύλλογοι οι οποίοι θα πρέπει να δικτυωθούν και να εντάξουν στα καταστατικά τους στόχους υποστήριξης της ποιμενικής κτηνοτροφίας, διατήρησης των πολιτιστικών τοπίων και στοιχείων.

### **3.4 Εμπλεκόμενοι φορείς στην περιοχή ανάπτυξης του νομαδικού πολιτισμού**

Δύο στοιχεία χαρακτηρίζουν τα τελευταία χρόνια τους φορείς που εμπλέκονται στην περιοχή Ασπροποτάμου. Η διοικητική μεταρρύθμιση η οποία ενισχύει την αποκέντρωση και τη μεταφορά αρμοδιοτήτων προς τα κάτω και η ενδυνάμωση της τοπικής κλίμακας συμμετοχικού σχεδιασμού της ανάπτυξης. Στην πραγματικότητα, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, βρίσκεται σε εξέλιξη χωρίς να έχει ολοκληρωθεί, μια διαδικασία διαμόρφωσης του πλαισίου των αρμοδιοτήτων και των παρεμβάσεων στην οποία περιοχές όπως ο Ασπροπόταμος καλούνται να ενταχθούν ως εταίροι μέσω των τοπικών Δήμων. Το ζήτημα που τίθεται εδώ είναι η αποτελεσματικότητα της έμμεσης εκπροσώπησης αλλά και η θέση των κοινωνικών φορέων και των Τοπικών Συμβουλίων των υποπεριοχών όπως ο Ασπροπόταμος σε διαδικασίες διαβούλευσης του Δήμου με υπερκείμενες διοικητικές ενότητες και ομάδες φορέων. Η αποτελεσματικότητα αυτής της συμμετοχής εξαρτάται από την ικανότητα της περιοχής να εκπροσωπηθεί, διαβουλευθεί στις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό του Δήμου και κατά τη διαμόρφωση μιας αναπτυξιακής πρότασης ή ενός ολοκληρωμένου σχεδίου ανάπτυξης και παρεμβάσεων που την αφορά άμεσα.

Περιφέρεια Θεσσαλίας, Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων
Αποκεντρωμένη Διοίκηση Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας
Δασαρχεία- Δ/νσεις Δασών: Καλαμπάκας και Τρικάλων
Γενική Διεύθυνση Δασών και Αγροτικών Υποθέσεων
Διεύθυνση Συντονισμού και Επιθεώρησης Δασών
Διεύθυνση Δασών Ν.Τρικάλων
Διεύθυνση Δασών Λάρισας
Διεύθυνση Περιβάλλοντος και Χωρικού Σχεδιασμού Θεσσαλίας
Φορέας Διαχείρισης Ν. Πίνδου Natura 2000 (Φ. Διαχείρισης Εθνικών Δρυμών Βίκου-Αώου & Πίνδου
Περιφέρεια Θεσσαλίας, Π.Ε. Τρικάλων, Δ/νση Αγροτικής Οικονομίας & Κτηνιατρικής
Διεύθυνση Πολιτισμού
ΛΔ' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων
19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Τρικάλων
5η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων
Περιβαλλοντικές οργανώσεις : α) Καλλιστώ και β) Αρκτούρος
Μητρόπολεις : 1) Σταγών και Μετεώρων και β) Τρίκκης και Σταγών
Δήμοι περιοχής παρέμβασης: Πύλης και Καλαμπάκας
ΚΕΝΑΚΑΠ
Ένωση- Αγροτικός Συνεταιρισμός Τρικάλων
Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Καλαμπάκας
Αγροτικός Συνεταιρισμός Αγελαδοτρόφων & Προβατοτρόφων Δ. Θεσσαλίας
Πανελλήνιος Σύλλογος Fly Fishing και Προστασίας της Άγριας Πέστορφας
Κυνηγετικοί Σύλλογοι: Τρικάλων, Καλαμπάκας και Πύλης

Ορειβατικοί Σύλλογοι
Σύλλογος Πεζοπορίας Ορειβάσις Τρικάλων
Σύλλογος Ορειβάσις Χιονοδρομίας Ν. Τρικάλων-ΣΟΧΤ
Ορειβατικός Περιηγητικός Όμιλος Πύλης – ΟΠΟΠ
Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καλαμπάκας – ΕΟΣ Καλαμπάκας
Ορειβατική Λέσχη Καλαμπάκας
Κτηνοτροφικοί Σύλλογοι
Ομοσπονδία Κτηνοτροφικών Συλλόγων Ν.Τρικάλων "Η Στάνη"
Πανελλήνια Ένωση Εκτροφέων Αγροτικών Ζώων
Πανελλήνια Ένωση Αυτόχθονων Φυλών Βοοειδών
Ένωση Εκτροφέων Καλαρρύτεκου Προβάτου
Μελισσοκομικός Σύλλογος Τρικάλων
Υποκατάστημα Αγροτικού Συν/σμού Αγελαδοτρόφων-Κτηνοτρόφων Δ. Θεσσαλίας

Στους παραπάνω φορείς θα πρέπει να προστεθούν και οι Υλοτομικοί Συνεταιρισμοί, ο Σύλλογος Ξενοδόχων Τρικάλων, το ΑΕΙ και ΑΤΕΙ Θεσσαλίας.

Στην προκειμένη περίπτωση, υπάρχουν όπως δείχνει και ο παραπάνω πίνακας, φορείς που καλύπτουν όλο το φάσμα της προστασίας, διαχείρισης και αξιοποίησης των πόρων της περιοχής. Οι περισσότεροι απ' αυτούς τους φορείς έχουν συμμετάσχει σε διαβουλεύσεις και συναντήσεις για το σχεδιασμό επιχειρησιακών σχεδίων και δράσεων στην κλίμακα των Δήμων Καλαμπάκας και Πύλης και έχουν αναπτύξει οριζόντιες συνεργασίες στο πλαίσιο διαφόρων προγραμμάτων.

Για την ενεργή και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην εφαρμογή του παρόντος σχεδίου ανάπτυξης που εστιάζει στη ΝΠΚ στην περιοχή Ασπροποτάμου, θα απαιτηθεί πύκνωση των συναντήσεων και διαβουλεύσεων για την εμπέδωση της ιδιαιτερότητας της στρατηγικής και των στόχων της περιοχής λόγω του βάρους της ΝΠΚ. Θα πρέπει ο κάθε φορέας να εξειδικεύσει τη συμβολή του με βάση τις αρμοδιότητές του ενώ παράλληλα θα αναπτύσσεται μια ικανότητα οριζόντιων συνεργασιών σε επίπεδο τόσο

τομεακό όσο και διατομεακό. Ένα σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να αναλάβει η ΚΕΝΑΚΑΠ. Αυτός ο αναπτυξιακός φορέας, έχοντας συσσωρεύσει σημαντική εμπειρία ιδιαίτερα στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή των προγραμμάτων Leader, μπορεί να διαδραματίσει ένα ενδιάμεσο ρόλο μεταξύ των κοινωνικών φορέων της περιοχής, των ιδιωτών και των δημόσιων υπηρεσιών. Στην πραγματικότητα το ΚΕΝΑΚΑΠ μπορεί να αποτελέσει τον εμψυχωτή για την οικοδόμηση μιας μορφής εδαφικής διακυβέρνησης για τον Ασπροπόταμο και σε κάθε περίπτωση να εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό την τεχνική στήριξη αυτής της συνεργασίας.

Τέλος, με βάση την πραγματικότητα της διπολικής διοικητικής και πολιτικής διαίρεσης της ευρύτερης περιοχής Ασπροποτάμου, η πρωτοβουλία της δημιουργίας μιας τοπικής εδαφικής διακυβέρνησης του Ασπροποτάμου θα πρέπει να βασισθεί σε μια επίσημη διαδημοτική συνεργασία Καλαμπάκας – Πύλης η οποία να επεκταθεί σε ένα σύμφωνο συνεργασίας με τη συμμετοχή και άλλων τοπικών φορέων



## **ΜΕΡΟΣ Δ. Όραμα της περιοχής για τη διαχείριση και αξιοποίηση του πόρου: νομαδικός πολιτισμός**

---

### **4.1 Όραμα της περιοχής για τη διαχείριση και αξιοποίηση του πόρου νομαδικός πολιτισμός**

Δύο δεδομένα παρεμβαίνουν κατά την διαμόρφωση και προώθηση από την κοινότητα του Ασπροποτάμου ενός κοινού οράματος: η διπολική από τη μια, χωρο-χρονική οργάνωση της ίδιας της κοινότητας και από την άλλη, η διοικητική διαίρεση της περιοχής. Ένα τέτοιο όραμα θα πρέπει επομένως να :

- α) συνδυάζει την διπολική οργάνωση της ζωής της κοινότητας αλλά και τις διαφορετικές σχέσεις που διατηρούν τα μέλη της με την περιοχή καταγωγής τους ως χώρο παραγωγικό ή/και πολιτιστικό,
- β) ξεπερνά τους περιορισμούς που θέτει η διοικητική διαίρεση της περιοχής και το έλλειμμα εκπροσώπησης της περιοχής,
- γ) λαμβάνει υπόψη τις διάφορες αντιλήψεις που αναπτύσσουν για την περιοχή ως χώρο-ιστορικό προϊόν και ως δεξαμενή της ΝΠΚ διάφορες πληθυσμιακές ομάδες.

Αυτές οι ομάδες είναι στην περίπτωση αυτή, οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι, τα μέλη της κοινότητας που διαμένουν μόνιμα στην πεδιάδα, οι σύλλογοι, οι τοπικές αρχές και

οι διαχειριστές, οι επισκέπτες και καταναλωτές και όσοι γνωρίζουν την περιοχή μέσω των ΜΜΕ. Οι αντιλήψεις τους είναι συχνά διαφορετικές ή συγκρουσιακές αλλά και συγκλίνουσες και αντιστοιχούν σε πολλαπλές χρήσεις του χώρου. Είναι δυνατόν αυτές οι αντιλήψεις που αφορούν το μέλλον της περιοχής να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες: α) της διαχείρισης της περιοχής ως υπόβαθρο και δεξαμενή της φυσικής (κύριος εκφραστής η δασική υπηρεσία) και πολιτιστικής κληρονομιάς (πολιτιστικοί σύλλογοι), β) της χρήσης της περιοχής ως χώρο και τόπο Β' κατοικίας από τα μέλη της κοινότητας όλο το χρόνο και ιδιαίτερα κατά την καλοκαιρινή περίοδο και γ) της ανάπτυξης ενός ήπιου τουρισμού αξιοποιώντας τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά στόχευση που προτάσσουν ορισμένοι επιχειρηματίες μέλη ή μη της κοινότητας.

Η ολοκλήρωση της διαγνωστικής μελέτης και των διαβουλεύσεων διαμόρφωσαν και διατύπωσαν τη συνισταμένη αυτών των αντιλήψεων με επίκεντρο τον νομαδικό πολιτισμό: η γενική τάση αναβάθμισης της ημινομαδικής κληρονομιάς (σχέση φύσης ανθρώπου, ποιότητα γάλακτος και προϊόντων, πολιτιστική παράδοση), μπορεί να συμβάλλει ενεργά στην **εξασφάλιση μιας ισορροπίας μεταξύ της καταναλωτικής και παραγωγικής χρήσης του χώρου του Ασπροποτάμου**. Η επιδίωξη μιας τέτοιας ισορροπίας θα διασφαλίσει με όρους αειφορικούς όχι μόνο την αναγέννηση της περιοχής Ασπροποτάμου αλλά και την αναπαραγωγή αυτής της κληρονομιάς.

Προκύπτει ότι ένα κοινό όραμα στο πλαίσιο μιας τοπικής διακυβέρνησης θα πρέπει να απαντά στο ζήτημα της γεωγραφικής και διοικητικής διπολικότητας τυτόχρονα με το στόχο της αξιοποίησης της ΝΠΚ του Ασπροποτάμου. Το όραμα αυτό θα πρέπει να βασίζεται στη συνύπαρξη του κοινωνικού, ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, συνδυάζοντας την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική παρουσία της κοινότητας, την πολιτική ευθύνη και ενεργοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης καθώς και τη διαχείριση της διαδικασίας συνάντησης του πόρου της πολιτιστικής κληρονομιάς με την αγορά.

Σ' αυτό το πλαίσιο, το τελικό όραμα διατυπωμένο με βάση τις συναντήσεις αλλά και τις πρότερες στοχεύσεις των τοπικών φορέων (βλ ΟΑΣΠΕ) μεταφράζει την επιθυμία της κοινότητας των Ασπροποταμιτών να :

*« διατηρήσει και μεταβιβάσει τον κληρονομημένο πολιτισμό της ως συνεκτικό στοιχείο της κοινότητας και τροφοδότη της ταυτότητάς της εξασφαλίζοντας την αναπαραγωγή του στην κλίμακα του διευρυμένου χώρου εγκατάστασής της, αλλά και τη συμβολή του στην αειφορική ανάπτυξη του Ασπροποτάμου».*

Το όραμα εστιάζει στη διατήρηση της ΝΠΚ προσδίδοντάς της ένα διττό ρόλο: η ίδια η κοινότητα να α) συνεχίσει την αναπαραγωγή της με τρόπο πιο αποτελεσματικό γεγονός που θέτει το ζήτημα του συντονισμού και της βελτίωσης των τρόπων και μεθόδων μεταβίβασης αυτής της κληρονομιάς, και β) την αξιοποιήσει



εξασφαλίζοντας την συμβατότητα των μέσων και δράσεων επίτευξης με το στόχο της διατήρησης και της ανάπτυξης πολλαπλών χρήσεων του χώρου του Ασπροποτάμου. Και οι δύο αυτοί ρόλοι συνδέονται άμεσα με τη θέση και τη συμβολή της ποιμενικής δραστηριότητας σ' αυτή τη διαδικασία εξέλιξης.

Οι δραστηριότητες του ποιμενικού συστήματος μπορούν λόγω της ευνοϊκής τους αποδοχής από το εξωτερικό περιβάλλον (καταναλωτές, επισκέπτες, πολιτικές), της διατήρησης ενός πυρήνα μετακινούμενων κτηνοτρόφων και της μεταποιητικής εξειδίκευσης στη γαλακτοκομία, να προσπαθήσουν να εξελιχθούν και επωφεληθούν. Μια τέτοια προοπτική, θα συμβάλλει στη διατήρηση των κληρονομημένων αξιών του συστήματος και στην βιώσιμη οικονομική απόδοσή του σ' αυτό το νέο περιβάλλον αν εξασφαλισθεί: **ο συνδυασμός της διατήρησης της ποιοτικής παραγωγής, της προβολής της ταυτότητας και ιδιοτυπίας των τοπικών προϊόντων και τέλος, της προσφοράς εμπειριών στον κόσμο του συμμετοχικού τουρισμού.** Όπως απέδειξαν το ποιμενικό σύστημα και η ίδια η κοινότητα των Ασπροποταμιτών, έχουν τη δύναμη της ευελιξίας και της προσαρμογής στις αλλαγές που εμφανίζονται σε τοπική και διεθνή κλίμακα (αγορές) αλλά και την ικανότητα να αναγεννηθούν μετά την εξασθένηση της παλιάς μορφής οργάνωσης της ίδιας ως κοινωνίας και των δραστηριοτήτων της.

## **4.2 Ενσωμάτωση του οράματος στη στρατηγική της περιοχής**

Η στρατηγική της περιοχής όπως διατυπώθηκε μέσω των επιχειρησιακών σχεδίων των δύο Δήμων (βιώσιμη ανάπτυξη με βάση την προστασία του περιβάλλοντος, τον τουρισμό και λιγότερο τα αγροτρόφιμα και την επιχειρηματικότητα) δεν προνοεί ένα ενιαίο σχέδιο δράσης για τον Ασπροπόταμο ούτε εστιάζει στο πλεονέκτημα της ποιμενικής κτηνοτροφίας. Η στρατηγική αυτή μπορεί να αποτελέσει στην καλύτερη περίπτωση, το υπόβαθρο για την προώθηση του οράματος του Ασπροποτάμου. Ο όρος υπόβαθρο χρησιμοποιείται εδώ με την έννοια ότι και οι δύο προαναφερόμενες στρατηγικές στοχεύουν στη διατήρηση και διαχείριση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς τους πόρους της οποίας θα αξιοποιήσουν στο πλαίσιο διαφόρων μορφών τουρισμού τις οποίες συνδέουν με τα ποιοτικά αγροτικά προϊόντα. Αντίθετα, με βάση το όραμα του Ασπροποτάμου, υπάρχει η ανάγκη μιας αναπροσαρμογής αυτής της στρατηγικής με επίκεντρο τον νομαδικό πολιτισμό. Θα πρέπει δηλαδή, να εντοπισθούν και να αναδειχθούν οι πόροι τους οποίους αυτός ο πολιτισμός μπορεί να καταστήσει ιδιότυπους, να αξιολογηθεί η ελκυστικότητά τους ως προς τις αγορές και το καταναλωτικό-τουριστικό κοινό και να διερευνηθούν οι δυνατότητες

ενεργοποίησής τους μέσω της κατασκευής τελικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών).

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας στρατηγικής είναι δυνατόν να προωθηθεί το όραμα της Κοινότητας Ασπροποτάμου μέσω της αναζήτησης ισόρροπων αρθρώσεων και συνεργιών μεταξύ α) του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, β) της ποιμενικής και παραγωγικής δραστηριότητας και γ) ενός συμμετοχικού και δημιουργικού τουρισμού. Η σύνδεση οράματος και στρατηγικής μπορεί να μετατρέψει την περιοχή Ασπροποτάμου από χώρο υπόβαθρο παθητικών δραστηριοτήτων σε χώρο ενεργό ικανό να εξασφαλίσει στην ίδια την Κοινότητα τη δυνατότητα να σχεδιάσει το μέλλον της περιοχής.

### **4.3 Ένταξη του στοιχείου στον Εθνικό Κατάλογο της ICOMOS**

#### *Το πλαίσιο*

Η UNESCO έχει διεξαγάγει μακρόχρονη έρευνα σχετικά με τις λειτουργίες και αξίες της πολιτιστικής έκφρασης και τις πρακτικές της ανοίγοντας έτσι το δρόμο για νέες προσεγγίσεις στην κατανόηση, στην προστασία και το σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Η αποδοχή από την Επιτροπή της παγκόσμιας κληρονομιάς των πολιτιστικών τοπίων<sup>21</sup> άνοιξε το δρόμο προς την αναγνώριση πολιτισμών μη μνημειακών, αλλά και της διάδρασης μεταξύ του ανθρώπινου όντος και του περιβάλλοντός του. Η έκφραση της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν περιορίζεται πλέον στην ύλη, όπως είναι τα μνημεία και αντικείμενα τα οποία έχουν διατηρηθεί διαχρονικά. Η έννοια αυτή περιλαμβάνει επίσης, ζωντανές εκφράσεις και παραδόσεις ομάδων και κοινοτήτων σε όλο τον κόσμο, τις οποίες έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους και τις μεταδίδουν στους απογόνους τους, τις πιο πολλές φορές προφορικά και βιωματικά. Η ζωντανή άυλη ΠΚ διασφαλίζει στον κάτοχο-φορέα της την αίσθηση της ταυτότητας και τη συνέχεια, όταν αυτός την αναδημιουργεί συνεχώς. Τα τελευταία χρόνια, η άυλη ΠΚ έχει αναγνωρισθεί διεθνώς και η διάσωσή της έχει καταστεί μία από τις προτεραιότητες της διεθνούς συνεργασίας χάρη στον πρωταγωνιστικό ρόλο της UNESCO στην υιοθέτηση της Σύμβασης του 2003 για τη Διασφάλιση της Άυλης ΠΚ.

---

<sup>21</sup> Τα πολιτιστικά τοπία αναγνωρίστηκαν από την Επιτροπή της Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 1992 ως «σύνθετα έργα της φύσης και του ανθρώπου» (σύμβαση του 1972 άρθρο 1). Αντιπροσωπεύουν μια εξέλιξη της κοινωνίας και των ανθρώπινων εγκαταστάσεων στη διάρκεια της ιστορίας, υπό την επίδραση καταναγκασμών, ή/και πλεονεκτημάτων που οφείλονται στο φυσικό περιβάλλον τους, τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές ενδογενείς και εξωγενείς δυνάμεις. Εκφράζουν τέλος, μια μεγάλη ποικιλία διαδραστικών εκδηλώσεων μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού του περιβάλλοντος.

### *Η περίπτωση της ΝΑΠΚ του Ασπροποτάμου*

Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 ο ποιμενισμός έχει επίσης, αναγνωρισθεί ότι συμβάλλει στην προσφορά ιδιότυπων εκτεταμένων και διαφοροποιημένων χώρων οι οποίοι προσαρμόζονται ιδιαιτέρως στις κλιματικές αλλαγές και αναπαριστούν την βιολογική και πολιτιστική ποικιλότητα. Ο νομαδικός πολιτισμός θεωρείται επομένως, ως ένα διαχρονικό δημιούργημα και αναφέρεται σε μια κοινότητα χρηστών (Godard, Salles, 1991). Ο Ασπροπόταμος αποτελεί μια γεωγραφική οντότητα όπου εύκολα διακρίνει κανείς τις υλικές και άυλες εκφράσεις της ποιμενικής ΝΠΚ μέσω τοπίων, δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως οι πιο αντιπροσωπευτικές και ιδιαίτερες. Αυτό σημαίνει ότι η περιοχή μπορεί να αναπαρασταθεί ως ένα γεω-πολιτιστικό σύνολο διακριτό στη λίστα της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Η περίπτωση του Ασπροποτάμου μπορεί να συμβάλλει στις γνώσεις των ιδιοτυπιών των πολιτιστικών τόπων και πόρων που διαμορφώθηκαν από την ποιμενική δραστηριότητα και τα κοινά χαρακτηριστικά των μεσογειακών τοπίων, καθώς επίσης και στην κατανόηση των πολιτιστικών αξιών των μεσογειακών ποιμενικών τόπων.

Το ζήτημα της διατήρησης της άυλης κληρονομιάς που συνδέεται με την ποιμενική κτηνοτροφία, προσλαμβάνει μια διάσταση ταυτόχρονα πρακτική (συνεισφορά στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και προσαρμοσμένων φυλών ζώων, και στην ποιότητα της διατροφής) αλλά και παιδαγωγική για τις νεότερες γενιές: πρόκειται για την διαχρονική ικανότητα των κοινωνιών να αναπτύσσουν και προσαρμόζουν συστήματα αειφορικής διαχείρισης των ορεινών περιοχών και διατήρησης της πολιτιστικής παράδοσης σ' ένα σύγχρονο περιβάλλον. Με τη συνειδητοποίηση του ρόλου της ΑΠΚ στην προστασία του περιβάλλοντος, στην ασφάλεια τροφίμων, στην κλιματική αλλαγή και στην ποιότητα ζωής, η ΑΠΚ αποκτά ένα επιπλέον ουσιαστικό ενδιαφέρον για τη συμβολή της σ' αυτά αλλά και για τη συνέχιση αυτής της σχέσης στο μέλλον.

Η εξέλιξη και η διαχείριση αυτής της κληρονομιάς συνδέονται με την οργάνωση των χρήσεων της μέσω μιας προσέγγισης της από το μέλλον. Επειδή, η ανάπτυξη του Ασπροποτάμου στρέφεται προς την υιοθέτηση πολλαπλών χρήσεων του χώρου του με την ανάπτυξη του τουρισμού, η κοινότητα θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο μέσω της ΝΑΠΚ στη διαμόρφωση αυτής της εξέλιξης. Η αναγνώριση από την ΟΥΝΕΣΚΟ της ΝΑΠΚ συμβάλλει στην ενίσχυση του παραδοσιακού ρόλου της κοινότητας στην αειφορική σχέση μεταξύ της διαχείρισης των συλλογικών πόρων και της αξιοποίησής τους στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδίου ανάπτυξης με βάση την ΝΠΚ.

Η προσπάθεια ένταξης της περιοχής Ασπροποτάμου στον κατάλογο της άυλης παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, λαμβάνει υπόψη ότι ελάχιστοι τόποι

συνδεδεμένοι με την μετακινούμενη κτηνοτροφία έχουν αναδειχθεί. Γι' αυτό επιχειρεί να συμβάλλει στον εμπλουτισμό αυτής της λίστας με ένα παράδειγμα που αφορά την προσαρμοσμένη εξέλιξη του νομαδικού πολιτισμού ως στοιχείο ταυτότητας της κοινότητας, της σχέσης παραγωγής και φύσης και της ενδυνάμωσής του με το άνοιγμα στους ενδιαφερόμενους επισκέπτες. Το παράδειγμα χαρακτηρίζεται από μια συνεχή προσπάθεια μεταβίβασης η οποία χρήζει υποστήριξης.

Η πρόταση εγγραφής στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς περιλαμβάνει την «προστασία και μεταβίβαση της ΝΑΠΚ», λαμβάνοντας υπόψη τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς που παραδοσιακά έχει κληρονομήσει και εξελίξει στο μεταξύ η Κοινότητα των Ασπροποταμιτών γι' αυτό το σκοπό. **Η πρόταση αντανακλά τη θέληση της Κοινότητας να συνεχίσει παρά τη μόνιμη εγκατάστασή της στην πεδιάδα, να διαχειρίζεται και να αναπαράγει την ΝΑΠΚ με δράσεις που οργανώνει ακολουθώντας την ίδια λογική του χωρικού διπόλου (βουνό-πεδιάδα) σε δύο διακριτές περιόδους όπως και στο παρελθόν..** Η πρόταση λαμβάνει υπόψη ότι η Κοινότητα Ασπροποτάμου σε συνεργασία με την Τοπική αυτοδιοίκηση έχει λάβει αρκετές πρωτοβουλίες για τη προστασία, διατήρηση και μεταβίβαση της ΝΑΠΚ και ως εκ τούτου να εγγραφεί στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο ΑΠΚ και όχι στον κατάλογο επείγουσας προστασίας Άρα, η εγγραφή στον κατάλογο αυτό αναγνωρίζοντας την εξαιρετική αξία της ΝΑΠΚ θα συμβάλλει στις προσπάθειες για την αποτελεσματικότερη συνέχιση αυτών των πρωτοβουλιών από τους ενδιαφερόμενους φορείς και την τοπική κοινωνία καθώς και για την ανάδειξη και την προβολή του στο ευρύ κοινό.

Για την προώθηση της υποψηφιότητας θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το πλαίσιο της «σύμβασης του 2003» για τη σωτηρία της άυλης κληρονομιάς για την τεχνογνωσία και τις παραδόσεις, και παράλληλα, διάφορα ευρωπαϊκά και εθνικά προγράμματα για τον πολιτισμό και την εκπαίδευση. Η πρόταση για εγγραφή στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο απαντά στο σύνολο των παρακάτω κριτηρίων που θέτει η ΟΥΝΕΣΚΟ<sup>22</sup>:

1. Η νομαδική κληρονομιά (στοιχείο) αποτελεί συνιστώσα της ΑΠΚ,
2. Η εγγραφή του στοιχείου συμβάλλει στην εξασφάλιση της προβολής, της συνειδητοποίησης της σημασίας της ΑΠΚ και στην ενθάρρυνση του διαλόγου, αντικατοπτρίζοντας έτσι την πολιτιστική πολυμορφία σε όλο τον κόσμο και μαρτυρώντας την ανθρώπινη δημιουργικότητα.

---

<sup>22</sup> Η πρόταση μπορεί να υποβάλλεται κάθε χρόνο στη Γραμματεία έως την 31 Μαρτίου για να εξετασθεί μέχρι της 30 Ιουνίου του ίδιου έτους. Αν η πρόταση δεν είναι επαρκώς συμπληρωμένη θα κληθεί το κράτος μέλος να την ολοκληρώσει έως την 30<sup>η</sup> Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Η 2<sup>η</sup> φάση ξεκινά με την αξιολόγηση (Δεκέμβριος ίδιου έτους –Μάιος του επομένου έτους) από το αρμόδιο όργανο. Η 3<sup>η</sup> φάση αναφέρεται στην περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου του 2<sup>ου</sup> έτους κατά την οποία η Επιτροπή θα εξετάσει την υποψηφιότητα και θα λάβει αποφάσεις.

3. Έχουν επεξεργασθεί μέτρα διασφάλισης που μπορούν να προστατεύσουν και να προωθήσουν το στοιχείο.
4. Το στοιχείο έχει προταθεί μετά από την συμμετοχή της κοινότητας και ενδιαφερόμενων ατόμων και την προκαταρκτική σύμφωνη γνώμη τους,
5. Το στοιχείο αυτό περιλαμβάνεται σε κατάλογο της ΑΠΚ που βρίσκεται στο έδαφος του ελληνικού κράτους, όπως ορίζεται στο άρθρο 11 και 12 της σύμβασης.

Η ΝΚ είναι συμβατή με βάση τους σκοπούς της Σύμβασης 2003 για την Προστασία της ΆΠΚ τον ορισμό και τα κριτήρια της Σύμβασης. Τα στοιχεία της ΝΑΠΚ ορίζονται εδώ ως το σύνολο των πρακτικών, αναπαραστάσεων, εκφράσεων, γνώσεων και τεχνογνωσιών - καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα και πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτά – και τα οποία η κοινότητα Ασπροποτάμου, διάφορες ομάδες της αλλά και άτομα (μουσικοί):

- αναγνωρίζουν ως μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς,
- μεταδίδουν από γενιά σε γενιά.

Αυτά τα στοιχεία της ΝΑΠΚ αναπαράγονται μέχρι σήμερα από την Κοινότητα και τις ομάδες της στο διευρυμένο περιβάλλον της που ορίζει η περιοχή εγκατάστασής τους και η περιοχή καταγωγής. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στη διαχείριση της σχέσης ανθρώπου-φύσης, στην παρασκευή βιοτεχνικών προϊόντων και στη διατήρηση της μουσικοχορευτικής παράδοσης. Αυτοί οι τρεις τομείς αρθρώνονται με δεσμούς συνεκτικούς, παρέχουν μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας συμβάλλοντας στην προώθηση του σεβασμού της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Ωστόσο, εκφράζουν μέσα από την ανανέωσή τους, την ικανότητα της Κοινότητας να μεταβιβάζει εκείνα τα στοιχεία που προσαρμόζονται στο νέο κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον της. Αυτή η σχέση Κοινότητας και ΝΑΠΚ είναι συνεπής με τις υφιστάμενες διεθνείς πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και με τις απαιτήσεις του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των ομάδων και ατόμων, αλλά και της αειφόρου ανάπτυξης. Η «ΝΑΠΚ», όπως ορίζεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 2 της Σύμβασης 2003, εκδηλώνεται, ιδιαίτερα, στους ακόλουθους τομείς:

- (α) προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως φορέα της ΝΑΠΚ,
- (β) κοινωνικές πρακτικές, τελετουργίες και εορταστικές εκδηλώσεις,
- (δ) γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση,
- (ε) τεχνογνωσία και τεχνικές που συνδέονται με τις παραδοσιακές τέχνες.

Η Διασφάλιση της ΝΑΠΚ θα εξασφαλισθεί μέσα από μέτρα που συμβάλλουν στη βιωσιμότητά της, συμπεριλαμβανομένης της τεκμηρίωσης, έρευνας, διατήρησης,

ανάδειξης, προώθησης και μεταβίβασης, μέσω της επίσημης και της άτυπης εκπαίδευσης, αλλά και στην αναζωογόνηση των διαφόρων πτυχών αυτής της κληρονομιάς.

Η εγγραφή στην παγκόσμια κληρονομιά δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά αναγνώριση μιας προσπάθειας που έχουν ξεκινήσει η τοπική κοινωνία και οι φορείς της. Στο πλαίσιο αυτής της πρότασης, αναγνώριση και διαχείριση θα πρέπει να αποτελέσουν ένα κοινό σχέδιο μέτρων που θα θέσουν οι τοπικοί φορείς, αφού το διαβουλευτούν με τις αρχές και θα το συμφωνήσουν με όσους εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα. Το σχέδιο αυτό θα αξιοποιήσει όλα τα στοιχεία που συλλέχθηκαν και επεξεργάστηκαν ως μια προπαρασκευαστική εργασία για να υποστηρίξει ότι η ΝΑΠΚ του πληθυσμού της περιοχής Ασπροποτάμου διαθέτει σημαντικές πολιτιστικές διαστάσεις και το απαιτούμενο δυναμικό που αιτιολογούν την παγκόσμια εξαιρετική αξία που την χαρακτηρίζει. Αυτή η προσπάθεια επιτρέπει να αξιολογηθεί το σύνολο των συλλεχθέντων πληροφοριών των θεματικών μελετών, των μελετών αξιολόγησης της δυνητικής παγκόσμιας αξίας, της ακεραιότητας και της αυθεντικότητας όσον αφορά την ΝΑΠΚ. Τέλος, θα πρέπει επιπλέον, να κινητοποιηθούν τα διεπιστημονικά και διεπαγγελματικά δίκτυα γύρω από την υφιστάμενη μετακινούμενη κτηνοτροφία και να προωθηθούν προσεγγίσεις και αναλύσεις που να παρέχουν πρόσθετες πρωτότυπες γνώσεις.

Η αποδοχή του Ασπροποτάμου στη λίστα της άυλης παγκόσμιας κληρονομιάς θα προσφέρει μια υψηλού βαθμού αναγνώριση της αξίας της νομαδικής κληρονομιάς, δηλαδή ένα σήμα αναφερόμενο στην εξαιρετική αξία της. Το γεγονός αυτό μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά για την ενίσχυση των δεσμών αυτής της κληρονομιάς με την περιοχή, την εξισορρόπηση παραγωγικών και καταναλωτικών δραστηριοτήτων και τέλος, την προσέλκυση τουριστών με ειδικά ενδιαφέροντα.

## ΜΕΡΟΣ Ε. Πρόταση Αναπτυξιακού Προγράμματος με επίκεντρο τον Νομαδικό Πολιτισμό

---

### Εδαφική περιοχή, κληρονομιά και διακυβέρνηση

Η περιοχή του Ασπροποτάμου ιστορικά αποτέλεσε μια οντότητα περισσότερο με βάση τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της (ορεινή) και τα κοινωνικο-οικονομικά της στοιχεία (γλώσσα, νομαδική κτηνοτροφία) παρά μέσω της άσκησης πολιτικής εξουσίας στα όριά της εκ μέρους της κοινωνίας της. Λειτουργήσε επομένως, ιστορικά μεταξύ μιας εξωτερικής διοικητικής εξουσίας (Τρίκαλα) και μιας άτυπης εσωτερικής εξουσίας βασισμένη στη συνοχή της κοινότητας και δικών της μορφών όπως το τσελιγκάτο, οι κοινότητες και οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Η συνύπαρξη αυτών των δύο μορφών εξουσίας υφίσταται ακόμη σήμερα και φανερώνει την ικανότητα διαπραγμάτευσης εκ μέρους της κοινότητας παρά το γεγονός ότι αυτή βρίσκεται διάσπαρτα εγκατεστημένη εκτός Ασπροποτάμου. Ωστόσο, πρόκειται για μια άτυπη μορφή διακυβέρνησης χωρίς συγκεκριμένη στρατηγική<sup>23</sup>, η οποία ακολουθεί την εξέλιξη της σχέσης της κοινότητας με το χώρο της. Όσο ο χώρος αυτός χάνει την

---

<sup>23</sup> Ενστικτώδες - αυθόρμητη στρατηγική για: α) διαχείριση του χώρου, β) αυτονομία – αυτοκατανάλωση γ) παραγωγική εστίαση στη κτηνοτροφία

παραγωγική του διάσταση τόσο η κοινότητα περιορίζεται στη συμβολική διάσταση της ΝΠΚ. Η προσπάθεια αυτή αναδεικνύεται ωστόσο σ' ένα αξιόλογο παράδειγμα παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Αφορά την ικανότητα μιας κοινότητας να προσαρμόζει το κληρονομημένο χωροχρονικό σύστημα αξιοποίησης της συμπληρωματικότητας των πόρων απομακρυσμένων περιοχών στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και στοχεύσεις που προσδιορίζονται από το διεθνές περιβάλλον και από την εξέλιξη της ίδιας της κοινότητας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, τα όρια της εδαφικής περιοχής την οποία ορίζει η κοινότητα των Ασπροποταμιτών δεν συμπίπτουν μ' εκείνα του διοικητικού συστήματος ούτε πλέον μ' εκείνα της ιστορικής περιοχής Ασπροποτάμου. Η διαδικασία εδαφικής θεμελίωσης την οποία επιχειρεί η κοινωνία των Ασπροποταμιτών βασίζεται πάνω σε δύο (γεωγραφικούς) πόλους: τους διάσπαρτους τόπους μόνιμης διαμονής και την ίδια την περιοχή καταγωγής της. Το Σχέδιο Ανάπτυξης υιοθετώντας την εδαφική διάσταση θα πρέπει να ενισχύει τις σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο πόλων έχοντας ωστόσο, ως επίκεντρο την περιοχή Ασπροποτάμου. Στα όρια αυτής της νέας εδαφικής περιοχής θα πρέπει να επιχειρηθεί η δημιουργία μιας μορφής εδαφικής διακυβέρνησης για τον συντονισμό των προτεινόμενων δράσεων του Σχεδίου.

Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης, η ΝΠΚ αποτελεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος και ταυτόχρονα το μοχλό και το μέσο για την αναδιοργάνωση των σχέσεων της κοινότητας με την περιοχή καταγωγής της. Η κληρονομιά ως έννοια αφηρημένη, ορίζεται από ένα σύνολο αγαθών και υποχρεώσεων και αναφέρεται σε μια κοινότητα χρηστών (Godard και Salles, 1991) η οποία ταυτίζεται εδώ με την ίδια την Κοινότητα. Επιπλέον, η διατήρηση και η μεταβίβαση μιας κληρονομιάς που αποτελεί τον φορέα της συλλογικής ταυτότητας και προσλαμβάνει μια πολιτιστική διάσταση στο εσωτερικό της Κοινότητας Ασπροποταμιτών, εξασφαλίζουν τη συνέχεια μεταξύ των γενεών. Η διαχείριση αυτής της κληρονομιάς σχετίζεται με την οργάνωση των χρήσεων της η οποία περιορίστηκε μέχρι σήμερα στο εσωτερικό της κοινότητας με βάση ήθη, έθιμα, κανόνες κτλ., προσδιορίστηκε δε από τη στενή ταύτιση της ομάδας χρηστών της κληρονομιάς με τα μέλη και τους πολιτιστικούς φορείς ολόκληρης της Κοινότητας.

Το Σχέδιο Ανάπτυξης θέτει εδώ τρία ζητήματα για την κοινότητα: α) την ενίσχυση της ικανότητας ελέγχου της διατήρησης και αναπαραγωγής της ΝΠΚ στο χώρο του Ασπροποτάμου, β) την ανάθεση χρήσεων της ΝΠΚ σε ομάδες και ανθρώπους που δεν ανήκουν στην κοινότητα και γ) τη συμβατότητα των νέων λειτουργιών των στοιχείων της ΝΠΚ που θα προκύψουν με τη «φέρουσα ικανότητά τους», αλλά και τις αισθητικές αντιλήψεις και αναπαραστάσεις των μελών της κοινότητας. Οι απαντήσεις



σ' αυτά τα ζητήματα θα προσδιορίσουν την οικοδόμηση, ιδιοτυπία και βιωσιμότητα της εδαφικής περιοχής της κοινότητας του Ασπροποτάμου.

Το κεντρικό ερώτημα στο οποίο καλείται να απαντήσει το Σχέδιο Ανάπτυξης είναι, λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος, αν η περιοχή Ασπροποτάμου με επίκεντρο την ΝΠΚ που διαθέτει, μπορεί να μετεξελιχθεί από χώρο συμβολικό για την κοινότητα, σε ένα χώρο ο οποίος να συνδυάζει ισορροπημένα συμβολισμό, παραγωγή και κατανάλωση. Η παραδοσιακή εξωστρέφεια του Ασπροποτάμου και ο ρόλος της κοινότητας ως ο κύριος κάτοχος και διαχειριστής των πόρων της ΝΠΚ, ευνοεί τη στόχευση, παράλληλα, με την προστασία και αναπαραγωγή της ΝΠΚ, μιας μεσο-μακροπρόθεσμης προσέλευσης ανθρώπινου δυναμικού μέσω της διεύρυνσης των πεδίων δραστηριοτήτων και ευκαιριών που θα προσφέρει η ανάδειξη των πόρων της ΝΠΚ στον Ασπροπόταμο. Αυτή η στόχευση συνδέεται με τις διαδικασίες που θα υιοθετηθούν για την αξιοποίηση της ΝΠΚ αλλά και με την ανταγωνιστικότητα των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών που θα προκύψουν η οποία εξαρτάται από την ικανότητα της κοινότητας να διαχειρισθεί αειφορικά την ΝΠΚ και να αναπαράγει την ιδιοτυπία της. Η ικανότητα αυτή προϋποθέτει συμμετοχικότητα, συνεργασία και δικτύωση και έχει ανάγκη μιας μορφής διακυβέρνησης ικανής να συντονίσει ένα τέτοιο πολυστοχευμένο έργο.

#### Η προσέγγιση μιας εδαφικής στρατηγικής βασισμένη στην κληρονομιά

Η κληρονομιά της κοινότητας και της περιοχής Ασπροποτάμου αποκτά τα τελευταία χρόνια ενδιαφέρον για το ρόλο της σε δύο τομείς στρατηγικής σημασίας: στην ανάδυση μιας εδαφικής περιοχής και στην ιδιοτυποποίηση των πόρων της. Οι ισχυροί δεσμοί της κοινότητας με την κληρονομιά της αποτελούν θεμέλιο και προϋπόθεση για την εδαφική ανάπτυξη. Η πρόσφατη διαδρομή της κοινότητας έδειξε ότι τα στοιχεία της ΝΠΚ δεν αποτελούν γι' αυτή το αντικείμενο μιας ύστατης προσπάθειας αντίστασης στη νέα τάξη πραγμάτων (Sivignon, 1992). Αντίθετα, αυτά εκφράζουν την ανθεκτικότητα ενός υποστρώματος του οποίου η σημασία για την κοινότητα ξεπερνά την απλή συντήρηση της παράδοσης ως πόρο κληρονομημένο και παγιωμένο στο χώρο και στο χρόνο. Η κοινότητα ενσωματώνει την ΝΠΚ και την προσαρμόζει στη σύγχρονη ζωή της παρά την πίεση του κυρίαρχου οικονομικού συστήματος το οποίο επιδιώκει τη βελτιστοποίηση της οικονομικής απόδοσης σε βάρος των κοινωνικών και πολιτιστικών δεσμών. Αν επομένως, υπάρχει αισοδοξία για το μέλλον και το ρόλο της ΝΠΚ, αυτή βασίζεται στην ολοκλήρωση του κύκλου αυτού του κυρίαρχου οικονομικού μοντέλου και της εμφάνισης εναλλακτικών αναπτυξιακών μοντέλων όπως το εδαφικό<sup>24</sup> γεγονός που ευνοεί τη διαμόρφωση ενός νέου ρόλου της

<sup>24</sup> Πολλοί επιστήμονες προειδοποίησαν ήδη, μεταξύ 1970 και 1980 για την τάση υποεκτίμησης αυτών των χαρακτηριστικών, των κληροδοτημάτων των κοινωνιών της υπαίθρου έναντι των επιδιώξεων του κυρίαρχου συστήματος για μεγαλύτερες επιδόσεις παραγωγικότητας. Δεκαετίες εκσυγχρονισμού κατά τον Rambaut (1974)

κληρονομιάς στην τοπική και εδαφική ανάπτυξη. Πράγματι, η ανάδυση μιας εδαφικής περιοχής στηρίζεται στην ιδιοτυπία των πόρων και των συστατικών τους, η οποία μπορεί να εξασφαλισθεί μέσω της ενεργοποίησης της κληρονομιάς του τόπου από μια κοινότητα ή ομάδα ανθρώπων. Η διαδικασία κατασκευής του ιδιότυπου πόρου ενσωματώνει στοιχεία της κληρονομιάς που μπορούν να συνδεθούν άμεσα ή έμμεσα μ' αυτόν και να αποτελέσουν συστατικά του. Στην περίπτωση αυτή, ο σχεδιασμός της εδαφικής στρατηγικής προσανατολίζεται προς την αξιοποίηση του παρελθόντος μέσω όμως μιας δυναμικής που στρέφεται προς το μέλλον. Μια ολοκληρωμένη και πιο εδαφική προσπάθεια ανάδειξης της αξίας του ποιμενικού αποθέματος πρέπει να βασισθεί στην υλική και άυλη διάσταση της ΝΠΚ ως διαχρονική κατασκευή από το παρελθόν, για να την προβάλλει ως παραγωγική και λειτουργική δραστηριότητα αλλά και ως αντικείμενο προς αξιοποίηση. Αρα, το ενδιαφέρον για αυτή την κληρονομιά δεν εντάσσεται σε μια λογική συντήρησης-διατήρησης παραδοσιακών κοινωνικών πρακτικών, αλλά μετασχηματισμού και προσαρμογής της στο πλαίσιο του ανοίγματος της Κοινότητας Ασπροποτάμου<sup>25</sup>.

#### Νομαδικός Πολιτισμός, ποιμενισμός και ποιμενικότητα: ανάπτυξη δυνητικών πόρων

Στο πλαίσιο της αξιόδοτησης της ΝΠΚ, το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ασπροποτάμου λαμβάνει υπόψη την αυξανόμενη σημασία της μετακινούμενης κτηνοτροφίας για την τοπική οικονομία (προϊόντα ορεινής προέλευσης), τον νομαδικό πολιτισμό (πολιτιστικά τοπία, γιορτή) και τη φυσική κληρονομιά (διαχείριση, βιοποικιλότητα). Ο κοινωνικός και οικονομικός ρόλος της και οι πρακτικές της που σέβονται το περιβάλλον αναδεικνύουν την ποιμενική δραστηριότητα ως στοιχείο κλειδί για την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής, η οποία απαντά άμεσα στις προσμονές των αστικών κοινωνιών.

Στην περίπτωση του Ασπροποτάμου ενώ η μετακινούμενη κτηνοτροφία αντιστέκεται, η κοινότητά του, παρά τη διατήρηση οργανωμένων σχέσεων με την περιοχή καταγωγής της, επικεντρώνεται λιγότερο στην αναβάθμιση της κτηνοτροφίας. Η κοινότητα ενώ χρησιμοποιεί ταυτοτικά και συμβολικά στοιχεία της ΝΠΚ για την ίδια, δεν έχει ακόμη αξιοποιήσει παραγωγικά τη δυναμική αυτής της εξωτερικής αλλαγής υπέρ της περιοχής Ασπροποτάμου. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ποιμενική δραστηριότητα αποτελεί το υπόβαθρο και τον τροφοδότη ενός μεγάλου μέρους του νομαδικού πολιτισμού. Παράλληλα, ο στόχος της αποφυγής της υποβάθμισης της ΝΠΚ λόγω ανεπαρκών προσπαθειών συντήρησης θα στηριχθεί κατά κύριο λόγο, στο

---

δεν κατόρθωσαν να σβήσουν αυτόν τον πολιτισμό. Η Bonnemaïson γράφει «... ζήτησαν να αναλύσω τους τρόπους ανάπτυξης – την εισβολή της προόδου κατά κάποιο τρόπο, ωστόσο, αυτό που με γοήτευε, ήταν ακριβώς η αντίσταση ...σε μια ανάπτυξη επινοημένη με βάση τα δικά μας πρότυπα ».

<sup>25</sup> Les Agdal de l'Atlas marocain : un patrimoine culturel en danger ! Mohamed MAHDI & Pablo DOMINGUEZ Bulletin Economique et Social du Maroc, 327-347. 2009Ed. OKAD– Rabat.

ενδιαφέρον που η διεθνής κοινότητα και οι καταναλωτές επιδεικνύουν για την προσφορά αγαθών που παράγει η ποιμενική δραστηριότητα.

Αντίθετα, τα τελευταία χρόνια στις περισσότερες χώρες όπου υφίστανται ή έχουν πρόσφατα εγκαταλειφθεί η ποιμενική δραστηριότητα και η μετακίνηση των κοπαδιών, αυτή η κληρονομιά εντάσσεται σε μια προσπάθεια προστασίας και αξιοποίησης. Τα προϊόντα τους γίνονται περιζήτητα στη νέα αγροτική οικονομία η οποία προστατεύει τις φυσικές και αυθεντικές γεύσεις και τη βιοποικιλότητα ενώ υιοθετεί την αειφόρο ανάπτυξη (Fabre και al, 2002). Παράλληλα, στην Ευρώπη, οι κτηνοτρόφοι σε συνεργασία με δημόσιους φορείς, δημιούργησαν ήδη συλλόγους, σχολεία, μουσεία ή και οίκους ποιμενικής μετακίνησης. Στόχος τους να προβάλλουν ένα νέο μοντέλο σχέσεων ανθρώπου /ζώου/χώρου με την εμπλοκή νέων αγροτών, αστών, τουριστών και καταναλωτών για την αναβίωση ενός πολιτισμού και ενός επαγγέλματος που βρίσκονται σε παρακμή.

Αυτή η εξέλιξη σηματοδοτεί το πέρασμα από τον ποιμενισμό στην ποιμενικότητα.

#### Ο νομαδικός πολιτισμός ως πόρος: η αξιοποίηση της ποιμενικότητας

Προκύπτει επομένως, ότι η σύνδεση του νομαδικού πολιτισμού με την ανάπτυξη του Ασπροποτάμου δεν περιορίζεται στην ποιμενική δραστηριότητα παρά την αυξανόμενη σημασία της<sup>26</sup>. Ποιμενικός χώρος και πολιτισμός καλύπτουν επίσης, ζητήματα περιβάλλοντος, πολιτισμού, αναψυχής αλλά και διαχείρισης και αναπαραγωγής αυτής της ίδιας της ΝΠΚ. Αυτές οι διαστάσεις αποδίδονται με την ευρύτερη έννοια της ποιμενικότητας.

Η οικοδόμηση του πόρου γύρω από την ποιμενικότητα δεν θα πρέπει να εγκλωβισθεί σε μια διαδικασία κληρονομοποίησης. Η τοπική στρατηγική θα πρέπει να κινηθεί μεταξύ της ποιμενικής δραστηριότητας και των αξιών που αποδίδονται στον ποιμενισμό ως ο τρόπος να τον βιώσει κάποιος, με τρόπο ώστε να αναπτυχθούν αμφίδρομες υποστηρικτικές σχέσεις. Αυτές οι σχέσεις είναι σημαντικές αν ληφθεί υπόψη ότι το σύνολο των αξιών, πρακτικών και αναπαραστάσεων πηγάζουν από τους δρώντες που συνδέονται με την ποιμενική δραστηριότητα (εσωτερική ποιμενικότητα) ή που δεν συνδέονται (εξωτερική ποιμενικότητα). Αυτό σημαίνει ότι αναδεικνύονται πολλαπλές ποιμενικότητες, δηλαδή αναπαραστάσεις των ποιμενικών δραστηριοτήτων και της θέσης τους στην περιοχή οι οποίες αναφέρονται σε διαφορετικούς δρώντες. Στόχος ενός τέτοιου σχεδίου είναι να διαχειρισθεί και να αξιοποιήσει αυτές τις διαφορετικές ποιμενικότητες εξασφαλίζοντας τη συμβίωσή τους στο εσωτερικό του ίδιου χώρου, χωρίς να υποτιμήσει τις προοπτικές της ποιμενικής δραστηριότητας.

---

<sup>26</sup> Οι σχέσεις της ποιμενικής δραστηριότητας με τη φύση και τους καταναλωτές αποδίδονται με την έννοια του ποιμενισμού.

Η αξιολόγηση της εμβέλειας του πόρου της ΝΠΚ λαμβάνει υπόψη τρεις σημαντικές αλλαγές. 1<sup>ο</sup>, αναγνωρίστηκε η συμβολή του στην προστασία και στη διαχείριση της φυσικής κληρονομιάς και του περιβαλλοντικού αποθέματος ως μια αναγκαιότητα υψίστης σημασίας για την κοινωνία. 2<sup>ο</sup>, ενισχύθηκε η αξιοδότηση των ζωικών προϊόντων που προέρχονται από εκτατικά συστήματα παραγωγής, από όλο και πιο αυξανόμενες ειδικές ομάδες καταναλωτών. 3<sup>ο</sup>, αυξήθηκε το ενδιαφέρον των αστικών κοινωνιών να γνωρίσουν αυτούς τους παλιούς τρόπους διαβίωσης και παραγωγής των κοινωνιών και την αειφόρο σχέση μεταξύ του ανθρώπου, του ζώου και της φύσης.

Υπάρχει επομένως, μια ξεκάθαρη λογική σύνδεσης του στόχου της ανάδειξης και αξιοποίησης της περιοχής Ασπροποτάμου με το στόχο της αναζωπύρωσης της μετακινούμενης κτηνοτροφίας. Η λογική αυτή βασίζεται σε τρεις πυλώνες:

- οι ευρωπαϊκές πολιτικές αναγνωρίζουν και στηρίζουν τη συμβολή της ποιμενικής κτηνοτροφίας στη διατήρηση και διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων και της βιοποικιλότητας,
- η αναγνώριση των ποιοτικών και τυπικών χαρακτηριστικών προϊόντων αυτής της κτηνοτροφικής δραστηριότητας από την αυξανόμενη ζήτηση των αγορών,
- το ενδιαφέρον του συμμετοχικού τουρισμού για τις πρακτικές και δραστηριότητες της μετακινούμενης κτηνοτροφίας και άλλες συμπληρωματικές χρήσεις.

Στο πλαίσιο της τοπικής στρατηγικής ανάπτυξης του Ασπροποτάμου, η στήριξη της ποιμενικής κτηνοτροφίας περνά μέσα από δύο άξονες παρεμβάσεων:

- α) τη δημιουργία μικρών αλυσίδων παραγωγής προϊόντων η πρώτη ύλη των οποίων παράγεται από την ποιμενική κτηνοτροφία (τυριά, τρόφιμα, υφαντουργία κτλ),
- β) τη σύνδεση των τοπικών πρακτικών και εμπειριών με τον συμμετοχικό τουρισμό.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η εκπόνηση του Εδαφικού Σχεδίου Ανάπτυξης του Ασπροποτάμου θα πρέπει να εντοπίσει τις δράσεις και τις δραστηριότητες οι οποίες θα εξασφαλίζουν ταυτόχρονα την αναπαραγωγή και αξιοποίηση της ΝΠΚ χωρίς να την αποστεώνουν. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να αφορούν τις παραδοσιακές παραγωγικές εξειδικεύσεις αλλά και μορφές τουρισμού (όπως ο πολιτιστικός και δημιουργικός τουρισμός) που συνάδουν με τις αξίες και την ποιότητα όπως την αντιλαμβάνονται τα μέλη της κοινότητας. Η αειφορική ανάπτυξη του Ασπροποτάμου θα πρέπει επομένως να βασισθεί στην ολοκληρωμένη διαχείριση του χώρου του και στην ανάδειξη και στήριξη των ποιμενικών δραστηριοτήτων και της βιοποικιλότητας αλλά να επεκταθεί και στην προώθηση στόχων που συνδέονται με άλλες δυνητικές χρήσεις του.

### Η ανάδειξη της διακριτότητας της περιοχής Ασπροποτάμου

Το σχέδιο αξιοποίησης της ΝΠΚ του Ασπροποτάμου σημαίνει ταυτόχρονα συμβολή στην ανάδειξη της διακριτότητας της περιοχής. Σήμερα, είτε πρόκειται για τόπους, είτε για αγαθά ή υπηρεσίες, η σημασία της διακριτότητας είναι καθοριστική για την οικοδόμηση μιας ανταγωνιστικότητας που στοχεύει πολίτες και επισκέπτες με ειδικά ενδιαφέροντα. Απ' αυτή την άποψη, όλη η κληρονομιά της μετακινούμενης κτηνοτροφίας θα πρέπει να αναδειχθεί και να ενεργοποιηθεί (σχέση με την αγορά) ως ένας πόρος εδαφικός (με την έννοια των δεσμών με το χώρο και των στενών σχέσεων του με την κοινότητα). Όλα τα διάφορα συστατικά αυτού του πόρου (τοπία, οικισμοί, βρύσες, γέφυρες, γιορτές, ποιμενικές πρακτικές, καλύβες, αλλά και ειδική τεχνογνωσία, παραδόσεις, μουσική και αξίες) πρέπει να αναδειχθούν ως ισχυρά στοιχεία της ταυτότητας της περιοχής. Να ενσωματωθούν σε θεματικές οι οποίες θα συνδέουν την οργάνωση της ζωής των ημινομάδων σε σχέση με τη φύση, την παραγωγή και την πολιτιστική έκφραση μέσω της γιορτής. Αυτή η διακριτότητα θα πρέπει να διατρέχει και τα τελικά προϊόντα, αγαθά και υπηρεσίες που έλκουν και ενδιαφέρουν τις ειδικές αγορές και τον επισκέπτη, είτε πρόκειται για τρόφιμα είτε για συμμετοχικές δραστηριότητες γύρω από τον νομαδικό πολιτισμό.

### Συμμετοχικός τουρισμός

Με βάση το εύρος και τη διατήρηση του δυναμικού αλλά και τις ανάγκες αναπαραγωγής και μεταβίβασης της ΝΠΚ του Ασπροποτάμου εκτιμάται ότι ο συμμετοχικός και ιδιαίτερα ο δημιουργικός τουρισμός αποτελεί τη μορφή που μπορεί να προσαρμοσθεί και να ανταποκριθεί καλύτερα στο όραμα της κοινότητας Ασπροποτάμου. Πράγματι, επιβεβαιώνεται συνεχώς η διεθνής τάση για αύξηση της μερίδας των τουριστών που επιθυμούν όχι μόνο την γνωριμία σε βάθος με ένα τόπο αλλά και την ενεργή συμμετοχή τους στην απόκτηση γνώσεων και εμπειριών που συνδέονται μ' αυτόν.

Η Στρατηγική Προβολής του ΕΟΤ για τη περίοδο 2014-2015-2016 αναφέρει χαρακτηριστικά: «Όλες οι δράσεις προώθησης και προβολής του ΕΟΤ οφείλουν να υποστηρίζουν δημιουργία ζήτησης για ολοκληρωμένα θεματικά οδοιπορικά – εμπειρίες» περιλαμβάνοντας θεματικές όπως ο πολιτιστικός και ο περιηγητικός τουρισμός. Σε τέτοιους θεματικούς άξονες ο ΕΟΤ προβάλλει την Ελλάδα ως σύνολο εμπειριών, κατά μήκος της Επικράτειας, στη λογική των συμπληρωματικών προορισμών που αντιστοιχούν σε βιωματικούς γύρους και υπηρεσίες ποιότητας. Με ιδιαίτερη σπουδή, η συνολική επικοινωνία του Οργανισμού οφείλει να προβάλλει ειδικές μορφές τουρισμού που συντείνουν στην επέκταση της Τουριστικής περιόδου, την προώθηση και προβολή προτάσεων για ειδικά κοινά – στόχος (π. χ ιατρικός, θρησκευτικός, σχολικός, φυσιολατρικός, εκπαιδευτικός τουρισμός, κοκ), πρωτοβουλιών και προορισμών που υπηρετούν την κεντρική πολιτική επιλογή της

βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, τουριστικούς προορισμούς της Χώρας σε σχέση με προϊόντα με ονομασία προέλευσης, την παράδοση, τη μυθολογία, και κάθε αυθεντικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τον τουριστικό προορισμό Ελλάδα.

Ο νομαδικός πολιτισμός επειδή συνδέεται με αξίες και αποτελέσματα που αναδεικνύονται επίκαιρα σε σχέση με τα περιβαλλοντικά και διατροφικά διακυβεύματα αλλά και τις προσμονές της κοινωνίας των καταναλωτών γενικότερα, αποτελεί ένα άριστο πεδίο εφαρμογής και ανάπτυξης του συμμετοχικού αλλά και του δημιουργικού τουρισμού.

Αυτή η νέα μορφή απαντά στις αρχές του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού με την έννοια ότι μπορεί να συμβάλλει με βάση τη φύση του στην αναπαραγωγή των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς εφόσον προτείνει ένα βιώσιμο τρόπο άρθρωσης πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού. Επιπλέον, ενσωματώνοντας στις δράσεις του την εκπαίδευση και ιδιαίτερα τη βιωματική εκπαίδευση ως μέσο κατανόησης και γνωριμίας με την ΝΠΚ, μπορεί να συμβάλλει στη γενικότερη αναβάθμιση των μέσων μεταβίβασης της ΝΠΚ συνδέοντας την άτυπη και επίσημη εκπαίδευση, κάτι που επιζητά και η ίδια η κοινότητα για τη μύηση των νεαρών μελών της στην ΝΠΚ της.

### **5.1 Στόχοι και στρατηγική της κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής: ανάγκη επαναπροσδιορισμού**

Μια στρατηγική για την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής του Ασπροποτάμου οφείλει να κινηθεί μεταξύ της διασφάλισης και αναπαραγωγής των εμβλημάτων του πολιτισμού της περιοχής (μετακινούμενη ποιμενική κτηνοτροφία, τοπία, άυλη προφορική παράδοση, προϊόντα) και της αειφορικής αξιοποίησής τους. Παράλληλα όμως οφείλει να αναγνωρίσει και ενσωματώσει τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η περιοχή όσον αφορά την εσωτερική της κοινωνική και αναπτυξιακή συνοχή, εξαιτίας της εποχικής κατοίκησης με διασπορά σε διάφορες περιοχές τη χειμερινή περίοδο και της διοικητικής της κατάτμησης σε δύο Δήμους (Καλαμπάκας και Πύλης).

Ένας από τους βασικότερους στρατηγικούς στόχους για την ανάπτυξη μιας ορεινής και δύσκολης περιοχής όπως η περιοχή του Ασπροποτάμου, πρέπει να αποβλέπει στην **ενδυνάμωση της οικονομικής δραστηριότητας εστιάζοντας στην ποιότητα και στην ταυτότητα των πόρων**. Η προώθηση ενός τέτοιου στόχου σημαίνει ότι η περιοχή επιβάλλεται να σχεδιάσει την ανάπτυξή της με βάση το πρότυπο της εδαφικής ανάπτυξης. Αυτό το πρότυπο βασίζεται στην ιδιοτυπία, τη διακριτικότητα των πόρων

και στην ικανότητα της κοινότητας να ενισχύσει τις σχέσεις της με το χώρο αναφοράς της και να συντονίσει τις δράσεις της μέσω μιας νέας μορφής διακυβέρνησης με εδαφικό χαρακτήρα. Η αναζήτηση μιας τέτοιας αναπτυξιακής διαδρομής ευνοείται από τη γενικότερη τάση των καταναλωτών και των επισκεπτών για ποιότητα και ταυτότητα, κάτι που υποχρεώνει την περιοχή να εξασφαλίσει και αναδείξει τη διακριτότητα των προϊόντων και υπηρεσιών της, μέσα σε ένα αειφορικά διαχειριζόμενο χωρικό υπόβαθρο. Μια τέτοια στρατηγική στόχευση περνά μέσα από την ανάδειξη και την ενεργό ενσωμάτωση της νομαδικής πολιτιστικής κληρονομιάς της.

Με βάση τη διατύπωση μιας τέτοιας στρατηγικής για την ανάπτυξη της περιοχής οι στόχοι που διαμορφώνονται είναι οι εξής:

**Στόχος 1: Διαμόρφωση της περιοχής του Ασπροποτάμου σε ενιαία πολιτιστική και αναπτυξιακή εδαφική ενότητα, με επίκεντρο την νομαδική πολιτιστική κληρονομιά**

Ο στόχος αυτός απαντά στο διακύβευμα αν η αξιοποίηση της ΝΠΚ μπορεί να συνεισφέρει στην ενίσχυση της εδαφικής συνοχής της περιοχής. Λαμβάνει υπόψη τους ισχυρούς δεσμούς της ΝΠΚ με την περιοχή και την κοινότητα θεωρώντας τους ως βάση και ενεργοποιητή για την ανάδυση μιας εδαφικής ανάπτυξης στα όρια της περιοχής Ασπροποτάμου. Η δυνατότητα που αποδίδεται στη ΝΠΚ στηρίζεται στην αναγνώριση των αξιών της ΝΠΚ και στη σύνδεσή τους με τις νέες προσμονές των καταναλωτών για ποιότητα και ταυτότητα των προϊόντων. Ο στόχος αυτός στηρίζεται στη σύνδεση της ποιμενικής δραστηριότητας και των άλλων παραδοσιακών μεταποιητικών εξειδικεύσεων της περιοχής με την ΝΠΚ.

**Ειδικός στόχος 1.1: Ενίσχυση και ανάδειξη της σημασίας και του ρόλου της ημινομαδικής κτηνοτροφίας στους τομείς της παραγωγής, του περιβάλλοντος και της κοινωνίας της περιοχής**

Ο στόχος επικεντρώνεται στη στήριξη και στην αξιοποίηση του ρόλου της ποιμενικής μετακινούμενης κτηνοτροφίας με βάση τη συμβολή της στη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, της βιοποικιλότητας και των τοπίων, στην παραγωγή πρώτων υλών υψηλής ποιότητας και τέλος, στην ανατροφοδότηση της ΝΑΠΚ. Οι δραστηριότητες που θα προκύψουν μπορούν να αφορούν τις πρακτικές διαχείρισης και τις παραγωγικές παραδοσιακές εξειδικεύσεις. Η σύνδεση της μετακινούμενης κτηνοτροφίας με τις αξίες του ποιμενισμού απαντά α) στη ζήτηση ειδικών αγορών και β) στις προσμονές των τουριστών με ειδικά ενδιαφέροντα όπως οι νέες εναλλακτικές μορφές του συμμετοχικού πολιτιστικού και δημιουργικού τουρισμού. Η αξιοδότηση της ποιμενικής κτηνοτροφίας μπορεί να

συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης και στην ενίσχυση των συναφών δραστηριοτήτων τόσο στην περιοχή Ασπροποτάμου και στο εσωτερικό της ευρύτερης κοινότητάς του.

**Ειδικός στόχος 1.2: Βιώσιμη αξιοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος με ανασύνθεση του πολιτιστικού προϊόντος της περιοχής, μέσω της διασύνδεσης των υλικών και άυλων συστατικών της ΝΠΚ της περιοχής.**

Η βιώσιμη αξιοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος της ΝΠΚ συνδέεται με την ικανότητα της περιοχής να κατασκευάζει εδαφικούς πόρους εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα την αναπαραγωγή των ιδιότυπων εδαφικών χαρακτηριστικών τους. Η ανάδειξη και η διασύνδεση των υλικών και άυλων στοιχείων της ΝΠΚ θα συμβάλλει προς αυτή την κατεύθυνση αν αυτά ενταχθούν σε λειτουργικές θεματικές οι οποίες να εκφράζουν τη σύνδεση των χωρικών, παραγωγικών και πολιτιστικών αναφορών της ΝΠΚ με τις προσμονές της κοινότητας και των αγορών με ειδικά ποιοτικά ενδιαφέροντα. Οι θεματικές αυτές αντιστοιχούν στους εξής τομείς : α) σχέση με τη φύση και πρώτη ύλη, β) βιοτεχνικός χαρακτήρας της μεταποίησης προϊόντων και γ) άυλος πολιτισμός και πολιτιστική έκφραση. Η ένταξη των υλικών και άυλων πόρων σε θεματικές και γεωγραφικές υποενότητες θα ενισχύσει τη σημασία και την ελκυστικότητα της ΝΠΚ και κατ'επέκταση τη διακριτότητα τόσο των πόρων όσο και της ίδιας της περιοχής του Ασπροποτάμου.

**Ειδικός στόχος 1.3: Μετατροπή του Ασπροποτάμου, από συμβολικό χώρο σε χώρο προσφοράς αγαθών και υπηρεσιών πολλαπλών προορισμών (ποιμενισμός – ποιμενικότητα).**

Η ανάδειξη ιδιότυπων πόρων μέσω της λειτουργικής διασύνδεσης υλικών και άυλων στοιχείων της ΝΠΚ στηρίζει την παραγωγή τελικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών). Τα προϊόντα αυτά είτε πρόκειται για τρόφιμα είτε για συμμετοχικές δράσεις εμπειριών γύρω από τον νομαδικό πολιτισμό, προβάλλουν μια ευρύτερη διάσταση της ΝΠΚ η οποία καλύπτει τόσο τις παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες όσο και αξίες και αρχές αξιοδοτούμενες από καταναλωτές και τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα και ποιοτικά κριτήρια. Ο στόχος της μετατροπής του Ασπροποτάμου, από συμβολικό χώρο σε χώρο προσφοράς αγαθών και υπηρεσιών απαιτεί ιδιαίτερες οργανωτικές ικανότητες ενεργοποίησης (αγορά) αυτών των πόρων-προϊόντων, ενίσχυσης των δεσμών με το χώρο και ανάδειξης των ιδιότυπων χαρακτηριστικών τους. Η επίτευξη του στόχου βασίζεται στη δυνατότητα προσέλκυσης ανθρώπινου δυναμικού και επιχειρηματιών μέσω της διεύρυνσης των πεδίων δραστηριοτήτων και ευκαιριών που θα προσφέρει η ανάδειξη των πόρων της ΝΠΚ. Οι τομείς αυτοί είναι η ίδια η ποιμενική κτηνοτροφία, η παραγωγή τοπικών προϊόντων, ο συμμετοχικός τουρισμός αλλά και η συνέργια με τους πόρους φυσικής κληρονομιάς.



**Στόχος 2: Διατήρηση και προσαρμογή σε νέες λειτουργίες του χωρο-χρονικού συστήματος οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής των Ασπροποταμιτών μεταξύ του τόπου καταγωγής και του τόπου μόνιμης διαμονής.**

Ο στόχος αυτός αφορά την ενεργοποίηση του κληρονομημένου διπολικού χωροχρονικού συστήματος που οργανώνει η κοινότητα μεταξύ των τόπων μόνιμης εγκατάστασης και της περιοχής Ασπροποτάμου για την ενσωμάτωση νέων λειτουργιών και δραστηριοτήτων που θα προκύψουν από την ανάπτυξη της περιοχής. Η ενσωμάτωση αυτή συνδέεται με τη γενικότερη αναδιοργάνωση των σχέσεων της κοινότητας με την περιοχή καταγωγής της ιδιαίτερα στους τομείς: α) της διακυβέρνησης (συντονισμός, λήψη αποφάσεων, διαχείριση), β) των οικονομικών δραστηριοτήτων (επιχειρηματικότητα, εμπορία) και γ) της αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού (επιχειρηματίες, εμψυχωτές, εκπαίδευση των νεαρών μελών). Επίσης, η χρήση εργαλείων ΤΠΕ και οργανωτικής καινοτομίας μπορεί να συμβάλλει στον εκσυγχρονισμό και στην προσαρμογή των παρεμβάσεων (διαδραστική επικοινωνία, εξ' αποστάσεως συμμετοχικές διαδικασίες κλπ), για μια πιο συμμετοχική και αποτελεσματική υποστήριξη νέων λειτουργιών στο εσωτερικό αυτού του διπολικού χωρο-χρονικού συστήματος.

**Ειδικός Στόχος 2.1: Προώθηση των επιδιώξεων του Στόχου 1 από την κοινωνία των Ασπροποταμιτών στους τόπους διαμονής τους καθ' όλο το έτος.**

Η διατήρηση των δεσμών της με την περιοχή καταγωγής και η μεταφορά στους τόπους μόνιμης διαμονής μέρος των παραδοσιακών δραστηριοτήτων (κτηνοτροφία, βιοτεχνίες, μεταφορές, εμπόριο) επιτρέπουν στην κοινότητα Ασπροποταμιτών την ενεργό συμμετοχή στις αναπτυξιακές δραστηριότητες του Ασπροποτάμου. Το ανθρώπινο δυναμικό της μπορεί να προσφέρει οργανωτικά, παραγωγικά και με υπηρεσίες με τρόπο καινοτομικό, μέσα από δράσεις που θα έχουν ως έδρα τους τόπους μόνιμης κατοικίας των Ασπροποταμιτών (Τρίκαλα, Φάρσαλα, Αθήνα, εξωτερικό κλπ). Οι δράσεις αυτές αφορούν την αξιοποίηση των επιχειρήσεων βιοτεχνικής παραγωγής και εμπορίας προϊόντων περιοχής Ασπροποτάμου, αλλά και των επαγγελματικών και κάθε είδους άλλων δικτύων που έχει αναπτύξει η κοινότητα στους τόπους μόνιμης εγκατάστασης. Τέλος, η κοινότητα ως φορέας της ΝΠΚ μπορεί να προσφέρει μέσω των πολιτιστικών συλλόγων ιδιαίτερα στον τομέα της εμψύχωσης δράσεων σχετικών με την οργάνωση και προσφορά νομαδικής εμπειρίας στο πλαίσιο του συμμετοχικού τουρισμού.

**Ειδικός Στόχος 2.2: Αναβάθμιση των διαδικασιών μεταβίβασης της ΝΠΚ και των αξιών της ιδιαίτερα στους νέους ασπροποταμίτικης καταγωγής**

Ο στόχος αυτός αποτελεί τη συνισταμένη δύο επιδιώξεων: α) την βελτίωση των μεθόδων μεταβίβασης της ΝΠΚ στα νεαρά μέλη της κοινότητας μέσω της σύζευξης της άτυπης (προφορική, βιωματική) εκπαίδευσης και της επίσημης εκπαίδευσης (σχολεία πολιτιστικών συλλόγων, σεμινάρια, εθνικό σχολείο, συμβολή της επιστημονικής έρευνας και τεκμηρίωσης) και β) την εκπαίδευση εμψυχωτών από την δεξαμενή των νεαρών μελών της κοινότητας. Οι σχετικές δράσεις μπορούν να οργανωθούν και υλοποιηθούν στον Ασπροπόταμο και στους τόπους μόνιμης διαμονής της κοινότητας.

### **Στόχος 3: Ενίσχυση της οργανωτικής, επιχειρησιακής και διαχειριστικής ικανότητας της περιοχής**

Η επίτευξη του παραπάνω στόχου βασίζεται στην εξασφάλιση της συνδυασμένης αξιοποίησης των υφιστάμενων δομών υποστήριξης και νέων μορφών συντονισμού. Ένα μεγάλο μέρος των οργανωτικών, επιχειρησιακών και διαχειριστικών ικανοτήτων καλύπτεται από τη λειτουργία του ΚΕΝΑΚΑΠ και αφορά κυρίως την τεχνική υποστήριξη (χρηματοδοτήσεις, σχεδιασμός δράσεων-έργων, προώθηση διαδικασιών ωρίμανσης κλπ). Όμως, για να υπερπηδηθούν τα εμπόδια της διοικητικής διαίρεσης της περιοχής και της διπολικότητας της κοινωνικο-πολιτιστικής και παραγωγικής ζωής της κοινότητας, θα πρέπει να αναπτυχθεί μια προσαρμοσμένη στις νέες προοπτικές μορφή εδαφικής διακυβέρνησης για τον συντονισμό της υλοποίησης του σχεδίου και των δράσεων του. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας διακυβέρνησης μπορούν να προωθηθούν δύο στρατηγικής σημασίας δράσεις για το Σχέδιο Ανάπτυξης που επικεντρώνεται στην ΝΠΚ: α) προσέλκυση στελεχών, εμψυχωτών και επιχειρηματιών και β) εξασφάλιση του ελέγχου των διαδικασιών ποιότητας σχετικών με την ενεργοποίηση των πόρων της ΝΠΚ

#### **Ειδικός Στόχος 3.1: Εξασφάλιση κατάλληλων συνθηκών και μέσων για την απόκτηση στελεχών, εμψυχωτών και επιχειρηματιών για την προώθηση των παραπάνω στόχων**

Ένα από τα στοιχεία που πρέπει να αξιοποιηθούν είναι το τοπικό ανθρώπινο δυναμικό ως ένας ιδιαίτερα σημαντικός, αναντικατάστατος και ιδιότυπος τοπικός πόρος λόγω των δεσμών του με την ΝΠΚ. Απώτερος στόχος είναι η ενσωμάτωση της νεολαίας της Ασπροποταμίτικης κοινωνίας στην υλοποίηση του σχεδίου ανάπτυξης της περιοχής. Ιδιαίτερο βάρος έχουν, οι νέοι, οι επιστήμονες και οι άνεργοι, ενώ σημαντική μπορεί να είναι η συμβολή των πιο έμπειρων «στελεχών» της τοπικής κοινωνίας, όπως οι επιτυχημένοι επιχειρηματίες και οι απόδημοι. Ωστόσο, σε ιδιαίτερες περιπτώσεις δεν πρέπει να αποκλείονται και μη Ασπροποταμίτες. Κοινωνική διάδοση του σχεδίου (κοινοποίηση)

**Ειδικός Στόχος 3.2: Εξασφάλιση μέσων για τον έλεγχο των διαδικασιών ποιότητας της ενεργοποίησης των πόρων της ΝΠΚ**

Ο στόχος απαντά στην ανάγκη εγκαθίδρυσης διαδικασιών ποιότητας ικανών να συμβάλλουν στην αναγνώριση της αυθεντικότητας της ΝΠΚ της περιοχής και να εγγυηθούν ταυτόχρονα τις ιδιοτυπίες των πόρων αλλά και την αειφορία τους κατά τη διαδικασία της ενεργοποίησής τους (μη αλλοίωση, φέρουσα ικανότητα κτλ). Πρόκειται για την ένταξη των αγαθών και υπηρεσιών σε ολοκληρωμένες και εγγυημένες διαδικασίες ελέγχου και προβολής (συμμετοχικό σύστημα εγγύησης της διαδικασίας ποιότητας και ταυτότητας αλλά και παρασκευής βιοτεχνικών προϊόντων, καθώς και μεταβίβασης της μουσικοχορευτικής παράδοσης κτλ). Αυτός ο στόχος καλύπτει προπαντός τις ανάγκες εγγύησης της αυθεντικότητας και της προστασίας καταναλωτών και του περιβάλλοντος προβάλλοντας ταυτόχρονα τον ιδιότυπο και διακλαδικό χαρακτήρα του περιεχομένου της αναπτυξιακής πρότασης του Ασπροποτάμου (καλάθι προϊόντων).

**Ειδικός Στόχος 3.3: Διαμόρφωση καλύτερων μορφών συνεργασίας και συντονισμού των διαφόρων κοινοτήτων και φορέων της ευρύτερης Κοινότητας Ασπροποταμιτών (διακυβέρνηση).**

Η ανάδειξη «εκ των κάτω» της ΝΠΚ προϋποθέτει την ισχυρή εμπλοκή των κοινωνικών φορέων της περιοχής και των απόδημων κοινοτήτων στη διαδικασία ενεργοποίησης της ΝΠΚ. Ο συντονισμός των δράσεων απαιτεί την ενεργή συμμετοχή των τοπικών δρώντων (κτηνοτρόφοι, γεωργοί, αρχές, θεσμικοί παράγοντες, περιβαλλοντικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι, ερευνητές κτλ), στη φάση του σχεδιασμού και της υλοποίησης ιδιαίτερα των πιο ολοκληρωμένων παρεμβάσεων, σε συνεργασία με τις περιφερειακές και εθνικές αρχές. Προκύπτει η ανάγκη δημιουργίας μιας μορφής διακυβέρνησης (δομή) ο εδαφικός χαρακτήρας της οποίας θα αντανακλά την ικανότητά της να εκπροσωπεί την γεωγραφική και πολιτιστική ενότητα του Ασπροποτάμου αλλά και το χωρο-χρονικό σύστημα οργάνωσης της ζωής της κοινότητας. Παράλληλα, να α) παρεμβαίνει στο συντονισμό της προώθησης του Σχεδίου ανάπτυξης του Ασπροποτάμου, β) συντονίζει τη συνεργασία με τους Δήμους Πύλης και Καλαμπάκας και γ) να μεριμνά για την αναπαραγωγή της ΝΠΚ. Δικτύωση και εξωτερικούς συνεργάτες με άλλες περιοχές

## 5.2 Δράσεις Ανάδειξης και διαχείρισης

Στην εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης των πόρων, η διαδικασία ανάδειξης των υλικών και άυλων πολιτιστικών στοιχείων κινητοποιεί το σύνολο των δράσεων που

συμβάλλουν στην προβολή των μεταξύ τους δεσμών και της σχέσης τους με τον ευρύτερο πόρο στον οποίο εντάσσονται αλλά και των ιδιότυπων χαρακτηριστικών τους. Το ζήτημα της διαχείρισης αφορά την διασύνδεση αυτών των υλικών και άυλων συστατικών με στόχο την αειφορική αξιοποίηση υφιστάμενων ή την ανάδειξη κρυφών πόρων. Τίθενται επομένως εδώ τα κριτήρια της φέρουσας ικανότητας του πόρου και των στοιχείων του αλλά και της αυθεντικότητας της διασύνδεσής τους. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας δράσης ανάδειξης-διαχείρισης, η περιοχή προσεγγίζεται ως αποθετήριο του τοπικού πολιτισμού και της ΝΠΚ και στόχος είναι η συμβολή στην προσπάθεια ανάσχεσης της υποβάθμισης των πόρων της. Παράλληλα, οι δράσεις προσανατολίζονται προς την ανάδειξη και ενεργοποίηση των συστατικών-στοιχείων των πόρων. Στην προσπάθεια αυτή θα πρέπει η τοπική κοινωνία να συμμετέχει ενεργά μέσω ενός σχεδίου διαχείρισης των πόρων της περιοχής (το οποίο διαμορφώνεται με δράσεις που διασφαλίζουν την υποβάθμιση πόρων και ανάδειξη και ενεργοποίηση αυτών).

Η διαδικασία της ανάδειξης εντάσσεται σε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο (κριτήρια) για τον εντοπισμό και την δυνατότητα προβολής των ιδιοτυπιών των υλικών και άυλων συστατικών της ΝΠΚ. Η μεθοδολογία αυτή λαμβάνει υπόψη τη θέση και τις χρονο-αποστάσεις του υλικού στοιχείου (χρήση GIS), τη δυνατότητα εικονικής πλοήγησης για την προσέγγιση και διερεύνησή του, την αξιοποίηση τεκμηριωμένης πληροφορίας από τις γραπτές πηγές και της προφορικής παράδοσης, την αναζήτηση της πρότερης χρήσης του και της γενικότερης χρησιμότητας με βάση διάφορες δραστηριότητες, τη σύνδεσή τους με ένα ή περισσότερους τοπικούς πόρους και τέλος, τη σημερινή τους κατάσταση και δυνατότητα ένταξη σε ένα ή περισσότερα αξιοποιήσιμα προϊόντα.

Οι δράσεις ανάδειξης στηρίζονται ως επί το πλείστον σε άυλες πληροφορίες που αναφέρονται σε ιστορικά δεδομένα, πρακτικές, αξίες και εμπειρίες που συνδυάζουν ποιμενικές δραστηριότητες και πολιτισμό. Βασίζονται σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη από μεμονωμένους συγγραφείς αλλά και από διάφορα εργαστήρια των ΑΕΙ/ΤΕΙ στην Ελλάδα, κινητοποιώντας ερευνητές από τις οικολογικές, τεχνικές και κοινωνικές επιστήμες στις περιοχές που σχετίζονται με την ποιμενική δραστηριότητα. Η ανάδειξη οργανώνεται γύρω από τα αποτελέσματα αυτού του συνολικού έργου ώστε να προσεγγισθεί η ποιμενικότητα με βάση τρεις διαστάσεις: α) ως αξίες που αποδίδονται στην κτηνοτροφική δραστηριότητα (πρακτικές, γνώσεις γύρω από την οργάνωσή της), β) ως πόροι για την εδαφική περιοχή (κοινότητα ασπροποταμιτών, τυροκομική εξειδίκευση) και γ) ως αξίες που αποδίδονται στο χώρο και στην ίδια την εδαφική περιοχή (μεταβίβαση της ΝΠΚ). Σημειώνεται ότι πρόκειται για αξίες και χαρακτηριστικά πραγματικά ή υποτιθέμενα, συνδεδεμένα με τον ποιμενικό χαρακτήρα που φέρουν μη ποιμενικοί δρώντες.

Αυτές οι τρεις διαστάσεις πλαισιώνουν το σύνολο των πόρων, των συστατικών τους και των αγαθών και υπηρεσιών που θα προκύψουν και κατηγοριοποιούνται ως εξής:

- i. Ποιμενισμός (φύση, πρώτη ύλη)
- ii. Βιοτεχνικές αλυσίδες (βιοτεχνικός χαρακτήρας μεταποίησης)
- iii. Άυλος πολιτισμός (Μουσικο-χορευτική παράδοση).

Οι πόροι και τα συστατικά αυτών των τριών κατηγοριών θα συνδεθούν με δράσεις του συμμετοχικού-δημιουργικού τουρισμού και της εκπαίδευσης (άτυπη και επίσημη). Οι δράσεις της εκπαίδευσης αποτελούν συνιστώσα αυτής της μορφής τουρισμού και απευθύνονται στα νεαρά μέλη της κοινότητας και σε επισκέπτες με ειδικά ενδιαφέροντα.

### **5.2.1 Δράσεις ανάδειξης και διαχείρισης των υλικών στοιχείων**

Τα υλικά στοιχεία στην περίπτωση του Ασπροποτάμου θεωρούνται ως συστατικά των βασικών εδαφικών πόρων της ΝΠΚ της περιοχής. Με βάση αυτή την αποδοχή, η ανάδειξη του υλικού στοιχείου στηρίζεται στις τεχνικές μικρο-χωροταξικές παρεμβάσεις που ήδη έχουν πραγματοποιηθεί από την ΚΕΝΑΚΑΠ μέσω της εφαρμογής διαφόρων πολιτικών και χρηματοδοτικών προγραμμάτων. Όμως, στο πλαίσιο της εδαφικής προσέγγισης, η ανάδειξη προσανατολίζεται κυρίως προς την προβολή εκείνων των άυλων χαρακτηριστικών που μπορούν να προσδώσουν ιδιοτυπία σ' αυτά τα υλικά στοιχεία της ΝΠΚ. Αυτό σημαίνει ότι η ανάδειξή τους αποβλέπει στην ένταξή τους σ' ένα πλαίσιο ξεκάθαρα διατυπωμένων θεματικών στις οποίες θα εντάσσονται και τα άυλα στοιχεία. Τα περισσότερα από τα υλικά στοιχεία (δριστελές, γεφύρια, μύλοι, πετρόκτιστες κατασκευές κτλ) έχουν αναδειχθεί (αναπαλαιώσεις, προβολή κτλ) όπως προαναφέρθηκε από το ΚΕΝΑΚΑΠ. Η διαχείρισή τους ανήκει στους Δήμους με τη συνδρομή των πολιτιστικών συλλόγων. Προκύπτει από τη διαγνωστική μελέτη ότι τα στοιχεία αυτά δεν είναι ενταγμένα σε ολοκληρωμένες δράσεις που να συνδέονται με τον νομαδικό πολιτισμό και να τον αναδεικνύουν. Υπάρχουν φυσικά οι μεμονωμένες και αποσπασματικές περιηγήσεις και ελάχιστες οργανωμένες διαδρομές αλλά δεν είναι ενταγμένες σ' ένα ενιαίο σχέδιο ανάδειξης των παρακάτω τριών διαστάσεων που προβάλλει ο νομαδικός πολιτισμός.

Θεματική κατηγοριοποίηση των υλικών πόρων με παρουσίαση των συστατικών διακριτότητας που φέρουν:

## 1. Ποιμενικό σύστημα

### a. Τόποι πολιτιστικού ενδιαφέροντος στον Ασπροπόταμο

Χωριό:

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: θέση, φυσικό περιβάλλον, ιστορικά, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, μορφολογικά χαρακτηριστικά και λειτουργία της πλατείας, γιορταστικές εκδηλώσεις, κτίσματα ιστορικής ή/και θρησκευτικής σημασίας, διαθέσιμοι χώροι πολιτιστικής έκφρασης (πλατείες, ξέφωτα τοπία, προαύλια εκκλησιών...)

Αναλυτικές πληροφορίες για τους οικισμούς του Ασπροπόταμου υπάρχουν στον αντίστοιχο ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III

### b. Βοσκότοπος:

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: τοποθεσία, γλωρίδα, ~~οργάνωση διαμονής βοσκών και κοπαδιών~~, πηγές, βιοποικιλότητα (εξέλιξη- διατήρηση ενδημικών ειδών), οργάνωση διανομής ανά κοπάδι και διαχείρισής του στο χρόνο

Αναλυτικές πληροφορίες για τους βοσκότοπους του Ασπροπόταμου υπάρχουν στον ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III

### c. Διαδρομές: Στράτες, μονοπάτια, γεφύρια, βρύσες, καλντερίμια, τόποι στάσης,

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: ιστορία, δομοτεχνικά χαρακτηριστικά-τεχνοτροπία, προέλευση υλικού, επεξεργασία, χρησιμότητα (βλαχόστρατα, εσωτερική μετακίνηση, κυρατζήδες, κατασκευή-αρχιτεκτονική καλντερίμια, χάνια)

Αναλυτικές πληροφορίες για αρχιτεκτονικά στοιχεία (μονοπάτια, γεφύρια, βρύσες, καλντερίμια, τόποι στάθμευσης-χάνια) του Ασπροπόταμου υπάρχουν στον ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III

### d. Βλαχόστρατα: διαδρομή, οργάνωση της μετακίνησης και σταθμοί, χειμαδιά

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: ιστορία, σημερινή κατάσταση και χρήση, τοπία, **μύθοι**

Αναλυτικές πληροφορίες για τη Βλαχόστρατα υπάρχουν στον ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III

## 2. Βιοτεχνικοί χώροι (κασσαρίες, μύλοι, δριστελέες, υφαντουργεία, αργαλειοί κτλ)

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: ιστορία, δομοτεχνικά χαρακτηριστικά-τεχνοτροπία, αρχιτεκτονική, προέλευση και επεξεργασία υλικών δόμησης, εξοπλισμοί και εργαλεία, σημερινή κατάσταση και λειτουργία τους,

Αναλυτικές πληροφορίες για τους βιοτεχνικούς χώρους του Ασπροπόταμου υπάρχουν στον ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III

## 3. Τοπική αρχιτεκτονική (παραδοσιακοί οικισμοί, πετρόκτιστα σπίτια κτλ)

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: ιστορία, χρησιμότητα, προέλευση μαστόρων, προέλευση και επεξεργασία υλικού δόμησης, σημερινή κατάσταση και λειτουργία τους

Αναλυτικές πληροφορίες για την τοπική αρχιτεκτονική του Ασπροπόταμου υπάρχουν στον ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III

4. Χώροι θρησκευτικής λατρείας (Μοναστήρια, εκκλησίες, εξωκλήσια)

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: ιστορία, περίοδος κατασκευής, ρυθμός, αγιογράφηση προέλευση μαστόρων και αγιογράφων, προέλευση και επεξεργασία υλικού δόμησης σημερινή κατάσταση και λειτουργία τους, ρόλος τους στη κληρονομιά
- Αναλυτικές πληροφορίες για τους χώρους θρησκευτικής λατρείας του Ασπροπόταμου υπάρχουν στον ενδεικτικό κατάλογο με δημοσιευμένες εργασίες στο παράρτημα III,

5. Μουσικο-χορευτική παράδοση (μουσικά όργανα, φορεσιές, τόποι επιτέλεσης της γιορτής)

- ❖ Συστατικά διακριτότητας: ιστορία, τεχνοτροπία, προέλευση υλικών, σημερινή κατάσταση και λειτουργία τους

Αυτά τα υλικά στοιχεία ενταγμένα στις παραπάνω θεματικές (παραγωγικής και τουριστικής αναφοράς) οι οποίες συνδυάζονται και αρθρώνονται με τις αντίστοιχες ενότητες του άυλου πολιτισμού, θα αποτελέσουν τη βάση για την δημιουργία, ανάδειξη και αξιοποίηση ιδιότυπων αγαθών και υπηρεσιών ως τελικών προϊόντων. Αυτά θα περιλαμβάνονται σε στοχευμένες δράσεις ενεργοποίησης υπό μορφή απόκτησης γνώσεων και εμπειριών για τον συμμετοχικό (εκπαιδευτικό και δημιουργικό) τουρισμό αποτελώντας σημεία επίσκεψης αλλά και εκπαιδευτικών εφαρμογών.

6. το υλικό βιβλιοθηκών: βιβλία, μελέτες, ψηφιακά αρχεία, αρχεία κοινοτήτων.

### 5.2.2 Δράσεις ανάδειξης και διαχείρισης των άυλων στοιχείων

Βάση και έκφραση των άυλων στοιχείων αποτελεί η γνώση η οποία στην περίπτωση του Ασπροποτάμου συνιστά μια συλλογική αξία, ένα πόρο άυλης φύσης. Αυτή η αξία μπορεί να λάβει την όψη ενός αγαθού ακόμη και ενός «οικονομικού αγαθού». Ο στόχος επομένως της διατήρησης και αξιοποίησης της γνώσης θέτει το ζήτημα της πρόσβασης, της ιδιοποίησης, της μεταβίβασης, των ανταλλαγών και της κυκλοφορίας της γνώσης καθώς επίσης και της διαχείρισης και του ελέγχου της γνώσης.

Η ανάδειξη των άυλων πόρων αποσκοπεί στην προβολή των αξιών (οικολογικές, κοινωνικές, αισθητικές αλλά και συλλογικές) παράλληλα με τις γνώσεις, τεχνογνωσίες και αναπαραστάσεις που φέρει ο νομαδικός πολιτισμός του Ασπροποτάμου. Απευθύνεται στους πολίτες με ειδικά ενδιαφέροντα στο πλαίσιο της ανάδυσης μιας «ευαισθησίας για τον ποιμενισμό» και συμβάλλει στην οικοδόμηση της ποιμενικότητας (σύνδεση με την άυλη διάσταση της ΝΠΚ). Πρόκειται για αξίες που εντάσσονται με τη σειρά τους σε αρχές όπως: αειφορία, διατήρηση των οικοσυστημάτων, αλληλεγγύη, συλλογικότητα, αμοιβαιότητα.

Η αξία «παραδοσιακή γνώση» ενδιαφέρει εδώ για δύο λόγους που συνδέονται με την τοπική ανάπτυξη και εξηγούν γιατί σήμερα επανεκτιμάται πλέον θετικά η αξία πρακτικών και μεθόδων καταδικαστέων ή και αγνοημένων μέχρι χθες: α) ενισχύεται η προσέγγιση σύμφωνα με την οποία πριν υιοθετηθούν νέα πρότυπα και εισαχθούν νέες και σύγχρονες τεχνικές, θα πρέπει ένας τόπος να αξιολογήσει τις υφιστάμενες παραδοσιακές πρακτικές του, και β) συνδέεται η ιδιοτυπία των γνώσεων με τις ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος και του χώρου και ιδιαίτερα με την αξιοποίηση του βουνού.

Οι άυλοι πόροι ανήκουν σε δύο κατηγορίες: α) των καταγεγραμμένων γραπτώς και με οπτικο-ακουστικά μέσα (αφηγήσεις, τραγούδια, χοροί κτλ) και β) των μη καταγεγραμμένων (ή καταγεγραμμένων χωρίς ουσία) γνώσεων και τεχνογνωσιών λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος (οργάνωση της βόσκησης, αναγνώριση βοτάνων, τοξικών φυτών, συνταγών, τεχνικών ύφανσης κεντήματος μοτίβα κεντημάτων, κτλ), είτε δυσκολιών καταγραφής (τεχνικές ερμηνείας τοπικής μουσικής, χορευτικών αυτοσχεδιασμών, χειρονομιακές ακολουθίες στην κατασκευή βιοτεχνικών προϊόντων).

Η ανάδειξη της ιδιοτυπίας των στοιχείων αυτού του συνολικού δυναμικού άυλων πόρων θα πρέπει να στηριχθεί στα τεχνικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε κάθε πολιτιστική δημιουργία και λιγότερο στο περιεχόμενο (πχ ενδιαφέρουν οι τεχνικές απόδοσης-ερμηνείας της μουσικής πέραν της μελωδίας, η τεχνική του αυτοσχεδιασμού πέραν της βασικής φόρμας βημάτων, οι τεχνικές της διάκρισης των ποιοτικών βοσκοτόπων και των τοξικών φυτών πέραν της πρακτικής της βόσκησης....).

Με βάση την παραπάνω προσέγγιση οι δράσεις ανάδειξης μεταφράζονται ως εξής :

Όσον αφορά τον ποιμενισμό:

1. Γνώσεις, πρακτικές και εμπειρίες γύρω από την οργάνωση της ποιμενικής δραστηριότητας
  - a. οργάνωση κοπαδιού, πρακτικές βόσκησης, άρμεγμα, μετακίνηση, ευζωία ζώων,
  - b. σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον, βιοποικιλότητα, βότανα, αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά για την κατανόηση του βιο-φυσικού περιβάλλοντος,
  - c. οργάνωση μετακίνησης

*Τεχνικές: Ενδιαφέρουν εδώ οι τεχνικές αιφορικής χρήσης της γης οι οποίες παράλληλα με τη συμβολή τους στη διαχείριση και τη βελτίωση της φυσικής αξίας των τοπίων, εγγυώνται την βιοποικιλότητα.*

*Αξίες: αιφορία (μέσω της ορθολογικής διαχείρισης των βοσκοτόπων, εισαγωγή γιδιών στο δάσος, ..) βιοποικιλότητα (εισαγωγή ζώων συνέβαλε στη διατήρηση αιφορικής ανανέωση της τοπικής χλωρίδας), συλλογικότητα –αλληλεγγύη (μέσω της συλλογικής ενασχόλησης με την διαχείριση του κοπαδιού ή την οργάνωση της μετακίνησης, ..)*



Όσον αφορά την ποιμενικότητα:

2. Πολιτιστικά τοπία: ανάδειξη-ερμηνεία με τη συμβολή παλιών κτηνοτρόφων (παροχή πληροφοριών γύρω από τους βασικούς μετασχηματισμούς των τελευταίων δεκαετιών),

*Αξίες: τα πολιτιστικά τοπία ως μέρος της συλλογικής ταυτότητας: η οργάνωση και διαχείριση του χώρου με το σύστημα της νομαδικής κτηνοτροφίας προβάλλεται μέσα από τα πολιτιστικά τοπία τα οποία μαρτυρούν τη δημιουργικότητα, την προσαρμοστικότητα του ανθρώπου, της κοινωνικής εξέλιξης, του πνευματικού και φανταστικού δυναμισμού της ανθρωπότητας.*

3. Γνώσεις, τεχνογνωσίες και τεχνικές σχετικές με τη διαδικασία παρασκευής βιοτεχνικών προϊόντων (τεχνογνωσία, χειρονομιακές ακολουθίες, συνταγές, υφαντική, κτλ) και επεξεργασία και χρήση πέτρας, κά.

a. Γαλακτοκομικά: τεχνικές παρασκευής, σύνδεση με την τεχνική λειτουργία των εκμεταλλεύσεων και τις κτηνοτροφικές πρακτικές καθώς και με τις προδιαγραφές των διαδικασιών ποιότητας.

b. Κλωστοϋφαντουργικά: τεχνική επεξεργασίας μαλλιού, τρόποι ύφανσης και ετοιμασίας του τελικού προϊόντος (βαφή, δριστέλα), μοτίβα και αναπαραστάσεις κτλ

c. Αγροτρόφιμα –συνταγές παρασκευής προϊόντων ή γευμάτων με χρήση γάλακτος (τραχανάς, πίτες κτλ)

*Η συμβολή της άυλης ποιότητας (πολιτιστικές και κοινωνιακές αξίες συνδεδεμένες με τα προϊόντα) σ' αυτή τη διαδικασία.*

*Αξίες: συμμετοχικότητα - συλλογικότητα (μέσω της συλλογικής μεταβίβασης γνώσεων) αειφορία (λόγω της αξιοποίησης προϊόντων που προέρχονται από δραστηριότητες που σέβονται το περιβάλλον και συμβάλλουν στην αναπαραγωγή του μέσω της εκτατικής του διαχείρισης), αλληλεγγύη (μέσω της αξιοποίησης τοπικών πόρων)*

4. Πολιτιστική δημιουργία και έκφραση

a. Συστατικά και συνιστώσες της μουσικο-χορευτικής παράδοσης και της γιορτής (χορός, τραγούδι, μουσική, τεχνικές, κανόνες κτλ).

i. Ρυθμοί και τεχνικές απόδοσης τοπικής μουσικής και τραγουδιών,

ii. Τεχνικές αυτοσχεδιασμού των τοπικών χορών

iii. Οργάνωση και κανόνες της γιορτής,

b. Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική

i. αισθητική και χρηστική αξία, ένταξη στον οικισμό, τεχνογνωσία, κτλ

ii. Σύνδεση με έθιμα, πολιτιστικές εκφάνσεις, εκδηλώσεις κτλ

*Αξίες: στοιχεία συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, συμβολή στη διαμόρφωση παραδοσιακών αρχιτεκτονικών προτύπων και στις προσλαμβάνουσες παραστάσεις της νεολαίας.*

#### Διαχείριση της γνώσης

Η δράση για τη διαχείριση της γνώσης ώστε αυτή να διατηρηθεί και να αξιοποιηθεί, συνδέεται με τις πρακτικές που την δημιούργησαν, την οργάνωση της συλλογικής γνώσης και τις ικανότητες που απαιτούνται για την αξιοποίησή της από τα μέλη ή τις ομάδες της κοινότητας. Δράσεις που συμβάλλουν στη διαχείριση της γνώσης είναι:

- η δημιουργία αποθήκης γνώσεων για να διατηρηθούν ως συλλογική μνήμη (ε-βιβλιοθήκη, οπτικο-ακουστικά δεδομένα κτλ),
- η χαρτογράφηση της γνώσης και αξιολόγηση ως προς την σημερινή της αξία, την πορεία και την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας μεταβίβασής της,
- η δημιουργία μορφών επικοινωνίας (ανταλλαγή ιδεών, συνεύρεση) και δημιουργικότητας ώστε αυτές οι γνώσεις να εξελιχθούν,
- η χρήση αυτών των γνώσεων μέσω πρακτικών που συνδέονται με τους προσανατολισμούς και τις στοχεύσεις της κοινότητας και της οικονομίας της.

Η αξιοποίηση της γνώσης θα πρέπει να πραγματοποιηθεί στις συνθήκες και στις καταστάσεις που την ενεργοποιούν και όχι ως απλό αντικείμενο πληροφόρησης. Αποτελεί μια συλλογική αξία, έναν άυλο πόρο ο οποίος μπορεί να πάρει τη μορφή ενός αγαθού ή ακόμη και ενός οικονομικού αγαθού.

Η μεταβίβαση μέσω της εκπαίδευσης έχει ως στόχο να συμβάλλει στην ιδιοποίηση της στοιχειώδους συλλογικής γνώσης, άρα της απόκτησης ενός κοινού υποβάθρου που θα επιτρέψει την εξέλιξη και προσαρμογή αυτής της γνώσης στο επίσης εξελισσόμενο περιβάλλον της κοινότητας. Η εξασφάλιση της διατήρησης και της μεταβίβασης των γνώσεων πρέπει να συνδυάσει παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά την προφορική επικοινωνία και την γραπτή έκφραση.

Αυτές οι γνώσεις θα πρέπει να καταγραφούν, να μελετηθούν από εξειδικευμένα εργαστήρια και να εμπλουτισθούν με νέες γνώσεις. Επίσης να παρουσιάζονται στις νέες γενιές για να αναδείξουν την αξία τους ως μια διαχρονική χρήσιμη γνώση και να εξισορροπήσουν την υποτίμησή της για δεκαετίες από την επιστημονική κοινότητα και τις διάφορες δημόσιες υπηρεσίες. Το διακύβευμα που τίθεται για την κοινότητα του Ασπροποτάμου είναι να επιχειρήσει, στο πλαίσιο του επαναπροσδιορισμού των σχέσεων της με το χώρο καταγωγής της, την εκ νέου ενσωμάτωση των παλιών πρακτικών σε ένα νέο σχέδιο διαχείρισης του χώρου. Αυτό μπορεί να το πετύχει μέσω νέων συλλογικών μορφών οργάνωσης και συντονισμού στη βάση των παλιών συλλογικών πρακτικών. Απ' αυτή την άποψη, οι σημερινοί αλλά και οι παλαιότεροι εν

ζωή ασπροποταμίτες θα πρέπει να συμμετέχουν οπωσδήποτε στις σχετικές διαβουλεύσεις.

### 5.2.3 Πολιτικές στήριξης των δράσεων ανάδειξης & διαχείρισης

Οι παρεμβάσεις που προτείνει το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ασπροποτάμου ανταποκρίνονται στο πνεύμα και στη σκοπιμότητα των υφιστάμενων πολιτικών, υπακούοντας στον στόχο της Στρατηγικής «2020» για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Παράλληλα, η στρατηγική της περιοχής είναι σε απόλυτη εναρμόνιση με το εθνικό αναπτυξιακό όραμα της περιόδου 2014 – 2020 που διατυπώνεται ως εξής:

«Συμβολή στην αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας με ανάταξη και αναβάθμιση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της χώρας και τη δημιουργία και διατήρηση βιώσιμων θέσεων απασχόλησης, έχοντας ως αιχμή την εξωστρέφει, καινοτόμο και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα και γνώμονα την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.»

Παράλληλα, όσον αφορά τις εθνικές χρηματοδοτικές προτεραιότητες του ΕΣΠΑ 2014-2020 το παρόν σχέδιο είναι ευθυγραμμισμένο με τις προτεραιότητες 1, 2 και 3.

#### Χρηματοδοτικές προτεραιότητες 1, 2 και 3 του ΕΣΠΑ

1. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα με αιχμή την καινοτομία και αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας (*Μετάβαση σε δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας, Αξιοποίηση της έρευνας και της καινοτομίας για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας νέων και υφιστάμενων επιχειρήσεων*).
2. Ανάπτυξη και αξιοποίηση ικανοτήτων ανθρώπινου δυναμικού – ενεργός κοινωνική ενσωμάτωση (*Εκπαίδευση και διά βίου μάθηση, Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού και πρόσβαση στην απασχόληση με έμφαση στη δημιουργία θέσεων εργασίας ειδικά για τους νέους*).
3. Προστασία του περιβάλλοντος – Μετάβαση σε μία οικονομία φιλική στο περιβάλλον (*Προστασία του περιβάλλοντος, Προώθηση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και της πρόληψης των κινδύνων*).

Το προτεινόμενο Σχέδιο Ανάπτυξης της περιοχής Ασπροποτάμου, καθώς και οι δράσεις που περιλαμβάνει είναι εναρμονισμένες και εντάσσονται στις ευρωπαϊκές, εθνικές και περιφερειακές πολιτικές για τον Πολιτισμό και Τουρισμό, την Αγροτική – Κτηνοτροφική οικονομία, και το Περιβάλλον.

Το σύνολο των άυλων και υλικών πόρων που το Σχέδιο προτείνει για αξιοποίηση και τα αγαθά και υπηρεσίες που αναμένεται να διαμορφωθούν, κατηγοριοποιούνται στις προαναφερθέντες θεματικές (σελ. 100):

- i. Ποιμενισμός : ποιμενική δραστηριότητα, σχέση με τη φύση και πρώτη ύλη,
- ii. Βιοτεχνικός χαρακτήρας της μεταποίησης: παραγωγή βιοτεχνικών προϊόντων

iii. Άυλος πολιτισμός/γνώσεις, τεχνογνωσίες, εμπειρίες στη διαχείριση, πολιτιστική έκφραση: παραγωγή - μεταβίβαση –εκπαίδευση

Όσον αφορά πιο αναλυτικά τους επιμέρους τομείς της εθνικής και περιφερειακής πολιτικής τους οποίους υπηρετεί το παρόν σχέδιο, αλλά και μπορεί να αξιοποιήσει χρηματοδοτικά, προκύπτουν τα εξής:

**A. Ως ολοκληρωμένο σχέδιο: Μπορεί να αξιοποιήσει αντίστοιχα χρηματοδοτικά εργαλεία που αναμένεται να δρομολογηθεί η εφαρμογή τους όπως τα CLLD (τύπου LEADER) και τα ΙΤΙ (Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις / ΟΧΕ).**

Το παρόν σχέδιο ανάπτυξης μπορεί να διεκδικήσει την ένταξή του σε μια ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) με χρηματοδότηση από τα Ταμεία ΕΚΤ, ΕΤΠΑ και Ταμείο Συνοχής αξιοποιώντας ωστόσο λόγω της φύσης της περιοχής και συγκεκριμένα μέτρα από το ΕΓΤΑΑ. Με βάση το στόχο του εγκεκριμένου ΠΕΠ Θεσσαλίας (2014-2020) να συνδέσει τις ΟΧΕ με τη χωρική στρατηγική δημιουργίας και ανάδειξης μιας θεσσαλικής διαδρομής πολιτισμού – τουρισμού με θεματικό αντικείμενο την αξιοποίηση της πολιτιστικής ή & φυσικής κληρονομιάς, οι δράσεις που προτείνονται για τον Ασπροπόταμο είναι δυνατό να συμβάλλουν και εμπλουτίσουν αυτή τη διαδρομή με την θεματική «νομαδικός πολιτισμός». Επομένως, η περιοχή Ασπροποτάμου θα μπορεί να ενταχθεί στην θεσσαλική διαδρομή και μέσω μιας ενιαίας αξιοποίησης & προβολής να προσβλέπει στην αύξηση της επισκεψιμότητας, της επιχειρηματικότητας & της απασχόλησης στην περιοχή αλλά και στη στήριξη της κτηνοτροφικής δραστηριότητας.

Επίσης το παρόν σχέδιο ανάπτυξης είναι δυνατόν να αποτελέσει τμήμα ενός προγράμματος CLLD (Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων) εφόσον η περιοχή ενταχθεί στο πρόγραμμα αυτό<sup>27</sup>.

**B. Ως σχέδιο με δράσεις που απαντούν σε επιλεγμένους εθνικούς και περιφερειακούς στόχους και μπορούν κατά περίπτωση να χρηματοδοτηθούν**

**B.1 Ποιμενισμός:** Το παρόν σχέδιο προσεγγίζει την ποιμενική δραστηριότητα ως ένα σύνολο πρακτικών οι οποίες μεταφέρουν γνώσεις, εμπειρίες, τεχνογνωσίες αλλά και αξίες (σχέση με τη φύση, την ευζωία των ζώων, την ποιότητα των προϊόντων κτλ) οι οποίες θα πρέπει να αναδειχθούν και να αποτελέσουν αντικείμενο, γνωριμίας, κατανόησης και εκμάθησης. Επομένως αναζητούνται οι πολιτικές εκείνες που είναι προσανατολισμένες όχι μόνο στην στήριξη της ποιμενικής δραστηριότητας αλλά και στην αξιοποίησή της. Το ΠΑΑ εστιάζει στην υποστήριξη της ποιμενικής δραστηριότητας και στη διατήρηση του αγρο-οικολογικού συστήματος παραγωγής με τη μορφή παροχής κινήτρων σε εκμεταλλεύσεις και χρηματοδοτήσεις ή και κίνητρα για την επάνοδο κοπαδιών (στέγαστρα, συμβουλευτική υποστήριξη, παραγωγή

---

<sup>27</sup> Το πρόγραμμα CLLD αξιοποιεί Ταμεία : ΕΤΠΑ, ΕΚΤ, ΕΓΤΑΑ, ΕΤΘΑ

τυριού (μονοπαραγωγικό τυρί τοπικής φυλής). Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει για το σχέδιο το εργαλείο των επισκέψιμων αγροκτημάτων και η αντίστοιχη χρηματοδότηση επιδεικτικών δράσεων μέσω του ΠΑΑ. Τέλος, το ΠΑΑ και το ΠΕΠ Θεσσαλίας στοχεύουν στη διατήρηση της βιοποικιλότητας (σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα), όπως επίσης και το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για το Περιβάλλον, μέσω των παρακάτω επενδυτικών προτεραιοτήτων:

6c - Διατήρηση, προστασία, προώθηση και ανάπτυξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

6d - Προστασία και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας και του εδάφους και προώθηση των υπηρεσιών οικοσυστήματος, μεταξύ άλλων μέσω του δικτύου Natura 2000, και των πράσινων υποδομών.

**B.2 Βιοτεχνικά προϊόντα:** Τα βιοτεχνικά προϊόντα που προωθούνται από το σχέδιο ανήκουν σε δύο κατηγορίες: όσα συνδέονται άμεσα με την ποιμενική δραστηριότητα και την πρώτη ύλη της και όσα προέρχονται από την επεξεργασία άλλης πρώτης ύλης (ξύλο κτλ).

Το βασικό προϊόν θεωρείται εδώ το γαλακτοκομικό. Η ΚΑΠ, το ΠΑΑ αλλά και η Στρατηγική RIS3 της οποίας ο πρώτος πυλώνας εστίασης για τη Θεσσαλία αντιστοιχεί στο αγροδιατροφικό σύμπλεγμα (όπως και σε εθνικό επίπεδο), μπορούν να στηρίξουν δράσεις ανάδειξης και αξιοποίησης αυτών των προϊόντων και ως τελικό αγαθό αλλά και ως διαδικασία παρασκευής. Οι συνεργασίες του ερευνητικού δυναμικού, της τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας μπορούν να συνεισφέρουν στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας αυτών των προϊόντων ιδιαίτερα αν επιδιωχθούν οργανωτικές και προωθητικές καινοτομίες συμπεριλαμβανομένων της χρήσης ΤΠΕ, της ενίσχυσης των πηγών μοναδικότητας (π.χ., προϊόντα ΠΟΠ) και της σύνδεσης του τομέα με το «δημιουργικό» τουρισμό, και αναβάθμιση των ανθρώπινων πόρων. Επίσης, μπορεί να υποστηριχθεί η παραγωγή και άλλων παραδοσιακών προϊόντων της περιοχής όπως τα υφαντουργικά.

Παράλληλα, τονίζεται ότι μια σειρά θεσμικών προσαρμογών έχουν γίνει προς τη κατεύθυνση της στήριξης της μεταποίησης αγροτικών προϊόντων μικρής κλίμακας, όπως το πλαίσιο για την ανάπτυξη Οικοτεχνιών μέσα στην αγροτική εκμετάλλευση.

### **B.3 Άυλος Πολιτισμός και Δημιουργικός Τουρισμός**

Η εθνική στρατηγική για τον Πολιτισμό (2014-2020) στοχεύει στον εμπλουτισμό και στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος μέσω της ανάδειξης και της αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς εστιάζοντας στη μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα (μέσω της στήριξης των Πολιτιστικών και Δημιουργικών προϊόντων, υποστηρίζοντας την νεανική επιχειρηματικότητα και τις επιχειρήσεις στον

τομέα του Πολιτισμού). Εργαλείο αυτής της πολιτικής είναι το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Επιχειρηματικότητα και την Ανταγωνιστικότητα 2014-2020.

Την ίδια στιγμή στον πυρήνα της νέας στρατηγικής του ΕΟΤ βρίσκονται οι «συλλέκτες εμπειριών της δημιουργικής τάξης», αναζητώντας εκείνους που προτιμούν τα ταξίδια με αυθεντικές εμπειρίες, δράση και συμμετοχή, συμμετέχοντας πνευματικά και σωματικά. Η δημιουργική τάξη αποτελεί μια νέα ομάδα ταξιδιωτών που βρίσκονται σε μια διαρκή αναζήτηση εμπειριών σε βάθος, σχεδόν υπερβατικών, οι οποίες είναι δυνατόν να τους παρέχουν υλικό για μοναδικές και εντυπωσιακές ιστορίες, ακόμη και για έρευνα.

Οι απαιτήσεις για την υιοθέτηση μιας τέτοιας στρατηγικής είναι υψηλές σε όρους δεξιοτήτων, εκπαίδευσης, συνεργασίας και διοικητικής ικανότητας σε τοπικό επίπεδο. Ο Συμμετοχικός και Δημιουργικός Τουρισμός αποτελεί ένα στρατηγικό εργαλείο για την αξιοποίηση της Νομαδικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς και την προώθηση του Σχεδίου Ανάπτυξης.

Επιπλέον, η Στρατηγική RIS3 της Θεσσαλίας αναγνωρίζει το δημιουργικό τουρισμό ως έναν από τους περιφερειακούς πυλώνες εστίασης για τη θεσσαλική οικονομία. Σ' αυτό το πλαίσιο μπορούν να αξιοποιηθούν δράσεις του ΠΕΠ και του ΕΣΠΑ οι οποίες στηρίζουν :

- a. τη διαφοροποίηση των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών (Αξιοποίηση θεματικών τουριστικών προϊόντων, πολιτιστικός τουρισμός κλπ)
- b. Βελτίωση των επαγγελματικών ικανοτήτων
  - i. Κατάρτιση εργαζομένων με αξιοποίηση προγραμμάτων όπως το Leonardo.
- c. Ενθάρρυνση της παράτασης της τουριστικής περιόδου
  - i. Κίνητρα για προσέλκυση ομάδων πληθυσμού ειδικών ενδιαφερόντων (νέοι, ηλικιωμένοι κλπ) στη διάρκεια της χαμηλής τουριστικής περιόδου
  - ii. Προσφορά προγραμμάτων στους μαθητές στη διάρκεια των σχολικών διακοπών,
- d. Συμβολή στην κοινωνικο-οικονομική γνωστική βάση για τον συμμετοχικό τουρισμό (στατιστικά στοιχεία, μελέτες, έρευνα, δίκτυα γνώσεων μεταξύ ΑΕΙ, κλπ)
  - i. Παρακολούθηση της ικανοποίησης των καταναλωτών
  - ii. δικτύωση πανεπιστημίων, δημόσιων και ιδιωτικών παρατηρητηρίων που ασχολούνται με τον νομαδικό πολιτισμό.

Για την αξιοποίηση αυτών των πολιτικών θα πρέπει να δημιουργηθεί υπο τη σκέπη της δομής Εδαφικής Διακυβέρνησης Ασπροποτάμου, μια συνεργασία φορέων, η οποία συμπεριλαμβάνει το ΚΕΝΑΚΑΠ, τις αρμόδιες δημοτικές επιχειρήσεις και εξειδικευμένα εργαστήρια του Πανεπιστημίου και του ΑΤΕΙ Θεσσαλίας.

### **5.3 Μετατροπή του πόρου σε προϊόντα και υπηρεσίες**

Η ΝΠΚ προσεγγίζεται εδώ ως ένας ενιαίος κεντρικός πόρος ο οποίος προσδιορίζει μια σειρά από επιμέρους πόρους με τους οποίους συνδέεται άμεσα ή έμμεσα όπως ο ποιμενισμός (ποιμενική δραστηριότητα, σχέση με τη φύση, βιοποικιλότητα), παραδοσιακή βιοτεχνική επεξεργασία των πρώτων υλών (υφαντουργία, γαλακτοκομικά κτλ) και πολιτιστική έκφραση (γιορτή, χορός, κτλ). Στο προηγούμενο κεφάλαιο η διασύνδεση υλικών και άυλων στοιχείων της ΝΠΚ έδειξε πως μπορεί να αναδειχθεί η ιδιοτυπία αυτών των πόρων και η αγκύρωσή τους στο χώρο. Κάθε προσπάθεια για δημιουργία προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) που να προέρχονται απ' αυτούς τους πόρους, πρέπει να αναδεικνύει αυτές τις ιδιοτυπίες και αγκυρώσεις, να συνδέεται με τη ζήτηση των αγορών και να ολοκληρώνεται με τον προσδιορισμό εκείνων των διαδικασιών και μέσων που θα επιτρέψουν την ενεργοποίησή τους ως προς τις αγορές. Τέλος, θα πρέπει να εντοπίζονται κάθε φορά οι ανάγκες υποστήριξης μέσω της απόκτησης δεξιοτήτων, της κατάρτισης και της μετάδοσης γνώσεων ώστε αυτά να στηρίξουν παραδοσιακά και αναδυόμενα επαγγέλματα στο πλαίσιο μιας τέτοιας κλίμακας ενεργοποίησης αγαθών και υπηρεσιών.

Με βάση τη φύση της ΝΠΚ που διαθέτει η περιοχή Ασπροποτάμου δύο βασικές αγορές για την ενεργοποίηση των πόρων και προϊόντων-υπηρεσιών προβλέπονται: α) η δημιουργία μικρών αλυσίδων τοπικών βιοτεχνικών προϊόντων με επίκεντρο τα γαλακτοκομικά και β) η οργάνωση ποικίλων δράσεων νομαδικής εμπειρίας.

#### *A. Βραχείες Αλυσίδες*

Η δημιουργία τέτοιων αλυσίδων δεν είναι δύσκολη. Η περιοχή και η κοινότητα Ασπροποτάμου διαθέτουν τις πρώτες ύλες, εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, γνώσεις, τεχνογνωσία, τεχνικές και εμπειρία που βρίσκονται εκτός της περίπτωσης της τυροκομίας, σε λανθάνουσα κατάσταση. Από την άλλη πλευρά, η πλειονότητα αυτού του ανθρώπινου δυναμικού βρίσκεται πλέον μόνιμα εγκατετημένο στις πεδινές περιοχές καθώς και σε ένα μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων παραγωγής και εμπορίας. Είναι δυνατόν τέτοιες αλυσίδες να δημιουργηθούν ανάλογα με τη δυνατότητα κινητοποίησης των παραπάνω συνετελεστών είτε εξ' ολοκλήρου στον Ασπροπόταμο (παραδοσιακή υφαντουργία, τυροκομικά) ή σε συνεργασία με τις γειτονικές πόλεις, είτε ο καθένας από τους δύο πόλους να αναλάβει ορισμένους κρίκους μιας αλυσίδας (πχ η παραγωγή στον Ασπροπόταμο και η διακίνηση στα Τρίκαλα & Φάρσαλα). Αυτή η ευελιξία βασίζεται στη διατήρηση των παλαιών παραγωγικών και εμπορικών εξειδικεύσεων της κοινότητας, των δεσμών με την περιοχή τους και των δικτυώσεων τους.

Για τις παραγωγές και τα προϊόντα που θα προκύψουν εμφανίζονται τριών ειδών αγορές: α) οι απόδημοι, β) η περιφερειακή, εθνική και διεθνής αγορά και γ) η

αναπτυσσόμενη τοπική τουριστική αγορά. Και για τις τρεις αυτές αγορές, είναι απαραίτητο να επιδιωχθεί η προβολή της σύνδεσης των ιδιότυπων χαρακτηριστικών που διαθέτουν τα προτεινόμενα προϊόντα λόγω των δεσμών τους με την ΝΠΚ, με πρακτικές και αξίες διεθνώς πλέον αναγνωρισμένες.

#### *B. Συμμετοχικός και δημιουργικός τουρισμός*

Προαναφέρθηκαν ήδη οι λόγοι για τους οποίους εκτιμάται ότι ο συμμετοχικός και ιδιαίτερα ο δημιουργικός τουρισμός αποτελεί τη μορφή που μπορεί να προσαρμοσθεί και να ανταποκριθεί καλύτερα στο όραμα της κοινότητας Ασπροποτάμου. Πράγματι, η προώθηση αυτής της μορφής Τουρισμού οργανωμένης στη βάση της επιχειρησιακής αξιοποίησης του νομαδικού Πολιτισμού, βασίζεται σε δραστηριότητες ικανές να α) ενεργοποιήσουν συνδυασμένα τους πολυποίκιλους πόρους (ποιμενικές πρακτικές, βιοτεχνία, γαστρονομία, μουσική παράδοση κ.ά.), β) προσελκύσουν επισκέπτες οι οποίοι αναζητούν σχέσεις με το τόπο και την κοινωνία του, εμπειρίες και ευκαιρίες δημιουργίας και γ) στηρίξουν την αειφορική αναπαραγωγή της ίδιας της ΝΠΚ.

Η προσφορά του Ασπροποτάμου στον συμμετοχικό τουρισμό οφείλει να περιλαμβάνει δραστηριότητες γνωριμίας, κατανόησης και απόκτησης εμπειριών (συνέργιες πολιτιστικού και δημιουργικού τομέα) που μπορούν να αναπτυχθούν γύρω από τον ποιμενισμό και τις διάφορες εκφάνσεις της ποιμενικότητας: γνώσεις, πρακτικές, εμπειρίες, τεχνικές, πολιτιστικές εκφράσεις κτλ. Αυτή η τουριστική προσφορά με βάση τον νομαδικό πολιτισμό (δεν συγχέεται εδώ με τη φυσική κληρονομιά) για να έχει χαρακτήρα συμμετοχικό, δημιουργικό και ανακάλυψης θα πρέπει να συνδέεται με *πραγματικές δραστηριότητες και με εμπυχωτές που αποτελούν φορείς του τοπικού πολιτισμού*. Οι ποιμενικές πρακτικές, τα πολιτιστικά τοπία, η παραγωγή βιοτεχνικών προϊόντων, οι διάφορες πολιτιστικές εκφράσεις και επιτελέσεις θα αποτελέσουν το κύριο σώμα αυτής της προσφοράς πάνω στο οποίο καλείται η τοπική κοινωνία να οικοδομήσει τις σχετικές δράσεις με τρόπο που να συμβάλλουν σ' ένα βιώσιμο, υπεύθυνο και ποιοτικό τουρισμό.

#### **5.3.1 Παραγωγή ιδιότυπων προϊόντων**

Επειδή ο κεντρικός πόρος της περιοχής συνδέεται με την ποιμενική δραστηριότητα, η παραγωγή και η ιδιοτυπία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών στηρίχθηκε στη διάσταση α) του ποιμενισμού που αφορά το ποιμενικό σύστημα αυτό καθαυτό και τη σχέση του με το φυσικό περιβάλλον και την παραγωγή προϊόντων και β) της ποιμενικότητας όπως εκφράζεται μέσω αξιών, ιδεών και αρχών (διαχρονικότητα, ταυτότητα, ποιότητα, συλλογικότητα, αλληλεγγύη κτλ). Η διάσταση της ποιμενικότητας μπορεί να προσφέρει πολλαπλά πεδία δράσεων και εμπειριών που ενδιαφέρουν συγκεκριμένες κατηγορίες τουριστών και επισκεπτών (μαθητών,



φοιτητών κτλ) στο πλαίσιο του συμμετοχικού τουρισμού. Οι εμπειρίες αυτές στηρίζονται στους ιδιότυπους τοπικούς πόρους, στο ανθρώπινο δυναμικό της κοινότητας των Ασπροποταμιτών ως εμπυχωτές και επιχειρηματίες και στις υφιστάμενες και νέες επιχειρήσεις (παραγωγικές, βιοτεχνικές, τουριστικές, ψυχαγωγικές κτλ).

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν να προσδιορισθούν δύο κατηγορίες πόρων: οι κεντρικοί (ποιμενικοί, βιοτεχνικοί, μουσικοχορευτικοί πόροι, Κοινότητα) και οι περιμετρικοί (πολιτιστικά τοπία, αρχιτεκτονική κλπ). Οι πόροι με τη σειρά τους κατηγοριοποιήθηκαν με βάση την κατάστασή τους : πόροι ενεργοί και πόροι ευρισκόμενοι σε λανθάνουσα μορφή ή πόροι κρυφοί (εμπειρίες για δημιουργικό τουρισμό, τοπικό δυναμικό εμπυχωτών και επιχειρηματιών). Στη συνέχεια, αναζητήθηκαν και εντοπίστηκαν τα συστατικά του κάθε πόρου και οι τυχόν ιδιοτυπίες τους. Η διεργασία αυτή στόχευσε στη χρησιμοποίηση διάφορων συστατικών από διαφορετικούς πόρους ώστε να ενεργοποιηθούν οι λανθάνοντες πόροι. Η τελική προσπάθεια εστιάστηκε στη διαδικασία μετασχηματισμού των πόρων σε ιδιότυπα προϊόντα, αγαθά και υπηρεσίες ικανά να ενεργοποιηθούν στις εσωτερικές και ξένες αγορές.

## **Ιδιότυπα τελικά αγαθά και υπηρεσίες**

### **1. Παραγωγή τοπικών ιδιότυπων προϊόντων της ΝΠΚ για την αύξηση τοπικά της προστιθέμενης αξίας**

- a. Παραγωγή αγροτροφίμων, υφαντουργικών προϊόντων και ειδών λαϊκής τέχνης με συστήματα ποιότητας (προϊόντα ορεινών περιοχών, προϊόντα μετακινούμενης κτηνοτροφίας εθελούσιο σύστημα ποιότητας, κτλ)
- b. Παραγωγή οπτικο-ακουστικών προϊόντων της ΝΑΠΚ (CD παραδοσιακής μουσικής, τραγουδιών, παραμύθια, διάφορες εκδηλώσεις κτλ)

### **2. Δράσεις βιωματικής γνωριμίας της ΝΠΚ, τοπικών εμπειριών και δημιουργικότητας**

#### **A. Επίσκεψη-διαμονή στους χώρους της ποιμενικής δραστηριότητας**

- a. πολιτιστικά τοπία, βιο-φυσικό περιβάλλον, ανασύσταση της αγροτικής ιστορίας με τη συμβολή των παλιών κτηνοτρόφων,
- b. οργάνωση-λειτουργία των ποιμενικών εκμεταλλεύσεων
  - i. Συμμετοχή στις πρακτικές βόσκησης, αρμέγματος κτλ,
  - ii. Απόκτηση γνώσεων για τη διαχείριση φυσικών πόρων (βοσκότοποι, νερό, ποιότητα χλωρίδας, αναγνώριση βοτάνων κτλ)
- c. Βλαχόστρατα (καλντερίμια, γεφύρια, βρύσες, τόποι στάσης κτλ)

Διαδρομή γύρω από την οποία οργανώνεται ένα σύστημα διαχειριστικής υποστήριξης της μετακίνησης κοπαδιών και οικογενειών από την χειμερινή στην καλοκαιρινή ζωή

και το αντίθετο. Αποτελεί κλειδί για την κατανόηση της οργάνωσης του συστήματος μετακίνησης. Η διαδρομή μπορεί να πραγματοποιηθεί με άλογα, να συνδυασθεί με την τοπική γαστρονομία και με οργανωμένες περιηγήσεις σε κοντινά σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος (χάνια, εξωκλήσια, βρύσες, τοπία...).

Της επίσκεψης-διαμονής στους χώρους της ποιμενικής δραστηριότητας θα προηγείται ειδικό σεμινάριο γνωριμίας και κατανόησης :

- i. των πρακτικών οργάνωσης και λειτουργίας του ποιμενικού συστήματος,
- ii. της συμβολής της στη διαχείριση των φυσικών πόρων (βοσκότοποι, νερό, δάσος, ποιότητα χλωρίδας, αναγνώριση βοτάνων κτλ)

B. Διαδικασία παρασκευής βιοτεχνικών προϊόντων (τεχνογνωσία, εργαλεία, εξοπλισμός κτλ)

Συμμετοχή σε προπαρασκευαστικές εμπειρίες παρασκευής βιοτεχνικών προϊόντων (τεχνογνωσία, εργαλεία, χειρονομιακές ακολουθίες εξοπλισμός...), χρησιμοποίηση δριστέλας,

C. Μουσικο-χορευτική παράδοση (χορός, τραγούδι, μουσική, κανόνες κτλ)

- i. Σεμινάρια εκμάθησης χορών με έμφαση στους αυτοσχεδιασμούς,
- ii. Σεμινάρια εκμάθησης τοπικής μουσικής (τεχνικές απόδοσης, οργάνωση ορχήστρας)
- iii. Γιορτή: οργάνωση στο χώρο (πλατείες, ξέφωτα, προαύλια εκκλησιών), η λειτουργία της ομάδας, η σειρά των χορών κτλ

D. Τοπική αρχιτεκτονική (παραδοσιακοί οικισμοί, πετρόκτιστα σπίτια, Μοναστήρια, εκκλησίες, εξωκλήσια): ιστορία, περίοδος κατασκευής, ρυθμός, αγιογράφηση κτλ).

Η συμμετοχή στα παραπάνω «προϊόντα» οργανώνεται παιδαγωγικά ως εξής: Πριν από τις επισκέψεις στους χώρους ενδιαφέροντος (ποιμενικής δραστηριότητας, βιοτεχνίες, αρχιτεκτονικά στοιχεία) ή πρακτικής εξάσκησης (μουσική, χορός κτλ) θα προηγείται ειδικό σεμινάριο γνωριμίας και κατανόησης της κάθε σχετικής θεματικής.

### **3. Συνδυασμός των παραπάνω με υφιστάμενες μορφές και δραστηριότητες εναλλακτικού τουρισμού (περιηγήσεις, περιπατητικός, ορειβασία, ψάρεμα, κανό-καγιάκ κτλ)**

Το σύνολο των παραπάνω πεδίων θα συμβάλλουν στην ανάδειξη της περιοχής σε χώρο προσφοράς πολλαπλών εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες είναι δυνατόν να εξασφαλίσουν τη διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την προσέλκυση τουριστών ειδικών ενδιαφερόντων οι οποίοι αναζητούν σχέσεις με το τόπο και την τοπική κοινωνία, εμπειρίες και ευκαιρίες δημιουργίας. Ωστόσο, η περιοχή μπορεί να ενισχύσει την ελκυστικότητα των προσφορών της και την ευελιξία απάντησης στην τουριστική ζήτηση πάντα στο

πλαίσιο του συμμετοχικού τουρισμού αν ο σχεδιασμός προβλέψει και επιτρέψει τις παραπάνω κατηγορίες προϊόντων να εντάσσονται μεμονωμένα ή/και συνδυαστικά σε δράσεις οι οποίες επικεντρώνονται στη τοπική φυσική κληρονομιά και έχουν ήδη αναπτυχθεί στην περιοχή. Θεωρείται αναγκαίο οι επιχειρήσεις που ασχολούνται με την τουριστική αξιοποίηση της ΦΚ να ενταχθούν στις παραπάνω δράσεις και να συνεργασθούν με τις νέες επιχειρήσεις που θα δημιουργηθούν.

### **Ιδιότυπες υπηρεσίες**

Η πρόσβαση στις αγορές και η προσέλκυση των τουριστών θα πρέπει να στηριχθούν σ' ένα μείγμα δράσεων επιχειρησιακής αξιοποίησης του νομαδικού Πολιτισμού του Ασπροποτάμου που θα συνδέει την υλική διάσταση της ποιμενικότητας (οργάνωση της ποιμενικής δραστηριότητας, σχέση ανθρώπου-φύσης, σύστημα βόσκησης, μετακινήσεις κοπαδιών, παραγωγή γάλακτος και προϊόντων κτλ) με την άυλη διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς (γνώσεις, τεχνογνωσίες, γαστρονομία, μουσική, χορός κτλ). Το μείγμα αυτό για να προωθηθεί και λειτουργήσει αποτελεσματικά είτε αφορά τις **βραχείες** αλυσίδες είτε τον συμμετοχικό τουρισμό έχει ανάγκη από υπηρεσίες υποστήριξης<sup>28</sup>. Αυτές εξ' ορισμού λόγω της ιδιοτυπίας των προϊόντων πρέπει να αποκτήσουν, διατηρήσουν και προβάλλουν ένα ιδιότυπο χαρακτήρα μέσω μιας καινοτομικής οργάνωσης (σχεδιασμός και εφαρμογή δράσεων εμπειρίας, επιλογή εμπυχωτών και δημιουργία εκπαιδευτικών εργαλείων που θα χρησιμοποιηθούν).

Η εξασφάλιση της δημιουργίας ιδιότυπων υπηρεσιών στον τομέα της ΝΠΚ συνδέεται επομένως, α) με τους στόχους και τις δράσεις που θα προωθηθούν αλλά και με την απόκτηση των κατάλληλων στελεχών, εμπυχωτών και επιχειρηματιών που θα τις πλαισιώσουν, β) με τις μορφές οργάνωσης που θα χαρακτηρίζουν αυτές τις υπηρεσίες (πολιτιστικοί σύλλογοι, ΚοινΣΕΠ, μικρές επιχειρήσεις νέων κτλ). Η **επιτυχία** σ' αυτόν τον τομέα θα εξαρτηθεί από α) την εξασφάλιση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών (γνώσεις, βιώματα και δεξιότητες) του έμψυχου δυναμικού, β) τη βελτίωση των μεθόδων μεταβίβασης της ΝΠΚ, γ) τη δημιουργία ενός συμμετοχικού συστήματος εγγύησης και δ) την αποτελεσματικότητα της μορφής συνεργασίας και συντονισμού των διαφόρων κοινοτήτων και φορέων της Κοινότητας Ασπροποταμιτών<sup>29</sup>.

#### α) Το ζήτημα της εμπύχωσης

---

<sup>28</sup> Γεωγραφικά, αυτές οι προτεινόμενες δράσεις δημιουργικού τουρισμού μπορούν να εστιάζουν στην κλίμακα του Ασπροποτάμου αλλά μπορούν να ενσωματώνουν και όμορες περιοχές (Καλαρρύτες, Μέτσοβο, Μετέωρα κτλ).

<sup>29</sup> Το ΠΕΠ Θεσσαλίας είναι δυνατόν να στηρίξει τη διευκόλυνση της οικονομικής εκμετάλλευσης νέων ιδεών και τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων μεταξύ άλλων μέσω φυτωρίων επιχειρήσεων (3a). Επίσης, τη στήριξη της δημιουργίας και της επέκτασης προηγμένων ικανοτήτων για την ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών (3c),

Η στροφή των τουριστών προς τον τόπο και την απόκτηση εμπειριών προσδιορίζει στενά το προφίλ (εκπαίδευση, ειδικές γνώσεις, εμπειρίες κτλ) και κατ' επέκταση τα κριτήρια επιλογής του προσωπικού υποστήριξης των ανάλογων δράσεων (οδηγοί, εμπυχωτές κτλ). Ήδη στο κείμενο της Εθνικής Στρατηγικής για τον Πολιτισμό (2014-2020) γίνεται αναφορά στην ανάγκη οι οδηγοί –ξεναγοί-εμπυχωτές σε πολιτιστικούς τόπους να προέρχονται από την τοπική κοινωνία παρά από δημόσιους κεντρικούς φορείς. Η ερμηνεία του πολιτιστικού υποβάθρου για να διατηρήσει την ιδιοτυπία των πόρων και να τον συνδέσει με τον τόπο μέσω των δράσεων-εμπειριών που θα προταθούν, πρέπει να αναλαμβάνεται από τοπικούς εμπυχωτές ώστε να εκφρασθεί η άποψη της τοπικής κοινωνίας και όχι αυτή του επίσημου συστήματος.

Με βάση τις ανάγκες για την ανάδειξη, αναπαραγωγή και αξιοποίηση της ΝΠΚ, ιδιαίτερα από τη στιγμή που η περιοχή έχει ήδη εισέλθει σε μια εθελοντική μετάβαση προς τουριστικές δραστηριότητες, θα πρέπει να επεξεργασθεί ένα σχέδιο από το σύνολο των τοπικών δρώντων με στόχο την αναζήτηση και εκπαίδευση υποψηφίων εμπυχωτών<sup>30</sup>. Βασικό ρόλο θα πρέπει να αναλάβει η ομάδα των κτηνοτρόφων ως ο βασικός δρών για την εμπύχωση μεγάλου μέρους της ΝΠΚ το οποίο συνδέεται άμεσα με την ποιμενισμό (σχέση με τη φύση, οργάνωση του κοπαδιού, κτλ) και πάνω στο οποίο θα βασισθεί μέρος της εκπαιδευτικής και τουριστικής δραστηριότητας. Επίσης, ένα άλλο δυναμικό εμπυχωτών θα αναζητηθεί στο χώρο των πολιτιστικών συλλόγων και των αποφοίτων ανέργων των κοινωνικών και τεχνικών σχολών των ανώτατων και ανώτερων ιδρυμάτων με προτεραιότητα εκείνων που είναι φορείς και εκφραστές στοιχείων αυτής της ΝΠΚ (πολιτιστικοί σύλλογοι, πρώην κτηνοτρόφοι, μουσικοί, χορευτές, μεταποιητές κτλ) και που επιθυμούν να εγκατασταθούν στον Ασπροπόταμο.

Αυτό το ιδιαίτερον προσόντων έμπυχο δυναμικό μπορεί στη συνέχεια να πλαισιώσει υπηρεσίες που θα προσφέρονται με βάση τις δράσεις εμπειριών που προτείνονται στην αρχή του κεφαλαίου 5.3.1.

### β) Το ζήτημα της μεταβίβασης

Το ζήτημα της μεταβίβασης της ΝΠΚ αποκτά σήμερα ιδιαίτερη σημασία εφόσον συνδέεται από τη μια, με την αναπαραγωγή της ως κληρονομιά και ως ιδιότυπο στοιχείο αναγκαίο για την ανάδειξη των πόρων της περιοχής αλλά και με τη διασφάλιση της διακριτότητας των αγαθών και υπηρεσιών. Από την άλλη, με την εκπαίδευση των νέων εμπυχωτών. Ένα ολοκληρωμένο σύστημα μεταβίβασης της ΝΠΚ συμβάλλει στη διατήρηση αλλά και στην προσαρμογή της στις νέες κοινωνικο-

---

<sup>30</sup> Με βάση το στόχο 3 και τον ειδικό στόχο 3.1. θα πρέπει οι τοπικοί φορείς και το ΚΕΝΑΚΑΠ να κινητοποιήσουν τα εκπαιδευτικά εργαλεία για την εξασφάλιση των απαραίτητων στελεχών και εμπυχωτών.

πολιτιστικές συνθήκες ενώ επιτρέπει στην κοινωνία που το επιχειρεί να οικοδομήσει ταυτόχρονα την κληρονομιά του μέλλοντος.

Η κοινότητα Ασπροποτάμου εξελίσσοντας τη διπολική σχέση του ημινομαδικού συστήματος, έχει προσαρμόσει ως ένα βαθμό τη διατήρηση των παραδοσιακών πρακτικών, γνώσεων, τεχνογνωσιών, εθίμων και συμβολισμών. Σε ορισμένους τομείς (οργάνωση κοπαδιού και βόσκηση, παραδοσιακή μουσική) διατηρεί και χρησιμοποιεί τις παραδοσιακές-άτυπες μεθόδους μεταβίβασης. Στους τομείς της γαλακτοκομίας και της χορευτικής παράδοσης υπάρχει συνδυασμός άτυπης και επίσημης εκπαίδευσης (σχολή τυροκομίας, χορευτικές ομάδες των συλλόγων).

Για την ενίσχυση αυτής της προσπάθειας είναι απαραίτητη η στήριξη των διαδικασιών μεταβίβασης αυτών των στοιχείων μέσω μιας πιο λειτουργικής σχέσης μεταξύ άτυπης και επίσημης εκπαίδευσης στη βάση της ενίσχυσης της συμβατότητας των μεθόδων μεταξύ των δύο μορφών εκπαίδευσης.

Η ενίσχυση των μεθόδων μεταβίβασης της ΑΠΚ μπορεί να στηριχθεί :

- στη συμβολή της έρευνας και τεκμηρίωσης για καλύτερη σύνδεση α) των κληρονομημένων γνώσεων και τεχνογνωσιών με τις επιστημονικές γνώσεις, β) της ΝΠΚ με τη σύγχρονη ζωή (ποιότητα τροφίμων, αειφορική σχέση ανθρώπου-φύσης, γιορτή, ευζωία ανθρώπων και ζώων).
- στη συνάφεια του Συμμετοχικού-Δημιουργικού τουρισμού και της εκπαίδευσης (άτυπη, επίσημη). Οι δράσεις της εκπαίδευσης ως συνιστώσα του δημιουργικού τουρισμού μπορούν να απευθυνθούν και στα νεαρά μέλη της κοινότητας και σε επισκέπτες με ειδικά ενδιαφέροντα.
- Στην ένταξη της ΝΠΚ Ασπροποτάμου στην παγκόσμια κληρονομιά ως ένα παράδειγμα επιτυχούς ενσωμάτωσης της ΝΠΚ στη διαδικασία εξέλιξης μιας κοινότητας που την φέρει, την προστατεύει και την προσαρμόζει.

Η οργάνωση ενός μικτού συστήματος μεταβίβασης που θα συνδυάζει την επίσημη και την άτυπη εκπαίδευση, θα πρέπει να συμπεριλάβει δράσεις-θεματικές που να αναφέρονται στους τομείς της αναγνώρισης και τεκμηρίωσης της αξίας των στοιχείων της ΝΠΚ, της προστασίας και διατήρησής τους, της ανάδειξης και μετάδοσης. Ο παιδαγωγικός στόχος για τα νεαρά μέλη ή μη της κοινότητας θα πρέπει να είναι η βελτίωση της ατομικής και συλλογικής συμπεριφοράς προς την ΝΠΚ που αντιπροσωπεύει προφορικές παραδόσεις, παραδοσιακή χορογραφία κτλ και η κατανόηση της αξίας της παράδοσης: σεβασμός, αποδοχή των εθίμων, έκφραση αλληλεγγύης. Την όλη προσπάθεια-δράση θα πρέπει να συντονίσει η δομή διακυβέρνησης με την υποστήριξη του ΚΕΝΑΚΑΠ και τη συμμετοχή τοπικών σχολείων και εκπαιδευτικών.

γ) Συμμετοχικό Σύστημα Εγγύησης (τοπικό σύστημα ποιότητας)

Το Συμμετοχικό Σύστημα Εγγύησης (ΣυΣυΕ) απαντά κυρίως στο πρόβλημα της έλλειψης διαδικασιών ποιότητας που να συμβάλλουν στην αναγνώριση της αυθεντικότητας της ΝΠΚ της περιοχής. Το ΣυΣυΕ ξεπερνά τον θεσμό των δημόσιων σχετικών Label και σημάτων τα οποία παγιώνουν μια «διαδικασία ποιότητας» η οποία αναφέρεται στην παραγωγή και εμπορία ενός προϊόντος. Η απόκτηση ενός τέτοιου επίσημου σήματος ταυτοποίησης της ποιότητας και της προέλευσης (Σήμα Θεσσαλίας, ΠΟΠ, ΠΓΕ) επιβάλλει ότι οι προδιαγραφές θα επεξεργασθούν μέσω διαβούλευσης με το δημόσιο τομέα. Ωστόσο αυτές οι προδιαγραφές – με βάση το περιεχόμενό τους – ούτε είναι πάντα συμβατές με τις ποιμενικές πρακτικές και αξίες τις οποίες θέτουν συχνά σε κίνδυνο, ούτε αναδεικνύουν τις τοπικές ιδιοτυπίες.

Αντίθετα, στην περίπτωση ενός ΣυΣυΕ για την ΝΠΚ του Ασπροποτάμου, αυτό θα πρέπει να αναδεικνύει και να εγγυάται ταυτόχρονα τις ιδιοτυπίες των πόρων αλλά και τον σεβασμό τους κατά τη διαδικασία της ανάδειξης-ενεργοποίησής τους. Με βάση ένα τέτοιο στόχο, οι τοπικοί δρώντες μπορούν να διαμορφώσουν τις δικές τους νόρμες επινοώντας δικά τους μέσα και χρησιμοποιώντας σύγχρονα εργαλεία για να δημιουργήσουν και να προτείνουν ένα ΣυΣυΕ (Smith, 2010)<sup>31</sup>, της ποιότητας και της ταυτότητας των προσφορών τους στην αγορά.

Το ΣυΣυΕ μπορεί επίσης να συμπεριλάβει την εγγύηση για:

- α) τη χρήση της ΝΠΚ ανάλογα με τη φύση και φέρουσα ικανότητα του κάθε πόρου και των συστατικών του ώστε αυτά να χρησιμοποιηθούν στο χρόνο και στο χώρο χωρίς κίνδυνο να υποβαθμισθούν (πχ η γνώση και τεχνογνωσία παρασκευής προϊόντων, η κεντρική γιορτή, το άρμεγμα κτλ),
- β) την αυθεντικότητα της ιδιοτυπίας των πόρων και της προσφερόμενης εμπειρίας,
- γ) τις σχέσεις μεταξύ πρακτικών, ποιότητας προϊόντων και περιβάλλοντος;
- δ) της διακυβέρνησης των διαδικασιών ποιότητας και της άρθρωσής τους με την ανάπτυξη της περιοχής<sup>32</sup>.

Θα χρησιμοποιήσει την επικοινωνιακή προβολή (Site, βίντεο, φωτογραφίες κτλ): προβολή των διαδικασιών ποιότητας (ζώα που βόσκουν), αναφορά στα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ποιμενικών τόπων, κτλ.

δ) Δημιουργία Δομής Εδαφικής Διακυβέρνησης συντονισμού

Η εδαφική διακυβέρνηση (ΕΔ) Ασπροποτάμου θα πρέπει να εκφράζει τις σχέσεις μεταξύ των δύο παραδοσιακών πόλων (ορεινά-πεδινά) του χωρο-χρονικού συστήματος μετακίνησης της κοινότητας ασπροποταμιτών και να έχει ως αντικείμενο

---

<sup>31</sup> Σύστημα που έχει αναπτύξει το Εργαστήριο Αγροτικού Χώρου του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

<sup>32</sup> Aubron Cl, Peglion M., Nozières M-O, Boutonnet J-P. « Démarches qualité et pastoralisme en France ». *Journal of Alpine Research / Revue de géographie alpine* [En ligne], 102-2 | 2014, URL : <http://rga.revues.org/2442> ; DOI : 10.4000/rga.2442.

το συντονισμό της εφαρμογής του Σχεδίου Ανάπτυξης με επίκεντρο την περιοχή Ασπροποτάμου. Ο εδαφικός της χαρακτήρας προσδιορίζεται από τους δεσμούς που διατηρεί και αναπαράγει η Κοινότητα με την περιοχή της υιοθετώντας τις αρχές της αλληλεγγύης και της συλλογικότητας. Την εδαφική της διάσταση και τη συνοχή της ενισχύει ο ρόλος της κληρονομιάς ως συμβάλλουσα στη διαμόρφωση κοινής συνείδησης και κοινών αξιών.

Η εδαφική διακυβέρνηση θα έχει βασικούς εταίρους τους φορείς που εκπροσωπούν την Κοινότητα ασπροποταμιτών. Η κοινότητα ως ο κύριος φορέας και διαχειριστής των πόρων της ΝΠΚ, ελέγχει τις σχέσεις της με το χώρο του Ασπροποτάμου και πρέπει να αναλάβει τον κεντρικό ρόλο σ' αυτή τη νέα μορφή διακυβέρνησης και την πρωτοβουλία δημιουργίας της.

Η ΕΔ θα συμπεριλάβει επίσης εκτός από τον κεντρικό πυρήνα των φορέων της κοινότητας, τους φορείς του δημόσιου, κοινωνικού και ιδιωτικού τομέα που εμπλέκονται στην διαχείριση και αξιοποίηση των πόρων της ΝΑΠΚ. Η διακυβέρνηση θα πρέπει να συμβάλλει στη δρομολόγηση συναινετικών διαδικασιών διαβούλευσης και συνεργασίας και να συντονίσει τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες οι οποίες θα θέσουν σε εκκίνηση το Σχέδιο Ανάπτυξης της περιοχής Ασπροποτάμου<sup>33</sup>.

Το πεδίο της διακυβέρνησης ορίζουν οι παλιές και νέες χρήσεις της ΝΠΚ αλλά και η εμπλοκή περισσότερων δρώντων στην αξιοποίησή της και στην ανάπτυξη της περιοχής. Οι φορείς και δρώντες που θα συμμετέχουν στη διακυβέρνηση προσδιορίζονται από τα πεδία δραστηριοτήτων που προτείνει το Σχέδιο Ανάπτυξης μεταξύ του ποιμενισμού (άμεση σχέση με την ποιμενική δραστηριότητα) και της ποιμενικότητας (δραστηριότητες γύρω από τις αξίες, αναπαραστάσεις και εκφράσεις της ΝΠΚ).

Την τεχνική υποστήριξη της οργάνωσης και λειτουργίας της δομής διακυβέρνησης θα πρέπει να αναλάβει το ΚΕΝΑΚΑΠ συνεπικουρούμενο από τους επιχειρηματίες, πολιτιστικούς συλλόγους, το ΑΕΙ και ΑΤΕΙ Θεσσαλίας κ.α..

#### Προτεραιότητες:

- Οργάνωση θεματικών ομάδων με βάση τις βασικές κατηγορίες:
  - το ποιμενικό σύστημα
  - τις βιοτεχνικές παραγωγές (τυροκομία, υφαντουργία, κτλ
  - τη μουσικοχορευτική παράδοση (Μουσική, Χορός, Τραγούδι)  
*Πρόκειται για συλλογικότητες<sup>34</sup> που θα αναδείξουν οι νέες δυνατότητες αξιοποίησης της ποιμενικότητας.*
- Οργάνωση επιχειρησιακών ομάδων για κάθε θεματική και ολοκληρωμένη δράση (Μουσική, Βλαχόστρατα κτλ) στις οποίες θα συμμετέχουν οι φορείς που εμπλέκονται στα ανάντι (κτηνοτρόφοι, μουσικοί, βιοτέχνες κτλ) και στα κατόντι (εμπυχωτές, οδηγοί, επιχειρηματίες κτλ).

<sup>33</sup> Οι φορείς αυτοί θα πρέπει να αποδείξουν πριν υποβληθεί η πρόταση στην ΟΥΝΕΣΚΟ ότι έχουν οικοδομήσει και εξασφαλίσει τις δομές και δράσεις για την διαχείριση και την αξιοποίηση της ΝΠΚ του Ασπροποτάμου.

<sup>34</sup> Ομάδα προσώπων που χαρακτηρίζονται από ένα κοινό ενδιαφέρον, μια κοινή οργάνωση ή κοινούς στόχους ή κατοικούν στον ίδιο τόπο ή , στην περίπτωση του Ασπροποτάμου έχουν κοινή καταγωγή.

*Η συνοχή και η συνεργασία των ομάδων θα στηριχθεί στο γεγονός ότι τα μέλη τους εκφράζονται μέσα από την κοινή κληρονομιά. Η ΕΔ οφείλει να ρυθμίσει και συντονίσει τη σχέση μεταξύ διατήρησης, ανάδειξης και αξιοποίησης (επιχειρηματικότητα) των πόρων της ΝΠΚ.*

- Οργάνωση, λειτουργία και επιλογή των εδρών εγκατάστασης των «σχολείων» εκπαίδευσης και δημιουργικότητας με κριτήρια που θα καθορισθούν από κοινού (πχ παρουσία τοπικών μουσικών, ύπαρξη βιοτεχνίας, Μουσείου κτλ). Τα σχολεία θα αντιστοιχούν στις εκπαιδευτικές ανάγκες των τριών παραπάνω θεματικών.

*Η επικαιροποίηση και η αναγνώριση της αξίας της ποιμενικής δραστηριότητας και των χωρικών της αποτυπώσεων της προσδίδουν ένα παιδαγωγικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα ιδιαίτερα για τις νέες γενιές βασισμένο σε αξίες και αρχές όπως: η συλλογικότητα, η συμπληρωματικότητα, η αλληλεγγύη, η συνεργασία, ο σεβασμός της φύσης, η σχέση ανθρώπου-ζώου-φύσης κτλ. Τα «σχολεία» αυτά θα χρησιμοποιηθούν για τις εκπαιδευτικές ανάγκες του συμμετοχικού τουρισμού αλλά και των νεαρών μελών της κοινότητας*

- Προώθηση της διατοπικής, περιφερειακής και διαπεριφερειακής συνεργασίας
  - συμμετοχή σε ευρύτερες πολιτιστικές θεματικές και διαδρομές με βάση τις παραπάνω κλίμακες ( Αθαμανία [Συρράκο, Καλλαρύτες, Μέτσοβο], Δήμοι Καλαμπάκας, Πύλης),
  - ένταξη σε θεσσαλικές κάθετες αλυσίδες προϊόντων & παροχής υπηρεσιών.

### **5.3.2 Δημιουργία «καλαθιού προϊόντων»**

Η έννοια του καλαθιού προϊόντων συνδέεται με την προσπάθεια αξιοποιώντας την συμπληρωματικότητα διαφόρων υφιστάμενων ιδιότυπων τοπικών προϊόντων, να μεταφερθεί η ιδιοτυπία τους στην κλίμακα πλέον της εδαφικής περιοχής. Αυτή η προσπάθεια αποσκοπεί στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας της περιοχής και στην ενίσχυση της διακριτικότητάς της δημιουργώντας τελικά μια «πρόσοδο» της ίδιας της περιοχής. Συχνά εντοπίζεται ωστόσο, μια σύγχυση γύρω από το καλάθι προϊόντων ενός τόπου στο βαθμό που αυτό ερμηνεύεται ως μια απλή συλλογή και προώθηση των καλύτερων και πιο φημισμένων προϊόντων μιας περιοχής. Στην πραγματικότητα η έννοια του καλαθιού προϊόντων είναι πιο σύνθετη και εκφράζει μια στενή και συντονισμένη σχέση με την ίδια την εδαφική περιοχή και τους πόρους της. Για να σχεδιασθεί επομένως μια ολοκληρωμένη δράση γύρω από τη δημιουργία του καλαθιού των προϊόντων θα πρέπει να διερευνηθούν, εντοπισθούν και αναδειχθούν οι δεσμοί των προϊόντων και των υπηρεσιών με τον συγκεκριμένο τόπο ο οποίος κατέχει τους πόρους από τους οποίους αυτά τα αγαθά και οι υπηρεσίες θα προσφερθούν στην αγορά. Οι δεσμοί αυτοί αφορούν την παράδοση αλλά και τις σημερινές πρακτικές, γνώσεις και τεχνογνωσίες, την εμπλοκή δρώντων και φορέων στη δημιουργία τους αλλά και την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος στο



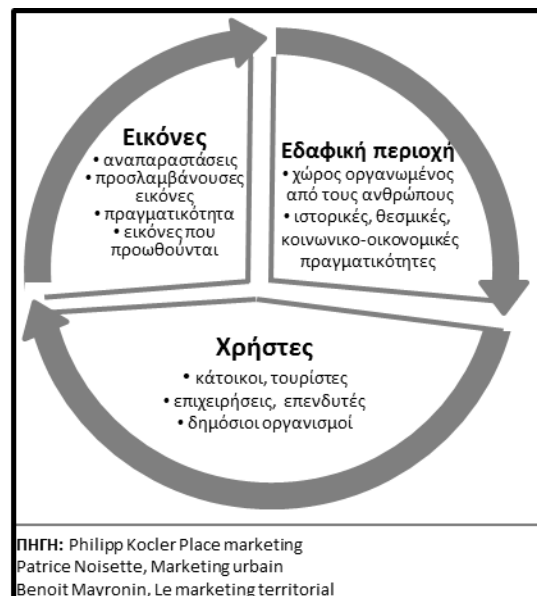
εσωτερικό του οποίου αυτά παράγονται και λειτουργούν. Το καλάθι μπορεί να περιέχει:

- Προϊόντα για αγορές εκτός περιοχής (γαλακτοκομικά, κρέας, υφαντουργικά, βότανα, αρωματικά, ξυλογλυπτική, CD τοπικής μουσικής, παραδοσιακές φορεσιές).
- Αγαθά και υπηρεσίες προσφερόμενα στην τοπική αγορά: τα παραπάνω σε συνδυασμό με την υποδοχή επισκεπτών και τη συμμετοχή τους σε απόκτηση εμπειριών γύρω από τις πρακτικές και τις εκφράσεις της ΝΑΠΚ.

Το καλάθι μπορεί επομένως, να περιέχει μια πρόταση οργανωμένης διαμονής στον Ασπροπόταμο η οποία να συνδυάζει δημιουργικότητα μέσα από συμμετοχή σε δράσεις ΝΠΚ, γαστρονομία και αγορά των βασικών τυπικών προϊόντων της περιοχής κατά την αναχώρηση. Την όλη προσπάθεια και δράση θα αναλάβουν οι επιχειρησιακές ομάδες που θα ενταχθούν στη δράση αυτή και τις οποίες θα συντονίσει η δομή διακυβέρνησης.

### 5.3.3 Προϊόντα και υπηρεσίες του τόπου

Ο στόχος του Μάρκετινγκ της περιοχής Ασπροποτάμου συνίσταται στη στήριξη των δρώντων της ώστε να αναπτύξουν και βελτιστοποιήσουν μια προσέγγιση προσανατολισμένη προς τους «χρήστες» της περιοχής. Σύμφωνα και με την παράπλευρη απεικόνιση, αυτό σημαίνει ότι ο στόχος αφορά όχι μόνο τους τουρίστες αλλά όλους όσους η περιοχή Ασπροποτάμου θα μπορούσε να προσελκύσει, υποδεχθεί και συγκρατήσει ώστε να συμβάλλουν στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας και να ενισχύσουν την οικονομική ζωντάνια της περιοχής (κάτοικοι, καταγόμενοι, επενδυτές, επιχειρήσεις, δημόσιοι οργανισμοί τουρίστες, καταναλωτές). Το χαρακτηριστικό ενός τέτοιου μάρκετινγκ είναι ότι δεν περιορίζεται στο κλασικό μάρκετινγκ αλλά τροφοδοτείται και από τις αρχές της τοπικής ανάπτυξης (συμμετοχή των τοπικών δρώντων, αξιοποίηση τοπικών πόρων), από τη χωροταξία (αιεφορική οργάνωση και διαχείριση του χώρου) και την οικονομία των δημόσιων και κοινών αγαθών. Πρόκειται στην πραγματικότητα για τη δημιουργία ενός Εδαφικού Μάρκετινγκ (EM).



Σ' αυτό το πλαίσιο, το EM θα πρέπει να στοχεύσει στην ενίσχυση και προβολή της μοναδικότητας της «νομαδικής εμπειρίας» επιζητώντας την αξιοποίηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος του Ασπροποτάμου να αποτελεί ένα οργανωμένο οικιστικό χώρο υποδοχής των νομαδικών οικογενειών. Η εμπειρία αυτή θα προβληθεί ως ένα σύνολο θεματικών δράσεων και δυνατοτήτων δημιουργικότητας με βάση τη διασύνδεση, συμπληρωματικότητα και συνέργεια υλικών και άυλων πόρων που διαθέτει η περιοχή. Το EM μπορεί να χρησιμοποιήσει για την προβολή και την αναγνωρισιμότητα του ιδιότυπου και διατομεακού χαρακτήρα του τουρισμού του Ασπροποτάμου, ένα συμμετοχικό σύστημα εγγύησης της ποιότητας, της αυθεντικότητας, της προστασίας καταναλωτών και του περιβάλλοντος αλλά και της δίκαιης αναδιανομής της προστιθέμενης αξίας υπέρ της απασχόλησης και της αγροτικής ανάπτυξης.

Το μάρκετινγκ της περιοχής Ασπροποτάμου περιλαμβάνει εργαλεία μεθοδολογικά, τεχνικές και καλές πρακτικές που επιτρέπουν στην περιοχή να ενισχύσει την ελκυστικότητά της με βάση αντικείμενα και δραστηριότητες που συνδέονται με την ταυτότητά της και την κληρονομιά της. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, για τον σχεδιασμό του μάρκετινγκ Ασπροποτάμου θα πρέπει να διασφαλισθούν συγκεκριμένα βήματα και μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία:

- α. η προβολή των δεσμών των προϊόντων και των υπηρεσιών με τον Ασπροπόταμο ως τόπος «διατήρησης και εμπύχωσης» των πόρων της ΝΠΚ που κατέχει και οι οποίοι εγγράφονται στο χώρο του και στα πολιτιστικά του τοπία,
- β. η παρουσίαση της συγκεκριμένης ομάδας δρώντων και φορέων η οποία τοποθετεί τα αγαθά και τις υπηρεσίες στην αγορά.
- γ. η άρθρωση αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ τους στο πλαίσιο μιας βραχείας αλυσίδας (οργάνωση της άφιξης και της διαμονής, επισκέψεις, εμπειρία, γαστρονομία, εκδηλώσεις κτλ).
- δ. η διερεύνηση και γνώση των προσμονών των πελατών (επισκέπτες, καταναλωτές) με τον καθορισμό συγκεκριμένων μεθόδων και εργαλείων που θα συμβάλλουν στη μελέτη και στην προώθηση σε πληθυσμούς που ενδιαφέρουν, συμπεριφορών οι οποίες ευνοούν την πραγματοποίηση των στόχων (Ειδικές αγορές, niche market).

Η εφαρμογή της δράσης θα γίνει μέσω ενός σχεδίου «Εδαφικού Μάρκετινγκ» που θα περιλαμβάνει την προβολή της εικόνας της ταυτότητας βασισμένο στην ισχυρή παρουσία της ΝΠΚ. Το EM του Ασπροποτάμου δεν θα πρέπει επομένως να περιορισθεί στη διαφήμιση και στην επικοινωνία ούτε στην προώθηση ενός εδαφικού σήματος (city branding). Αντίθετα, θα πρέπει να σχεδιασθεί στη βάση ενός οράματος προσανατολισμένου στο τρίγωνο «πελάτης- εδαφικοί δρώντες -ανταγωνισμός» λαμβάνοντας υπόψη ότι αποτελεί ένα σύνολο μεθόδων και εργαλείων έρευνας στην

υπηρεσία της τοπικής ανάπτυξης. Σ' αυτό το πλαίσιο απαιτείται η γνώση των αναγκών και των προσμονών των επισκεπτών και καταναλωτών τους οποίους στοχεύει η περιοχή του Ασπροποτάμου.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι το Εδαφικό Μάρκετινγκ θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα μιας συλλογικής προσπάθειας αξιοποίησης και προσαρμογής της περιοχής στο πλαίσιο ανταγωνιστικών αγορών με στόχο η προτεινόμενη και προσφερόμενη αξία να γίνει αντιληπτή από τους καταναλωτές ως ανώτερη σε σχέση με τους ανταγωνιστές. Στην περίπτωση του Ασπροποτάμου αυτό βασίζεται στη διακριτικότητα και στη μοναδικότητα του πόρου και των προϊόντων οι οποίες διασφαλίζονται από τις σχέσεις με τον ίδιο τον τόπο και τη συμμετοχή τοπικών εμπυχωτών. Επομένως, η δημιουργία προστιθέμενης αξίας για την περιοχή και για όσα αγαθά και υπηρεσίες αυτή προσφέρει, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο μέσω της προώθησης κριτηρίων διαφοροποίησης με τοπικά εδαφικά χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια θα πρέπει να προσδιορισθεί η διαδικασία που θα επιτρέψει να βελτιστοποιηθεί η είσοδος στην αγορά των εδαφικών αγαθών και υπηρεσιών. Η διαδικασία αυτή συνδέεται όπως έχει προαναφερθεί με την οργάνωση και λειτουργία μικρών αλυσίδων βιοτεχνικών παραγωγών και δράσεις-εμπιρίες συμμετοχικού τουρισμού. Η ίδια διαδικασία αποβλέπει στην ικανοποίηση και στη διατήρηση του κοινού της περιοχής (καταναλωτές, επισκέπτες, καταγόμενοι). Το ΕΜ θα πρέπει να εργασθεί πάνω στην εικόνα (αναπαραστάσεις, πρόσληψη εικόνας, πραγματικότητα, εικόνες υποσχόμενες) αλλά και στη σημασιολόγηση της περιοχής (χώρος οργανωμένος ιστορικά από τους ανθρώπους) και των επιμέρους τόπων της (πραγματικότητες ιστορικές, κοινωνικο-οικονομικές κτλ). (βλ παραπάνω γράφημα)

Με βάση τα παραπάνω επιβάλλεται το ΕΜ να σχεδιασθεί με επίκεντρο και τα όρια (ξεχωριστά) του κάθε Δήμου στους οποίους ανήκει, την περιοχή Ασπροποτάμου και όχι την κλίμακα της διοικητικής ενότητας στην οποία εν λόγω περιοχή ανήκει. Γι' αυτό το λόγο, θα πρέπει το ΕΜ να υποστηριχθεί από μια συνεργασία δημόσιων, κοινωνικών και ιδιωτικών δρώντων. Ιδιαίτερη θέση και ρόλο θα πρέπει να διαδραματίσουν οι αναπτυξιακές εταιρίες της ΠΕ Τρικάλων μαζί με το επιμελητήριο, τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, τους πολιτιστικούς συλλόγους, την τοπική αυτοδιοίκηση, τις επιχειρήσεις προσφοράς θεματικών τουριστικών δραστηριοτήτων κτλ.

#### Διαπεριφερειακή και διεθνής συνεργασία

Η διαπεριφερειακή και διεθνής συνεργασία μπορεί να αναπτυχθεί με βάση την ιδέα ότι η ποιμενική δραστηριότητα και η άυλη κληρονομιά της ως μια συλλογική απάντηση σε ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, την κοινωνία και τον πολιτισμό της, διαπερνά τα εθνικά σύνορα. Η συνειδητοποίηση της αξίας της άυλης κληρονομιάς σε συνδυασμό με τη βούληση να στηριχθεί αυτή τη δραστηριότητα, έχει

οδηγήσει ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, στην εμφάνιση πολλών οργανώσεων επιδίωξη των οποίων είναι η σύνδεση της ποιμενικής δραστηριότητας και του ποιμενικού υλικού και άυλου πολιτισμού με τα παραπάνω ζητήματα. Τις κινητοποιήσεις αυτές στηρίζουν συχνά και τα κράτη, και μη Κυβερνητικές οργανώσεις αλλά και οι διεθνείς φορείς με εξέχον παράδειγμα την ΟΥΝΕΣΚΟ.

Το παρόν σχέδιο δράσης προτείνει λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η συνεργασία να κινηθεί σε τρία επίπεδα: α) τις όμορες ζώνες και περιοχές της Πίνδου οι οποίες χαρακτηρίζονται ιστορικά ως ποιμενικές και β) τις περιοχές της Ευρώπης με ιδιαίτερη έμφαση τα Βαλκάνια, τη Μεσόγειο και άλλες περιοχές του κόσμου στις οποίες έχουν αναπτυχθεί φορείς εκπροσώπησης των ποιμενικών κοινοτήτων και γ) διεθνή δίκτυα τα οποία ασχολούνται με την ποιμενική κληρονομιά, τη διαχείρισή της και την προώθησή της.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την περιοχή του Ασπροποτάμου, έχουν ήδη αναπτυχθεί σχέσεις με το εθνικό πάρκο Τζουμέρκων, την περιοχή της Βάλια Κάλντα, το Μεσογειακό ποιμενικό δίκτυο, το European Forum on Nature Conservation and Pastoralism (EFNCP), καθώς και με τις περιοχές που συμμετέχουν στο διακρατικό πρόγραμμα του LEADER. Το ΑΕΙ και ΑΤΕΙ Θεσσαλίας, την ΚΕΝΑΚΑΠ και άλλοι ερευνητικοί φορείς μπορούν να εμπλουτίσουν τον κατάλογο φορέων ο οποίος μπορεί να αποτελέσει τη βάση για το σχεδιασμό της περαιτέρω ανάπτυξης σχέσεων του Ασπροποτάμου σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Τέλος θα πρέπει να επιδιωχθεί η ένταξη των κτηνοτρόφων του Ασπροποτάμου στο δίκτυο μετακινούμενων κτηνοτρόφων, πανελληνίας εμβέλειας (<http://www.metakinoumena.gr/el/>) και να αναπτυχθεί συνεργασία με την ένωση μετακινούμενων κτηνοτρόφων Ηπείρου (<http://www.emkh.gr/>).

## Βιβλιογραφία

---

### Ελληνική

- ❖ Αλεξίου, Δ., 1998. «Η Λιπίντζα Ασπροποτάμου» Πολιτιστικός Οργανισμός Σύλλογος Ανθούσης, σσ. 4-24,42-87,108-118.
- ❖ Αυδίκος Ε. (2007). «Ασπροπόταμος: πολιτισμική ταυτότητα και αναπαραστάσεις» 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Ασπροπόταμος Τρικάλων 11-13 Μαΐου 2007.
- ❖ Γενική Γραμματεία Πολιτισμού του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2013) «Πρόταση για τη διαμόρφωση της Εθνική Στρατηγική για τον Πολιτισμό της περιόδου 2014-2020»
- ❖ Δασούλας Θεοφάνης (2009) «Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την οθωμανική περίοδο: ο γεωργικός κόσμος της χώρας Μετζόβου (18<sup>ος</sup>-19<sup>ος</sup> αι.)» Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Φιλοσοφική Σχολή. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Λαογραφίας.
- ❖ Θουκυδίδης: «Ιστορία», Βιβλίο Α, Κεφ. 2ο.
- ❖ Μπαλαμώτη Φ. (2007). «Στην κεντημένη σου ποδιά μωρ' βλάχα. Μια περιγραφική και ερμηνευτική προσέγγιση της γυναικείας φορεσιάς του Ασπροποτάμου, με έμφαση στον ρόλο της ποδιάς». 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Ασπροπόταμος Τρικάλων 11-12-13 Μαΐου 2007.
- ❖ Μπαμπαλιάρη Ελ. (2008), «Περιβαλλοντική αναβάθμιση περιοχής Ασπροποτάμου – Κόζιακα Νομού Τρικάλων», μεταπτυχιακή εργασία ΕΜΠ, Αθήνα
- ❖ Πίνδαρος 522-438 π.Χ., «Νεμεόνικοι» (IV, 52-53).

- ❖ Πολυμέρου Καμηλάκη Αικατερίνη (2007), «Παραδόσεις του Ασπροποτάμου. Μια ανάγνωση της συλλογής του Αλεξ. Χατζηγάκη», Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Ασπροπόταμος Τρικάλων 11-12-13 Μαΐου 2007.
- ❖ Σοφοκλής: «Οιδίπους Τύραννος», στίχοι 1133-1139.
- ❖ ΦΕΚ Τεύχος 1ο, 30/25-2-2010 «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου»
- ❖ Sivignon, M., 1992. “Θεσσαλία”. Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας
- ❖ ΕΛΣΤΑΤ απογραφή πληθυσμού 2001, 2011

### **Ξενόγλωσση**

- ❖ Aubron Cl., Peglion M., Nozières M.-Od. et Boutonnet J-P, 2014, « Démarches qualité et pastoralisme en France », Journal of Alpine Research | Revue de géographie alpine [En ligne], 102-2 | mis en ligne le 11 février 2015, consulté le 30 novembre 2015. URL : <http://rga.revues.org/2442> ; DOI : 10.4000/rga.2442
- ❖ Barash J.A., 2006, « Qu'est-ce que la mémoire collective ? Réflexions sur l'interprétation de la mémoire chez Paul Ricœur », Revue de métaphysique et de morale 2/2006 (n° 50) p. 185-195 URL: [www.cairn.info/revue-de-metaphysique-et-de-morale-2006-2-page-185/htm](http://www.cairn.info/revue-de-metaphysique-et-de-morale-2006-2-page-185/htm) DOI: 10.3917/rmm.062.0185
- ❖ CIARCIA G., 2003, «De la mémoire ethnographique. L'exotisme en pays dogon», Paris, Cahier de l'Homme, Éditions de l'EHESS, 200 p.
- ❖ Fabre, P., & Boutin, J. (2002). «Troupeaux transhumants et gestion de l'écosystème pâturé de la Crau». Transhumance, relique du passé ou pratique d'avenir, 177-196.
- ❖ Fabre, P., Duclos J-C, & Molenat G. (2002). «Transhumance: relique du passé ou pratique d'avenir» France: Cheminement Edition.
- ❖ Godard O., Salles J.-M., 1991 « Entre nature et société, les jeux de l'irréversibilité dans la construction économique et sociale du champ de l'environnement ». In Boyer R., Chavance B., Godard O. (éd.), «Les figures de l'irréversibilité en économie» Paris, Éditions de l'EHESS : 233-272.
- ❖ Godelier M., 1984 «L'idéal et le matériel» Paris, Fayard, 340 p
- ❖ Gollain V., 2014, «Réussir sa démarche de marketing territorial. Méthode, techniques et bonnes pratiques», Territorial éditions, 2014.
- ❖ Halbwachs Maurice (1925) «Les cadres sociaux de la mémoire» publié en 1925
- ❖ Licara L., Klein Ol. et Gely R. (2007), « Mémoire des conflicts, conflicts de mémoires: une approche psychosociale et philosophique du rôle de la mémoire collective dans les processus de réconciliation intergroupe » in Social Science Information, SAGE publications
- ❖ Mahdi M. & Dominguez P., 2009 « Les Agdal de l'Atlas marocain : un patrimoine culturel en danger ! » Bulletin Economique et Social du Maroc, 327-347, Ed. OKAD– Rabat
- ❖ Meyronin B., (2015) «Marketing territorial - Enjeux et pratiques» – Ed Vuibert, 20 mars 2015
- ❖ Mounet C. et Turquin Ol., (2014), «Espaces et acteurs pastoraux : entre pastoralisme(s) et pastoralité(s)», Journal of Alpine Research | Revue de géographie alpine [En ligne], 102-2

| 2014, mis en ligne le 11 septembre 2014, consulté le 30 novembre 2015. URL : <http://rga.revues.org/2462>

- ❖ Sahlins M., 1984, «Âge de pierre, âge d'abondance, l'économie des sociétés primitives» trad. T. Jolas, nrf éd. Gallimard, 409 p., ed. anglaise 1972.
- ❖ Smith, A. (2010). «Le gouvernement de l'Union européenne: une sociologie politique»
- ❖ UNESCO, 2003. «Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage» Paris
- ❖ TLFi <http://archive.wikiwix.com/cache/?url=http%3A%2F%2Fwww.cnrtl.fr%2Fdefinition%2Fsavoir>
- ❖ Vincent M. et Dupré L. (2011) « De Cabanons en cabanes: Habitat pastoral et retour du loup. L'élevage de Crau pour exemple », in Techniques & Culture, no 56 p. 114-131

Για τη σύνταξη της παρούσας έκθεσης αξιοποιήθηκαν όλες οι βιβλιογραφικές πηγές που αναβρέθησαν και αποτελούν παραδοτέα στη δράση 1: καταγραφή και περιγραφή της νομαδικής μετακίνησης των ζώων ως πολιτιστικό πόρο της περιοχής : από το παρελθόν έως σήμερα.





## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

---



## **Παράρτημα Ι. Πληροφορίες για τα χωριά της περιοχής μελέτης**

### **1. Πρώην Δήμος Αιθίων**

*Δ.Δ. Αγίου Νικολάου, Αθαμανίας, Βροντερού, Γαρδικίου, Δέσης, Δροσοχωρίου, Ελάτης, Καλογήρων, Νεραϊδοχωρίου, Περτουλίου, Πύρρας*

#### **Δημοτικό Διαμέρισμα Αγίου Νικολάου - Καμινιάϊ**

---

Ένα από τα αυθεντικά χωριά της Πίνδου γνωστό και ως Καμινιάϊ. Διατηρεί μέχρι σήμερα πετρόκτιστα σπίτια του 19ου αι.. Κτισμένο σε υψόμετρο 900μ. περιβάλλεται από τις κορυφές Καπ-Γκρας (βλάχικη ονομασία που σημαίνει "χοντρό κεφάλι") και Ξεροβούνι ενώ στα δάση της Κηπιάς, της Μάμπλας, της Πέτρας και του Χαλικίου, εντοπίζονται αρκούδες, λύκοι, πέρδικες κ.α.. Ο Αγ. Νικόλαος έχει παράδοση στη ραφτική τέχνη και οι φορεσιές του έφταναν μέχρι την αγορά των Τρικάλων. Το πανηγύρι γίνεται της Αγίας Παρασκευής με τριήμερο γλέντι στην πλατεία του χωριού. Διαθέτει τυροκομικά προϊόντα, κρέας ελευθέρως βοσκής, τσάι του βουνού στα καταστήματα, ταβέρνες, καφενεία και ιδιώτες - παραγωγούς). Τοπική γαστρονομία είναι η γαλατόπιτα, η χορτόπιτα και το μπλουγούρι

#### **Δημοτικό Διαμέρισμα Αθαμανίας**

---

Η Αθαμανία είναι κτισμένη στην πιο ψηλή κορφή των Τζουμέρκων, την Κακαρδίτσα με υψόμετρο 2450μ.. Την περιβάλλουν άλλες τρεις κορυφές ενώ την διασχίζει ένας χείμαρρος που χύνεται στον Μουτσιαρίτη χωρίζοντας το χωριό σε δύο «μαχαλάδες» οι οποίοι επικοινωνούν με ένα μικρό ξύλινο γεφύρι. Τον χειμώνα η Αθαμανία εγκαταλείπεται αφού οι κάτοικοί της κτηνοτρόφοι στην πλειοψηφία μετακινούνται στα χειμαδιά. Το πανηγύρι γίνεται στις 26 Ιουλίου της Αγ. Παρασκευής ενώ υπάρχει και η γιορτή του Προφήτη Ηλίου, των Αγ. Αποστόλων και στις 29 Αυγούστου, της Αποτομής του Ιωάννη Βαπτιστή, με χορούς και τοπικά φαγητά (φασολάδα, μπλιγούρι με πρόβειο κρέας).. Το πρώτο Σαββατοκύριακο του Αυγούστου ο Πολιτιστικός Σύλλογος του χωριού διοργανώνει παραδοσιακό γλέντι στην πλατεία. Υπάρχουν πολλές βρύσες και μεταβυζαντινά μνημεία όπως της Αγ. Παρασκευής, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, του Αγ. Αθανασίου και του Προφήτη Ηλία. Διατίθεται μέλι ντόπιο, τσάι του βουνού, ντόπια κρέατα στα καταστήματα και από ιδιώτες παραγωγούς

#### Δημοτικό Διαμέρισμα Βροντερού

---

Μικρό χωριό το καταπράσινο Βροντερό γνωστό και ως Λάντς βρίσκεται κοντά στο χωριό Ελάτη. Το διασχίζουν οι παραπόταμοι του Πορταϊκού, Τζαρμπάνος και Μύλος ενώ περιστοιχίζεται από καστανοδάση. Ένας δασικός δρόμος οδηγεί στις κορυφές της Καζάρμας και του Άνω Λάπατου. Στη θέση «καστανόδασος της Καργώνας» λειτουργούσε χάνι- υπολείμματά του σώζονται μέχρι σήμερα. Τα πανηγύρια γίνονται του Αϊ Γιωργιού, του Προφήτη Ηλία στο προαύλιο των εκκλησιών και του Σωτήρος με γλέντι στα τοπικά καταστήματα. Υπάρχουν ξυλόγλυπτα (με θεματολογία από τη φύση, την παράδοση, τους βίους των Αγίων και των προγόνων). Προϊόντα βιοκαλλιέργειας (κηπευτικά, φρούτα), μέλι, κάστανα, καρύδια, βότανα και ντόπιο τσίπουρο διατίθενται σε καταστήματα και από παραγωγούς. Λειτουργούν ταβέρνες που προσφέρουν ντόπιο φαγητά, πίτες, ψητά σούβλας, μέλι, κάστανα, καρύδια, μήλα, χόρτα βραστά, λαχανοκεφτέδες, πατσά, πρασοτηγανιά, γίδα βραστή, ντόπιο τσίπουρο.

#### Δημοτικό Διαμέρισμα ΓΑΡΔΙΚΙ

---



Το Γαρδίκι βρίσκεται στο όριο των ΠΕ Τρικάλων και Αρτης και της Θεσσαλίας με την Ήπειρο. Στη γέφυρα Αλεξίου υπήρχε χάνι. Υπάρχει επίσης η μονή Ανταποδόσεως της Θεοτόκου με ναό καμαροσκέπαστο στην τοιχοποιία του οποίου έχουν χαραχθεί οι χρονολογίες 183(0) και 1892, καθώς και ότι ο ναός αυτός ανακαινίσθηκε και αγιογραφήθηκε το 1842. Το ναό περιβάλλει διώροφη πτέρυγα κελιών που ανάμεσά τους έχει κτισθεί ο μονόκλιτος ναΐσκος της Αγ. Ειρήνης. Η τοπική παράδοση αναφέρει ότι το μοναστήρι ήταν κτισμένο στη θέση « Θεοτόκος» που παραχωρήθηκε στην επισκοπή Σταγών με χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Παλαιολόγου, το 1336 αλλά και με σιγίλλιο του πατριάρχη Αντωνίου Δ' , το 1393 όπου αναφέρεται ότι το μοναστήρι αυτό βρίσκεται «εν Ασπροποτάμω». Στις 23 Αυγούστου, διοργανώνεται στο μοναστήρι τριήμερο γλέντι με χορό, τραγούδια και τοπικό φαγητό.

Το χωριό είναι κτισμένο σε υψόμετρο 1040, σε αμφιθεατρική θέση και πυκνοκατοικημένο ενώ τα σπίτια του κρέμονται πάνω στις απόκρημνες απολήξεις των Τζουμέρκων. Στο Γαρδίκι ανήκει ο μικρός οικισμός Παλιοχώρι, που κρατά αντίθετα με το Γαρδίκι, κατοίκους κυρίως κτηνοτρόφους το χειμώνα. Γύρω από το χωριό υπάρχουν έλατα, κέδροι και βελανιδιές που καλύπτουν έκταση 47.000 στρ.. Στις

παρυφές του χωριού κυλάει ο ποταμός Καμναϊτικός ενώ περιστοιχίζεται από τις κορυφές Καπ-Γκρας, Κόκκινος βράχος, Μακριά Ράχη και Κακαρδίτσα.

Στη θέση «Ρούνες» υπάρχουν ίχνη αρχαίου οικισμού. Πάνω από τον Προφήτη Ηλία υπάρχει ένα ερειπωμένο σήμερα ξωκλήσι των Αγ. Αναργύρων. Δυτικά του χωριού υπάρχει ο ναός της Αγ. Τριάδος, άλλοτε καθολικό μεγάλης μονής που σώζει αποσπασματικά τοιχογραφίες του 1750. Τον Δεκαπενταύγουστο, διοργανώνεται μεγάλο πανηγύρι διάρκειας τεσσαρών ημερών στο οποίο συμμετέχουν οι απανταχού Γαρδικιώτες και πολλοί επισκέπτες. Στις 17 Αυγούστου γίνεται ο χορός των γερόντων στον οποίο λαμβάνουν επίσης μέρος όσοι έλαβαν μέρος στους τελευταίους πολέμους, χορεύοντας και αναπαριστώντας μια μάχη με τη συνοδεία δημοτικής ορχήστρας.

#### Δημοτικό Διαμέρισμα ΔΕΣΗ

---

Η Δέση είναι κτισμένη σε υψόμετρο 1070μ. με λιγοστούς κατοίκους τους χειμερινούς μήνες, ενώ το καλοκαίρι κατακλύζεται από ντόπιους και επισκέπτες. Η Δέση διαθέτει πετρόκτιστα σπίτια με τη χαρακτηριστική τους αρχιτεκτονική και κατασκευή (ένα απ' αυτά το Πατρικέικο κτίσθηκε το 1620) αλλά και πετρόκτιστες βρύσες και παραδοσιακό νερόμυλο. Τη θέση του χωριού χαρακτηρίζουν οι πολλές οι πηγές, οι χείμαρροι, οι καταρράκτες που διασχίζουν το πανέμορφο τοπίο με προορισμό τον κοντινό Αχελώο αλλά και οι κορυφογραμμές Αυγό, Χαμένο, Ξηροβούνι και Μεσοβούνι που σε συνδυασμό με τα πυκνόφυτα δάση δημιουργούν ένα αλπικό τοπίο. Η άγρια πανίδα περιλαμβάνει αγριόγιδα, ζαρκάδια, αρκούδες και λύκους. Το όνομα του χωριού αναφέρεται σε έγγραφο του Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου, το 1336 ενώ στην τοπική σύνοδο που έγινε στα Ζαβλάντια Τρικάλων (σήμ. Παλιόπυργος) επικυρώθηκε η παραχώρηση στη Δέση, ιδιοκτησιών που είχε η Μονή Πόρτα Παναγιά στην περιοχή αυτή. Το πανηγύρι της Δέσης γίνεται στις 20 Ιουλίου (Προφήτη Ηλία), και στις 15 Σεπτεμβρίου, του Αγ. Βησσαρίωνα το οποίο σηματοδοτεί το τέλος της καλοκαιρινής διαμονής στο χωριό.

#### Δημοτικό Διαμέρισμα ΔΡΟΣΟΧΩΡΙ

---

Γοητευτικό χωριό της Πίνδου γιατί η θέση όπου έχει κτισθεί σ' ένα χαμηλό πλάτωμα είναι μοναδική. Οι κορυφές της Τσούκας, της Τσάρτας και του Αυγού που υψώνονται γύρω του, το σκιάζουν τόσο ώστε να είναι γνωστό και ως Τυφλοσέλι. Υπάρχουν παντού πηγές, ενώ ο καταρράκτης "Μάνα του νερού" τρέχει ιλιγγιωδώς με πτώση

νερού 8μ.. Εντοπίζονται άγρια ζώα, όπως λύκοι και αρκούδες που μπορεί να τα συναντήσει κανείς στο βιότοπο που δημιουργείται στη θέση "Σπιτάκι".

Το Δροσοχώρι είναι επίσης γνωστό για τη ραφτική του τέχνη και το εμπόριο φορεσιών, μέχρι και τον κάμπο. Στην άκρη του χωριού στέκει ο ναός των Αγίων Αποστόλων με τοιχογραφίες Σαμαριναίων ζωγράφων που χρονολογούνται στα 1867. Η γιορτή τους γίνεται με ένα μοναδικό τρόπο, ανάβοντας φωτιές και προσφέροντας το παραδοσιακό «μπλοτς» φαγητό βασισμένο στο πληγούρι ενώ τραγουδούν τοπικά τραγούδια (το τραγούδι της Σιάνας, της όμορφης κοπέλας που κλέφτηκε με τον αγαπημένο της). Διατίθενται: Ντόπιο κρέας, τυροκομικά, ρίγανη, τσάι, μέλι, ντόπιο κρασί και τσίπουρο (σε καταστήματα, ταβέρνες, καφενεία και από - παραγωγούς).

#### Δημοτικό Διαμέρισμα **ΕΛΑΤΗ**

---

Γνωστό τον 18-19<sup>ο</sup> αιώνα ως το μεγαλύτερο από τα ξυλοχώρια, μιας από τις τρεις μεγάλες περιοχές του Ασπροποτάμου. Η Ελάτη θεωρείται ένα από τα πιο



ανεπτυγμένα παραθεριστικά κέντρα της περιοχής. Χαρακτηρίζεται από την ομορφιά του τοπίου, τα πολλά δάση και τα καταπράσινα λιβάδια και το υγιεινό κλίμα. Περιβάλλεται από καταπράσινες κορυφές (Αρκουδότρυπα 1600μ. και πολλές πηγές (Κανάλια, Καλογερομάντρι, Γούβες κ.λπ.).

Στην Αρκουδότρυπα υπάρχει το ομώνυμο Σπήλαιο καθώς και η τοποθεσία με τους σταλακτίτες που βρίσκεται στα όρια με την Πιαλεία. Διαθέτει πολλές ξενοδοχειακές μονάδες και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Προβάλλεται η τοπική κουζίνα σε συνδυασμό με κυνήγι μαγειρευμένο σε ποικίλες παραλλαγές. Στην είσοδο του χωριού και σε ειδικά διαμορφωμένα από το Δήμο ξύλινα περίπτερα, οι κάτοικοι προσφέρουν για αγορά σπάνια είδη βοτάνων, τσαϊ του βουνού, ρίγανη, φλαμούρι, μόσχο κ.λπ.. Προσφέρονται επίσης, αφεψήματα, σπιτικά λικέρ, τυροκομικά προϊόντα, μέλι, γλυκά του κουταλιού, τσίπουρο, παραδοσιακά ζυμαρικά, συνθέσεις αποξηραμένων φυτών. Η τοπική κουζίνα διαθέτει πίτες με χειροποίητα φύλλα, πλαστό ,ψητό σούβλας και γάστρας, πρασοτηγανιά, Κυνήγι, πέστροφα και μπριάνα.

#### Δημοτικό Διαμέρισμα **ΚΑΛΟΓΗΡΟΙ**

---

Βρίσκεται τρία χιλιόμετρα μετά τον Αγ. Προκόπιο μέσα σ' ένα πανέμορφο τοπίο. Αρχικά ήταν κτισμένο στη θέση της Αγίας Τριάδας και μεταφέρθηκε εδώ λόγω κατολισθήσεων. Υπάρχουν άφθονες πηγές, έλατα, καστανιές και πεύκα αλλά και αγριογούρουνα. Από την κοντινή κορυφή του Μαυροπολίου σε υψόμετρο 1700μ. υπάρχει οπτική επαφή με τα Στουρναρέϊκα, τα Τρίκαλα, την Καρδίτσα και το Νεραϊδοχώρι ενώ από τις κορυφές της Τσιούκας και της Νεραϊδας φαίνονται τα Μετέωρα και τα Χάσια. Στη θέση «Παλαιόκαστρο» επιβεβαιώνεται η ύπαρξη του βασιλείου των Αιθίων στον 4ο π.Χ.. Μεταξύ των Καλογήρων και του Αγ. Προκοπίου τοποθετείται η πόλη Ποίτνεο ή Πότναιο που άκμασε από τον 5ο π.Χ. έως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Οι παραγωγοί του χωριού διαθέτουν Βότανα (τσάι, χαμομήλι, μέντα, ρίγανη, μπιτούνι, μελισσόχορτο και τσουκνίδα), καλαμποκάλευρο (σε καταστήματα, ταβέρνες, καφενεία και παραγωγούς). Η τοπική κουζίνα προσφέρει τσίπουρο, μεζέδες, ρετσίνα, πίτες, πλαστό, γαλακτοκομικά προϊόντα, ψητά γάστρας - σουβλας, σουπες, πατσά.

#### Δημοτικό Διαμέρισμα **ΝΕΡΑΪΔΟΧΩΡΙ**

---

Το χωριό Νεραϊδοχώρι, παλιότερα γνωστό ως Βετερνίκ, βρίσκεται αμέσως μετά το Περτούλι πυκνοκατοικημένο και με τις κόκκινες στέγες θυμίζοντας θέρετρο των Αλπεων. Οι κορυφογραμμές του Κόζιακα Μαρόσα, Νεραϊδα και Λουπάτα υψώνονται γύρω του με υψόμετρο 1980, 2000μ.. Υπάρχουν πυκνές ελατοσειρές και πολλές πηγές. Στο κέντρο του χωριού, βρίσκεται ο πετρόκτιστος ναός του Αγ. Νικολάου, τρίκλιτη βασιλική με επιγραφή σκαλισμένη σε πέτρα του νότιου τοίχου, που χρονολογείται, στα 1764. Το χωριό διαθέτει γλυκά του κουταλιού, κρέατα, τραχανά, χυλοπίτες, μπλουγούρι, καρύδια και δασόμελο (από έλατο). Η τοπική κουζίνα διαθέτει κοκορέτσι, κυνήγι, τραχανά.



#### Δημοτικό Διαμέρισμα **ΠΕΡΤΟΥΛΙ**

---

Το Περτούλι πρωτοαναφέρεται στον κώδικα 221/8α της Μονής Βαρλαάμ στις αρχές του 10ου αι.. και σε κατάστιχο του Μεγάλου Μετεώρου, το 1741. Κήκε τον Ιούνιο του 1823 μαζί με το Νεραϊδοχώρι και την Πύρρα και ξαναχτίστηκε όπως και ο πύργος του Χατζηγάκη που σώζεται μέχρι σήμερα. Το 1943 το Περτούλι καταστράφηκε εκ νέου γιατί ήταν η έδρα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου των ελληνικών αντιστασιακών

οργανώσεων κατά των Γερμανών. Στην είσοδό του υπάρχει ο ναός της Αγ. Κυριακής όπου την ημέρα της γιορτής της διοργανώνεται μεγάλο πανηγύρι.

Το Περτούλι περιτριγυρίζεται από τα βουνά Νεραΐδα, Κόζιακας, Λουπάτα και Αυγό,



είναι γεμάτο από πυκνά δάση και καταπράσινα λιβάδια υψηλής αξίας που χρησιμοποιούνται ακόμη σήμερα από ντόπιους κτηνοτρόφους. Ανάμεσα στην Ελάτη και το Περτούλι υπάρχει το Χιονοδρομικό Κέντρο Περτουλίου. Το Περτούλι διαθέτει σημαντικό

αριθμό ξενοδοχείων και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα τουριστικά θέρετρα της περιοχής.

#### **Δημοτικό Διαμέρισμα ΠΥΡΡΑ**

---

Η Πύρρα είναι κτισμένη σε υψόμετρο 1056μ., μέσα σε πυκνά δάση στα οποία κυριαρχούν η οξυά και η βαλανιδιά. Περιτριγυρίζεται από τις κορυφές Αυγό, Τσούμα και Χαμένο. Υπάρχουν πολλοί δαιδαλώδεις χείμαρροι, πολλές φυσικές πηγές και βρύσες των οποίων τα νερά καταλήγουν στον Καμνιαϊτικό ποτάμι. Οι κτηνοτρόφοι κάτοικοί του το εγκαταλείπουν το χειμώνα. Υπάρχουν πολλά ανεξερεύνητα σπήλαια. Το σπήλαιο, στη θέση « Καζάνια», σχεδόν απροσπέλαστο, διαθέτει σταλαγμίτες και σταλακτίτες και υπόγειο καταρράκτη σπάνιο για τα σπηλαιολογικά δεδομένα.

Την ευρύτερη περιοχή της Πύρρας που είναι γεμάτη με έλατα και πεύκα, περιβάλλουν οι οροσειρές της Νεραΐδας, του Αυγού και του Κόζιακα και τη διασχίζουν ο παραπόταμος του Αχελώου Καμνιαϊτικός και ο παραπόταμος του Πηνειού, Πορταϊκός. Σ' αυτό το περιβάλλον ζουν ζαρκάδια, ελάφια, αγριογούρουνα, αρκούδες κ.λπ. Στη θέση Καζάνια, υπήρχε δριστέλα, όπου πλένονταν τα γνωστά «σκουτιά» υφασμένα στον αργαλειό για να πουληθούν στη συνέχεια σε πολλές αγορές ακόμα και της Κύπρου. Τρία χιλιόμετρα αριστερά του οικισμού υπάρχει η διαλυμένη από το 1932 Ι. Μ. Προφήτη Ηλία. Το καθολικό της ακολουθεί τον αθωνίτικο τύπο, σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλλο ενώ οι τοιχογραφίες είναι φιλοτεχνημένες σύμφωνα με επιγραφή από τους σαμαριναίους ζωγράφους Αθανάσιο και Ζήση το 1859. Ο ναός της, τρίκλιτη βασιλική, κτισμένη το 1892, βρίσκεται στο κέντρο του χωριού. Τέλος, υπάρχει ο πλακοσκεπής ναός του Αγ. Νικολάου με το ζωγραφιστό τέμπλο και εικόνες του 1842, στην είσοδο της Πύρρας. Οι ταβέρνες και οι παραγωγοί του χωριού διαθέτουν τυροκομικά προϊόντα, τσάι, ρίγανη, καρύδια, σαλέπι και ξύλινα αντικείμενα.



## 2. Η Διευρυμένη Κοινότητα Ασπροποτάμου

Αποτελούνταν από οκτώ παλαιότερες κοινότητες (Χαλικίου, Ανθούσας, Κατάφυτου, Στεφανίου, Κρανιάς, Καλλιρρόης, Πολυθέας & Αγίας Παρασκευής) στο δυτικό τμήμα του Νομού Τρικάλων οι οποίες συνενώθηκαν το 1997 με τον νόμο Καποδίστρια.

### **Ανθούσα Ασπροποτάμου**

---

Η **Ανθούσα** (παλιά ονομασία **Λεπενίτσα**) είναι χτισμένη σε υψόμετρο 1.100 μ. στις



πλαγιές του όρους Κέδρος και απέχει 65 χιλιόμετρα από την Καλαμπάκα. Το χωριό είναι ακατοίκητο τον χειμώνα (οι περισσότεροι κάτοικοι διαχειμάζουν στην περιοχή των Φαρσάλων). Το καλοκαίρι ο πληθυσμός του χωριού φθάνει τα 500 άτομα. Οι κάτοικοι ασχολούνται με την κτηνοτροφία, την υλοτομία στα πλούσια δάση της περιοχής και την μελισσοκομία. Η Ανθούσα έχει χαρακτηριστεί διατηρητέος οικισμός. Κοντά στο χωριό βρίσκονται η Μονή της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας (1799) και το παραδοσιακό γεφύρι του Μίχου πάνω στον Χαλικιώτικο, παραπόταμο του Αχελώου.

### **Η Αγία Παρασκευή ή Τζούρτζια**

---

Είναι κτισμένη σε υψόμετρο περίπου 950 μ. νοτιώς του Μετσόβου και βορειοδυτικά της Ελάτης. Κατά την απογραφή του 2011, το χωριό είχε πραγματικό πληθυσμό 69 κατοίκους. Το καλοκαίρι, φιλοξενεί τουρίστες, αλλά το χειμώνα δεν έχει μόνιμους κατοίκους. Η πρόσβαση προς την Τζούρτζια γίνεται από τις δύο εισόδους της Πίνδου, από την πλευρά των Τρικάλων, μέσω Πύλης - Ελάτη (50 χλμ), και από Καλαμπάκα - γέφυρα Μουργκάνη (60 χλμ). Τα οθωμανικά αρχεία φανερώνουν ότι η Τζούρτζια ήταν ήδη το 1506 ένα οργανωμένο χωριό. Η παλαιότερη εκκλησία του χωριού, ο Αγ. Γιώργης, πρωτοαγιογραφήθηκε το 1790, το 1872 κτίστηκε το Δημοτικό σχολείο, το 1893 ιδρύθηκε ο ιστορικός σύλλογος Φ.Α.Τ.Α. "Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζιας Αθαμανίας", το 1896 κτίστηκε ο ναός της Αγίας Παρασκευής, τα δε πετρόκτιστα σπίτια του χωριού έχουν ηλικία γύρω στα 100 χρόνια.

Από τις αρχές του 1900, πολλοί Τζουρτζιώτες μετανάστευσαν κυρίως στην Αθήνα όπου ασχολήθηκαν κυρίως με το εμπόριο τροφίμων (ονομαστά μπακάλικα σε όλες τις συνοικίες της παλιάς Αθήνας) και αρκετοί έφτασαν μέχρι και την Αμερική. Ωστόσο, τα καλοκαίρια επέστρεφαν για λίγες μέρες στο χωριό ενώ συνεισέφεραν οικονομικά στα

συντελούμενα έργα (χρηματοδότηση σχολείων, εκκλησιών κλπ). Σήμερα ζουν κυρίως στα Τρίκαλα, στην Αθήνα και στα Φάρσαλα, ασκώντας ποικίλα επαγγέλματα. Τζουρτζιώτες υπάρχουν και στη Λάρισα, στο Δομοκό, στο Βόλο και στη Λαμία. Όσοι ασχολούνται με κτηνοτροφία και γεωργία ζουν στα χωριά του κάμπου Άγιος Δημήτρης Καρδίτσας, Φαρκαδώνα (Τζιότη) Τρικάλων, Ξυλάδες (Γιανντσαχώρι) Φαρσάλων, Αμπελιά (Δεριγκλί) Φαρσάλων, Βελισιώτες ή Βελεσιώτες Δομοκού, Θαυμακό (Σκάρμιτσα) και Ν. Μοναστήρι.

Ο σύλλογος Φ.Α.Τ.Α., ο αρχαιότερος σύλλογος Βλαχόφωνων, παραμένει ενεργός και δραστήριος εδώ και ένα αιώνα. Οργανώνει γιορτές χειμώνα - καλοκαίρι στα Τρίκαλα και στην Τζούρτζια. Είναι μέλος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων. Από την ίδρυσή του το 1893 είχε ως σπουδαιότερες κοινωνικοοικονομικές δραστηριότητες την προικοδότηση των άπορων κορασίδων, την παροχή δανείων και την ευθύνη λειτουργίας του σχολείου. Κάθε χρόνο, την ημέρα της Αγίας Μαρίνας (17 Ιουλίου), διοργανώνει γιορτή. Επίσης, έχει καθιερωθεί, το πρώτο Σάββατο του Αυγούστου, να γίνεται το αντάμωμα της ΦΑΤΑ στην πλατεία του χωριού με μεγαλύτερη απήχηση και από το πατροπαράδοτο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής.

### **Η Καλλιρρόη**

---

Έίναι χτισμένη σε υψόμετρο 1.040 μ. Ο πληθυσμός της σύμφωνα με την απογραφή του 2001 είναι 150 κάτοικοι. Βρίσκεται ανάμεσα στις κορυφές Ντάλια (1.500 μ.), Κρούτσια Πάπλου (1.700 μ.) και Μπουρντένι (1.750 μ.), μεταξύ Κρανιάς και Πολυθέας. Απέχει 60 χλμ. από την Καλαμπάκα. Οι κάτοικοί του κατά τους θερινούς μήνες ασχολούνται με την υλοτομία (8.500 στρ. δάσους με έλατα, πεύκα και οξιές) και την κτηνοτροφία. Το χειμώνα το χωριό ερημώνει. Αντίθετα το καλοκαίρι την έλευση των ντόπιων συνοδεύουν και παραθεριστές, φτάνοντας έτσι σε αριθμό τους 1.000 κατοίκους. Το παρθένο φυσικό περιβάλλον επέτρεψε τη διατήρηση στα δάση πολλών αγρίων ζώων, όπως είναι τα ζαρκάδια, οι λύκοι, οι αλεπούδες, οι λαγοί, οι αρκούδες και οι σκίουροι. Το ποτάμι της Καλλιρρόης που χύνεται στον Ασπροπόταμο είναι βιότοπος της πέστροφας. Ο ιερός ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που χρονολογείται πριν από το 1600, κήκε το 1943 από τους Γερμανούς και στη θέση του κτίστηκε καινούργιος. Διατηρήθηκε μόνο το παλαιό καμπαναριό. Το Δεκαπενταύγουστο γιορτάζει με καθιερωμένο γλέντι στη συνέχεια στην πλατεία του χωριού. Η καινούργια εκκλησία του Αγ. Νικολάου (1970) διατηρεί τμήμα από το εικονοστάσι και φορητές εικόνες που σώθηκαν από την παλαιά εκκλησία. Στη διάρκεια του

καλοκαιριού (20 Ιουλίου - 10 Αυγούστου), ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Καλλιρρόης, Αγ. Νικόλαος» οργανώνει βραδιές πολιτισμού, με μουσική, θέατρο και παραδοσιακά χορευτικά συγκροτήματα. Το χωριό παράγει εκτός από γαλακτοκομικά προϊόντα φασόλια ξερά και χλωρά.

### **Το Κατάφυτο**

---

Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα ΒΔ από τα «Τρία Ποτάμια» χτισμένο σε υψόμετρο 1.000 μέτρων στις πλαγιές της νότιας Πίνδου. Ο πληθυσμός του σύμφωνα με την απογραφή του 2001 είναι 47 κάτοικοι. Το χωριό διασχίζει ο χειμάρρος Ποττόκος, παραπόταμος του Αχελώου, αλλά και μέσα στα όρια του οικισμού υπάρχουν αρκετές πηγές - βρύσες με τρεχούμενα νερά (Τσόκνα, Ξυνόρι, Μπούτα). Στην κοινότητα ανήκει και ο οικισμός της Μηλιάς. Ο πληθυσμός του Κατάφυτου το καλοκαίρι είναι 450 κάτοικοι και της Μηλιάς 150, ενώ το χειμώνα στους δυο οικισμούς μένουν 11 και 4 κάτοικοι αντιστοίχως. Χαρακτηριστικό χωριό μετακινούμενων κτηνοτρόφων στηρίζεται οικονομικά, κατά τους θερινούς μήνες, στην υλοτομία και την μελισσοκομία, εκτός φυσικά της κτηνοτροφίας, η οποία σχεδόν μονοπωλεί τις δραστηριότητες των κατοίκων. Περιβάλλεται από τις κορυφές Ξεροβούνι, Σκλίβα και Κέδρο. Υπάρχει επίσης, η πηγή Ανάλατα Από το Ξεροβούνι μπορεί να δει κανείς το Χαλίκι και την Αγία Παρασκευή. Σημαντικό μνημείο του 1763 η τρίκλιτη βασιλική του Αγίου Νικολάου αποτελεί τυπικό δείγμα της λαϊκής αρχιτεκτονικής της περιοχής. Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι και οι πέτρινες κατοικίες του χωριού, με αντιπροσωπευτικότερη αυτή της οικογένειας Πετσόπουλου που χρονολογείται στις αρχές του 19ου αι. Στο χωριό υπάρχει παλιός νερόμυλος. Στις 20 -21 Ιουνίου, στον οικισμό Μηλιά, γίνεται το πρώτο πανηγύρι της κοινότητας, ενώ στις 14, 15 και 16 Αυγούστου στην κεντρική πλατεία του χωριού το μεγάλο πανηγύρι της Παναγίας, με τριήμερο γλέντι.

### **Η Κρανιά Ασπροποτάμου (βλχ.: La Kornu)**

---

Έίναι χτισμένη σε υψόμετρο 1.150 μ. σε απόσταση 72χλμ από τα Τρίκαλα. Η Κρανιά



με τους τρεις οικισμούς της, τα Δολιανά, τα Κονάκια και το Κουκουφλί, ερημώνει το χειμώνα, ενώ το καλοκαίρι ο πληθυσμός ξεπερνά τις 3.000. Ο πραγματικός της πληθυσμός είναι 363 κάτοικοι (

2001). Υπήρξε σπουδαίο κέντρο παραγωγής και εμπορίας μάλλινων υφασμάτων,

ονομαστά ως «σκουτιά κρηνιώτικα». Ο παραπόταμος του Ασπροποτάμου Κρηνιώτικος, χωρίζει στα δύο το χωριό, αποτελώντας παράλληλα, βιότοπο της πέστροφας.

Η Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου ιδρύθηκε στα τέλη του 18ου αι. και καταστράφηκε το 1943 από τους Γερμανούς. Σώθηκε μόνον ο ναός του Τιμίου Σταυρού, 1.500 μ. έξω από το χωριό στο δρόμο προς τα Δολιανά. Αποτελεί μνημείο σπάνιας αρχιτεκτονικής αξίας, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την πολυπλοκότητα του κεντρικού τρούλου. Η κατασκευή του ναού χρονολογείται στα 1770, ενώ η λαϊκής τεχνοτροπίας διακόσμησης του στα 1792. Ο ναός της Αγ. Παρασκευής εγκαινιάσθηκε το 1865. Στον περίβολό του βρίσκεται η προτομή του Αγ. Κοσμά του Αιτωλού, ο οποίος πέρασε από το χωριό. Πανηγυρίζει στις 26 Ιουλίου, με συμμετοχή κατοίκων και από τις γύρω περιοχές. Στις 15 Αυγούστου γίνεται το πανηγύρι στην εκκλησία του Τιμίου Σταυρού, με μεγάλη προσέλευση κόσμου. Τέλος αξιοσημείωτα είναι τα πέτρινα θολωτά γεφύρια στο Μύλο του Γκίκα και στο βακούφικο Μύλο. Το Λαογραφικό Μουσείο λειτούργησε το 2001 με πρωτοβουλία του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού και στεγάστηκε στο σχολείο. Το μουσείο εκθέτει παραδοσιακά υφαντά, αργαλειό, νυφικό κρεβάτι & σαρμανίτσα, κουζινικά και μεγάλο φωτογραφικό αρχείο. Η υφαντική παράδοση μένει ζωντανή ακόμη και σήμερα. Την κύρια πηγή εισοδημάτων των κατοίκων αποτελούν ο πεστροφογεννητικός σταθμός, όπου παράγονται 100.000 γόνοι πέστροφας ετησίως και τα έσοδα του κοινοτικού ξενώνα, δυναμικότητας 20 κλινών. Στο Κουκουφλί, 6 χλμ. από το χωριό, υπάρχει δασικός σταθμός, όπου ασκούνται οι μαθητές που φοιτούν στο κέντρο Εκπαίδευσης Καλαμπάκας. Ο οικισμός Δολιανά βρίσκεται 2,5 χλμ. Β, σε υψόμετρο 1.140 μ. και υπήρξε κοινότητα μέχρι το 1968. Ο πληθυσμός του σήμερα δεν ξεπερνά τα 30 άτομα. Το Δημόσιο δάσος ελάτης και οξιάς, έκτασης 30.000 στρ. και οι κορυφές Τριγγία (2.204 μ.), Μούτζα (2.100 μ.) και Κάλτσα (2.000 μ.) θυμίζουν αλπικό τοπίο.

## **Η Πολυθέα**

---

Είναι χτισμένη σε υψόμετρο 1.150 μ. Ο πληθυσμός της σύμφωνα με την απογραφή του 2001 είναι 158 κάτοικοι. Βρίσκεται στους πρόποδες του όρους Νεραΐδα (2144 μ.), κοντά στην συμβολή του Αχελώου με τον Κρηνιώτικο ποταμό (περιοχή 3 ποτάμια), περιτριγυρισμένο από ψηλά βουνά, ελάτια και αιωνόβια πλατάνια(1150μ.). Το παλιό βλάχικο όνομα του ήταν Δραγοβίσι. Το χωριό κάηκε το 1943 γι'αυτό και τα παραδοσιακά οικίσματα είναι λιγοστά. Στο κέντρο δεσπόζει η πλατεία, φιλοξενώντας 7 πελώρια πλατάνια. Κύρια ασχολία των κατοίκων η κτηνοτροφία (2.500 πρόβατα,

120 βοοειδή), μετακινούμενοι προς τις πεδιάδες τους χειμερινούς μήνες. Έτσι στο χωριό το χειμώνα ζουν μόνο 10 άτομα ενώ το καλοκαίρι περίπου 900. Η πανέμορφη περιοχή «Τρία Ποτάμια», έχει διαμορφωθεί σε χώρο αναψυχής με λιθόκτιστη βρύση.

Η εκκλησία του χωριού της Παναγίας της Φανερωμένης χρονολογείται στα 1748. Η εκκλησία του Αγ. Δημητρίου χρονολογείται από το 1830. η δε γιορτή του παίρνει πανηγυρικό χαρακτήρα στη διάρκεια της οποίας ο Σύλλογος προσφέρει στον κόσμο «καζανιές» (φασολάδα ή κρέας πρόβειο με κριθαράκι) στην πλατεία του χωριού. Το κεντρικό ετήσιο πανηγύρι γίνεται στις 8 Σεπτεμβρίου. Άλλα σημαντικά πολιτιστικά γεγονότα του χωριού είναι το «αντάμωμα» των αποδήμων Πολυθεατών, οι οποίοι συγκεντρώνονται στην πλατεία του χωριού κάθε δεύτερο Σάββατο του Αυγούστου χορεύοντας παραδοσιακά τραγούδια και χορούς καθώς και το κεντρικό ετήσιο πανηγύρι, το οποίο γίνεται στις 8 Σεπτεμβρίου, στα Γενέθλια της Θεοτόκου. Το γλέντι ξεκινάει από την παραμονή στην πλατεία του χωριού, και συνεχίζεται την άλλη μέρα με χορούς, τραγούδια και διάφορα έθιμα.

Από την Πολυθέα ξεκινούν διαδρομές όπως αυτές που οδηγούν στην πηγή της Γκούρας (ΒΔ του οικισμού) μέσα στο δάσος των ελάτων, με διαμορφωμένο χώρο αναψυχής ή στο ξέφωτο της Κιάρης και διέρχονται από πυκνό ελατοδάσος και οξιές, συναντούν ποταμάκια και μικρούς καταρράκτες. Οδηγούν επίσης στις κορυφές Καπ Γκρας (1.400 μ.) και Νεραϊδα (2.144μ.). Επίσης η τοποθεσία «Φιαρίκα» προσφέρει μια πανοραμική θέση. Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το σπήλαιο Τσίτα Μάγια, το οποίο όμως παραμένει ακόμη ανεξερεύνητο. Υπάρχουν επίσης, οι πηγές Μπάλτα, Σούρβα, Βίγκα και Κωτίκα.

### **Το Στεφάνι**

---

Είναι χτισμένο σε υψόμετρο 1.350 μ. και αποτελεί τον ορεινότερο οικισμό της Θεσσαλίας και έναν από τους πιο ορεινούς οικισμούς της Ελλάδας. Η παλιά βλάχικη ονομασία του χωριού ήταν **Σκληνιάσα**, μέχρι το 1930. Απέχει 75 χιλιόμετρα από τα Τρίκαλα και 25 χιλιόμετρα από το Μέτσοβο. Το χωριό κατοικούνταν κυρίως τους θερινούς μήνες, ενώ το χειμώνα οι κάτοικοι κτηνοτρόφοι, μετακινούνταν στα Φάρσαλα. Τα περισσότερα παλαιά κτίρια έχουν καταρρεύσει. Έχει απομείνει η βασιλική της Αγίας Παρασκευής, που χτίστηκε το 1770. Η περιοχή λόγω του πλούσιου φυσικού περιβάλλοντος, έχει ενταχθεί στον κατάλογο Natura 2000. Γραπτές πηγές υποδεικνύουν την ύπαρξη του οικισμού από το 15ο αιώνα. Χαρακτηριστικές οι πολλές λιθόκτιστες βρύσες που βρίσκονται εντός του οικισμού, όπως Κιάτρα, Νέστορα, Κουκουφλί κ.ά. Πυκνά δάση με οξιές και έλατα περιστοιχίζουν

το Στεφάνι, ενώ δεσπόζουν οι κορυφές Τρέ Γκάγκοτς (1.900 μ.), Μπουρλή (1.950 μ.), Στιάρπα (1.700 μ.), όπου φύεται το φυτό από τις ρίζες του οποίου παρασκευάζεται το παραδοσιακό ρόφημα «σαλέπι», Χέλι (1.900 μ.), Πάϊλτανος (2.150 μ.) και Τρίαινα (1.800 μ.). Από το Χέλι διακρίνονται το Μέτσοβο και τα Ιωάννινα. Η Στιάρπα αποτελεί πέρασμα αγρίων ζώων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκκλησία της Αγ. Παρασκευής (1770), με σκαλιστό τέμπλο και πλούσιο αγιογραφικό διάκοσμο. Πανηγυρίζει στις 26 Ιουλίου με παραδοσιακό γλέντι στην πλατεία του χωριού. Υπάρχει επίσης το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου που διοργανώνει ο Μορφωτικός Σύλλογος με πολλές εκδηλώσεις. Τον Ιούλιο και Αύγουστο, οργανώνονται πορείες από τους κατοίκους του χωριού (ομάδες 40-50 ατόμων) σε χαραγμένα μονοπάτια, όπως επίσης και στην πανσέληνο του Αυγούστου, η οποία προσφέρεται για τέτοιου είδους δραστηριότητες. Διαθέτει ντόπιο κρέας και γαλακτοκομικά προϊόντα.

### **Το Χαλίκι**

---

Είναι χτισμένο σε υψόμετρο 1.160 μ. στις πλαγιές του Λάκμου και αποτελεί έναν από τους πιο ορεινούς οικισμούς της Ελλάδας. Ο πραγματικός πληθυσμός του (2001) ήταν 152 κάτοικοι. Τη μακραίωνη κατοίκηση του χωριού επιβεβαιώνουν ιστορικές μαρτυρίες, οι οποίες αναφέρουν ότι στην ίδια θέση υπήρξε η «παρά τον Αχελών» αρχαία Χαλκίς, όνομα που έφερε το χωριό μέχρι τον 18ο αιώνα. Το χωριό αναφέρεται ως Χαλκίς στο χρυσόβουλο του Βυζαντινού Αυτοκράτορα Ανδρόνικου Παλαιολόγου το 1331 και θεωρούνταν ως μια από τις σπουδαιότερες πόλεις της Πίνδου. Επί τουρκοκρατίας το Χαλίκι διατήρησε την αυτονομία του και λειτουργούσε ελληνικό σχολείο για όλα τα χωριά της περιοχής. Το Χαλίκι αναφέρεται από τους Wace & Thompson<sup>35</sup> μαζί με το Γαρδίκι ως τα σπουδαιότερα χωριά του Ασπροποτάμου. Αναφορές υπάρχουν επίσης στο ταξίδι στην Ελλάδα του Roukeville: 'Ηπειρος.

Το Χαλίκι απέχει 97 χλμ. από τα Τρίκαλα και μόλις 23 χλμ. από το Μέτσοβο ενώ είναι κοντά σε μια από τις υψηλότερες κορυφές της Ελλάδας γνωστή ως Περιστέρι). Το τοπίο είναι άγριο με έλατα και πλούσια βλάστηση. Στη διάρκεια του καλοκαιριού, που διαρκεί μόλις τρεις μήνες σε αυτές τις ορεινές περιοχές, βοσκούν πολυάριθμα κοπάδια γύρω από την αρχική πηγή του Αχελώου... .

Περίφημα μνημεία αρχιτεκτονικής είναι οι λιθόκτιστες εκκλησίες, μάρτυρες της μεγάλης ακμής που γνώρισε η περιοχή τους τελευταίους αιώνες. Υπάρχει το

---

<sup>35</sup> Alan Wace & Maurice Thompson<sup>35</sup> στο έργο τους : « Οι νομάδες των Βαλκανίων» (εκδ. Κυριακίδη 1989)

μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, κτισμένο από τους εκ Χαλικίου Ιερομόναχους αδελφούς Μαυρογεώργου (1835) και ο ναός του άλλοτε μοναστηριού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος του 1783. Στην πλατεία του χωριού βρίσκεται ο ναός της Αγ. Παρασκευής του 1725. Του ίδιου αιώνα είναι και ο ναός του Αγ. Γεωργίου. Προστίθενται επίσης οι ναοί των Αγ. Αθανασίου, Αγ. Μόδεστου (προστάτη της κτηνοτροφίας) και των Αγ. Αποστόλων. Από τις 25 έως 27 Ιουλίου, στη γιορτή της Αγ. Παρασκευής, πραγματοποιείται μεγάλο πανηγύρι με παραδοσιακή μουσική και χορούς στην πλατεία του χωριού. Αρκετά είναι τα σπίτια που φέρουν τη σφραγίδα της υπέροχης τέχνης της πέτρας στις σκεπές τους: το κονάκι του Χ. Δρόσου, του Κ. Ζιζία, του Α. Δημάκη καθώς και το σχολείο. Ενδιαφέρουσες διαδρομές οδηγούν στις πέτρινες τοξωτές γέφυρες του Φίλου και του Αγ. Γεωργίου καθώς και στις λιθόκτιστες βρύσες Αυλότοπα και Φίλος (1800), στη Φονίσκα (1900) και στη Νεράιδα (1960). Πανέμορφη είναι η δρακολίμνη στην τοποθεσία Βερλίγκα στους πρόποδες του Όρους Λάκμος. Η Δρακόλιμνη δεν διατηρεί πλέον νερό από το καλοκαίρι έως τα τέλη φθινοπώρου. Αποτελεί γεωλογικό φαινόμενο που οφείλεται στην εποχή των παγετώνων. Ένα άλλο στοιχείο έλξης αποτελούν οι καταρράκτες **του Άσπρου**. Κατά τη διαδρομή από το Χαλίκι προς τις τοποθεσίες Ρόνα και Βουρτόπα (προς Μέτσοβο) υπάρχουν οι πηγές του ποταμού που καθώς κατεβαίνει το βουνό δημιουργούνται εντυπωσιακοί καταρράκτες. Μερικοί από αυτούς ξεπερνάνε τα 5 μέτρα και η προσέγγισή τους είναι σχετικά εύκολη. Ο Πολιτιστικός σύλλογος Χαλικίου ανακαίνισε το παλιό δημοτικό σχολείο όπου από το καλοκαίρι του 2006 λειτουργεί Πολιτιστικό λαογραφικό κέντρο.

### **3. Δήμος Κλεινοβού**

Ο **Δήμος Κλεινόβου** λειτούργησε σύμφωνα με το Σχέδιο Καποδίστριας ως δήμος του Ν. Τρικάλων από το 1999 έως το 2010 με έδρα το Κλεινό. Αποτελείτο από 6 δημοτικά διαμερίσματα, καταλάμβανε έκταση 180,7 Km<sup>2</sup> και είχε πληθυσμό 2.301 κατοίκους. Με τη διοικητική διαίρεση του 2011 (Σχέδιο Καλλικράτης), από 1/1/2011 εντάχθηκε στο νέο διευρυμένο Δήμο Καλαμπάκας της Περιφέρειας Θεσσαλίας. Ο δήμος περιελάμβανε τα παρακάτω δημοτικά διαμερίσματα και οικισμούς:

#### **Δ.δ. Κλεινού [ 599 ]**

- το Κλεινό [ 303 ]
- τα Αμπέλια [ 199 ]
- η Μπάσια [ 41 ]

- το Χρύσινο [ 56 ]

**Δ.δ. Αηδόνας** -- η Αηδόνα [ 175 ]

**Δ.δ. Γλυκομηλέας** -- η Γλυκομηλιά [ 309 ]

**Δ.δ. Καλογριανής** -- η Καλογριανή [ 207 ]

**Δ.δ. Παλαιοχωρίου** -- το Παλαιοχώρι [ 256 ]

**Δ.δ. Χρυσομηλέας** -- η Χρυσομηλιά [ 755 ]

Η **Αηδόνα** είναι ορεινή κοινότητα της Πίνδου χτισμένη σε υψόμετρο 850 μ., 40 χλμ. ΝΔ της Καλαμπάκας. Προς τα νότια του χωριού, υψώνονται οι κορυφές Γόζορα (1.600 μ.), Τσιατσιούλη (1.790 μ.) και Νεράιδα (2.078 μ.). Οι πηγές Παπαρσένη, Λούτσα και Ντράμπουσι βρίσκονται σε κοντινή σχετικά απόσταση. Εδώ υπάρχει το μοναδικό Διατηρητέο Μνημείο της Φύσης στη Θεσσαλία, η τεράστια Φτελιά (*Ulmus Minor*) της Αηδόνας.

Η **Χρυσομηλιά Τρικάλων**, είναι χτισμένη σε υψόμετρο 910 μέτρα στους πρόποδες της κορυφής "Νεράιδας". Απέχει 39 χιλιόμετρα από την Καλαμπάκα και 47 χιλιόμετρα από τα Τρίκαλα. Περίπου 27 χλμ. από τη κοινότητα βρίσκεται η τοποθεσία "Γκαντέλος", όπου υπάρχει τρεχούμενο νερό και αποτελεί τόπο για κατασκήνωση. Οι κάτοικοι ασχολούνται κυρίως με την κτηνοτροφία και την υλοτομία, ενώ τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια τουριστικής ανάπτυξης της λόγω και της κοντινής απόστασης του χωριού στο χιονοδρομικό κέντρο Περτουλίου. Το παλιό όνομα του χωριού ήταν Πάνω Περλιάγκο έως το 1928<sup>[1]</sup> και είχε δοθεί μάλλον από τους Τούρκους και σήμαινε "Πάνω Παναγιά".

Απέναντι από τη Χρυσομηλιά, στους πρόποδες του Κόζιακα, βρίσκεται το χωριό Γλυκομηλιά σε υψόμετρο 620 μέτρα. Το παλιό όνομα της Γλυκομηλιάς ήταν "Κάτω Πιρλιάγκο", το οποίο σημαίνει "Κάτω Παναγιά". Πάνω από τον οικισμό απλώνεται δάσος από έλατα, καστανιές και κέδρους. Το 1943, το χωριό κάηκε από τους Γερμανούς, ωστόσο μέχρι σήμερα διατηρούνται αρκετές παλαιές πέτρινες οικίες και ναοί, όπως η Αγία Παρασκευή. Το χωριό διαθέτει λαογραφικό μουσείο.

Η **Καλογριανή** είναι χτισμένη σε υψόμετρο 850 μέτρων. Απέχει 25 χιλιόμετρα από την Καλαμπάκα. Οι 150 κάτοικοι που μένουν τον χειμώνα ασχολούνται κυρίως με την κτηνοτροφία και τα κηπευτικά. Το καλοκαίρι ο πληθυσμός υπερβαίνει τους 800. Η κορυφή των υψωμάτων που περιβάλλουν το χωριό λέγεται Ρουσιδα και έχει υψόμετρο 1.490μ. Άλλη κοντινή κορυφή είναι το Μαντέμι με υψόμετρο 1.492μ. Το



χωριό υδρεύεται από τις πηγές Γκούρα, Νιρλα, Λογκτσα και την Ζαχαράκαινα. Από την Γκούρα διακρίνονται τα Μετέωρα.

Στην περιοχή σώζονται ερείπια της Ι. Μονής Αγίου Ιωάννου, ενώ στον οικισμό Μαντάνια λειτουργεί νεροτριβή. Τον Δεκαπενταύγουστο γιορτάζει η κοντινή εκκλησία της Παναγίας που βρίσκεται 3 χιλ. από το χωριό και πραγματοποιείται τριήμερο πανηγύρι.

#### **Πανηγύρια:**

Αηδόνας : 26 Ιουλίου Πανηγυρίζει η Ι. Μ Αγίας Παρασκευής χτισμένη τον 18ο αιώνα με πανέμορφο καμπαναριό το 1884.

Γλυκομηλιάς : Πανηγυρίζει το Δεκαπενταύγουστο με τριήμερο παραδοσιακό γλέντι.

Καλογριανής : Πανηγύρια είναι του Αγ. Νικολάου στο εξωκλήσι που απέχει 3χλμ από το χωριό και του δεκαπενταύγουστου.

Κλεινού : Στις 29 Ιουνίου πανηγυρίζει το Μοναστήρι των Αγ. Αποστόλων με τριήμερο γλέντι επίσης του Αγίου Πνεύματος όπου γιορτάζει το εξωκλήσι που βρίσκεται 5χλμ από το χωριό.

Παλαιχωρίου : Στις 14-16 Σεπτεμβρίου γίνονται πανηγυρικές εκδηλώσεις με αφορμή την Ύψωση του Τιμίου Σταύρου και τον εορτασμό του πολιούχου του χωριού του Αγ. Βησσαρίωνος.

Χρυσομηλιάς : Πανηγυρίζει τον Δεκαπενταύγουστο με τριήμερο γλέντι.

#### **4. Ο Δήμος Καστανιάς**

Λειτουργήσε με βάση το Σχέδιο Καποδίστριας ως δήμος του Ν. Τρικάλων. από το 1999 έως το 2010 με έδρα τη Καστανιά. Αποτελείτο από 5 δημοτικά διαμερίσματα, καταλάμβανε έκταση 150 Km<sup>2</sup> και είχε πληθυσμό 1619 κατοίκους. Με τη διοικητική διαίρεση του 2011 (Σχέδιο Καλλικράτης), από 1 Ιανουαρίου 2011 εντάχθηκε στο νέο διευρυμένο Δήμο Καλαμπάκας της Περιφέρειας Θεσσαλίας. Ο δήμος περιελάμβανε τα παρακάτω δημοτικά διαμερίσματα και οικισμούς:

##### **Δ.δ. Καστανέας [ 360 ]**

- η Καστανιά [ 332 ]
- ο Μηλότοπος [ 28 ]

##### **Δ.δ. Αμαράντου [ 503 ]**

- το Αμάραντο [ 205 ]

- το Ελάφι [ 298 ]

**Δ.δ. Αμπελοχωρίου** -- το Αμπελοχώρι [ 144 ]

**Δ.δ. Καλομοίρας** -- η Καλομοίρα [ 471 ]

**Δ.δ. Ματονερίου** -- το Ματονέρι [ 141 ]

Η **Καστανιά** είναι ένα ορεινό χωριό της **Πίνδου** με υψόμετρο 850 μέτρων, σε απόσταση 34 χιλιόμετρα δυτικά της Καλαμπάκας με πληθυσμό 150 άτομα το χειμώνα. Το καλοκαίρι ο πληθυσμός υπερβαίνει τους 1.200 κατοίκους.

Παλιά το χωριό βρισκόταν στον οικισμό Μηλότοπος, που βρίσκεται κοντά στην σημερινή θέση του χωριού αλλά σε χαμηλότερο υψόμετρο. Πήρε τ' όνομά του από τις πολλές μηλιές που καλλιεργούνται στην περιοχή. Η περιοχή της Καστανιάς είναι κατάφυτη με καστανιές, καρυδιές, μηλιές, φουντουκιές, οξιές, έλατα και πεύκα. Δίπλα στο χωριό υπάρχουν νερά των πηγών Στίνας (στη θέση Γκούρα) και τα νερά στην θέση Μπούρος. Όσο αναφορά τα βουνά που βρίσκονται κοντά στο χωριό υπάρχει το δάσος του βουνού Κυνηγός ή Όμορφη ράχη (1.845 μ.), το οποίο οι Καστανιώτες χάρισαν στο βασιλιά Γεώργιο Α', όταν αυτός επισκέφτηκε το χωριό το 1881. Για το λόγο αυτό ονομάστηκε και «Βασιλικό Δάσος». Επίσης οι κορυφές Κρούνες (1.239 μ.), Μοράβα (1.930 μ.) και Χιόλι στα νοτιοδυτικά (1.970μ.). Οι κάτοικοι ασχολούνται κυρίως με την υλοτομία, συνέπεια της ύπαρξης μεγάλων δασών στην περιοχή και τη γεωργοκτηνοτροφία.

Οι πλατείες του χωριού είναι πλακόστρωτες. Γνωστά αρχοντικά σπίτια είναι τα φρούρια των Δημάκη, Νικολάκη Λεβέντη και Κυρνάσιου, στενά συνδεδεμένα με την νεότερη ιστορία του τόπου. Κάηκαν και τα τρία από τους Γερμανούς, μαζί με όλο το χωριό, στις 26 Οκτωβρίου 1943. Σώθηκαν μόνο η εκκλησία του Αγ. Αθανασίου και το μοναστήρι του Αγ. Νικολάου.

Το μοναστήρι του Αγ. Νικολάου Σιαμάδων βρίσκεται στα δεξιά του δρόμου Χάνι Μουργκάνι - Καστανιάς. Σώζεται σήμερα, σε 620 μ. και απόσταση 2 περίπου χλμ. από τον κεντρικό δρόμο, το καθολικό της μονής που κτίστηκε στις αρχές του 19ου αι. Στο χωριό λειτουργεί κοινοτικός ξενώνας, ενώ οι γυναίκες υφαίνουν ακόμη στον αργαλειό. Στην Καστανιά παράγονται σε οικιακή βάση μήλα, κάστανα, φασόλια γίγαντες, τυρί φέτα, καθώς και γλυκό σύκο και καρύδι. Αξιοθέατα του χωριού αποτελούν οι παραδοσιακές ταβέρνες και καφενεία, η περιοχή Γκούρα, το εκκλησάκι του Αγ. Αθανασίου και η μονή Αγ. Νικολάου Σιαμάδων.

Κοντά στην Καστανιά υπάρχουν οι κορυφές Χιόλο και Μοράβα και ο ποταμός Ασπροπόταμος με την μεγάλη συγκέντρωση πέστροφας. Στις 26-27 Ιουλίου

πραγματοποιείται το πανηγύρι της Αγ. Παρασκευής, ενώ από τις 20 Ιουλίου έως 20 Αυγούστου γίνονται διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επίσης κάθε χρόνο στις 21 Οκτωβρίου στην θέση «Γκούρα» πραγματοποιείτε από τον Μορφωτικό και Ευεργετικό Σύλλογο Καστανιάς «Ο Στίνος» η γιορτή καστανού.



## Παράρτημα ΙΙ. Διασπορά πολιτιστικών πόρων στην περιοχή Ασπροποτάμου

α/ Κτίσματα

Χωριό	Αρχιτεκτονική	Χάνια	Πολιτισμός
<b>Άγ. Νικόλαος</b>	πετρόκτιστα σπίτια του 19ου αι.. (Καμνάϊ)		
<b>Αθαμανία</b>	πολλές βρύσες και μεταβυζαντινά μνημεία όπως της Αγ. Παρασκευής, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, του Αγ. Αθανασίου και του Προφήτη Ηλία		
<b>Βροντερό (Λαντς)</b>		Στη θέση «καστανόδασος της Καργώνας» λειτουργούσε χάνι- υπολείμμάτά του σώζονται μέχρι σήμερα	
<b>Γαρδίκι</b>	μονή Ανταποδόσεως της Θεοτόκου με ναό καμαροσκέπαστο	Στη γέφυρα Αλεξίου υπήρχε χάνι	Στη θέση «Ρούνες» υπάρχουν ίχνη αρχαίου οικισμού. – Πάνω από τον Προφήτη Ηλία υπάρχει ένα ερειπωμένο σήμερα ξωκκλήσι των Αγ. Αναργύρων
<b>Δέση</b>	διαθέτει πετρόκτιστα σπίτια με τη χαρακτηριστική τους αρχιτεκτονική / πετρόκτιστες βρύσες / παραδοσιακό νερόμυλο		
<b>Δροσχώρι (Τυφλοσέλι)</b>	Ναός των Αγίων Αποστόλων με τοιχογραφίες Σαμαριναίων ζωγράφων που χρονολογούνται στα 1867		
<b>Καλόγηροι</b>			Στη θέση «Παλιόκαστρο» επιβεβαιώνεται η ύπαρξη του βασιλείου των Αιθίων στον 4ο π.Χ.. Μεταξύ των Καλογήρων και του Αγ. Προκοπίου τοποθετείται η πόλη Ποίτνεο ή Πότναιο που άκμασε από τον 5ο π.Χ. έως τους ρωμαϊκούς χρόνους
<b>Νεραΐδοχώρι (Βετερνίκ)</b>	πετρόκτιστος ναός του Αγ. Νικολάου (1764) μονότοξη γέφυρα Χατζηπέτρου Νερόμυλος Βετερνίκου (με ξύλινη φτερωτή)		
<b>Περτούλι</b>	πύργος του Χατζηγάκη που σώζεται μέχρι σήμερα		Αντάμωμα Σαρακατσαναίων (τελευταία Κυριακή Ιουνίου)
<b>Πύρρα</b>	πλακοσκελής ναός του Αγ. Νικολάου με το ζωγραφιστό τέμπλο και εικόνες του 1842		διαλυμένη από το 1932 Ι. Μ. Προφήτη Ηλιού Λαογραφικό Μουσείου Πύρρας
<b>Ανθούσα (Λεπενίτσα)</b>	Παραδοσιακό γεφύρι του Μίχου Μονή Παναγίας Γαλακτοτροφούσας (1799)		
<b>Αγία Παρασκευή (Τζούρτζια)</b>	Η εκκλησία του Αη Γιώρηπρωτοαγιογραφήθηκε το 1790 το 1896 κτίστηκε ο ναός της Αγίας Παρασκευής, τα πετρόκτιστα σπίτια του χωριού με ηλικία περίπου 100 ετών		
<b>Καλλιρόη</b>	Ο ιερός ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που χρονολογείται πριν από το 1600 κήκε το 1943 από τους Γερμανούς και στη θέση του κτίστηκε καινούργιος		

(συνέχεια)

Υποδράση 2.1. Σύνταξη Τοπικού Σχεδίου Ανάπτυξης της περιοχής με επίκεντρο το πολιτιστικό απόθεμα του νομαδικού πολιτισμού

Χωριό	Αρχιτεκτονική	Χάνια	Πολιτισμός / Αρχαία
Κατάφυτο	Άγιος Νικόλαος (1763) Πέτρινες κατοικίες του χωριού (ιδιαίτερα η Κατοικία της οικογένειας Πετσόπουλου, 19 <sup>ου</sup> αι.) / Παλιός νερόμυλος		
Κρανιά ( <b>Λα Κόρνου:</b> <b>βλαχική</b> <b>ονομασία</b> )	Ναός Τιμίου Σταυρού Δολιανών (1770, 1792) Πέτρινα θολωτά γεφύρια στο Μύλο του Γκίκα και στο βακούφικο Μύλο		Λαογραφικό Μουσείο (από το 2001)
Πολυθέα ( <b>Δραγοβίτσι</b> )	Εκκλησία της Παναγίας Φανερωμένης (1748) Εκκλησία Αγίου Δημητρίου (1830)		
Στεφάνι ( <b>Σκληνιάσα</b> )	Αγία Παρασκευή (1770) Πολλές λιθόκτιστες βρύσες		
Χαλίκι ( <b>Χαλίς</b> )	Μονή Προφήτου Ηλία (1835) Ναός του μοναστηριού Μεταμόρφωσης του Σωτήρος (1783) Ναός Αγ. Παρασκευής (1725)/ Ναός Αγίου Γεωργίου Πετρόκτιστα: Κονάκια των Δρόσου, Ζιώζια, Δημάκη & Σχολείο Τοξωτές γέφυρες: Φίλου & Αγίου Γεωργίου Λιθόκτιστες βρύσες: Αυλότοπα, Φίλος, Φονίσκα, Νεράιδα		Πολιτιστικό κέντρο με λαογραφικά εκθέματα (ανακαινισμένο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο το 2006)
Γλυκομηλιά ( <b>Κάτω</b> <b>Περλιάγκο</b> )	αρκετές παλαιές πέτρινες οικίες και ναοί, όπως η Αγία Παρασκευή		Λαογραφικό Μουσείο
Κοτρώνι		Χάνι του Καραταΐρη	
Αμπέλια - Κλεινοβός		Χάνι Σαμαρά και Χάνι Σουρντίκου το Χάνι στο Γιάντζαρο	
Καλομοίρα		Χάνι Γοδοβασδας (Καλομοίρας) ή χάνι Κοντοβάσδι Επίσης υπήρχαν χάνια στο δρόμο Γιάννενα – Τρίκαλα ανά μία ώρα (ενέργειες του Αλή Πασά) : τα χάνια Δρίσκου, Τρία χάνια, Μαλακάσι, Κοντοβάσδι έχουν δωμάτια ανωτέρας τάξεως.	
Διάβα		Χάνι του Κουτσιλια (κοντά στη Διάβα) Η θέση «Κουτσιλιά» ήταν χαρακτηριστική της διαδρομής, γιατί αφορούσε το Χάνι του Κουτσιλιά (Φώτης Ντάφος) και άλλα τρία Χάνια (του Κώστα Παπαγεωργίου, του Νίκου Πετράκη και του Γιώργου Ντάφου). Το Χάνι του Κουτσιλιά ήταν το σπουδαιότερο. Είχε και ένα πηγάδι με βάθος 8-10 μ., σκαμμένο στη πέτρα με φουρνέλο.	

β/ ποιμενισμός

Χωριά	Οικοτεχνίες / Χειροτεχνίες	Προϊόντα
Καμινιάϊ – Άγιος Νικόλαος	παράδοση στη ραφτική τέχνη και οι φορεσιές του έφταναν μέχρι την αγορά των Τρικάλων	τυροκομικά προϊόντα, κρέας ελευθέρας βοσκής, τσάι του βουνού
Αθαμανία		μέλι ντόπιο, τσάι του βουνού, ντόπια κρέατα
Βροντερό (Λαντς)		μέλι, κάστανα, καρύδια, βότανα και ντόπιο τσίπουρο
Γαρδίκι	Τσαρουχοποιία	
Δροσοχώρι (Τυφλοσέλι)	ραφτική του τέχνη και το εμπόριο φορεσιών	κρέας, τυροκομικά, ρίγανη, τσάι, μέλι, ντόπιο κρασί και τσίπουρο
Ελάτη (Τύρνα)	Υδρόμυλος (παλιά)	σπάνια είδη βοτάνων, τσάι του βουνού, ρίγανη, φλαμούρι, μόσχο
Καλόγηροι		(τσάι, χαμομήλι, μέντα, ρίγανη, μπιτούνι, μελισσόχορτο και τσουκνίδα), καλαμποκάλευρο
Νεραϊδοχώρι (Βετερνίκ)		γλυκά του κουταλιού, κρέατα, τραχανά, χυλοπίτες, μπλουγούρι, καρύδια και δασόμελο (από έλατο)
Πύρρα	Στη θέση Καζάνια, υπήρχε δριστελά, όπου πλένονταν τα γνωστά «σκουτιά» υφασμένα στον αργαλειό για να πουληθούν στη συνέχεια σε πολλές αγορές ακόμα και της Κύπρου	τυροκομικά προϊόντα, τσάι, ρίγανη, καρύδια, σαλέπι και ξύλινα αντικείμενα
Καλλιρόη		γαλακτοκομικά προϊόντα, φασόλια ξερά και χλωρά
Κατάφυτο		Κτηνοτροφία, μελισσοκομία
Κρανιά (Λα Κόρνου)	Κέντρο παραγωγής μάλλινων υφασμάτων «Σκουτιά» (η υφαντική παράδοση παραμένει ζωντανή και σήμερα) υπήρχαν 4 κασερίες (Κασερομάστορες: Κλιάφας, Ζαφόλιας, Γκαναβάρας) Μεγάλοι έμποροι τυριού ήταν οι Γκεσκαίοι (τέλη 19ου αιώνα) που είχαν 2 κασερίες στον Λάκκο μέχρι το 1937. Δίπλα βρισκόταν η κασερία του Γκαραγκάνη (μέχρι το 1930) και στο ύψος του Προφήτη Ηλία η κασερία των Ζαφολαίων που λειτούργησε μέχρι το 1965. Στον πέρα μαχαλά λειτούργησε η κασερία των Κλιαφαίων (κοντά στη βρύση του Τσίλια (στο μέσον της διαδρομή Μπρισίμ - Δολιανά.	Πεστροφοφεννητικός σταθμός
Πολυθέα (Δραγοβίτσι)	5-6 Κασαρίες (μία εξ ' αυτών του Νινίκα)	
Στεφάνι (Σκληνιάσα)		Κρέας και γαλακτοκομικά προϊόντα
Χρυσομηλιά (Πάνω Περλιάγκο)		υλοτομία
Κοτρώνι	Πολλές κορδέλες (παλιά)	
Αμπέλια - Κλεινοβός	Μύλος του Σακαμπέντι	
Καλομοίρα	Κοντά στα χάνι Κοντοβάσδι λειτούργησε πολλές δεκαετίες ένας νερόμυλος	
Παλαιοχώρι	Νερόμυλος (1914-1986) / Νεροπρίονο και νεροκορδέλλα (1926)	

γ/ φυσικό περιβάλλον

Χωριά	Δάση	Πανίδα	Φύση
<b>Βροντερό (Λαντς)</b>	περιστοιχίζεται από καστανοδάση		
<b>Γαρδίκι</b>	Γύρω από το χωριό υπάρχουν έλατα, κέδροι και βελανιδιές		
<b>Δέση</b>		αγριόγιδα, ζαρκάδια, αρκούδες και λύκους	
<b>Δροσοχώρι (Τυφλοσέλι)</b>		λύκοι και αρκούδες	καταρράκτης "Μάνα του νερού"
<b>Ελάτη (Τύρνα)</b>	Θεωρούνταν το μεγαλύτερο ξυλοχώρι		Ξυλογκέφυρο Κόρμπου (γνωστή κλεφτόβρυση) Στην Αρκουδότρυπα υπάρχει το ομώνυμο Σπήλαιο
<b>Καλόγηροι</b>	έλατα, καστανιές και πεύκα	αγριογούρουνα	άφθονες πηγές
<b>Νεραϊδοχώρι (Βετερνίκ)</b>	πυκνές ελατοσειρές		Πολλές πηγές / μονοπάτι νότια από το χωριό Χατζηπέτρι (Βετερνίκο)
<b>Περτούλι</b>	γεμάτο από πυκνά δάση και καταπράσινα λιβάδια υψηλής αξίας		
<b>Πύρρα</b>	πυκνά δάση στα οποία κυριαρχούν η οξυά και η βαλανιδιά. Επίσης πολλά έλατα και πεύκα	ζαρκάδια, ελάφια, αγριογούρουνα, αρκούδες	πολλοί δαιδαλώδεις χείμαρροι, πολλές φυσικές πηγές και βρύσες πολλά ανεξερεύνητα σπήλαια (θέση «Καζάνια, θέση «Σαρμανίτσα»
<b>Ανθούσα (Λεπενίτσα)</b>	Πλούσια δάση		
<b>Καλλιρόη</b>		ζαρκάδια, λύκοι, αλεπούδες, λαγοί, αρκούδες και σκίουροι	Το ποτάμι της Καλλιρρόης που χύνεται στον Ασπροπόταμο είναι βιότοπος της πέστροφας.
<b>Κατάφυτο</b>			Πηγή «Ανάλατα»
<b>Κρανιά (Λα Κόρνου)</b>	Δημόσιο δάσος ελάτης και οξιάς, έκτασης 30.000 στρ		Ο Κρανιώτικος ποταμός είναι βιότοπος πέστροφας Στη θέση «Κουκουφλί» υπάρχει δασικός σταθμός άσκηση μαθητών του Κέντρου Εκπαίδευσης Καλαμπάκας
<b>Πολυθέα (Δραγοβίτσι)</b>	ελάτια και αιωνόβια πλατάνια Δάση ελάτων, οξυάς		Σπήλαιο «Τσίτα Μάγια» (ανεξερεύνητο)
<b>Στεφάνι (Σκληνιάσα)</b>	Οξυές, έλατα		Φύεται το Σαλέπι φυτό από το οποίο παρασκευάζεται το γνωστό παραδοσιακό ρόφημα
<b>Χαλίκι (Χαλκίς)</b>	Έλατα και πλούσια βλάστηση		Δρακολίμνη (γεωλογικό φαινόμενο) / Καταράκτες Άσπρου Πηγές του Ποταμού (θέσεις Ρόνα και Βουρτόπα)
<b>Αηδόνα</b>			Μοναδικό διατηρητέο Μνημείο της Φύσης στη Θεσσαλία: η τεράστια Φτελιά της Αηδόνας
<b>Γλυκομηλιά (Κάτω Περλιάγκο)</b>	δάσος από έλατα, καστανιές και κέδρους.		



δ/ εκδηλώσεις –γιορτές

Χωριό	Πανηγύρι
Καμνιάϊ – Άγιος Νικόλαος	26 Ιουλίου της Αγ. Παρασκευής
Αθαμανία	- 26 Ιουλίου της Αγ. Παρασκευής - Του Προφήτη Ηλίου, - των Αγ. Αποστόλων - στις 29 Αυγούστου
Βροντερό (Λαντς)	- Αϊ Γιωργιού, - Προφήτη Ηλία - του Σωτήρος
Γαρδίκι	- Στη Μονή Ανταποδόσεως στις 23 Αυγούστου - Στο χωριό τον Δεκαπενταύγουστο - Στις 17 Αυγούστου γίνεται ο χορός των γερόντων
Δέση	- 20 Ιουλίου (γιορτή του Προφήτη Ηλία), - 15 Σεπτεμβρίου, του Αγ. Βησσαρίωνα το οποίο σηματοδοτεί το τέλος της καλοκαιρινής διαμονής στο χωριό
Δροσοχώρι (Τυφλοσέλι)	Των Αγίων Αποστόλων. Η γιορτή τους γίνεται με ένα μοναδικό τρόπο, ανάβοντας φωτιές και προσφέροντας το παραδοσιακό «μπλοτς» φαγητό βασισμένο στο πληγούρι ενώ τραγουδούν τοπικά τραγούδια
Περτούλι	Αγ. Κυριακής
Αγία Παρασκευή (Τζούρτζια)	Ο Σύλλογος ΦΑΤΑ οργανώνει γιορτές χειμώνα - καλοκαίρι στα Τρίκαλα και στην Τζούρτζια Ο ΦΑΤΑ διοργανώνει γιορτή στις 17 Ιουλίου (Αγίας Μαρίνας) και το πρώτο Σάββατο του Αυγούστου αντάμωμα στη Πλατεία. - Πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής
Καλλιρόη	- Δεκαπενταύγουστος - Στη διάρκεια του καλοκαιριού (20 Ιουλίου - 10 Αυγούστου), ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Καλλιρρόης, Αγ. Νικόλαος» οργανώνει βραδιές πολιτισμού, με μουσική, θέατρο και παραδοσιακά χορευτικά συγκροτήματα
Κατάφυτο	- 20-21 Ιουνίου πανηγύρι στη Μηλιά - Δεκαπενταύγουστος τριήμερο πανηγύρι στο Κατάφυτο
Κρανιά (Λα Κόρνου)	- 26 Ιουλίου ΙΜ Αγίου Νικολάου - 15 Αυγούστος εκκλησία Τιμίου Σταυρού
Πολυθέα (Δραγοβίτσι)	- Πανηγύρι Αγίου Δημητρίου - Κεντρικό πανηγύρι στις 8 Σεπτεμβρίου (Γενέθλιο Θεοτόκου) - Αντάμωμα αποδήμων το 2 <sup>ο</sup> Σάββατο του Αυγούστου - Στις 3 Αυγούστου του 2014 έγινε <b>Γιορτή Κασσαρίας</b>
Στεφάνι (Σκληνιασα)	26 Ιουλίου (Αγίας Παρασκευής) 15αύγουστος
Χαλίκι (Χαλκίς)	25-27 Ιουλίου / Αγίας Παρασκευής

### **Παράρτημα III. Δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους πολιτιστικούς υλικούς πόρων στην περιοχή Ασπροποτάμου**

#### **α/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους οικισμούς του Ασπροπόταμου**

- ◆ **Αλεξίου, Δ., 1998.** Η Λυπίντζα Ασπροποτάμου. Πολιτιστικός Οργανισμός Σύλλογος Ανθούσης, σσ. 4-24,42-87,108-118.
- ◆ **Γιαννούλης, Ν., 1988.** Πληροφορίες για τα Ασπροποταμίτικα χωριά. Τρικαλινό Ημερολόγιο, 12, 40-47.
- ◆ **Καθημερινή (εφημερίδα), 2009.** Στην καρδιά της Πίνδου, Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/arthro-2009-10-31-kathimerini.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Λεβέντης, Δ.,** Ασπροπόταμος Τρικάλων. Ο εύθραυστος παράδεισος της νότιας Πίνδου. (Ισορροπώντας μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος), (υπό έκδοση).
- ◆ **Ρίζες Ελλήνων,** Ανθρωπογεωγραφία Της Ελλάδας Βλάχοι, 2009. Αθήνα: Πήγασος.
- ◆ **Πλήρης Τουριστικός Οδηγός (άνω) Ασπροποτάμου, 2014.** Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/tourismos.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Νοέμβριος 2014
- ◆ **Στουρνάρας, Γ., 2002.** Η οργάνωση και χρήση του χώρου στην περιοχή των Τρικάλων κατά την όψιμη οθωμανική περίοδο. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- ◆ **ΦΕΚ** (περί χαρακτηρισμού παραδοσιακού οικισμού) αρ. 594, τεύχος Δ', 13-11-78.
- ◆ **Χατζηγάκης, Α.Κ., 1961.** Τ' Ασπροποτάμο Πίνδου. Αθήνα, σσ. 44-99.
- ◆ **Χωριά Ασπροποτάμου, 2014.** Διαθέσιμο από: <http://www.athinorama.gr/travel/greece/guide.aspx?artid=335&did=504&aid=71004> , Ημ. Πρόσβασης: Νοέμβριος 2014.

#### **β/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες αναλυτικές πληροφορίες για τους βοσκοτόπους του Ασπροπόταμου**

- ◆ **Άγιος Μάμας, 2015.,** Διαθέσιμο από: <http://www.saint.gr/927/saint.aspx> Ημ.Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015
- ◆ **Αρβανιτίδης, Π., Νασώκα, Φ., 2014.** Το τσελιγκάτο: ένας θεσμός επιτυχούς αυτοδιαχείρισης των κοινών. Το βήμα των κοινωνικών επιστημών, ΙΣΤ, 64, 39-55.
- ◆ **Αρσενίου, Λ.Α., 1972.** Τα τσελιγγάτα. Αθήνα, σσ. 26-41.
- ◆ **Αρσενίου, Λ., 1990.** Πρωτοποριακές Βιοτεχνίες στη Δυτική Θεσσαλία πριν την βιομηχανική ανάπτυξη. Τρικαλινά, 10, 299-304.
- ◆ **Γκανάτσου, Ε., Ράπτη, Δ. και Ισικιούδης, Ι., 2008.** Η συμβολή της νομαδικής κτηνοτροφίας στη δημιουργία των αλπικών και υπαλπικών σχηματισμών του

- Δικτύου «NATURA 2000». στο Κ. Μαντζανάς και Β. Παπαναστάσης Επιμ. Πρακτικά του Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου «Λιβαδοπονία και Προστατεόμενες Περιοχές» Λεωνίδιο Αρκαδίας, 2-4 Οκτωβρίου 2008, σσ. 221-226.
- ◆ **Γκιόλιας, Μ.Α., 2004.** Παραδοσιακό Δίκαιο και Οικονομία του Τσελιγκάτου. Αθήνα: Εκδόσεις Πορεία, σσ. 32-51, 161-212, 326-337, 444-464.
  - ◆ **Γοργογέτας, Σ., 2009.** Η παλιά Βλαχόστρατα Τρικάλων - Γαρδικίου. Τρίκαλα: Έκδοση του ιδίου.
  - ◆ **Δασούλας, Θ., 2009.** Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την οθωμανική περίοδο: ο γεωργικός κόσμος της Χώρας Μετσόβου (18ος -19ος αι). Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. σσ 256-259
  - ◆ **Ζήσης, Σ.** Καλότυχα βουνά. Αθήνα: Το Ελληνικό βιβλίο, σσ. 18-73.
  - ◆ **Κακούρος, Π., 2008.** Χωροχρονική μεταβολή των αγρολιβαδικών χρήσεων γης και οι επιπτώσεις τους στο τοπίο. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
  - ◆ **Καποτάς, Π., 2010.** Οι επιπτώσεις του καθεστώτος χρήσης των λιβαδικών εκτάσεων. Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
  - ◆ **Καραμανές, Ε., 2007.** Η κτηνοτροφία του Χαλικίου Ασπροποτάμου: Η οργάνωση της βοσκής των κοπαδιών στα θερινά βοσκοτόπια. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.
  - ◆ **Κωνσταντινίδης, Δ.Ι., 2007.** Κρανιά Ασπροποτάμου. Η ιστορία, ο τόπος, οι άνθρωποι. Καρδίτσα: Δημιουργία, σσ. 32-51, 57-61, 154-159.
  - ◆ **Ορθόδοξος Συναξαριστής,** 2015, Βίος Αγίου Μόδεστου Αρχιεπισκόπου Ιεροσολύμων, Διαθέσιμο από: <http://www.saint.gr/3277/saint.aspx>, Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
  - ◆ **Πολιτιστικός Σύλλογος Περτουλίου, 2009.** Το Περτούλι – Οικισμός, φυσικό περιβάλλον, ιστορία, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Σύλλογος Περτουλίου, σσ. 11-29, 56,155-178.
  - ◆ **Sivignon, M., 1992.** Θεσσαλία. Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, σσ. 21-46, 297-300, 318-324, 372-432, 481-492, 495-509, 560-562, 576-578, 606-607.

**γ/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για αρχιτεκτονικά στοιχεία (μονοπάτια, γεφύρια, βρύσες, καλντερίμια, τόποι στάσης-χάνια) του Ασπροπόταμου**

- ◆ **Ασπροποταμίτικη Αρχιτεκτονική.** Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/vivliothiki-architecture.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015
- ◆ **Γοργογέτας, Σ., 2004.** Τα πέτρινα γεφύρια του Ν. Τρικάλων. Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Αιθίων, σσ. 13-67, 166-22.
- ◆ **Γοργογέτας, Σ., 2007.** Τα πέτρινα γεφύρια της περιοχής Ασπροποτάμου. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.

- ◆ **Καθημερινή (εφημερίδα), 2009.** Στην καρδιά της Πίνδου, Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/arthro-2009-10-31-kathimerini.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Λεβέντης, Δ.,** Ασπροπόταμος Τρικάλων. Ο εύθραυστος παράδεισος της νότιας Πίνδου. (Ισορροπώντας μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος), (υπό έκδοση).
- ◆ **Το γεφύρι στο Νεραϊδοχώρι, 2015.,** Διαθέσιμο από: <http://www.thegreektraveller.com/neraidohori-gefiri-trikala-pertouli> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.

#### **δ/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τη Βλαχόστρατα**

- ◆ **Ασπρούδης, Κ., 2014.** Μετακίνηση κτηνοτρόφων από την πεδινή δυτική Θεσσαλία για την περιοχή του Ασπροποτάμου, στο πέρασμα τους από την Πύλη Τρικάλων έως το Νεραϊδοχώρι πριν από το 1930 έως και το 1950. Τρίκαλα: Προφορική Μαρτυρία.
- ◆ **Γεράκας, Κ., 2015.** Μετακίνηση κτηνοτρόφων από το Στεφάνι Ασπροποτάμου στην περιοχή των Φαρσάλων. Φάρσαλα: Προφορική Μαρτυρία **Γοργογέτας, Σ., 1999.** Η Παλιά Βλαχόστρατα Τρικάλων - Μετσόβου και η αναγκαιότητα προστασίας και ήπιας αξιοποίησης της. Εισήγηση στο Β' Διεθνές Συνέδριο για την Προστασία και Οικονομική Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, 6-8 Ιουνίου 1998. Μέτσοβο.
- ◆ **Γοργογέτας, Σ., 2009.** Η παλιά Βλαχόστρατα Τρικάλων - Γαρδικίου. Τρίκαλα: Έκδοση του ιδίου.
- ◆ **Διαδρομή με GPS Βλαχόστρατα / Περούλι, 2015,** Διαθέσιμο από: <http://www.anevenontas.gr/routes/?tid=1321021208> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Ζιώγας, Χ., 2015.** Πέρασμα κτηνοτρόφων από τη Ράξα Τρικάλων κατά τη μετακίνηση τους από την πεδινή Θεσσαλία στην περιοχή Ασπροποτάμου. Ράξα: Προφορική Μαρτυρία.
- ◆ **Θεοδωρίδης, Γ., 2014.** «Όλα είναι δρόμος» – γεφυρώνοντας την Επιστήμη της Γεωπληροφορικής με τις παραδοσιακές μετακινήσεις των Ασπροποταμιτών κατά τον 20ο αιώνα, Εισήγηση στο 15ο Συμπόσιο της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (ΠΟΠΣΒ), 6-7 Σεπτεμβρίου 2014. Νάουσα Ημαθίας.
- ◆ **Κακλαμάνης, Κ., 2015.** Μετακίνηση κτηνοτρόφων από την Ανθούσα Ασπροποτάμου στην περιοχή του Νέου Μοναστηρίου Δομοκού. Νέο Μοναστήρι Δομοκού: Προφορική Μαρτυρία.
- ◆ **Καλαντζής, Θ., 2014.** Ποιμενικά Ασπροποτάμου Πίνδου. Τρίκαλα: Εκδόσεις Τύποις, σσ. 17-29, 41-76, 87-94, 147-150.
- ◆ **Καλούσιος, Δ., 1988.** Οδοιπορικό στον Ασπροπόταμο (1986). Τρικαλινό Ημερολόγιο, 12, 88-122
- ◆ **Καρανάσιος, Α., 1969.** Ένα φανταστικό ταξίδι για τον Ασπροπόταμο και το Γαρδίκι Αθαμανών. Μετέωρα, 23 (157-162), 88-96.
- ◆ **Κλιάφα, Μ., 2007.** Άνθρωποι του μόχθου, Θεσσαλία. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο, σσ. 12-31, 49-67, 167-170.
- ◆ **Κωνσταντινίδης, Δ., 2014.** Μετακίνηση κτηνοτρόφων από την Κρανία Ασπροποτάμου στην πεδινή Θεσσαλία. Τρίκαλα: Προφορική Μαρτυρία.

- ◆ **Λεύκωμα Κρανιάς Ασπροποτάμου, 2005.** Μνήμες & Παράδοση, Τρίκαλα: Prestige Διαφημιστική, σσ. 19-27, 59-63, 113-186.
- ◆ **Παπαδημητρίου, Γ., Παπανίκος, Θ., 2008.** Καλομοίρα, Ένα ξεχωριστό χωριό. Αθήνα: Γένεσις, σσ. 6-7, 19-28, 50-58, 91-92.
- ◆ **Παπαζήσης, Τ.Δ., 1996.** Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Τρικάλων, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1996, τόμος 15, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 297-328.
- ◆ **Παπαζήσης, Τ.Δ., 1997.** Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Καλαμπάκας, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1997-1998, τόμος 16, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 431-565.
- ◆ **Πίκουλας, Γ., 2007.** Διασχίζοντας την Πίνδο: Οι διαβάσεις στον Ασπροπόταμο. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.
- ◆ **Χαρτοπούλου, Ι., 2014.** Μετακίνηση κτηνοτρόφων από το Στεφάνι Ασπροποτάμου στην περιοχή των Φαρσάλων. Τρίκαλα: Προφορική Μαρτυρία.
- ◆ **Sivignon, M., 1992.** Θεσσαλία. Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, σσ. 21-46, 297-300, 318-324, 372-432, 481-492, 495-509, 560-562, 576-578, 606-607.

**ε/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους βιοτεχνικούς χώρους του Ασπροπόταμου**

- ◆ **Αλεξίου, Δ., 1998.** Η Λυπίντζα Ασπροποτάμου. Πολιτιστικός Οργανισμός Σύλλογος Ανθούσης, σσ. 4-24, 42-87, 108-118.
- ◆ **Αρσενίου, Λ., 1990.** Πρωτοποριακές Βιοτεχνίες στη Δυτική Θεσσαλία πριν την βιομηχανική ανάπτυξη. Τρικαλινά, 10, 299-304.
- ◆ **Γιαννούλης, Ν.Κ., 1981.,** Το αρματολίκι Ασπροποτάμου κι οι Στορναραίοι. Η΄ Ιστορικά Τρικάλων. Αθήνα: Ε.Μ.Ο.Τ. – «ΜΕΤΕΩΡΑ» ΤΡΙΚΑΛΩΝ, σσ. 23-31.
- ◆ **Γιαννούλης, Ν.Κ., 1992.** Τ΄ Ασπροποτάμο Πίνδου και ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων - Κείμενα και Μελέτες, τόμος 6ος, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη, σσ. 17-21.
- ◆ **Γοργογέτας, Σ., 2012.** Η υφαντική τέχνη στο Γαρδίκι Ασπροποτάμου, Τρικαλινά, 32, 411-442.
- ◆ **Έξαρχος, Γ., 2004.** Ξένοι Περιηγητές για τους Βλάχους. Γαλλόφωνοι (1550-1980). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ερωδιός, σσ. 347-373.
- ◆ **Καλαντζής, Θ., 2014.** Ποιμενικά Ασπροποτάμου Πίνδου. Τρίκαλα: Εκδόσεις Τύποις, σσ. 17-29, 41-76, 87-94, 147-150.
- ◆ **Κουκούδης, Α.Ι., 2000.** Οι μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων, Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος Β΄. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, σσ. 59, 63, 77-105, 118-125, 132-141, 304-307.
- ◆ **Λεύκωμα Κρανιάς Ασπροποτάμου, 2005.** Μνήμες & Παράδοση, Τρίκαλα: Prestige Διαφημιστική, σσ. 19-27, 59-63, 113-186.
- ◆ **Λουκόπουλος, Δ., 1930.** Ποιμενικά της Ρούμελης. Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων.

- ◆ **Μανώλης, Α.Ν., 2009.** Τα χωριά της Δ.Κ. Ασπροποτάμου. Τρίκαλα: Έκδοση του ιδίου.
- ◆ **Παύλου, Ν., 2004.** Οι Βλάχοι/Αρωμόνοι στου Βλαχομαχαλάδες της Καρδίτσας. Καρδιτσιώτικα Χρονικά, 7, 101-133.
- ◆ **Στουρνάρας, Γ., 2002.** Η οργάνωση και χρήση του χώρου στην περιοχή των Τρικάλων κατά την όψιμη οθωμανική περίοδο. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- ◆ **Sivignon, M., 1992.** Θεσσαλία. Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, σσ. 21-46, 297-300, 318-324, 372-432, 481-492, 495-509, 560-562, 576-578, 606-607.

**στ/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για την τοπική αρχιτεκτονική του Ασπροπόταμου**

- ◆ **Κλιάφα, Μ., 2007.** Άνθρωποι του μόχθου, Θεσσαλία. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, σσ. 12-31, 49-67, 167-170.
- ◆ **Καθημερινή (εφημερίδα), 2009.** Στην καρδιά της Πίνδου, Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/arthro-2009-10-31-kathimerini.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Λεβέντης, Δ.,** Ασπροπόταμος Τρικάλων. Ο εύθραυστος παράδεισος της νότιας Πίνδου. (Ισορροπώντας μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος), (υπό έκδοση).
- ◆ **Παπαζήσης, Τ.Δ., 1996.** Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Τρικάλων, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1996, τόμος 15, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 297-328.
- ◆ **Παπαζήσης, Τ.Δ., 1997.** Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Καλαμπάκας, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1997-1998, τόμος 16, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 431-565.

**ζ/ Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους χώρους θρησκευτικής λατρείας του Ασπροπόταμου**

- ◆ Ασπροποταμίτικη Αρχιτεκτονική. Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/vivliothiki-architecture.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ Αλεξίου, Δ., 1998. Η Λιπίντζα Ασπροποτάμου. Πολιτιστικός Οργανισμός Σύλλογος Ανθούσης, σσ. 4-24, 42-87, 108-118.
- ◆ Καλούσιος, Δ., 1986. Η Κρανιά. Μικρό οδοιπορικό στον Ασπροπόταμο (1984, 1985), Τρικαλινό Ημερολόγιο, 10, 141-170.
- ◆ Καλούσιος, Δ., 1988. Οδοιπορικό στον Ασπροπόταμο (1986). Τρικαλινό Ημερολόγιο, 12, 88-122.
- ◆ Λεύκωμα Κρανιάς Ασπροποτάμου, 2005. Μνήμες & Παράδοση, Τρίκαλα: Prestige Διαφημιστική, σσ. 19-27, 59-63, 113-186.
- ◆ Παπαδημητρίου, Γ., Παπανίκος, Θ., 2008. Καλομοίρα, Ένα ξεχωριστό χωριό. Αθήνα: Γένεσις, σσ. 6-7, 19-28, 50-58, 91-92.
- ◆ Παπαζήσης, Τ.Δ., 1996. Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Τρικάλων, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1996, τόμος 15, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 297-328.

- ◆ Παπαζήσης, Τ.Δ., 1997. Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Καλαμπάκας, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1997-1998, τόμος 16, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 431-565.
- ◆ **Πλήρης Τουριστικός Οδηγός (άνω) Ασπροποτάμου, 2014.** Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/tourismos.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Νοέμβριος 2014
- ◆ Region of Thessaly-Regional Unit of Trikala, Ecclesiastical Monuments-Religious Tourism Ministry of Culture and Tourism. Trikala: Tsarouchas. pp. 52-60, 64-65, 72-73.
- ❖ **Λεύκωμα Κρανιάς Ασπροποτάμου, 2005.** Μνήμες & Παράδοση, Τρίκαλα: Prestige Διαφημιστική, σσ. 19-27, 59-63, 113-186.
- ❖ **Λουκόπουλος, Δ., 1930.** Ποιμενικά της Ρούμελης. Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων.
- ❖ **Καλαντζής, Θ., 2014.** Ποιμενικά Ασπροποτάμου Πίνδου. Τρίκαλα: Εκδόσεις Τύποις, σσ. 17-29, 41-76, 87-94, 147-150.
- ❖ **Κλιάφα, Μ., 2007.** Άνθρωποι του μόχθου, Θεσσαλία. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο, σσ. 12-31, 49-67, 167-170.
- ❖ **Παπαδημητρίου, Γ., Παπανίκος, Θ., 2008.** Καλομοίρα, Ένα ξεχωριστό χωριό. Αθήνα: Γένεσις, σσ. 6-7, 19-28, 50-58, 91-92.
- ❖ **Παπαζήσης, Τ.Δ., 1997.** Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Καλαμπάκας, Τρικαλινό Ημερολόγιο 1997-1998, τόμος 16, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικκαίων, σσ. 431-565.
- ❖ **Πλήρης Τουριστικός Οδηγός (άνω) Ασπροποτάμου, 2014.** Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/tourismos.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Νοέμβριος 2014.

## **Παράρτημα IV. Ενδεικτικός κατάλογος από δημοσιευμένες εργασίες με αναλυτικές πληροφορίες για τους πολιτιστικούς άυλους πόρους στην περιοχή Ασπροποτάμου**

- ◆ **Άγιος Μάμας, 2015**, Διαθέσιμο από: <http://www.saint.gr/927/saint.aspx> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Αλεξίου, Δ., 1998**. Η Λιπίντζα Ασπροποτάμου. Πολιτιστικός Οργανισμός Σύλλογος Ανθούσης, σσ. 4-24,42-87,108-118.
- ◆ **Αυδίκος, Ε., 2003**. Ο Βλάχος στον λαϊκό πολιτισμό. Τρικαλινά, 23, 331-351.
- ◆ **Αυδίκος, Ε., 2005**. Ο Βλάχος στο δημοτικό τραγούδι. Εισήγηση στο 7ο Σεμινάριο Λαογραφίας και Βλάχικων Παραδοσιακών Χορών, 28-29 Μαΐου 2005. Σαμαρίνα
- ◆ **Αυδίκος, Ε. 2007**. Ασπροπόταμος: Πολιτιστική ταυτότητα και αναταραστάσεις. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων
- ◆ **Γοργογέτας, Σ., 1994**. Τ' αγριολούλουδα της περιοχής Ασπροποτάμου Τρικαλινά, 14, 437-472.
- ◆ **Γρηγοριάδου, Ε., 2007**. Ορεινή Περιοχή Νομού Τρικάλων. Η γιορτή του τραπεζιού. Τρίκαλα: Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας Νομού Τρικάλων και Ιδεογραφίες- Ευθυμία Γρηγοριάδου και ΣΙΑ Ε.Ε.
- ◆ **Δήμας, Γ., 2007**. Ο Χορός στην παράδοση του Ασπροποτάμου. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.
- ◆ **Έξαρχος, Γ., 2001**. Οι Ελληνοβλάχοι (Αρμάνοι) τόμος Α'. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- ◆ **Θεοδωρίδης, Γ., 2014**. «Όλα είναι δρόμος» – γεφυρώνοντας την Επιστήμη της Γεωπληροφορικής με τις παραδοσιακές μετακινήσεις των Ασπροποταμιτών κατά τον 20ο αιώνα, Εισήγηση στο 15ο Συμπόσιο της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (ΠΟΠΣΒ), 6-7 Σεπτεμβρίου 2014. Νάουσα Ημαθίας.
- ◆ **Θεσσαλία, 2001**. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, σσ. 77-78.
- ◆ **Καλαντζής, Θ., 2014**. Ποιμενικά Ασπροποτάμου Πίνδου. Τρίκαλα: Εκδόσεις Τύποις, σσ. 17-29, 41-76, 87-94, 147-150.
- ◆ **Καλούσιος, Δ., 1986**. Η Κρανιά. Μικρό οδοιπορικό στον Ασπροπόταμο (1984, 1985), Τρικαλινό Ημερολόγιο, 10, 141-170.
- ◆ **Καλούσιος, Δ., 1988**. Οδοιπορικό στον Ασπροπόταμο (1986). Τρικαλινό Ημερολόγιο, 12, 88-122.
- ◆ **Καραμανές, Ε., 2008**. Τρεις εντεταλμένες λαογραφικές αποστολές στη Διευρυμένη Κοινότητα Ασπροποτάμου του νομού Τρικάλων (2003-2005): η παραγωγή του γραπτού και οπτικοακουστικού υλικού. Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας/ΕΚΕΕΛΑΑ, τόμος 31-32 (2004-2008).
- ◆ **ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε, ΑΝ.ΚΑ Α.Ε, ΑΝ.ΕΛ.ΚΙΣ Α.Ε, Ε.Α.Π Α.Ε**, Γεύσεις της Θεσσαλίας. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER+, σσ. 4-17, 118-119.
- ◆ **Κλιάφα, Μ., 2003**. Μούλτι χερετίματι ντι λα Κόρνου. Μικρό χρονικό της Κρανιάς Ασπροποτάμου. Τρίκαλα: Εκδόσεις Γένεσις, σσ. 31-40.



- ◆ **Κλιάφα, Μ., 2007.** Άνθρωποι του μόχθου, Θεσσαλία. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο, σσ. 12-31, 49-67, 167-170.
- ◆ **Κολτσιδάς, Α., 1993.** Κουτσοβλαχοί, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη, σσ. 123-201.
- ◆ **Κουκούδης, Α.Ι., 2000.** Οι μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων, Μελέτες για τους Βλάχους, Τόμος Β΄. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, σσ. 59, 63, 77-105, 118-125, 132-141, 304-307.
- ◆ **Κωστόπουλος, Η., 1984.** Οι Βλάχοι. (Οι Βλάχοι στα Τρίκαλα – Καταγωγή των Βλάχων – Η Βλάχικη γλώσσα), Τρικαλινό Ημερολόγιο, τόμος 8, 93-113.
- ◆ **Λαϊτσος, Σ., 2007.** Τα τοπωνύμια ως πηγή της Μεσαιωνικής ιστορίας του Ασπροποτάμου, Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων, 78-95.
- ◆ **Λεβέντης, Δ., 2015.** Η ιστορία του Ασπροποτάμου, Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/vivliothiki-history.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Λεβέντης, Δ., Ασπροπόταμος Τρικάλων.** Ο εύθραυστος παράδεισος της νότιας Πίνδου. (Ισορροπώντας μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος), (υπό έκδοση).
- ◆ **Λεύκωμα Κρανιας Ασπροποτάμου, 2005.** Μνήμες & Παράδοση, Τρίκαλα: Prestige Διαφημιστική, σσ. 19-27, 59-63, 113-186.
- ◆ **Μαγειρίας, Μ.Δ., επ. 2011.** Οι Σύλλογοι της Πανελληνίας. Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων.
- ◆ **Μανώλης, Α.Ν., 2009.** Τα χωριά της Δ.Κ. Ασπροποτάμου. Τρίκαλα: Έκδοση του ιδίου.
- ◆ **Μακρής, Λ., 1956.** Ήθη-Έθιμα & Παραδόσεις της Αθαμανίας 1900-1925. Τρίκαλα: Διαμαντή Ν, Παπαϊωάννου Κ.
- ◆ **Μπαλαμώτη, Φ., 2007.** Στην κεντημένη σου ποδιά μωρ' βλάχα. Μια περιγραφική και ερμηνευτική προσέγγιση της γυναικείας φορεσιάς του Ασπροποτάμου, με έμφαση στον ρόλο της ποδιάς. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.
- ◆ **Νικολαΐδης Κ., 1909.** Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής Γλώσσας, Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/blahiko-leksiko.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Οι Αρχαίοι Αθαμάνες,** Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/vivliothiki-oi-arxaioi-athamanes.pdf> , Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Οι Βλάχοι (Αρμούνοι) της Ελλάδας.** Διαθέσιμο από: <http://www.aspropotamos.org/vivliothiki-oi-vlahoi-tis-elladas.pdf> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Ορθόδοξος Συναξαριστής, Βίος Αγίου Μόδεστου Αρχιεπισκόπου Ιεροσολύμων, 2015,** Διαθέσιμο από: <http://www.saint.gr/3277/saint.aspx> Ημ. Πρόσβασης: Φεβρουάριος 2015.
- ◆ **Παύλου, Ν., 2004.** Οι Βλάχοι/Αρμούνοι στου Βλαχομαχαλάδες της Καρδίτσας. Καρδιτσιώτικα Χρονικά, 7, 101-133.
- ◆ **Πολύμερου-Καμηλάκη, Α., 2007.** Παραδόσεις του Ασπροποτάμου. Μια ανάγνωση της συλλογής του Αλεξ. Χατζηγάκη. Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.

- ◆ **Πρακτικά Π.Ο.Π.Σ.Β, 2014.**, Διαθέσιμο από: <http://www.vlahoi.net/praktika.html> Ημ. Πρόσβασης: Νοέμβριος 2014.
- ◆ **Ρίζες Ελλήνων, Ανθρωπογεωγραφία Της Ελλάδας Βλάχοι, 2009.** Αθήνα: Πήγασος.
- ◆ **Σούλτης, Θ., 2007.** Ο Ασπροπόταμος και τα βλαχοχώρια της Νότιο-Δυτικής Πίνδου: Μια ιστορική αναδρομή στις σχέσεις τους, Εισήγηση στο 9ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, 11-12-13 Μαΐου 2007. Ασπροπόταμος Τρικάλων.
- ◆ **Στυλιανάκης Θ. & ΣΙΑ ΕΕ, 2004,** Καταγραφή αξιολόγησης και ωρίμανση έργων σε περιοχές Natura 2000 στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, Α΄ και Β΄ φάση.
- ◆ **Χασιώτης, Σ., 2010.** Λεξικό Ελληνο-Λατινογενές (Βλάχικο). Λάρισα, σσ. ά-λζ
- ◆ **Χασιώτης, Σ., 2005.** Το Μαλακάσι. Εξιστόρηση του παρελθόντος και της εξέλιξης του. Λάρισα, σσ. 41-47, 165-170.
- ◆ **Χατζηγάκης, Α., 1950.** Τοπωνυμικά Τ΄Ασπροποτάμου. Τρίκαλα: Μπακάλη Χ. και Κωνσταντινίδη Κ.
- ◆ **Χατζηγάκης, Α.Κ., 1961.** Τ΄Ασπροποτάμο Πίνδου. Αθήνα, σσ. 44-99.
- ◆ **Sivignon, M., 1992.** Θεσσαλία. Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, σσ. 21-46, 297-300, 318-324, 372-432, 481-492, 495-509, 560-562, 576-578, 606-607.
- ◆ **Weigand, G. 2004.** Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι), Τόμος Β΄, Λαογραφία - Γλώσσα. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων - Κείμενα και Μελέτες, τόμος 12ος β, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη, σσ. 139-157, 215-224, 261-274.



 <p>ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 2007-2013</p> <p>ΠΑΑ 2007-2013</p>	  <p>Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης: <i>Η Ευρώπη επενδύει στις αγροτικές περιοχές</i></p>	 <p>ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΞΟΝΑΣ 4 ΠΑΑ. «ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ LEADER»</p>
 <p>ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ Α.Α.Ε. ΟΤΑ ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.</p>		 <p>ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ &amp; ΤΡΟΦΙΜΩΝ</p>

Το παρόν συγχρηματοδοτείται στο πλαίσιο του τοπικού προγράμματος προσέγγισης LEADER Άξονας 4 του ΠΑΑ 2007-2013, Μέτρο 421B «Διακρατική συνεργασία» με τίτλο: «Διαδρομές και Πολιτισμός της Νομαδικής Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς» - "Routes and Civilization of Transhumance World Heritage" από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΓΤΑΑ) και το Ελληνικό Δημόσιο.